

ACTA SZEKSZARDIENSIIUM

UNIVERSITAS QUINQUEECCLESIENSIS, FACULTAS DE ILLYÉS GYULA NOMINATA

Tom. XVII.

SCIENTIFIC PUBLICATIONS XVII.

PTE IGYK

Szekszárd

2015

PTE IGYK
UNIVERSITY OF PÉCS
FACULTY OF ILLYÉS GYULA
HUNGARY-SZEKSZÁRD

ACTA SZEKSZARDIENSIIUM

UNIVERSITAS QUINQUEECCLESIENSIS, FACULTAS DE ILLYÉS GYULA NOMINATA

Tom. XVII.

ACTA SZEKSZARDIENSIVM

UNIVERSITAS QUINQUEECCLESIENSIS, FACULTAS DE ILLYÉS GYULA NOMINATA

Tom. XVII.

SCIENTIFIC PUBLICATIONS XVII.

PTE IGYK

Szekszárd
2015

PTE IGYK
UNIVERSITY OF PÉCS
FACULTY OF ILLYÉS GYULA
HUNGARY-SZEKSZÁRD

ACTA SZEKSZARDIENSIMUM/SCIENTIFIC PUBLICATIONS
XVII.

PTE IGYK

Authors/Szerzők:

Marianna Ács, Kornél Barna, Dóra Boronkai, Szilvia Dézsi, Veronika Ferenc, Gerhard Fritz, Tibor Gonda, Béla N. Horváth, Zsolt Huszti, K. Farkas Claudia, Viktor György Oroszi, Lilla Pécsi, Zoltán Raffay, Zsuzsanna Slezák-Bartos, Ernő Szabó, Tünde Tancz, Gábor Töttös, István Varga, Zsuzsanna Vasné Guld.

Editor in chief/ Főszerkesztő:

Éva Farkas

Technical editor/ Technikai szerkesztő:

Gabriella Sárközi

Copyright © by Authors

Publisher/ Kiadó:

Illyés Gyula Faculty, University of Pécs – Dr. Béla Horváth, Dean of the Faculty

ISSN (print): 2416-1071

ISSN (online): 2786-2003

ISSN-L: 2416-1071

Cover Design/ Fedélterv:

Gabriella Sárközi

Printer by:

Printing Office of St. László School (TISZK), Szekszárd

Manager: Lajos Vida

CONTENT

LECTOR SALUTEM/ PROF. DR. BÉLA HORVÁTH DSc	9
PREFACE / ÉVA FARKAS	11
MARIANNA ÁCS ESTABLISHMENT OF THE ORGANISATIONS OF WOMEN EDUCATION IN THE DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET UNTIL 1948	17
DÓRA BORONKAI THE SOCIO-CULTURAL FACTORS OF STYLE IN SPONTANEOUS AND SEMI-SPONTANEOUS CONVERSATIONS	45
GERHARD FRITZ HISTORISCHE DEMOGRAPHIE UND SEXUALITÄT, BEISPIELE AUS SÜDWESTDEUTSCHLAND	69
TIBOR GONDA – VIKTOR GYÖRGY OROSZI – KORNÉL BARNA – SZILVIA DÉZSI – LILLA PÉCSI INVESTIGATION OF VISITORS AT THE FISHING ON ORFŰ FESTIVAL IN 2015	93
BÉLA N. HORVÁTH ATTILA JÓZSEF AND CONTEMPORARIES	111
CLAUDIA K. FARKAS PARTICULAR SCHOOLS. THE SCHOOL MODELS OF DON LORENZO MILANI AND GIANFRANCO ZAVALLONI	125
ZSUZSANNA SLEZÁK-BARTOS – ZSOLT-HUSZTI – VIKTOR GYÖRGY OROSZI – ZSUZSANNA VASNÉ GULD – ZOLTÁN RAFFAY ANALYSIS OF THE CITY OF SZEKSZÁRD FROM AN URBAN DEVELOPMENT ASPECT	137
ERNŐ SZABÓ LEX COLLEGI AESCULAPI ET HYGIAE	153
TÜNDE TANCZ TERROR UND THERAPIE. EINIGE ASPEKTE ZUM ERKENNEN UND BEHANDELN DES (PSYCHO) TERRORS IN DER SCHULE	175
GÁBOR TÖTTŐS DAS KOMITAT SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG IN DER LITERARISCHEN ZEITSCHRIFT NYUGAT	193
ISTVÁN VARGA – VERONIKA FERENC BAXTALO	237

TARTALOMJEGYZÉK

KÖSZÖNTŐ / PROF. DR. HORVÁTH BÉLA DSc	10
ELŐSZÓ / FARKAS ÉVA	14
ÁCS MARIANNA A NŐNEVELÉS INTÉZMÉNYEINEK KIÉPÜLÉSE ÉS FENNTARTÁSA A DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLETBEN 1948-IG	17
BORONKAI DÓRA A STÍLUS SZOCIOKULTURÁLIS TÉNYEZŐINEK VIZSGÁLATA SPONTÁN ÉS FÉLSPONTÁN TÁRSALGÁSOKBAN	45
GERHARD FRITZ TÖRTÉNELMI DEMOGRÁFIA ÉS SZEXUALITÁS. PÉLDÁK DÉLNYUGAT NÉMETORSZÁGBÓL	69
GONDA TIBOR – OROSZI VIKTOR GYÖRGY – BARNA KORNÉL – DÉZSI SZILVIA – PÉCSI LILLA A FISHING ON ORFŰ FESZTIVÁL LÁTOGATÓINAK VIZSGÁLATA 2015-BEN	93
N. HORVÁTH BÉLA JÓZSEF ATTILA ÉS KORTÁRSAI	111
K. FARKAS CLAUDIA KÜLÖNLEGES ISKOLÁK. DON LORENZO MILANI ÉS GIANFRANCO ZAVALLONI ISKOLAMODELLJEI	115
SLEZÁK-BARTOS ZSUZSANNA – HUSZTI ZSOLT – OROSZI VIKTOR GYÖRGY – VASNÉ GULD ZSUZSANNA – RAFFAY ZOLTÁN SZEKSZÁRD MEGYEI JOGÚ VÁROS ELEMZÉSE TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI ASPEKTUSBÓL	137
SZABÓ ERNŐ LEX COLLEGI AESCULAPI ET HYGIAE	153
TAN CZ TÜNDE TERROR ÉS TERÁPIA. NÉHÁNY SZEMPONT AZ ISKOLAI (PSZICHO) TERROR FELISMERÉSÉHEZ ÉS KEZELÉSÉHEZ	175
TÖTTŐS GÁBOR SZABOLCS – SZATMÁR- BEREG MEGYE A NYUGATBAN	193
VARGA ISTVÁN – FERENC VERONIKA BAXTALO	237

Lector Salutem

It is our honour to offer the Reader the XVII. volume of Acta Szekszardiensium. It is an academic publication of the University of Pécs Illyes Gyula Faculty, with the unconcealed aim to give an insight into the academic endeavour of the Faculty. Different disciplines are manifested in a wide range of topics in essays covering various fields of study, which only underlines the multidisciplinary nature of our educational performance.

This publication is released with the desire of the Faculty Management to introduce the academic achievement carried out at the Faculty to a larger audience. It also contains works the authors of which are based in foreign partner institutions, thus the studies are the results of our joint projects and collaboration.

The publishing of Acta Szekszardiensium was associated with Illyés Gyula Faculty for more than fifteen years. Since its role as a publisher is over, this volume is considered the last one in the present form. The new 2016 publication will hold the name of the new faculty: Faculty of Cultural Studies, Pedagogy and Rural Development.

*Dr. Béla Horváth
professor*

Köszöntő

Az Acta Szekszardiensium XVII. kötetét tartja kezében a tisztelt olvasó. A kiadvány a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Karának tudományos közleménye, amely képet kíván adni a Karon folyó szellemi tevékenységről, kutató munkáról. Karunk multidiszciplináris jellege megmutatkozik a kötet tematikájában is, hisz a különböző tudományterületek viszonylag széles körét képviselik az itt közölt publikációk.

A kötet tükrözi a Kar vezetésének azt a szándékát is, hogy nemzetközi relációban is mutattassék meg az itt folyó munka. A kutatói kapcsolatépítés, a közös kutatás eredményei azok a tanulmányok, amelyek szerzői külföldi oktatók, partneregyetemeink képviselői.

Az Acta Szekszardiensium kiadója az Illyés Gyula Kar volt több mint másfél évtizedig. Ebben a formában ez az utolsó kötet. A 2016. évi kiadványunkat már az új Kar, a Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar jegyzi

*Dr. Horváth Béla
professzor*

Preface

A year passed by, and with the fall in sight we are to welcome and celebrate the long awaited event, the Illyes Days at the beginning of November. This day not only provides us with an opportunity to remember Gyula Illyes, whom the faculty was named after, but also with an occasion to introduce the academic achievement of the faculty to a larger audience. Acta Szekszardiensium by collecting and displaying the latest studies and research associated with our faculty members to the highly respected Reader is a worthy contribution to this process.

It is my pleasant duty to present you with the XVII Volume of Acta Szekszardiensium. The current selection of studies is as much colourful and diverse as the faculty itself. Among the authors honouring us with their essays are not only faculty staff but colleagues from partner institutions, who also contribute to the recognition of the present issue. Most studies belong to the scope of pedagogy, tourism, literature and linguistics, but one can find pieces of historical analysis, or description of social work in practice among the topics.

It is our tradition to publish in foreign languages. This year is of no difference: we are following the long-time praxis by opening doors to texts written in German and English besides Hungarian. The introduction of studies is in alphabetical order. The brief introductions to the studies are to serve as inspiration to reading Acta Szekszardiensium XVII.

The first study is linked to Marianna Ács, who is a co-worker at the Baranya County Bishopry Archives of Reformed Church. The author is also a predoctor of „School and Society” Doctoral Programme of the University of Pecs Faculty of Arts. Her scope of research is the education of women in agreement with the Reformed Church between the two world wars. The present study gives an

---

insight into the life of establishments for educating young girls supervised by the Danube-peripheral Reformed Church. Its objective is to show the importance of women's education within the policy of education in the Danube-peripheral Reformed Church until 1948.

Dóra Boronkai is an assistant professor at Illyes Gyula Institute of Pedagogy. Her major fields of research are: cognitive linguistics, conversation analysis, and sociolinguistics. The present publication is about the different aspects of stylistic application in conversation analysis.

Gerhard Fritz, the only foreign author of Acta, is a professor of Schwäbisch Gmünd College of Pedagogy. He is a scientist of historical studies; the essay presented in this volume highlights the results of a piece of historical demographic research carried out in Southwest Germany.

Tibor Gonda and his co-authors are academic staff and students from Foodstuff and Rural Development Institute. Their study focuses on one of the most significant South-Transdanubian Rock Festival, and the findings revealed are based on a questionnaire with 1000 respondents visiting the festival.

Claudia K. Farkas is a lecturer from Pécs, belonging to the new, integrated Culture, Library and Social Studies Institute of Culture Studies, Pedagogy and Rural Development Faculty with Szekszárd headquarters. The present volume contains the publication of guest authors Don Lorenzo Milani and Gianfranco Zavalloni associate professors, who introduce us to some outstanding figures of the Italian pedagogy, besides explore their new theories and models of education.

Béla N. Horváth, the Dean of the Faculty gives an insight into the controversial and nevertheless complex relationship of Attila József, one of the greatest literary figures of the 20th century with his fellow literary scholars.

Zsuzsanna Slezák-Bartos together with the co-workers of the former Institute of Economy gives an analysis on the Town of Szekszárd with County Rights from the aspect of settlement development. Their study is the result of this work.

Ernő Szabó, a PhD student from the History of the Antiquity Program of the Interdisciplinary Doctoral School of the University

---

of Pécs, Faculty of Arts, launched an unusually quaint project. The aim of his study is to display the Hungarian version of the statutes of a private association named after the divinities of Aesculapius and Hygia in the City of Rome originally written in Latin.

Tünde Tancz, a lecturer of the Faculty, a PhD student from the „School and Education” Science of Education Doctoral School of the University of Pécs, Faculty of Arts, in her study is focusing on school aggression, a serious social problem. While exploring the issue she emphasises the importance of developing social competencies.

Gábor Töttös, one of the fundamental authors of *Acta* is from the sphere of literary studies. In this volume his contribution is about his research related to the representation of Szabolcs-Szatmár-Bereg county in the literary journal „The West”.

István Varga, the lecturer of the Institute of Culture, Library and Social Studies together with Viktóriai Ferenc social worker publishes the results of a model experiment, the method of which known as „seizing the token” was adopted to local conditions in the school of Kisvejteke „Máj sukar juma” (A nicer world).

As seen from the above, this year’s selection contains quite intriguing topics, notable for both academics researchers of the same field, and both for the interested readers.

As an editor of *Acta Szekszardiensium* I wish you relaxed contemplation and meditation while performing the act of reading.

22. October 2015. Szekszárd

Éva Farkas
editor

Előszó

Ismét eltelt egy év, beköszöntött az ősz, és elérkezett a Pécsi Tudományegyetem szekszárdi karának életében mindig nagyon várt esemény, a november elején megrendezésre kerülő Illyés Nap. Ez a nap nem csak arra nyújt kiváló alkalmat, hogy a névadó Illyés Gyulára emlékezzünk, hanem lehetőség ad arra is, hogy Karunk bemutathassa a szélesebb közönség számára az itt végzett tudományos és szakmai tevékenységeket. Az Acta Szekszardiensium is ehhez szeretne hozzájárulni, amikor összegyűjti és a kedves olvasók elé tárja a Kar oktatóinak legújabb tanulmányait, kutatásait.

Immáron az Acta Szekszardiensium XVII. kötetét ajánlhatom az olvasók figyelmébe. Az idei válogatás is igen színes és szerteágazó, mint ahogy a Kar maga is igen sokoldalú. Oktatóinkon kívül idén is több vendégszerző tisztelte meg munkájával kötetünket. Az írások főként a pedagógia, a turizmus, az irodalom- és nyelvtudomány területéről származnak, találhatunk benne továbbá történelmi elemzéseket, valamint egy leírást a szociális munka gyakorlatából.

A tanulmánykötet idegen nyelvű hagyományokkal rendelkezik, ezért idén is lehetőséget adtunk arra, hogy a magyar nyelv mellett német és angol nyelvű írások is megjelenhessenek. A tanulmányok bemutatása alfabetikus sorrendben történik, így ehhez igazodva következzen egy kis ízelítő a Acta Szekszardiensium XVII. kötetéből.

Ács Marianna, a Baranyai Református Egyházmegye Levéltárának munkatársa, jegyzi az első tanulmányt. A szerző a PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájának predoktora is egyben, kutatási területe a református nőnevelés a két világháború közötti korszakban. A jelen írásban a Dunamelléki Református Egyházkerületben létesített nőnevelő intézményeket tekinti át. Célja, hogy megmutassa, milyen súllyal szerepelt a nőoktatás az egyházkerület oktatáspolitikájában 1948-ig.

Boronkai Dóra Karunk oktatója, jelenleg az Illyés Gyula Pedagógusképző Intézet adjunktusa. Főbb kutatási területei: kognitív nyelvészet, konverzációelemzés, szociolingvisztika. A kötetben publikált írás a konverzációelemzés szempontjainak stilisztikai alkalmazását mutatja be.

Gerhard Fritz, a kötet egyetlen külföldi szerzője, a schwäbisch gmünderi Pedagógiai Főiskola professzora. A történelemtudomány területén tevékenykedik, a bemutatott tanulmány is egy történelmi demográfiai kutatás eredményeit foglalja össze délnyugati Németországból.

Gonda Tibor és szerzőtársai az Élelmiszergazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet oktatói és hallgatói. Az általuk jegyzet tanulmány az egyik legjelentősebb dél-dunántúli rockfesztivál látogatói körében készült, 1000 fős kérdőíves kutatás eredményeit tárja elénk.

K. Farkas Claudia az új, integrált, szekszárdi székhelyű karunk, a Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézetének pécsi oktatója. A jelen kötetben még vendégszerzőként publikáló egyetemi docens Don Lorenzo Milani és Gianfranco Zavalloni, az olasz pedagógia jeles és érdekes alakjainak, újszerű elméleti és gyakorlati iskolamodelljét mutatja be olvasóinknak.

N. Horvát Béla, karunk dékánja a XX. századi magyar irodalom egyik legnagyobb alakjának, József Attilának a kortársaihoz fűződő bonyolult és ellentmondásos viszonyáról ad áttekintést.

Slezák-Bartos Zsuzsanna a korábbi Gazdaságtudományi Intézet munkatársaival közösen készítette el Szekszárd Megyei Jogú Város elemzését településfejlesztési aspektusból. Tanulmányuk ennek a munkának az eredménye.

Szabó Ernő, a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Ókortörténeti Program hallgatójaként, igen érdekes vállalkozásba fogott. Tanulmányának célja az Aesculapius és Hygia istenségekről elnevezett, latin nyelvű Róma városi magánegyesület alapszabályának magyar nyelvű közreadása.

Tancz Tünde Karunk oktatójaként, valamint a PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola hallgató-

---

jaként egy igen komoly társadalmi problémát, az iskolai agressziót vizsgálja tanulmányában, és a szociális kompetenciák fejlesztését hangsúlyozza a probléma kezelésénél.

Töttös Gábor az ACTA szerzőinek oszlopos tagjaként az irodalomtudomány területén tevékenykedik. Az idei tanulmánykötetben egy olyan kutatás eredményéről számol be, amely Szabolcs-Szatmár-Bereg megye megjelenését vizsgálja a Nyugat című folyóiratban.

Varga István a Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet oktatója Ferenc Viktoria szociális munkással közösen publikálta annak a szakmai modellszerűségnek az eredményeit, amely a kisvejkéi „Máj sukar juma” (Egy szebb világ) tanodában a helyi viszonyokra adaptálta a „zseton megerősítési módszert”.

Mint látható, az idei válogatás is igen érdekes témákat tartalmaz, melyek mind az adott tudományterületeken tevékenykedők, mind az érdeklődő olvasók figyelmére méltók lehetnek.

Az Acta Szekszardiensium szerkesztőjeként nyugodt elmélyedést és elmélkedést kívánok a tanulmánykötet olvasása során.

Szekszárd, 2015. október 22.

*Farkas Éva
szerkesztő*

A NŐNEVELÉS INTÉZMÉNYEINEK KIÉPÜLÉSE ÉS FENNTARTÁSA A DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLETBEN¹ 1948-IG

Ács Marianna

-
- 1 A Magyarországi Református Egyház szervezeti felépítése – már a reformáció korától – a protestáns zsinat-presbiteri elven alapul, melynek lényege, hogy az egyház önkormányzati és igazgatási feladatait a helyi gyülekezetektől a legmagasabb testületekig választott testületek (presbitérium, zsinat) látják el. Egyházközségi szinten a presbitériumokat a gyülekezet lelkésze és a hívek közül választott presbiterek alkotják. A presbiterek maguk közül világi főgondnokot választanak, akivel együtt a gyülekezet lelkésze a paritás elve szerint irányítja a testületet. Az egyházközségek egyházmegyéket alkotnak, melynek legfőbb szerve az egyházmegyei közgyűlés, melyet az ún. kebelbeli gyülekezetek lelkészei és gondnokai, valamint a választott tisztségviselők alkotják. Az egyházmegye vezetői az esperes és a gondnok. Az egyházmegyei közgyűlés csak évente egy alkalommal ül össze, a közties időben az egyházmegye tanácsa látja el a feladatokat az esperes és a világi gondnok vezetésével. Az egyházmegyék - az egyházi hagyományozás és igazgatás céljából - felsőbb hatósággá egyesülnek, melyet egyházkerületnek nevezünk. Magyarországi Református Egyház a két világháború korában a Tiszáninneni, a Tiszántúli, a Dunamelléki és a Dunántúli Református Egyházkerületekből állt. Egy-egy egyházkerületbe 6-8 egyházmegye tartozik. Az egyházkerület élén a püspök és a világi főgondnok áll. A Magyarországi Református Egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő testülete a Magyarországi Református Egyház Zsinata. A két világháború közötti időszakban ez a testület Egyetemes Konventnek hívták. A zsinat élén a püspökök közül választott elnök és a világi főgondnok áll. A vizsgált intézményt a Felsőbaranyai Református Egyházmegye hozta létre és tartotta fenn 1916-tól 1948-ig. Ekkor az egyházmegye a Dunamelléki Református Egyházkerülethez tartozott. Püspökei voltak: Petri Elek (1915-1921) és Ravasz László (1921-1948). Főgondnokok: Darányi Ignác (1849-1927), Teleki József, gróf (1927-1945), Lázár Andor (1945-1948). Lelkészi főjegyzők: Takács József (1916-1928), Kováts J. István (1929-1946), Muraközy Gyula (1946-1949). A Felsőbaranyai Református Egyházmegye esperesei Nagy Imre, Kőröson szolgáló lelképásztor (1911-1923), Szalay Ferenc, Szaporcán lelkész (1924-1928), Nyáry Pál, Pécssett lelkész (1928-1940), Halász Imre, gordisai lelkész (1940-1945), Nagy Ákos, Nagyvátyon lelképásztor (1945-1952) voltak. Világi főgondnoki tisztséget töltöttek be az intézmény működése idején: Benkő Gyula, Mándy Sámuel (1925-1941), Fáy István államtitkár, Mándy György (1941-43) In: *Források: <http://www.presbiterkepzes.hu/?q=node/192> Letöltés ideje: 2014. szeptember 15.*

Absztrakt

A tanulmány a „Ideák és módszerek, avagy Nőnevelés a Felsőbányai Református Egyházmegye Polgári leányiskolájában” című kutatás része, melyben a kutató a Dunamelléki Református Egyházkerületben létesített nőnevelő intézményeket tekinti át. A célunk, hogy megmutassuk, milyen súllyal szerepelt a nőoktatás az egyházkerület oktatáspolitikájában 1948-ig. A tanulmány bemutatja, hogy a nőnevelés céljából létesített intézmények típusai tükrözik a keresztény konzervatív szemléletet, melyet a nők társadalmi szerepvállalásáról az egyház vezetői gondoltak.

A dualizmus korában, mikor megkezdődött a nőnevelés intézményes kiépülése az ország területén, a Dunamelléki Református Egyházkerület oktatáspolitikájának középpontjában az egyház iskola-fenntartási kötelezettségének kérdése állt. A Református Egyháznak a Heidelbergi Káté 103. kérdésére adott válasz² alapján fennálló iskola-fenntartási kötelezettségét a Dunamelléki Egyházkerület előjárói – a liberális teológia irányzatot követvén a súlyos anyagi terhektől való szabadulás reményében – megkérdőjelezték.³ Török Pál⁴ az egyházkerület püspöke szerint azért nem kell ragaszkodni az egyháznak az iskolák működtetéséhez, mert az 1867 után létrejött modern liberális állam alkotmányos elvei kálvinista gyökerűek, így a Református Egyház szövetséges az állammal. A magyar oktatás pedig képes biztosítani a nemzeti oktatást.⁵ Ezt a

---

2 „Mit követel Isten a negyedik parancsolatban?” A válasz: „azt követeli, hogy az Anyaszentegyház az ígét hirdettesse, és az iskolát fenntartsa.”

3 Rébay Magdolna (2011): Református közoktatás a fővárosban a kezdetektől 1952-ig. Csokonai Könyvkiadó, Debrecen. 399 p.

4 A Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1860-1883. Forrás: <http://www.radayleveltar.hu/> Letöltés ideje: 2013.06. 24.

5 Rébay 2011.

véleményt erősíti meg 1869-ben gr. Ráday Gedeon⁶ is, aki úgy vélekedett, hogy „*a magyar protestáns egyház háromszázados martyrsága megszűnt, a felállt független magyar kormány biztosítja a szabad vallásgyakorlatot, a protestáns egyházak egyenjogúságát, s a református egyház nemzeti missziójára nincs szükség.*” Szász Károly⁸ püspökké választásával, a belmisszió⁹ és a történelmi kálvinizmus¹⁰ hatására változott a Dunamelléki Református Egyházkerület iskolapolitikája: ismételten ragaszkodni kezdtek az iskolákhoz, s ez a szemlélet 1948-ig fennmaradt és meghatározta az Egyházkerület oktatáspolitikáját.

Az iskolafenntartással kapcsolatos kétségek, valamint a nőnevelés kevésbé hangsúlyos volta a református egyházi életben eredményezhették azt, hogy Dunamelléken kevés református középszintű leányiskola létesült és működött a XIX. század második felétől. Először Pesten 1866-ban került református fenntartásba középfokú Felső Leányiskola Kalocsa Róza vezetésével, mely 1875-ig fogadta a négy elemi végzett leányokat. 1875 után majd 30 évig Budapesten nem volt középszintű református nőiskola. Vidéken 1877-ben Nagykőrösön polgári leányiskola alakult, Kiskunhalason 1875-től felső-leányiskola működött,

---

6 A Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka 1860-1870 *Forrás: www.kislexikon.hu/raday.htm*

7 Rébnyi.m. 82-83. p.

8 A Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke (1884-1903) *Forrás: http://www.radayleveltar.hu/Letöltés_ideje: 2013. 06.24.*

9 A XIX. század végén jelentkező mozgalom, melynek célja a formális keresztény társadalom megtérítése volt. Budapesten volt a központja, Szabó Aladár volt a vezetője. Ennek a mozgalomnak volt köszönhető a vasárnapi iskolák megalakulása, az imacsoportok, bibliakörök működése, csendes napok, konferenciák, evangelizáció létrejötte. Ennek lett a következménye számos egyesület megalakulása, mint a Vasárnapi Iskolai Szövetség (1907), Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSZ, 1907), Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE, 1883), Bethlen Gábor Kör (1901), Magyar Református Diákok SoliDeoGloria (SDG, 1921)

10 A holland neokálvinizmus hatására jött létre. A kálvini hitelvekhez való ragaszkodás jellemzi. Legfőbb képviselője: Sebastyén Jenő budapesti teológiai tanár. Ezen irányzat szerint az oktatás a kálvinista egyház Istentől eredő, lényegi feladata.

amely 1893-tól polgári leányiskolává alakult át. A XX. század elején az egyházkerület elöljárói felismerték, hogy a nőnevelés terén is haladni kell, és a vallásos nevelést középpontba helyező református felekezeti iskolákat kell létesíteni. Ennek érdekében 1905-ben a Dunamelléki Református Egyházkerület felállított egy „felsőbb leányiskolai bizottságot”, melynek Petri Elek,¹¹ Lévy Lajos, Szilassy Aladár¹² voltak a tagjai. A testület munkálkodásának hatására, valamint az alapítók – Baár János és Madas Károly – vagyonának köszönhetően 1907-ben létrehozták a Baár – Madas Református Felsőbb Leányiskolát. Ebben az évben a pesti Skót Misszió 1907-ben polgári leányiskolát nyitott, melyet a Skót Református Egyház tartott fenn 1944-ig majd a Budapesti Református Egyházmegye 1948-ig. 1909-ben Szentendrén, 1916-ban Siklóson létesült polgári leányiskola. Ez utóbbit 1930-ban Pécsre helyezték át, s itt működött 1948-ig a Felsőbaranyai Református Egyházmegye fenntartásában. 1920-tól a Dunavecscén létesülő Polgári Református Fiúiskolában indítottak leányosztályokat. 1933/34-ben 1 évig Fülöpszálláson is volt polgári leányiskola református fenntartásban. Kiskunhalason 1893-ban nyílt polgári leányiskola, mely működött az államosításig. 1943-ban Nagykőrösön is működött polgári leányiskola.¹³ Végül 1947-ben Kalocsán nyitottak leányinternátust reformátusok.¹⁴ A „*Felsőbb leányiskolai bizottság*” egyik tagja, Petri Elek 1915-ben az egyházkerület püspöke lett, s nem feledkezett meg a nőnevelés fontosságáról. „*Az iskolai nevelés és oktatás terén nagy feladat vár az egyházkerületünkre különösen a nőnevelés tekintetében. Sajnálattal kell konstatálnom, hogy egyházunk (...) sok ideig figyelmen kívül hagyta a közép- és felsőbbfokú nőnevelés ügyét.*” – hangzott

---

11 A Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1915-1921. *Forrás: <http://www.radayleveltar.hu/> Letöltés ideje: 2013. 06. 24.*

12 Szilassy Aladár (1847-1924) ügyvéd, író, 1887-től a tolnai egyházmegye gondnoka, a belmisszió korai, elkötelezett munkatársa. (Rébay, 2011. 319; Zoványi 1977. 607. p.)

13 Nagykőrösön nem mindig működött a polgári leányiskola. Pl. 1937-ben nem működött, de 1943-ban már igen. In: Az egyházkerületi tanügyi előadó jelentése. Elhangzott az 1943. évi közgyűlésen. 73/1944. III.13. sz. irat. MNL BaML VIII. 297.

14 Rébay 2011.

A NŐNEVELÉS INTÉZMÉNYEINEK KIÉPÜLÉSE ÉS FENNTARTÁSA A DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLETBEN 1948-IG

el az egyházkerület közgyűlésén.¹⁵ E püspök támogatásának köszönhető a Felsőbaranyai Református Egyházmegeye polgári leányiskolájának a létrehozása is. Sajnos terveit – az I. világháború miatt – csak részben tudta megvalósítani.¹⁶

A Dunamelléki Református Egyházkerület Leányiskolái 1948-ig

Szerk.: Ács 2015. Rajz: Kovács Gábor.

Forrás: Rébay 2011; A polgári iskolák az 1943/44. tanév kezdetén

15 Dunamelléki Református Egyházkerület 1915. október 20-án kezdődő közgyűlésének jegyzőkönyve, Budapest, 1915. p. 30. Idézi: Rébay 2011.139.p.

16 Rébay i.m.140.p.

ÁCS MARIANNA

A dunamelléki reformátusok nőképző intézmények létesítésében megmutatkozó megkésettységét a következő táblázat foglalja össze:

2. táblázat: A női emancipálódás útjának főbb állomásai, avagy az intézményes nőneveléshez kötődő kiemelkedő események az országban és Dunamelléki Református Egyházkerületben

ISKOLATÍPUS	FENNTARTÓ	HELY	ÉV	EGYÉB
Nőnevelde	katolikus	Pozsony	1627	Angolkisasszonyok leánynevelő intézete
	katolikus	Buda	1770	Mária Terézia alapítólevelével, angolkisasszonyok vezetése alatt ¹
	magán	Jászberény	1840	Zirzen Janka ²
	református	Miskolc - Tiszáninneri Református Egyházkerület	1846	Karacs Teréz ³
	„Felekezeti jelleg nélküli”	Pest	1846	Teleki Blanka leánynevelő intézete ⁴
Polgári leányiskola	Országos Nőképző Egylet	Budapest	1873	1868. évi népoktatási törvény (1968:38) teszi lehetővé alapítását. Trefort Ágoston pártfogásában az ONE felső leányiskolája bővül ki polgárileányiskolai tagozattal.
	református	Nagykőrös Dunamelléki Református Egyházkerület	1877	
Felsőbb leányiskola	Országos Nőképző Egyesület		1869	Országos Nőképző Egyesület Felsőbb Leányiskolája
	állam	Budapest	1875	Molnár Aladár ⁵
	református	Kiskunhalas Dunamellék	1875	Karacs Teréz 1877-től tanított itt. Később leánypolgári iskolává alakult.
	református	Budapest Dunamellék	1907	Baár-Madas Református Felsőbb leányiskola.
Elemi iskolai tanítónőképző	katolikus	Pest	1856	Angolkisasszonyok Intézete ⁶
	állam	Buda	1869	Zirzen Janka igazgatja.
	református	Debrecen Tiszántúl	1899	Tanítónőképző Intézet ⁷
	református	Kecskemét Dunamellék	1918	Elemi iskolai tanítónőképző

A NŐNEVELÉS INTÉZMÉNYEINEK KIÉPÜLÉSE ÉS FENNTARTÁSA A DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLETBEN 1948-IG

Polgári iskolai tanítónőképző	állam	Buda	1873	Trefort Ágoston kultuszminiszter Zirzen Jankát bízza meg a megszervezésével. ⁸
	katolikus	Budapest	1894	Polgári Iskolai Tanítónőképző Intézet ⁹
Leánygimnázium	Országos Nőképző Egyesület	Budapest	1896/97	Az első leánygimnázium ¹⁰ .
	katolikus	Kolozsvár	1911	Katolikus leánygimnázium ¹¹
	református	Debrecen Tiszántúl	1913	Református leánygimnázium ¹²
	református	Budapest Dunamellék	1927	Baár – Madas Református Leányliceum
Első leánygimnáziumi érettségik	Országos Nőképző Egyesület	Budapest	1900	Veres Pálné Gimnázium
	református	Debrecen Tiszántúli Egyházkerület	1917	Dóczy Leánygimnázium
	református	Budapest Dunamellék	1924	Baár Madas Felső leányiskola
Nők az egyetemeken	állam	Budapest	1895/96	Glüchlich Vilma – bölcsészettudományi kar matematika -fizika szakon
	állam	Budapest	1896/97	Orvosi kar fogad nőhallgatókat.
	állam	Budapest	1903/1904	Gyógyszerészetben megjelennek a női hallgatók.
	református	Budapest Dunamellék	1918	Novák Olgaaz első teológusnő.
Szakképzők	Fröbel Nőegylet	Budapest	1773	Gyermekkertésznő -képző ¹³
	magán	Szarvas	1780-1806	Tessedik Sámuel Szarvasi mezőgazdasági szorgalmatossági iskolájának voltak leánytanulói.
	Nőiparegylet	Budapest	1774	nőipartanodák ¹⁴
	Lórántffy Zsuzsanna Egylet / református	Budapest Dunamellék	1900-1909	Lórántffy Zsuzsanna Egylet cseléd-otthonában cselédképzés
	n.a.	Pozsony, Marosvásárhely	1909	Középszintű kereskedelmi leányiskola ¹⁵
	katolikus	Veszprém	1918	Középszintű kereskedelmi leányiskola ¹⁶
	református	Budapest Dunamellék	1946-48	Baár -Madas Mezőgazdasági leány középiskola

Szerk.: Ács 2013. Forrás: Rébay 2011; Kereszty 2007; Pukánszky 2006; Sáriai Szabó 2001, 2010; Mészáros 1996.

1 Mészáros.1996. 29.

2 Zirzen Janka (Jászberény, 1824 – Bp., 1904): pedagógus, a magyar nőnevelés és tanítóképzés egyik jelentős képviselője. 1869-től a budai tanítóképző intézet,

- majd az ebből fejlődött polgári isk. tanítónőképző intézet; a későbbi Erzsébet Nőiskola igazgatója 1896-ig, nyugalomba vonulásáig. In: Magyar Életrajzi Lexikon. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> Letöltés ideje: 2013. 05. 10.
- 3 Karacs Teréz (1808-1892), pedagógus, a nőnevelés úttörője. (Mészáros i.m. 42 p.)
- 4 Lsd. uo.
- 5 Molnár Aladár (1839-1881), református lelkész, pedagógus és művelődéspolitikus, országgyűlési képviselő, az MTA levelező tagja. Őt bízta meg Trefort Ágoston kultuszminiszter az első állami felsőbb leányiskola megalapításával. 1875. október 20-án nyílt meg az iskola. (Kereszty 2007.)
- 6 Mészáros 1996.50.p.
- 7 Mészáros 1996.67.p.
- 8 1875-től önállóan működött, 1898-tól Erzsébet Nőiskola néven. 1918-tól tanárképző főiskolává fejlesztették. 1928-ig működött. (Mészáros i.m. 57.p.)
- 9 1918-tól polgári iskolai tanárnőképző, 1930-tól főiskola, 1945-1948 között megszűnt. (Mészáros, 1996: 64)
- 10 lsd. uo. 67.p.
- 11 lsd. uo. 72.p.
- 12 1859-ben alapított református leánynevelő intézetből 1891-ben szervezett felsőbb leányiskola alakul át leánygimnáziummá. Lsd. uo.73. p.
- 13 lsd u.o. 57.p.
- 14 Egy- két- háromosztályos nőipartanoda, később nőipariskola néven szerepel. Főként fehérnemű- és ruhavarrást oktató intézmények 1948-ban szűntek meg. (Mészáros,1996: 58)
- 15 Mészáros 1996.71.p.
- 16 Mészáros 1996.76.p.

A Dunamelléki nőnevelő intézmények típusait áttekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy a keresztyén konzervatív szemlélet jegyében olyan intézményeket létesítettek, melyek elsősorban a nők anyja, feleség és háziasszony szerepének minél tökéletesebb megvalósítását szolgálták. E célt megvalósító, és elsősorban a kispolgári rétegek művelődését szolgáló legnépszerűbb iskolatípus a leánypolgári volt.¹⁷ A polgári leányiskolákról az 1868. évi 38. tc. rendelkezett. A polgári iskolába az elemi iskola 4 évfolyamának elvégzése után lehetett felvételizni a végbizonyítvány bemutatásával vagy felvételi vizsgával. Négy évfolyamos volt. A feladata volt – az 1879-es tanterv szerint – ezen iskolatípusnak, hogy tágabb műveltséget nyújtson az elemi iskolában megszerezhetőnél, és olyan praktikus ismereteket közvetítsen, melyek nem a tudományos pályákra, hanem a háziasszonyi teendők elvégzésére tették alkalmassá a leányokat. A polgári iskolák létrejöttkor ez az iskolatípus a népoktatási intézmények körébe tartozott, majd az 1916-os miniszteri rendelet már a középfokú oktatás rendszerébe illesztette, majd az 1927. évi 12. tc. önálló, középfokú iskolává nyilvánította. A legfontosabb célja ezen iskolatípusnak nem változott: továbbra is vallásos, erkölcsös, nemzeti szellemben gyakorlati irányú, általános műveltséget adó intézménytípus maradt. Bővült azonban a feladatköre, mert már nemcsak művelt, magyar polgári háziasszonyokat neveltek ezekben az intézményekben, hanem szakiskolákra való előkészítést is megszabta számukra ez a törvény. Leginkább ez iskolatípusban tanított tantárgyak között megjelenő rendkívüli tárgyak (gyors- és gépírás, fehérnemű-varrás) mutatták, hogy – a háziasszonyképzőn túl – bizonyos típusú kereső foglalkozásra is felkészítették az itt tanuló leányokat. A polgári elvégzése után kereskedelmi, ipari és alacsonyabb képzettséget igénylő tisztviselői pályák nyíltak meg az itt végzettek előtt. Petri Elek különösen szorgalmazta a leánypolgári iskolák nagyobb számban való létesítését.¹⁸ Ennek az akaratnak tudható be, hogy Siklóson 1916-ban – a reformáció négyszáz éves évfordulójának tiszteletére – a Felsőbaranyai Református Egyház-

---

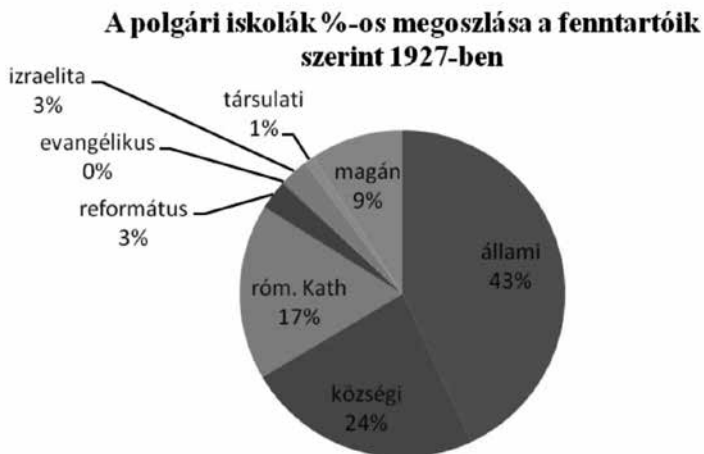
17 Pukánszky Béla (2006): A nőnevelés évezredei. Budapest, Gondolat Kiadó. 190 p.

18 Rébai.m.139.p.

megye fenntartásában megalapították a Siklói Református Polgári Leányiskolát, melyet 1930-ban Pécsre költöztettek.

Az 1917/18-ban az országban 210 fiúpolgári (52891 fővel) és 320 (84895 fővel) leánypolgári működött. Trianon után ez a szám lecsökkent. 1921/22-ben 135 fiú (34134 fő) és 193 leánypolgári (44521 fő) működött.¹⁹ 1927-ben ezek közül református fenntartásban 12 polgári iskola állt fenn, az összes iskola 3%-át tette ki.

1. ábra: A polgári iskolák %-os megoszlása a fenntartóik szerint 1927-ben

A Dunamelléki Református Egyházkerületben leánypolgári működött hosszabb rövidebb ideig a fent említett városokon kívül Szentendrén, Dunavecscén, Fülöpszálláson. Az egyházkerület tanügyi előadójának jelentése alapján 1936/37-es tanévben a pécsi polgári leányiskola a második legnépesebb polgári leányiskola

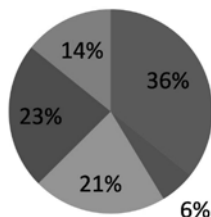
¹⁹ Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Összeállította. Kornis Gyula. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest, 1927. 80.p. Forrás: http://mtdaportal.extra.hu/books/kornis_gyula_magyarország_kozoktatasiugye.pdf Letöltés ideje: 2015. április 24. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0003/7.html> Letöltés ideje: 2015. február 12..80.p.

az egyházkerületben. (Az adatok a nyilvános és a magántanulók együttesére vonatkoznak. Pécssett a legtöbb a magán tanulók száma 11 fő, Budapesten 7, Dunavecscén 3, Kiskunhalason 1, Szentendrén 9 fő) Összesen 668 tanuló járt ebben a tanévben az egyházkerület leánypolgári iskoláiban.²⁰

2. ábra: Dunamellék leánypolgári iskoláiban járó tanulók %-os aránya az 1937/38-as tanévben

Dunamellék leánypolgári iskoláiban járó tanulók %-os aránya 1937/38-as tanév

■ Budapest skót ■ Dunavecse ■ Kiskunhalas ■ Pécs ■ Szentendre

A polgári leányiskolák tanulóinak felekezeti hovatartozását vizsgálva a reformátusok aránya Kiskunhalason 68,8%, Szentendrén 64,8%, Dunavecscén 59,9%, Pécssett 58,6%, Budapesten 25,4%. Evangélikus Dunavecscén 17,1%, Szentendrén 13,1%, míg Pécssett

²⁰ E jelentés alapján a tornaterme csak a budapesti, dunavecsei és a nagykőrösi iskolának volt. A pécsi és a szentendrei iskolák tornaterem nélkül folytatták a testnevelést. A tanárok aktívan részt vettek az egyházi és a társadalmi életben. Mojsisovich Margit a Regnum Christianum Nőegylet főtítkára, Finta Zoltánné fogházmissziói szolgálatot végzett, Bikfalvy Irén a pécsi képzőművészek tárlatán vett részt. A Pécsi Értesítő külön cikkezik Baditz Lujzáról a házvezetőnőről. A pécsi lányok közül 39 tanuló levelezett német nyelven a turkui gimnázium növendékeivel, 1 bécsi, 2 holland és 1 rigai tanulóval. másutt nincs ilyen. In: Jelentés. A fiú-és leányiskolák s női kereskedelmi szaktanfolyamok. 1937/38. MNL BaML VIII. 297.

ez 4,7 %, Budapesten 3,8%. Mindegyik iskolában magas az izraelita tanulók aránya. Budapesten 68,5%, Szentendrén 16,5%, Kiskunhalason 10,1%, Dunavecscén 8,6%, Pécssett 7,3%. Pécssett legnagyobb a római katolikusok aránya 28%.

A szülők foglalkozását tekintve megállapíthatjuk, hogy Pécssett a legnagyobb arányban az értelmiség (20,1%) és a kisiparos és kiskereskedői réteg (20,15 %) járatta a gyermekeit a református polgári leányiskolába. Kisbirtokos 7,1% és altiszt, szolga 8,1% volt. Az iskolák közül a pécsiben jártak a legnagyobb arányban az értelmiségnek a gyermekei. A kisiparosok és a kiskereskedők mindegyik iskolában nagyobb arányban képviseltették magukat. (Bp.-en 52,5%, Szentendrén 41,8%, Kiskunhalason 38,5%, Dunavecscén 34,2%). Az adatokból az látszik, hogy a kisbirtokos réteg csekély számban kereste fel az iskolát, míg a kiskereskedő és az iparos réteg annál nagyobb arányban képviseltette magát a polgári leányiskolákban.

A felsőbb társadalmi osztályok leánygyermekeinek tanulási és művelődési igényét elégítették ki a felső és felsőbb leányiskolák. Dunamelléken elsőként létesített középszintű református fenntartású iskolák a dualizmus korának e népszerű iskolatípusaihoz tartoztak. Ilyen volt az 1866-ban egyházi fenntartásúvá vált Kaloosa Róza vezette Felső Leányiskola (1866-1875). Itt a négy elemi elvégzése után három éven át képezték a leányokat azzal a céllal, hogy szélesebb körű, magasabb műveltséget szerezzenek. Ez az iskolatípus is az otthoni feladatok ellátására és egyetlen kereső tevékenységet biztosító iskolatípusba, a tanítónőképzőbe készítette fel a növendékeit. Az első felsőbb leányiskola Dunamelléken református fenntartásban Kiskunhalason jött létre 1875-ben. Majd ezt követte 1907-ben a Baár – Madas Református Felsőbb Leányiskola. Kereszty Orsolya tanulmányában²¹ áttekintette azokat a rendeleteket (1875-ös, 1879-es, 1883-as, 1901-es és 1916-os), melyek szabályozták a felsőbb leányiskolát. A felsőbb leányiskolák a kö-

---

21 Kereszty Orsolya: A nők középfokú oktatása a kolozsvári községi/állami felsőbb leányiskolában a dualizmus kori Magyarországon. *Magiszter* 3-4. 157-172.p. www.rmpsz.ro/web/images/magiszter/2007_osztel/12.pdf. Letöltés ideje: 2013. 05. 15.

zépfolkú rendszeres nőoktatás első iskolái voltak. A nevelés célja a „*nők természetes feladataira*” való felkészítés volt. Már az 1870-es években is a tanítás magyarul folyt. A tantárgyak között három modern nyelv (német, angol és francia) szerepelt. A „*női egyéniséghez*” illően kézimunkát is oktattak.²² E mellett a leányok nemzeti nevelésére is nagy hangsúlyt fektettek. Míg kezdetben szűk rétegnek szánt luxusintézmény volt a felsőbb leányiskola, addig a századfordulóra már kiszélesedett az a társadalmi bázis, amelyből a növendékek kikerültek.²³ Ennek az iskolatípusnak a kitűzött nevelési céljai megegyeztek a Baár-Madas alapítóinak célkitűzésével. Baár János és Madas Károly felismervén, hogy a magyar úri középrétegek leánygyermekének oktatása elhanyagolt, és hogy „*a református szülők kénytelenek más felekezetek nevelőintézeteit felkeresni...*” elhatározta, hogy vagyont a református egyháznak adományozza, hogy az létrehozasson egy „*olyan leányközépiscolát (...), amely a legmagasabb középfokú oktatás mellett (...) magas szintű nemzeti és vallásos nevelésben...*”²⁴ is részesítette növendékeit. Az 1901-es rendelet értelmében a felsőbb leányiskolák, így a Baár – Madas Református Felsőbb Leányiskola is egy egységes hatosztályos középiscolaként működött, melynek szervezeti formáját 1916-ban Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter ismételten megreformált, mivel úgy találta, hogy az nem felel meg a kor újabb szükségleteinek.²⁵ E rendelet értelmében a leány-középiscola alsó tagozata egységes lett, a felső tagozata háromféle lehetett: felső leányiskola, kereskedelmi iskola, leánygimnázium. A felső leányiskola állítása kötelező volt, a másik kettő lehetséges.²⁶ A képzés hétévéssé vált és a többi középfokú oktatást nyújtó intézménnyel átjárhatóvá tették. Ez a rendelet tette lehetővé azt is, hogy – különböző vizsgával – a lányok kereskedelmi és művészeti akadémián tanulhattak tovább vagy elemi tanítónőképző IV. osztályába kér-

---

22 Pukánszky 2006.

23 N. Szegvári Katalin : A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban (1777-1918). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969; Kereszty 2007.

24 Értesítő – Baár-Madas, 1921/22. 3-4. Idézi: Rébay 2011. 317.p.

25 Rébay 2009.124-126.p.

26 Müller Ildikó (2000): Az alap-és középfokú leányoktatás Magyarországon a dualizmus időszakában. Sic Itur ad Astra. 2000/3. 182.p.

hették felvételüket.²⁷ 1916-tól a Baár – Madas felső leányiskolaként működött tovább, de ezután sem adott érettségit, és továbbra is elsősorban olyan „növényekre számított, akik nem készültek kereső pályára.”²⁸

A XIX. század végére egyre növekedett az államigazgatás munkaerőigénye, valamint az egyre nehezedő megélhetés olyan középiskola létesítéséért kiáltott, amely megnyitotta az utat az érettségihez kötött értelmiségi pályák, azaz a magasabb szintű egyetemi és főiskolai tanulmányok felé. 1895-ben ez igény nyomására Wlassics Gyula²⁹ miniszter rendeletben engedélyezte, hogy a lányok magán érettségi vizsgát tehessenek, magántanulók lehessenek az ország bármelyik fiúk számára létesített középiskolájában.³⁰ 1896-ban megalapították az első hazai nyilvánossági joggal felruházott leánygimnáziumot, ahol 1900-ban érettségizett az első osztály. Ehhez képest az első érettségit adó református fenntartású leánygimnázium majd 25 évvel később alakult meg. A Baár – Madas Leány-középiskola igazgatójának érvei az egyházkerületnek a nőnevelés terén tett ezen újítása mellett a következők voltak: „A kiegyezést követő évtizedek szédületes gazdasági kibontakozásában, kíméletlen versenyében, eszmények alkonya idején szükségszerűen lépett előtérbe a nőkérdés, mint társadalmi probléma, amelynek megoldási kísérletképpen létesültek a különböző kenyérkeresetre képesítő női iskola-típusok. A mi iskolánk nagynevű, áldozatkész alapítói nem terveztek ilyen leányiskolát. A művelt magyar felső-és középosztály leányainak akartak tiszta keresztyén, hazafias, korszerű nevelést adni. Nem a közélet, nem a gazdasági világ, hanem mindennekfelett a család számára, a régi úri leányok és asszonyok típusára akartak nevelni. Mindnyájunk előtt nagyon kedves volt ez a célkitűzés. Azonban régi felső leányiskolánkat ettől a céltől erőszakosan elragadta a véres, könnyes magyar élet, a veszített háború és a szomorú emlékü forradalmak folytán bekövetkezett politikai és gazdasági helyzet.

---

27 Rébay Magdolna (2009): Leány-középiskolák Magyarországon és német nyelvű országokban. A jogi szabályozás az 1870-es évektől 1945-ig. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2009. 259 p.

28 Rébay 2011.323.p.

29 Wlassics Gyula (1852-1937), jogász, közjogi író, miniszter, az MTA tagja.

30 Pukánszky 2006. 131.p.

Be kell vallanunk, hogy még azok a családok, azok a szülők is, akik jelenleg nincsenek arra kényszerítve, hogy féltve óvott leányaikat kenyérkereseti pályára adják, úgy gondolkoznak, hogy legyen valami, legalább érettségi bizonyítvány leányuk kezébe, ki tudja, mi történhetik, valamit tud kezdeni vele.”³¹ Az első lépése az érettségi felé az egyház részéről az volt, hogy az Egyetemes Konvent 1915-ben felmérte, hogy hány leány tanul és milyen feltételekkel református fiúgimnáziumokban rendes vagy magántanulóként.³² 1920 szeptemberében indítottak a Baár – Madas Felső Leányiskolájában egy olyan osztályt, mely már a leánygimnáziumok tanterve alapján működött. Az itt végzettek 1924 májusában érettségiztek. Kecskeméten a Református Leánynevelő Intézetben 1924-től létesült leány-középiskolai tanfolyam, mely érettségire készített fel. 1928-tól pedig leány-középiskolává alakult ez az intézmény.³³ Az 1926. évi 24. tc. rendezte a leány-középiskolák helyzetét. Két elv alapján – az egyenlőség elve a nőknek a felsőoktatásba való belépését illetően, és a női természet figyelembe vételét a tanítandó tárgyak megállapításánál – a fiú-középiskolákkal összhangban háromféle középiskola-típust hoztak létre, melyet a 7. és a 8. táblázat foglal össze.

3. táblázat: Az 1926. évi 24. tc. értelmében a középiskola-típusok

FIÚISKOLA	Gimnázium	Reálgimnázium	Reáliskola
LEÁNYISKOLA	Leánygimnázium	Leánylíceum	Leánykollégium

Szerk.: Ács 2013.

31 Értesítő – Baár-Madas, 1923/24. 3-4. Idézi: Rébay 2011:325-326.

32 Lsd. uo.150.p.

33 U.o.

4. táblázat: A leány-középiskolák összehasonlítása a fiú-középiskolákkal az 1926. évi 24. tc. alapján.

Gimnázium/ Leány-gimnázium	Reál-gimnázium/ Leánylíceum	Reáliskola/ Leánykollégium
<p>A görög kivételével valamennyi tantárgy megegyezett a fiúgimnáziumokéval.</p> <p>Tanított tárgyak: Latin, német, francia, magyar nyelv és irodalom, történelem, földrajz, természetrajz, kémia, egészségtan, természettan, matematika, filozófia, rajz, ének, testnevelés</p> <p>Egyetemekre, főiskolákra készítette fel.</p>	<p>Reál-gimnáziumokban a természettudományos tárgyak hangsúlyosak és a latin, német nyelv mellett egy modern nyelvet tanultak (francia/olasz/angol).</p> <p>A leánylíceumokban nem tanítottak latint, helyette élő idegen nyelvet, természettudományokat és művészeti tárgyakat oktattak.</p> <p>Egyetemi felvételre jogosító érettségit adtak.</p>	<p>Mindkettő magasabb általános műveltséget adott.</p> <p>Reáliskola felsőfokú műszaki, kereskedelmi tanulmányokra készítette elő. Érettségit adott.</p> <p>A reáliskolában nem oktattak latint. A mennyiségtan, a természettan és a modern nyelvek tanítása hangsúlyos.</p> <p>A leánykollégiumok a felsőbb leányiskola helyett jöttek létre, nem adtak egyetemekre jogosító érettségit.</p>

Szerk.: Ács 2013. Forrás: Pukánszky 2006.

E törvénynek szellemében a Baár – Madas Felső Leányiskolát a modern nyelvek oktatását előtérbe helyező leánylíceummá alakították. A latint kezdetben csak fakultatív tárgyként, majd 1932/33-tól rendkívüli tárgyként tanították. A francia és a német nyelv tanulását már az első osztályban megkezdték a diákok.³⁴ 1932-ben Ravasz László püspök az iskolai zárőnnepélyen a Baár – Madas leánylíceum nevelési eszményét a konzervatív női műveltségesezmény jegyében fogalmazta meg: „a férfi és női elme, lélek között, abból a szempontból, hogy milyen fokú műveltségre juthat el, semmiféle különbség nincs. [...] Különös igény a nővel szemben, hogy a műveltségnek azokat az elemeit igyekezzék elsajátítani inkább, amelyek eredmények: azért, hogy a lélek harmóniáját biztosítsa. Ne annyira a kérdések érdekeljék, mint inkább a feleletek, mert a kérdésekkel nyugtalanság jár; a feleletek mindig szent megérzések. Ne annyira a keresés művészetében fejlődjenek, inkább a megtalálásnak legyenek művészei. Ne a szkepticizmus felé haladjanak, hagyják ezt a szomorú mesterséget a férfiakra, járjanak az ő bizonyosságának honában, oda érkezenek be, mert ez nekik való. Foglalkozzanak a műveltség törté-

34 Lsd. uo.327.p.

nelmi elemeinek a megismerésével; főképpen a művészi és az irodalmi szépség megismerésével; szervezzenek higiéniai, gyermekpsychológiai és pedagógiai ismereteket, mert ezekre van igazán szükségük. Nem az a fontos dolog, hogy egy leánynak diplomája legyen, még kevésbé fontos dolog, hogy kenyérkereső munkába álljon be, az a fontos dolog, hogy a magyar leány olyan művelt legyen, amilyen a magyar férfi lehet; hogy tudjanak találkozni, hogy legyen lelki közösségük, hogy a nő inspirálhassa a férfit. Ennél fogva ma már a nyolcosztályos, vagy annak megfelelő iskoláztatás felel meg a követelményeknek, akár gyakorlati iskola formájában jelentkezik is, mint továbbképző, vagy tanítóképző. Végül pedig a Baár – Madasnak a kenyérkereső nővel szemben a következő eszménye van: azt vallja, hogy minden nőt úgy kell nevelni, hogy meg tudjon élni egyedül is. Hogy a férjhez menés ne kenyérkereset legyen, ne egzisztencia-biztosítás legyen, hanem a férjhez menés a legmagasabb rendű hivatásnak a betöltése legyen. Függetlenné akarja tenni a nőt azért, hogy felszabadítsa magasrendű hivatásának a teljesítésére. Tehát nem szaknőket, nem munkásnőket akar nevelni a Baár–Madas, olyan nőket akar nevelni, akik meg tudnak élni saját emberségükből, értékes szellemi képességeikből, fizikai munkájukból, de csak azért akarnak megélni, hogy mikor eljön annak ideje és módja, annál nagyobb függetlenséggel és annál teljesebb önfeláldozással álljanak legmagasabb rendű hivatásuknak szolgálatába, hogy hitvesek és anyák legyenek.³⁵ Az 1938-ban az anyagi gondokkal küzdő kecskeméti leány-középiskola érettségít nem adó leány-nevelőintézeté alakításakor Ravasz László továbbra is a konzervatív nőnevelés eszméjének jegyében üdvözölte az iskola leánykollégiummá válását, s nevelési feladatait a következőképpen határozta meg: „gyakorlatiasabb, olcsóbb és mégis a legmagasabb rendű pályára nevelje [a leányokat]: művelt magyar anyákká és hitvesekké.”³⁶

A legnépszerűbb iskolatípus, mely a nők számára önálló kenyérkeresetet biztosított, a tanítónőképző volt. Az 1868. évi 38. tc. népiskolai törvény a felső népiskolák közé sorolta, melyre 15 éves korban a kétéves ismétlő iskola után vagy a polgári után lehetett jelentkezni.

---

35 Értesítő – Baár – Madas, 1931/32. 5. Idézi: Rébay 2011. 331-332.p.

36 Dunamelléki Ref. Egyházkerület 1938. november 17-18-i közgyűlésének jegyzőkönyve, Budapest, 1938. p. 17. Idézi: Rébay 2011.181.p.

A képzési idő három év volt. A tanítónőképzők tananyagában megmutatkozott az a felfogás, mely szerint „*ugyanazon általános emberi tulajdonok s tehetségek a nőben a női alkatnak megfelelőleg más és más módon fejlenek ki.*”³⁷ Ezért az iskolai tanítás anyagának is ehhez az eltérő lelkialkathoz, sajátos „*női jelleghez*” kellett alkalmazkodnia. Így – eltérően a tanítóképzőktől – a tantárgyak között nem szerepelt a módszertan, a mértan, alkotmánytan és a zene, ám helyesírást, gazdaasszonyi ismereteket, női kézimunkát, háztartást, kertészetet és egyéb női foglalatosságot tanítottak. 1878 után megszigorították a felvételt a tanítónőképzőkbe, de ennek ellenére a növendékek száma dinamikusan nőtt. 1913-ra többen jártak tanítónőképzőbe, mint tanítóképzőbe.³⁸ A református fenntartású iskolákban, kezdetben nehézségbe ütközött a tanítónők elhelyezkedése a presbitériumok előítélete miatt. A presbiterek férfiak voltak, s úgy tartották, hogy a nők feladata saját gyermekeik vallásos nevelése és a jótékonykodás. Az Újszövetségben Pál apostolnak a nők szerepeit érintő igeszakaszok alapján (II. 2.1. fejezet) a nők nem lehetnek lelkészek, presbiterek és kántori feladatokat sem végezhetek. Először 1916-ban alkalmaztak egyházi fenntartású iskolában női kántortanítót a Dunántúli Református Egyházkerülethez tartozó belső-somogyi egyházmegyében.³⁹ Így érthető, az a megkésetttség, ami a tanítónőképző létesítésével kapcsolatban mutatkozott. Míg az első elemi iskolai tanítónőképzőt a katolikus Angolkisasszonyok Pesten már 1855-ben megnyitották és az első állami tanítónőképző 1869-től Budán jött létre, a polgári iskolai tanárokat képző intézmény pedig 1873-tól létesült, addig Dunamelléken csak 1916-ban határoztak az egyházkerületi közgyűlésen elemi iskolai tanítókat és a polgári iskolai tanárnőket képző intézet felállításáról.⁴⁰ Kecskeméten meg is nyílt 1918-ban az elemi iskolai tanítónőképző intézet, ám refor-

---

37 Molnár Aladár: A nőképzés hazánkban és a Budapesti Állami Felsőbb Leányiskola. Budapest, Tettey Nándor és társulata, 1876.28p.

38 Pukánszky 2006.

39 Sári Szabó Katalin (2009): „*Családi élet őrizői, magyar református anyák, asszonyok...*” Nők a két világháború közötti református egyházi sajtóban. Média kutató X. évf. 2009/1. 83–97.p.

40 Dunamelléki Református Egyházkerület 1916. május 3-i közgyűlésének jegyzőkönyve, Budapest, 1916, p. 74.

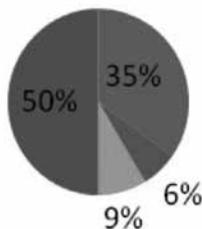
mátus polgári iskolai tanítónőképző nem alakult a korszakban.⁴¹

Nők számára református fenntartású szakképző intézeteket Dunamelléken elvétve találtunk. Kiskunhalason és Budapesten a Skót Misszióban női kereskedelmi szaktanfolyam működött, s egy-éves kereskedelmi tanfolyamot hirdettek Siklóson a Felsőbaranyai Református Egyházmegye induló polgári leányiskolájában 1916-ban, mely csak 2 évig működött.⁴² 1924. december 5-től a siklósi iskola kétéves **továbbképző tanfolyamot** nyitott a negyedik polgárit végzett növendékeknek.⁴³ Pécssett már általános továbbképző tanfolyamot tartott fenn az egyházmegye. A női kereskedelmi szaktanfolyamok az állam kijelölte szervezetben működtek, bizonyítványt adtak. Budapesten állandóan évről évre indítottak osztályt, Kiskunhalason a jelentkezők számától függött. A jelentés beszámolt a továbbképzőkön tanuló növendékek felekezeti hovatartozásáról is.

3. ábra. A Budapesti Skót Iskola női kereskedelmi szaktanfolyamára járó növendékek felekezeti hovatartozása

A Budapesti Skót iskola női kereskedelmi szaktanfolyamára járó növendékek felekezeti hovatartozása 1937/38

■ református ■ evangélikus ■ r. kath. ■ izraelita

41 Rébay 2011.153.p.

42 Az iskola értesítői szerint.

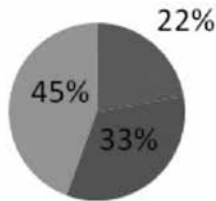
43 Szórolap a tanfolyam meghirdetéséről. MNL BaML VIII. 297.

4. ábra: Pécssett a továbbképzőbe íratott tanulók felekezeti aránya 1937/38

Pécssett a továbbképzőbe íratkozott tanulók felekezeti aránya 1937/38

■ református ■ r. kath ■ izraelita

A jelentésben a tanügyi előadó sajnálja, hogy a református leányok mennyire nem értik meg a gyakorlati jellegű továbbképzők jelentőségét. (Pécssett összesen 9 tanuló íratkozott be és végezte el a továbbképzőt ebben a tanévben, míg Budapesten 48 szerezte meg a képesítést.)

Érettségít és szakképzést is adó középszintű iskolatípus Dunamelléken a mezőgazdasági leány-középiskola volt. Ez a gyakorlati ismereteket nyújtó iskolatípus nevelési feladata szintén összhangban állt a református egyház nevelésének a céljaival. Az 1938. évi 13. tc. a gyakorlati gazdasági középiskolák típusai között sorolja fel a mezőgazdasági leány-középiskolát. Elsőként a Siklósról 1930-ban Pécsre költözött Felsőbaranyai Egyházmegye fenntartásában működő leánynevelő intézet keretén belül merült fel egy mezőgazdasági leány-középiskolának a létesítése 1938-ban. Az egyházmegyei jegyzőkönyvek tanúsága szerint az egyházi előjárók hiányolták Pécssett a polgári elvégzése után a református szellemű gyakorlati irányú továbbtanulást biztosító intézményt. Megállapították, hogy

a városban a római katolikusok leánylíceumot is és leánygimnáziumot is működtetnek, s Pécs városának is van felső kereskedelmi és női ipariskolája, amelyben egyetlen református felekezetű tanár sincs. 1938-ban megfelelő állami támogatás mellett a református lánynevelést egy ilyen jellegű intézmény lenne hivatott „új utakra és új célok felé vezetni”.⁴⁴ Ravasz László püspök úr a 4297. számú leiratában támogatta a mezőgazdasági leány-középiskola megalapítását Pécsen, és kérte, hogy az iskola igazgatótanácsa 1938. szeptember 23-ai ülésén vitassa meg ennek az iskolatípusnak a létesítését. Az igazgatótanács megvalósíthatónak találta egy ilyen jellegű intézmény létrehozását Pécsen. A következőképpen fogalmazza meg a mezőgazdasági leányiskola nevelési céljait a jegyzőkönyv: „*a négy középiskolát végzett növendékek vehetők fel ide, aki az új iskolatípusba, a nevelői hatás mellett a magyar föld szeretetének kimélyülését, pontos és alapos modern gazdasági kiképzést és minden háztartási munkában való jártasságot nyernének, elméleti és gyakorlati úton. Az iskola mellett működik a tangazdaság, felölve a gazdasági élet minden megnyilvánulását, erdő, kert, földgazdaságot, baromfi, méhészet, állólógazdálkodást. Az elméleti tárgyak is mind odairányulnak, hogy a magyar föld természetét, leírását, kihasználásának lehetőségét bemutassák. A vallás és közoktatásügyi minisztérium, a földművelésügyi minisztériummal együtt nagyon fontosnak tartja ezt az iskolatípust, mert itt akarja kinevelni azokat az egyéneket, akik majd a falu életét irányítják, és helyes útra terelik.*”⁴⁵ Pécsen nem valósult meg ez az iskolatípus. Az egyházmegye elviekben támogatta a kezdeményezést, felszólította az igazgatótanácsot az államsegély kijárására, de leszögezte, hogy semminemű anyagi hozzájárulást vagy díj kivetését ezen iskolatípus létrehozása érdekében nem támogat. Végül mezőgazdasági leány-középiskolát 1946/47. tanévben a Baár – Madas továbbképző tanfolyamából alakították ki. Két évig működött. Az indulás

---

44 Mándy György, a Pécsi Református Polgári Leányiskola és Internátus igazgatótanácsának elnöke. In: A Felsőbaranyai Református Egyházmegye közgyűlésének 1938. szeptember 28-án Pécsen tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, Siklós, 1938. p. 40. BREL II/3. 1. A.

45 U.o.

évében mindösszesen 5 tanuló iratkozott be.⁴⁶ Az érdeklődés hiánya betudható egy részt annak, hogy a nyilvánossági jogot későn, októberben kapta meg az új iskola, de azzal is, hogy a fővárosban hiányzott az a társadalmi réteg, mely e képzésben akarta részesíteni leányait.

Felnőttoktatási feladatokat a református egyesületek vállalták fel. A Filadelfia Diakonissza Szövetség⁴⁷ az első világháborút követően kézimunka tanfolyamot szervezett rászoruló nőknek.⁴⁸ A Lorántffy Zsuzsanna Egylet 1900 és 1909 között cselédotthon keretében tartott a vidékről a fővárosba települt leányok számára cselédmunkához szükséges képzést. Az 1910-es évektől 1946-ig leánykollégiumot is működtetett az egyesület, ahol szabász- és német nyelvtanfolyamot, valamint énekórákat tartottak a nők számára.⁴⁹ A két világháború között szervezték meg az első népfőiskolai tanfolyamot a Pesti Református Egyházmegye kezdeményezésében Óriszentmiklóson 1942-ben. 6 hetes szociális missziói képzés volt ez az ország különböző vidékeiről érkezett lányoknak.⁵⁰

A Dunamelléki Református Egyházkerület nőnevelő intézményeinek létesítése mögött az a konzervatív nőeszmény húzódik meg, mely a nő társadalmi szerepét elsősorban hitvesként, anyaként és jó gazdaasszonyként látta. Ebből kifolyólag az érettségit nem adó, de gyakorlatiasabb irányú, magasabb műveltséget nyújtó intézményeket létesítettek – polgárit a kispolgári rétegű reformátusoknak, felsőbb leányiskolát a magasabb társadalmi rétegű leánygyermek számára. Az első világháború és az azt követő társadalmi, politikai, gazdasági helyzet hatására, már az egyházi előljárók is felismerni vélték, hogy a református nőknek biztosítani kell a lehetőséget, hogy értelmiségi pályákra léphessenek, egyetemeken vagy főiskolákon tanuljanak. A felismerést, hogy szükség van érettségit adó református szellemiségű középiskolára a gazdasági kényszerűség mellett, a nők emancipá-

---

46 Rébay 2011. 338.p.

47 1903-ban szervezte Biberauer Richárd a tagjai a Bethesda Kórházban dolgozók közül kerültek ki. 1906-tól Egylet néven működött. 1907-től gyermekotthont, 1909-től a Bethesda Kórházat működtették. (Rébay2011. 254-255.p.)

48 U. o.

49 U. o.

50 Rébay 2011.198.p.

lódásának előrehaladása, a nőoktatásban katolikusok térnyerésétől való félelem is mozgatta, mivel megfelelő színvonalú képzést nyújtó református nőnevelő intézmény hiányában a református leányok más fenntartású (katolikus vagy állami) intézménybe kényszerültek. Az azonban megállapítható, hogy az egyházi vezetők ragaszkodtak – a két világháború között is – a 19. századra jellemző keresztyén nő ideálhoz: a gyermekeit vallásos szellemben nevelő, magas műveltségű, férjének megfelelő ihletettséget nyújtó szellemi társhoz, gazdasági ismeretekkel rendelkező, a családi háztartást vezetni képes nő képéhez. A belmisszió hatására megengedőek és elismerőek a jótékonykodó, egyletekben másokért tevékenykedő nőideállal szemben. A kereső tevékenységet folytató nőt azonban nem tudják elfogadni, csak akkor, ha az a kényszernek a hatására lép a férfiak számára kijelölt útra. Ezt mutatja a leány-középfokú és felsőfokú, valamint szakképző intézmények kevés száma a Dunamelléki Református Egyházkerületben a két világháború között.

Irodalomjegyzék

- Kereszty Orsolya (2007): A nők középfokú oktatása a kolozsvári közsé-
gi/állami felsőbb leányiskolában a dualizmus kori Magyarországon.
Magiszter 3-4. 157-172. [www.rmpsz.ro/web/images/magiszter/2007_](http://www.rmpsz.ro/web/images/magiszter/2007_osztel/12.pdf)
[osztel/12.pdf](http://www.rmpsz.ro/web/images/magiszter/2007_osztel/12.pdf). Letöltés ideje: 2013. 05. 15.
- Kornis Gyula (1927): Magyarország közoktatásügye a világháború óta.
Összeállította. Kornis Gyula. Magyar Pedagógiai Társaság, Buda-
pest, 1927. p. 80. Forrás: [http://mtdaportal.extra.hu/books/kornis_gyula_](http://mtdaportal.extra.hu/books/kornis_gyula_magyarorszag_kozoktatasiugye.pdf)
[magyarorszag_kozoktatasiugye.pdf](http://mtdaportal.extra.hu/books/kornis_gyula_magyarorszag_kozoktatasiugye.pdf) Letöltés ideje. 2015. április 24.
<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0003/7.html>) Letöltés ideje:
2015. február 12.
- N. Szegvári Katalin (1969): A nők művelődési jogaiért folytatott harc
házánkban (1777-1918). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Müller Ildikó (2000): Az alap- és középfokú leányoktatás Magyarországon

- a dualizmus időszakában. *Sic Itur ad Astra*. 2000/3. 131-204. p.
- Pukánszky Béla (2006): *A nőnevelés évezredei*. Budapest, Gondolat Kiadó. 190 p.
- Rébay Magdolna (2011): *Református közoktatás a fővárosban a kezdetektől 1952-ig*. Csokonai Könyvkiadó, Debrecen. 399 p.
- Rébay Magdolna (2009): *Leány-középiskolák Magyarországon és német nyelvű országokban. A jogi szabályozás az 1870-es évektől 1945-ig*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2009. 259 p.
- Sárai Szabó Katalin (2009): *„Családi élet őrizői, magyar református anyák, asszonyok...”* Nők a két világháború közötti református egyházi sajtóban. Médiakutató X. évf. 2009/1. p. 83–97.
- Zoványi Jenő (1977): *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. (Szerk. Ladányi Sándor), Budapest.

Elsődleges források

- Az egyházkerületi tanügyi előadó jelentése. Elhangzott az 1943. évi közgyűlésen. 73/1944. III.13. sz. irat. MNL BaML VIII. 297.
- Jelentés. A fiú-és leányiskolák s női kereskedelmi szaktanfolyamok. 1937/38. MNL BaML VIII. 297.
- Dunamelléki Református Egyházkerület 1916. május 3-i közgyűlésének jegyzőkönyve, Budapest, 1916, p. 74.
- Szórólap a tanfolyam meghirdetéséről. MNL BaML VIII. 297.
- A Felsőbaranyai Református Egyházmegye közgyűlésének 1938. szeptember 28-án Pécsen tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, Siklós, 1938. p. 40. BREL II/3. 1. A.

**A NŐNEVELÉS INTÉZMÉNYEINEK KIÉPÜLÉSE ÉS
FENNTARTÁSA A DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS
EGYHÁZKERÜLETBEN⁵¹ 1948-IG**

Ács Marianna

- 51 A Magyarországi Református Egyház szervezeti felépítése – már a reformáció korától – a protestáns zsinat-presbiteri elven alapul, melynek lényege, hogy az egyház önkormányzati és igazgatási feladatait a helyi gyülekezetektől a legmagasabb testületekig választott testületek (presbitérium, zsinat) látják el. Egyházközségi szinten a presbitériumokat a gyülekezet lelkésze és a hívek közül választott presbiterek alkotják. A presbiterek maguk közül világi főgondnokot választanak, akivel együtt a gyülekezet lelkésze a paritás elve szerint irányítja a testületet. Az egyházközségek egyházmegyéket alkotnak, melynek legfőbb szerve az egyházmegyei közgyűlés, melyet az ún. kebelbeli gyülekezetek lelkészei és gondnokai, valamint a választott tisztségviselők alkotják. Az egyházmegye vezetői az esperes és a gondnok. Az egyházmegyei közgyűlés csak évente egy alkalommal ül össze, a köztes időben az egyházmegye tanácsa látja el a feladatokat az esperes és a világi gondnok vezetésével. Az egyházmegyék - az egyházi hagyományozás és igazgatás céljából - felsőbb hatósággá egyesülnek, melyet egyházkerületnek nevezünk. Magyarországi Református Egyház a két világháború korában a Tiszáninneni, a Tiszántúli, a Dunamelléki és a Dunántúli Református Egyházkerületekből állt. Egy-egy egyházkerületbe 6-8 egyházmegye tartozik. Az egyházkerület élén a püspök és a világi főgondnok áll. A Magyarországi Református Egyház törvényhozó és legfőbb intézkedő testülete a Magyarországi Református Egyház Zsinata. A két világháború közötti időszakban ez a testület Egyetemes Konventnek hívták. A zsinat élén a püspökök közül választott elnök és a világi főgondnok áll. A vizsgált intézményt a Felsőbaranyai Református Egyházmegye hozta létre és tartotta fenn 1916-tól 1948-ig. Ekkor az egyházmegye a Dunamelléki Református Egyházkerülethez tartozott. Püspökei voltak: Petri Elek (1915-1921) és Ravasz László (1921-1948). Főgondnokok: Darányi Ignác (1849-1927), Teleki József, gróf (1927-1945), Lázár Andor (1945-1948). Lelkeszi főjegyzők: Takács József (1916-1928), Kovács J. István (1929-1946), Muraközy Gyula (1946-1949). A Felsőbaranyai Református Egyházmegye esperesei Nagy Imre, Kóróson szolgáló lelkipásztor (1911-1923), Szalay Ferenc, Szaporcán lelkész (1924-1928), Nyáry Pál, Pécsent lelkész (1928-1940), Halász Imre, gordisai lelkész (1940-1945), Nagy Ákos, Nagyvátyon lelkipásztor (1945-1952) voltak. Világi főgondnoki tisztséget töltöttek be az intézmény működése idején: Benkő Gyula, Mándy Sámuel (1925-1941), Fáy István államtitkár, Mándy György (1941-43) In: Források: <http://www.presbiterkepzes.hu/?q=node/192> Letöltés ideje: 2014. szeptember 15.

**ESTABLISHMENT OF THE ORGANISATIONS
OF WOMEN EDUCATION IN THE
DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET
UNTIL 1848.**

Abstract

This paper is part of there search project titled „Ideas and methods, women education in the high school for female pupils of the Felsőbaranyai Református Egyházmegye”. The author gives an overview on the schools of women education were established in the Dunamelléki Református Egyházkerület. The aim of this paper is presenting the importance of women education in the education policy of the Dunamelléki Református Egyházkerület until 1948. The main finding of the study is that the schools established for women education are mirrored the Christian conservative approach, represented by the leaders of the church regarding the social roles of women.

The author

Ács Marianna

középiskolai tanár, levéltáros
acsmarianna70@gmail.comu

Baranyai Református Egyházmegye Levéltára

A PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájának predoktora.

Kutatási területe: A református nőnevelés a két világháború közötti korszakban. PhD-dolgozatát „*Ideák és módszerek*” Nőnevelés a Felsőbaranyai Református Polgári Leányiskolában (1916-1948) címmel írta. A dolgozat jelenleg doktori eljárás folyamatában, elbírálás alatt áll.

Marianna Ács is an archivist in the archive of the Baranyai Református Egyházmegye (Reformed Church District of Baranya).

She is doctorate student (predoctor) of the University of Pécs, Faculty of Arts „*Education and Society*” Doctorate School. Her research topic is women education of the Hungarian Reformed Church between the two world war. Her thesis was written with the title „*Ideas and methods*” Women education in the Upper Baranya Reformed Civic School for Girls (1916-1948). The thesis is underreview in the doctorate process.

A szerző jelentősebb publikációi:

Ács Marianna: „*Non est currentis...*” A kálvinista szellemű leánynevelés emlékezete Szabó Magda műveiben. In. Valóság, 2013. június; LVI. évfolyam 6. szám. p. 51-71.

***

THE SOCIO-CULTURAL FACTORS OF STYLE IN SPONTANEOUS AND SEMI-SPONTANEOUS CONVERSATIONS¹

Dóra Boronkai

Abstract

This study aims to investigate the relations between the interactional characteristics of conversations and the sociocultural factors of style. Empiric studies have indicated that both script and discourse depict stylistic features and that implies the use of conversation analysis in the analysis of style: there are discursive (interactional and conversational) phenomena that depend on choice and constitute an organic part of style. Linguistic variability marks discursive features like the duration of a discursive unit, swaps in the speaking subject, superimposition and stops – they are also framed by social expectations, by norms and patterns. First the paper presents an overview of the theoretical framework, then the corpus and methodology of the present study, and, finally, looks at the turn-taking strategies. The rules of next speaker selection will be presented by the results of an empirical study on spontaneous conversations and tv-interviews. The focus of this study is the domain of attitude with reference to the change in the speaking subject.

1. Introduction

This paper is the documentation of a conversation analysis (Have, P. Ten 2005; Hutchby–Wooffitt 2006; Boronkai 2009), a cognitive

---

1 This study has been subsidized by the OTKA fund, No. 81315.

stylistic analysis of conversations with the purpose of mapping contingencies between the interactional features of conversations and the socio-cultural aspects of style. Empiric studies (Hámori 2010) have indicated that both script and discourse² depict stylistic features and that implies the use of conversation analysis in the analysis of style: there are discursive (interactional and conversational) phenomena that depend on choice and constitute an organic part of style (Tannen 2005). Linguistic variability marks discursive features like the duration of a discursive unit, swaps in the speaking subject, superimposition and stops – they are also framed by social expectations, by norms and patterns (Bartha–Hámori 2010: 306). The observation of style as the constituent of meaning within the framework of a given type of discourse and as a feature that generates social significance is of uttermost importance (Eckert–Rickford 2001; Coupland 2007). This analysis of style primarily focuses on discursive features (Németh T. 1996a, b; Redeker 1990; Andersen 2001; Tannen 2007; Selting 2008) that have been somewhat neglected (e.g. discourse markers, turns, panels, speech acts) instead of the analysis of style (Labov 1972, 1984) with reference to different segments of language use (e.g. phonologic, lexical, morpho-syntactic, pragmatic).

First we shall have an overview of the theoretical framework, then we briefly present the corpus and methodology of our present study, and, finally, we look at the protocol of turn-taking – an important aspect of the interactive discursive architecture – via examples taken from random conversation, from scripts of interviews broadcasted on television. Case studies focus on the socio-cultural contingencies of situation and conduct with reference to the change in the speaking subject (Tolcsvai Nagy 1996: 134–158, 2005). Some of the aspects of the interactional architecture

---

2 We refer to text and discourse as script versus the process. The text, in this sense, is a product, (Brown–Yule 1989: 23–5) and, consequently, we might want to somewhat broaden its meaning according to which discourse is a linguistic activity that involves – in mutual interaction – both the production of and the reception of unique utterances. Actant roles reverse along the process: participants share space and time and they transmit their communicative messages via the channel of oral utterances (Tátrai 2011).

(e.g. involvement, sequential order) have already been observed and analysed likewise (Boronkai 2011, 2012) while various further features of conversational conduct and their stylistic implications might provide the objective for further studies.

2. Theoretical framework: interactional stylistics

Cognitive style analysis, based on hermeneutics, defines style as the basic constituent of linguistic competence. This line of approach – originating in Romanticism – rose via Humboldt’s language theory to complement the study of style, later, with textual-theoretical, social linguistic and pragmatic aspects (Tolcsvai Nagy 2004). Recent cognitive analytic research on style (Semino – Culpeper eds. 2002) has focussed on social linguistic (Labov 1982; Halliday 1978) and cognitive linguistic (Langacker 1987) concepts and on the question of linguistic variance according to which there are various ways to express a given meaning or function. The cognitive analysis of style (Tolcsvai Nagy 1996; 2005) defines style as a constituent of meaning originating in the way a given linguistic utterance has been formatted and the following aspects feature in its mapping:

- linguistic potential/intentionality (repertoire of styles due to linguistic variance)
- socio-cultural factors
- the architecture of style manifesting as part of the meaning of a text (Tolcsvai Nagy 2004).

The study of conversational scripts seems to be the most significant task – considering the aspects of the cognitive analysis of style listed above – with reference to registers of style indicated by socio-cultural factors. Socio-cultural factors (Tolcsvai Nagy 1996: 134–158) refer to the format of the script and its relatedness to the constituents of the communicative scenario – these features are activated via the use of choices provided by linguistic variance. Style, from this point of view is a constituent of meaning with

reference to the text's socio-culturally promoted format (Tolcsvai Nagy 2001b). Socio-cultural factors are depicted by cultural norms and values of a given social group; they always concern language; and they mapped the cognitive analysis of style along five variables (domain of attitude, situation, value, time, language varieties). Variables develop domains that consist of sub-domains that may intersect and, consequently, will not result in categories but in relative positions on a scale. The socio-cultural aspect features in the interaction between the speaking subjects' linguistic competence and the given script.

Research concerning registers of scripts originally used to be based mainly on structure, the formal attributes of which used to be considered proper to categorize and define registers of scripts respectively (c.f. Szilágyi N. 1980; Petőfi S. 1988; Vater 1992). With the rise of the functional approach the interactive feature of communication has gained significance, while the application of aspects centred on communication (Sandig 1972; Helbig 1975; Ermert 1979) has provided another possible approach towards a typology of scripts³. This approach yet shows the features of a criteria-based typology of scripts, though, and, consequently, has often followed rigid, static principles of categorization. Functional and cognitive approaches have recognized that the speaking subject's competence with reference to scripts is rooted, due to the fact that we talk about a discursive process, in social interactions. This has given rise to the concept of the selective competence with which the speaking subject makes her/his choice among registers of style; this time the type of script is not a given, already existing entity but one that is in progress via actual interaction (Gulich 1986). Communicating subjects identify each script according to their performance-based competence as one belonging to one of the open types they are familiar with and they are matching this attribution with the actual communicative scenario via the permanent monitoring – and, through this, also, shaping – of verbal interaction. The text in a cognitive approach always surfaces in a communicative framework and acquires meaning

---

3 Concerning trends of research in the typology of scripts see I. Tolcsvai Nagy 2001a.

within. Scripts, according to this approach, always manifest as constituents of complex frameworks within the process of human activities and as the result of these human activities at a given point of space and time in co-existence with other events and activities (Tolcsvai Nagy 2001a: 86). Though cognitive linguistic research and the cognitive analysis of style often observe literary texts more and more attention has been paid to the study of texts whose communicative medium is the scenario of oral interaction.

Conversational analysis matches the above mentioned approach of the cognitive analysis of style and that of script typology – it approaches style via the perspectives of interactional sociolinguistics (Gumperz 1982; Goffmann 1967/1990), ethnography of speaking (Hymes 1968, 1975) and ethnomethodology (Garfinkel 1967, 1972), that is, it considers style to have been the means of setting up social reality (c.f. Tolcsvai Nagy 2005: 19–20). This has been naturally closely related to the most recent trend in style studies originating in social linguistics (Eckert–Rickford 2001; Selting 2008): it observes language use and the choice of style with reference to generating social meaning and generating social identity. Interactional stylistics has been trying to answer the question how conversational style, stylistic variety manifesting in conversations are related to the construction of social meaning and to the shaping of context and that of social relations among communicating subjects (Bartha–Hámori 2010: 302). This school starts out from Bell’s listening-planning model, that is, speaking subjects take into consideration – besides the subjectivity of the listener – the registers of conversational style that mark the individual conversational scenarios, respectively, and make their decisions concerning the modality of their speech performance and their choice of stylistic register according to this competence. This model considers – besides the scenario – the issue of the topic of the conversation regarding the choice of stylistic register, but it views both scenario and topic to be definitive of the choice of stylistic register with reference to the listener (Bell 1984). Coupland’s (2007) and Eckert’s (2000) researches and Schilling-Estes’ (1998) Speaker Design Approach have related to this question: they do not consider style simply to be a response but

as an initiating agency. This approach has highlighted the option – besides the interpretation of style as a mode of reception – of initiative in which case altering the given scenario could change and shape the mode of discourse. Interactional stylistics does not interpret the various stylistic variants as responses but as devices the speaking subject identifies her/himself with and according to which s/he shapes his/her existential domain (Schilling-Estes 2004: 388). In interactional stylistics researchers observe why and through what contextual features (and towards what interactional objectives) a given stylistic choice would be made. Interactional stylistics is also closely related to socio-cultural aspects of style. Its theoretical framework offers the possibility to set up an interface between cognitive stylistics and conversational analysis with the help of which conversational scripts could be observed with the application of both perspectives' features at the same time and could be analyzed focussing on conversational conduct.

3. Sampling and methodology

The corpora featured in this study of ours are different in a number of ways. One of these is the communicative staging of the scripts under analyses. Communicative staging distinguishes everyday conversation that features informal speech and is generated freely and, on the other hand, literary dialogues that constitute a part of some literary work of art or the totality of a dramatic work of art. A further important point is that the scripts generated this way via an overall spontaneous⁴ textual poetic process or planning may also play a role⁵ in them. According to the theory of prototypes (Rosh 1977; Taylor 1991) and according to the two aspects discussed above features to be observed show that

---

4 Note that if we take into consideration the processes – of building discourses and linguistic formatting – at work in constructing texts we can hardly ever consider any script to have been spontaneous.

5 The concept at this point does not mark the macro- and microplanning we refer to in psycholinguistics. This time it refers to the conformity with the points of the script or that of the architecture that is anchored in a given situation.

everyday informal conversations constitute prototypical spontaneous scripts while dramatic dialogues constitute prototypical planned dialogues. Prototypical variants may intersect and generate transitory formulae depending on the topic, the connectedness of participants in conversation, on the extent of planning and on other further aspects. The communicative scenarios of these are generally constituted by informal, formal or semi-formal situations of everyday life in which participants generate scripts so that they would match expectations attached to the scenario and they could be positioned somewhere in-between the two basic prototypes accordingly. The communicative staging of such semi-spontaneous conversations is multiform and is partly constituted by certain bound elements, tropes – their topic is partly prescribed. Communicating parties initiate conversation with a set communicative objective. Participants' are often members of a hierarchy and conversation is under the surveillance of the subject with superior agency. The pattern of speech often manifests explicitly and it has a required architecture – altering it in some cases may have consequences. Administration, requesting guidance, therapeutic sessions, interrogation and examination and the interviews on television we analyze in our study implicate such semi-spontaneous scripts.

The object scripts we observe in our paper have been collected, recorded and transcribed in conversational analytical notation by ourselves (Boronkai 2009)⁶. These have been spontaneous talks within the family and among friends that have not been prepared in any way. Each text is the script of a conversation that has taken place in a family setting when members of the family returning from work, from school talk informally about everyday topics that are related to participants' everyday activities. We have observed a 3790 words' corpus that consists of 17 conversations, 13 of them constitute dialogues and 4 of them are scripts of informal conversations among three or four participants. The recorded sound corpus consists of the performance of 39 informants.

---

6 Corpora have been collected by students majoring in communication and Hungarian at the Illyés Gyula College of the University of Pécs in the academic year, 2004/2005. A detailed mapping of the corpora and the full transcription of the conversations has been published in the appendix of the monograph, Bevezetés a társalgáselemzésbe (Boronkai 2009).

The rest of our examples have been provided by the programme, “*Ismerős*” broadcasted by Tolnatáj Television⁷, they are semi-spontaneous scripts of television interviews. This segment consists of 3 conversations that constitute, alike the other set under analysis, a 3632 words’ corpus. The recordings contain 4 informants’ utterances. The scripts of the interviews we have analyzed are actually open conversations that have an architecture that is generated conforming to the plan that has been prepared by one of the participants, and, on the other hand, since the topic of the interview has been set beforehand each participant can prepare for the conversation and can arrange their thoughts and prepare the rhetoric needed to express them in due course. Informants’ utterances may also be shaped by the unique features of the genre of the interview. Within the frame of this three-sided communicative scenario participants’ linguistic choices do not only have to conform to their fellow speaking subjects but, also, to their audience. This may influence the conversational rhetoric participants employ during the interview.

We have analyzed and studied the scripts with the methodology of conversation analysis.

4. The socio-cultural factors and turn-taking

Conversation consists of the basic units of utterances⁸ – issued by a single speaking subject – that are usually referred to as “turns” in conversation analytical literature. The utterances within a turn are issued by a single speaking subject without being interrupted by anyone else. Conversations consist of utterances by at least two different speaking subjects who assume each other’s existence and constitute an organic unity. The smallest unit of conversation

---

7 The full text of the interviews is available at www.tolnataj.eu.

8 Utterance can be defined as the manifest unit of linguistic performance – its boundaries are marked by the turn-taking of the speaking subjects. Utterance in this sense refers both to the production and to the product (c.f. Tátraí 2011).

constitutes a dialogue⁹ that consists of two turns the parts of which constitute a semantically and grammatically tight unity. The basic unit of the dialogue consists of an invocatory and a responsive segment in lieu that constitute a paradigmatic-syntactic chain and generate thematic blocks. Blocks are terminated by thematic shifts in communication.

The major ordering principle at work in conversations is the line of turn-taking, that is, the routine of shifting the speaking subject. This characterizes every oral utterance since it is usually one of the parties who can vindicate the right to be speaking for her/himself. Turn-taking (Have, P. Ten 2005: 111–113) never occurs at a prearranged point of the script. It comes by at the right moment indicated by markers issued by the speaker such as the closure of a topic, certain markers in conversational metalanguage, the pause or the use of expletives, intonation, and – quite importantly – non-verbal messages like body posture and eye-contact. When we speak of the mechanism of shifting the speaking subject, we refer to a level of organization (Hutchby—Wooffitt 2006: 47–53). Scripts of this kind are also generated by an order of rules and by various conventions that will build the structure of conversation simultaneously step by step. The orderliness of conversations is mainly secured by co-operative competence, by the continuous monitoring of references and by the order provided by the sequence of turns. This is an interactive process and, consequently, each party participates throughout, speaking and listening alike.

The turn taking in conversations can be realized by multiple strategies. This analysis studies the connection of turn taking strategies and domain of attitude; the choice of strategy for the purpose of acquiring the right to become the speaking subject. This paper also tries to answer the question whether analytic results depict complexes of markers that indicate and promote the typological mapping of conversational scripts belonging to various genres.

---

9 The unit of the dialogue is usually referred to either as double-turn, single or two-step dialogue. (Cs. Jónás 1999: 38–45).

4.1. The domain of attitude

“The domain of attitude conceptualizes the speaker’s attitude towards the formation of linguistic structures, texts, in the interpretation of the recipient. It is not the attitude of the speaker directed immediately towards the recipient. Within the domain of attitude, a scalar continuum of types of attitudes towards linguistic formation prevails. There are focal subdomains within this scalar continuum, namely vulgar, familiar, neutral, elegant, sophisticated” (Tolcsvai Nagy 2005:88).

Linguistic, usually lexical elements that bear in a given context a vulgar, familiar or elegant significance mark the variable of conduct in style. Neutrality implies – just like with other variables when they stay neutral – that within the given domain there is no featured linguistic expression that could be contrasted with some other choices. The conversational features we may observe in dialogues – besides the lexical elements – also mark the domain of attitude. Shifting the speaking subject via pause or via performing simultaneous speech acts or intending to keep the right of enunciation may also generate turns from the point of view of conversational conduct (Boronkai 2011). Analyses below observe these strategies in the two types of corpora with reference to the domain of attitude.

4.2. Interruption and overlapping talk

The right to enunciate has been vindicated in the conversations analyzed generally via strategic pausing or via simultaneous speech acts (superimposition). There have been numerous examples for the strategy of pausing in spontaneous conversations, but we have met with much fewer examples of this strategy in the scripts of interviews. The segments (1a,b) below show that pauses in spontaneous conversations often also imply the introduction of a novel topic.

(1a) [4, 63—64]

C: Há:t (...) kaptam zselét hozzá me:g–

D: Nem mo::st (.) majd (.) amikor elmúlik a fájdalom↓ Hát akkor
majd (...)

(1b) [4, 20—21]

D: N:a (.) de ez nagy:on szép (.) é:desem (.) de::–

B: Sonka eladó:: ↑

The various discourse markers have quite often resulted in pauses. In these cases certain adverbials and connectives bore a pragmatic function as elements that order the discourse of conversation. “*Tényleg*” has been an adverbial that has most often displayed this kind of function in spontaneous conversations – while as an adverbial it would, otherwise, have signified the speaker’s commitment and stand on behalf of the utterance. In dialogues, it, however, has often performed, also, a pragmatic role: this time its primary function has not been the securing of certainty but the organizing of conversation. When the discourse particle of “*tényleg*” has been employed as a strategy for shifting the speaking subject it may mark the place of shifting the speaking subject and changing the topic. The following two examples (2a,b) mark the functions discussed above:

(2a) [5, 20—1]

B: Bejött hozzám, és–

A: Tényleg, ma este az Audival mentél vissza?

(2b) [3, 35—37]

A: Nahá::t (.) csak nem↓ Még van ké:t nap↓

B: Szerintem–

A: Té:nyleg (..) kijössz velem pénteken az állomásra↑

Various types of complex multiple discourse markers have featured in shifting the speaking subject in the dialogues observed. The examples below (3a,b,c,d) mark the conversation organizing

functions of four elements on the level of clauses. The speaker below has vindicated the right to be the speaking subject via the use of the discourse marker – cutting the previous speaking subject’s discourse, this way, short – in each case.

(3a) [1, 19—20]

B: *Mondtam neki (.) hogy akkor–*

A: *Jól van (..) akkor inkább egy elég↓ Orsika::↑ Neked (.) mi újság↑*

(3b) [13, 12—13]

B: *Hát a::] kollégium mellett (..) nyílt egy hallgatói klub (.) oda átmentünk (.) ott voltak régi ismerősök (.) de inkább (...) új arcok voltak (...) És vele:d-*

A: *De várj:: (...) ezek egriek ugye:↑ (...) akikkel ott (.) találkoztál (...) ezek az (.) izé (...) régi [csoporttá–*

(3c) [16, 3—5]

A: *Hova akarod↑*

B: *Oda↓ A ház elé-*

A: *Mondjuk ott jó:: (.) szerintem (.) ott a ház előtt↓ Látsszon↓*

(3d) [4, 54—57]

B: *N:e hülyéskedj (.) annak is va:n↑*

D: *Nem akar lemaradni a: (.) kicsitől↓*

B: *Ha:lloed (.) [legközelebb–]*

A: *[Mondtam az apjának] (.) hogy tegyünk be mi is (.) Hahahaha↑ Szerdán (.) én jövök↓*

Discourse markers have featured in the scripts of the interviews much less regularly as elements of the strategy to turn the speaking subject. The connective, “*hát*”, however, could function as the organizer of discourse even in these scripts in some cases. The (4) example below also displays that characteristic of interviews

according to which the discourse marker has always been chosen by the leader of the conversation for the sake of inducing a pause.

(4) [TA, 2—3]

B: (...) *és akkor reményeim szerint (..) megyek vissza (.) most már másodmagammal (...) mert közbe:n családos ember lettem*↑-

A: *Há:t ez az egyi:k legnagyobb hír (...) veled kapcsolatban (.)*

Utterances superimposed on one another often crop up in spontaneous conversations in order to vindicate the right to become the speaking subject (Hutchby—Wooftitt 2006: 54—7). The measure of simultaneous performance may vary – it could as well be limited to a syllable, yet it quite often has a longer duration: it may as well superimpose whole clauses or sentences. This latter type is a characteristic strategy of vindicating the right to be speaking while the objective of the former one is simply to mark the listener's willingness to cooperate. The following segments (5a,b) are examples for the superimpositions aiming at vindicating the right to be speaking. Example (5b) also shows that turning to rise to speak – in case of this strategy – is often complemented by changing the topic:

(5a) [4, 30—3]

D: *Jé:zus anyá:m↓ É:desem↓ Á:::! Miket nem vá:llaltok (...) k:icsiké:m (.) és én csak most– Mikor veszed ki:↑ Bajban va:gy (..) [vége a szezonnak↓]*

B: [*Hát mé:r kivéve::↑*] *Nem azért csináltatta:↓*

D: *Ha:llod (.) én berakattam volna (.) tavasszal (.) a szezon előtt (...) [te–]*

C: [*Hát pont jó:] (.) nyáron már (..) semmi baja nem lesz (.) mehetek strandra↓*

(5b) [11, 3—4]

A: *Tesi órám volt, és (..) öö:: vármétáztunk (...) És elmentem utána a:: Gáborhoz (.) van egy tök jó új autós játéka (...)*

*Nem tudom a nevét (.) és van hozzá ilyen (...) ko:rmány (.)
meg fő:k, gá:zpedál, [sebváltó:] (...)*

B: *[És mi volt]az iskolában↑*

Turning strategies in the examples above indicate strong involvement and match a basically informal scenario yet simultaneous performance has also cropped up in rather formal situations. This might be explained with the fact that the readiness to get intentionally involved is characteristic – besides spontaneous conversations – of the scripts of interviews. The function performed by superimpositions and interruptions has, however, been different basically: participants have not employed this strategy in scripts of interviews in order to vindicate the right to be speaking. They intended – as the examples (6a,b) below indicate – much rather to cooperate and mutually shape the context of the dialogue.

(6a) [RI, 4—6]

B: *Há:t ige:n (..) nagyon meglepő volt (..) amikor a:z első látogatásom alkalmával (..) megláttam a:: társalgóban lévő telefonhálózatot↓ (...) úgyho::gy ennek a lecserélése (.) és az épületnek a: festés-mázolási munkálataiba (..) aktív részvételt ö:: mindenféleképpen kitűztem (...) idejövetelem [céloomul]*

A: *[Ezt rögtön] a::z első látogatáskor (..) ahogy körbejárt*

B: *Igen (..) igen (..) nagyon deprimáló volt ez a: (...) ez a: bejárat↑*

(6b) [CSB, 6—8]

A: *B: Igen (...) talán a:: kedves nézők legutóbb (...) akkor hallhattak rólam (...) még 2002-ben (...) amikor országos csúcsot futottam↑ és a::z Európa Bajnokságon (...) hetedik voltam ↑ -*

A: *Ez 5000 méteren volt↓ [Ugye?]*

B: *[Így van↑] 5000 méteren (...)*

The readiness to cooperate is also indicated by the fact that it is usually the interviewer who initiates superimpositions and interruptions and he wants to supportively complement and clarify the utterance that has been made before. His supportive disposition has also been indicated by the fact that the interviewer has tried to make the interviewee's performance more interesting and intelligible for the audience with his superimpositions. He was trying to cut extended explanations short, to supply missing important pieces of information. Superimpositions and interruptions have generally not been followed by the reporter's comments but by the interviewee's statements: that is, interruption and simultaneous performance have not been employed here as strategies of turn-taking but as complimentary metalinguistic sequences (insertion sequences) that communicate a metapragmatic consciousness (Verschueren 1999: 187–198; Tátrai 2006).

4.3. Failure of turn-taking

Besides vindicating the right to be speaking there have been various strategies at work to maintain this right in spontaneous conversations. One of these strategies is the turn extended via multiple coordination which is also often performed lacking eye-contact. In this case the intonation employed in the utterance has also urged the other party in conversation to let the speaking subject go on with her/his performance. This strategy is rarely employed in spontaneous conversations. The following dialogue (7) provides an example:

(7) [9, 5]

*A: A szeméttömeg (.) de ezt most komolyan mondom ↓ És arra fel
(.) ahova busszal mentünk (.) az végülis valamikor régen (.)
egy nagyon szép villanegyed lehetett (.) mert most is vannak
felújított villák ott (.) meg ilyen rezidenciák (...) Olyan (.)
hogy fegyveres őr áll (.) kint a ház előtt (.) tehát biztos (.)
hogy nem akárcik laknak ott (...) És olyan (...) hogy egy*

*ööö ilyen (...) aztán egy olyan ööö lepusztult (.) lerobbant
ááá::: Döbbenetek (...) És valahol (.) az a meglepő (.)
hogy itt vagyunk a huszonegyedik század elején ugye: (.) és
Budapest (.) a főváros (.) így néz ki↓*

The other basic type of maintaining the right to be speaking is the scenario where the speaking subject offers various tokens (intonations, eye-contact) of his readiness to shift the speaking subject yet the actual listener does not wish to take her/his turn and speak. In this case the initial speaking subject goes on and maintains the discourse in progress in lack of a response from the other party and there is no turn-taking (failure of turn taking). Maintaining the right to speak in this case is a strategy that the speaker cannot but adopt. The topic is often shifted in these cases, like in the utterance in the following example (8):

(8) [2, 11]

A: *Hiába teszem le:: (.) akkor is fölcúszik↓ (...)Eszek egy kis magot↓*

The examples above have reflected features of spontaneous conversations and none of the strategies aiming at the maintenance of the right to speak have been employed in the scripts of the interviews because both parties' conversational conduct has been subordinated to the scenario of publicity.

Summarizing our observations on the acquisition of the right to be speaking the flowing points can be made on account of the corpora analyzed with reference to contingencies between strategies of turning the speaking subject and the domain of attitude.

- In spontaneous conversations interruption in order to shift the speaking subject has often been employed and this has in most of the cases been complemented by changing the topic.

- In the scripts of the interviews interruption has rarely been employed and it has been the party leading the conversation exclusively who has used this strategy for the sake of turn-taking.
- Discourse markers have promoted turn-taking in accompaniment to interruptions in both types of scripts yet while it has been largely characteristic of spontaneous scripts it has hardly occurred in interviews.
- Simultaneous performances have more often been superimposed in spontaneous scripts where this strategy has primarily been the means to vindicate the right to be speaking.
- Superimpositions of the scripts of the interviews have had the primary function of cooperation and that of mutually shaping contexts.
- There have rarely been strategies at work for the purpose of maintaining the right to be speaking in spontaneous conversations and there have been none in the scripts of interviews.

With reference to the stylistic variable of conduct on account of the analysis of the two corpora we can say that spontaneous conversations belong to the sub-domain of familiarity that is characterized by the following strategies of turn-taking: a high regularity of interruptions and shifting of topics, the regular application of discourse markers in interruptions and in the vindication of the right to be speaking. The scripts of the interviews, on account of participants' conversational conduct basically belong to the sub-domain of neutrality since with reference to features observed none of them appears to have been a dominant aspect. Scripts of interviews – on account of cooperation, the mutual co-shaping of the context of conversation – may be placed in the neighbourhood of the intimate segment of the sub-domain.

5. Summary

The simultaneous operations of strategies characteristic of the sub-domains, their mutual intersection have wrought such characteristic ensembles that can delicately depict spontaneous conversations within a family or among friends.

The analysis of the corpus has resulted in the following characteristic ensembles: spontaneous conversations – concerning strategies of shifting the speaking subject – are situated in the familiar sub-domain according to the domain of attitude. Conversational features of the familiar sub-domain: interruptions via discourse markers; superimpositions for the purpose of maintaining the right to speak, and, to complement these, the regular shifting of the topic.

The scripts of the interviews – concerning strategies of shifting the speaking subject – are situated in the neutral sub-domain according to the domain of attitude. Conversational features of the neutral sub-domain: small scale cooperation, rare occurrence of strategies employed for the purpose of maintaining the right to be speaking; rare interruptions and simultaneous superimpositions for the sake of co-building the context of conversation.

Further research requires the extension of the corpus along the domain of situation – to provide corpora for rather formal genres like negotiation, administration. Thus the interactional analysis of the extended corpus within an updated framework of aspects will provide results that will be quite useful in a research concerning the typology of scripts since the further study of the aspects listed above might refine the analysis of spontaneous scripts and it may also promote the study of single genres of conversation.

References

- Andersen, Gisle: Pragmatic markers and sociolinguistic variation. Amsterdam, John Benjamins, 2001.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes: Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. Magyar Nyelvőr, (134. évf.) 2010. 3. sz.298–321.
- Bell, Allan: Language style as audience design. *Language in Society*,1984. (13. évf.) 2. sz. 145–204.
- Boronkai Dóra: Bevezetés a társalgáselemzésbe. Budapest. Ad Librum. 2009.
- Boronkai Dóra: Az interakciós szerkezet és a szociokulturális tényezők összefüggései a spontán társalgásokban. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, (XI. évf.) 2011. 1-2. sz. 151-168.
- Boronkai Dóra: A társalgási struktúra mint stílustényező. In: *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok* (Szerk.:) Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2012, 125-157.
- Coupland, Nikolas: *Style*. Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- Eckert, Penelope: *Linguistic variation as social practice*. Oxford, Blackwell, 2000.
- Eckert, Penelope – Rickford, John R.: *Style and sociolinguistic variation*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Ermert, K.: *Briefsorten. Untersuchungen zu Theorie und Empirie der Textklassifikation*. Tübingen, Niemeyer, 1979.
- Garfinkel, Harold: *Studies in Ethnometodology*. New York – Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1967.
- Garfinkel, Harold: *Remarks on Ethnometodology*. In: *Directions in Sociolinguistics* (Eds.: Gumperz, John Joseph – Hymes, Dell), New York, Halt, 1972, 39–324.
- Goffman, Erving: *A homlokzatról*. In: *A szóbeli befolyásolás alapjai*

- I-II. (Szerk.): Síklaki István, Budapest, ELTE Szociológiai Intézet, 1967/1990, 3–30.
- Gumperz, John Joseph: Discourse Strategies, Cambridge, Cambridge University Press, 1982.
- Gülich, Elisabeth: Textsorten in der Kommunikationspraxis. In: Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen. (Hrsg.): Kallmeyer, Werner, Düsseldorf, Schwann, 1986, 15–46.
- Halliday, Michael A.: Language as a Social Semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning. London, Baltimore, University Park Press, 1978.
- Hámori Ágnes: A diskurzus stílusa: megfigyelések és kérdések a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú elemzése alapján. (manuscript) 2010.
- Helbig, G.: Zu Problemen der linguistischen Beschreibung des Dialogs im Deutschen. Deutsch als Fremdsprache (12. évf.) 1975. 65–80.
- Have, Paul Ten: Doing conversation analysis. A practical guide, London, Sage, 2005.
- Hutchby, Ian – Wooffitt, Robin: Conversation analysis. Principles, practices and applications. Cambridge, Polity Press, 2006.
- Hymes, Dell: Ethnography of Speaking. In: Readings in the Sociology of Language. (Ed.): Fishman, Joshua, The Hague, Mouton, 1968, 99–138.
- Hymes, Dell: A beszélés néprajza. In: Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások. (Szerk.): Pap Mária – Szépe György, Budapest, Gondolat Kiadó. 1975, 91–146.
- Cs. Jónás Erzsébet: Az orosz dialógus természetrajza. Nyíregyháza, Bessenyei Kiadó, 1999.
- Labov, William: Sociolinguistic patterns. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1972.
- Labov, William: Field Methods of the Project in Linguistic Change and Variation. In: Language in Use. Readings in Sociolinguistics (Eds.): Baugh, John – Sherzer, Joel, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1984, 23–53.
- Langacker, Ronald W.: Foundations of cognitive grammar. Volume I. Theoretical prerequisites. Stanford, Stanford University Press, 1987.
- Németh, T. Enikő: On the Role of Pragmatic Connectives in Hungarian Spoken Discourses. ERIC Washington, Document Reproduction

- Service, 1996a.
- Németh T. Enikő: A szóbeli diskurzusok megnyilatkozás példányokra tagolása. *Nyelvtudományi Értekezések* 142. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996b.
- Petőfi S. János: A szöveg mint interdiszciplináris kutatási objektum. *Magyar Nyelvőr* (112. évf.) 1988, 219–29.
- Redeker, Gisela: Ideational and pragmatic markers of discourse structures. *Journal of Pragmatics* (14. évf.) 1990. 3. sz. 367–381.
- Rosh, E.: Human Categorization. In: *Studies in Cross-Cultural Psychology*. Vol. (Ed.:) I. N. Warren. London, Academic Press, 1977, 1–49.
- Sandig, Barbara: Zur Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten im Deutschen. In: *Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht*. (Hrg.:) Gülich, Elisabeth – Raible, Wolfgang, Frankfurt, Athenäum, 1972, 113–124.
- Schilling-Estes, Natalie: Investigating self-conscious speech: The performance register in Ocracoke English. *Language in Society* (27. évf.) 1. sz. 1998. 53–83.
- Schilling-Estes, Natalie: Investigating stylistic variation. In: *The handbook of language variation and change*. (Eds.:) Chambers, Jack K. – Trudgill, Peter – Schilling-Estes, Natalie (eds.) Oxford, Blackwell. Malden, 375–402.
- Selting, Margret: Interactional stylistics and style as a contextualization cue. In: *Rhetorik und Stilistik / Rhetoric And Stylistics*. Halbband 1. (Eds.:) Fix, Ulla – Gardt, Andreas - Knape, Joachim, Berlin, New York, De Gruyter, 2008. 1039–53.
- Semino, E. – Culpeper, Jonathan (eds.): *Cognitive Stylistics. Language and cognition in text analysis*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 2002.
- Szilágyi N. Sándor: *Magyar nyelvtan*. Bukarest, Editura Didactica Si Pedagogica, 1980.
- Tannen, Deborah: *Conversational Style: analyzing talk among friends*. New York, Oxford University Press, 2nd edition, 1984/2005.
- Tannen, Deborah: *Taking voices: repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse*. Cambridge, New York, Cambridge University Press, 2007.

- Tátrai Szilárd: „*Várj csak, hogy is kezdjem, hogy magyarázzam?*” –Néhány megjegyzés a metapragmatikai tudatosság jelöléséről. In: 101 írás-Pusztai Ferenc tiszteletére (Szerk.:) Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Sliz Mariann, Budapest, Argumentum, 2006, 617–621.
- Tátrai Szilárd: Bevezetés a pragmatikába. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2011.
- Taylor, J. R.: Linguistic Categorization. Oxford, Clarendon Press, 1991.
- Tolcsvai Nagy Gábor: A magyar nyelv stilisztikája. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- Tolcsvai Nagy Gábor: A magyar nyelv szövegtana. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001a.
- Tolcsvai Nagy Gábor: Két napihír összehasonlító stílusérték-vizsgálata befogadói változások alapján. Magyar Nyelvőr (125. évf.) 2001b. 3. sz. 299–309.
- Tolcsvai Nagy Gábor: A nyelvi variancia kognitív leírása és a stílus (Egy kognitív stíluselmélet vázlat) In: A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI. (Szerk.:) Büky László, Szeged, SZTE Általános Nyelvészeti Tanszék, Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2004, 143–160.
- Tolcsvai Nagy Gábor: A cognitive theory of style. Frankfurt am Main. Peter Lang, 2005.
- Vater, H.: Einführung in die Textlinguistik. München, Wilhelm Fink, 1992.
- Verschueren, Jef: Understanding pragmatics. London, New York, Sydney, Auckland, Arnold. 1999.

Source of Interviews

- Ismerős: Csillag Balázs. Tolnatáj Televízió. 2007_08_10 <http://www.tolnataj.eu/page/videotar> (Download time 2007_12_11)
- Ismerős: Dr. Répásy István. Tolnatáj Televízió. 2010_12_15 <http://www.tolnataj.eu/page/videotar> (Download time: 2011_04_10)
- Ismerős: Tóth András. Tolnatáj Televízió. 2011_01_10 <http://www.tolnataj.eu/page/videotar> (Download time: 2011_04_10)

A STÍLUS SZOCIOKULTURÁLIS TÉNYEZŐINEK VIZSGÁLATA SPONTÁN ÉS FÉLSPONTÁN TÁRSALGÁSOKBAN

Boronkai Dóra

Absztrakt

A tanulmány célja a konverzációelemzés szempontjainak bevonása a társalgási szövegek kognitív stilisztikai vizsgálatába a társalgások interakcionális jellemzői és a stílus szociokulturális tényezői közötti összefüggések feltárása érdekében. A konverzációelemzés szempontjainak stilisztikai alkalmazását indokoltta teszi az az empirikus kutatások alapján is igazolt tény, hogy a beszélgetések során nemcsak magának a szövegnek, hanem a diskurzusnak is van stílusa, vagyis vannak olyan választásokon alapuló „diskurzusszintű” (interakcionális vagy konverzációs) jelenségei, amelyek a stílus szerves részét alkotják. Az olyan diskurzusjelenségekre, mint pl. a fordulók hossza, a beszélőváltások, az együttbeszélések és megszakítások is jellemző a nyelvi variabilitás, hozzájuk is kapcsolódnak társas elvárások, normák és minták. A dolgozat első része bemutatja a kutatás elméleti keretét, anyagát és módszereit, majd áttekinti az alapvető beszélőváltási stratégiákat. Az elemző rész ezeket a stratégiákat állítja a vizsgálat középpontjába, mivel szoros kapcsolatban állnak a magatartás szociokulturális összetevőivel és a kognitív szövegtipológia szempontjaival. A tanulmány arra is törekszik, hogy a kapott összefüggések segítségével hozzájáruljon a spontaneitás különböző fokán álló, különböző műfajú társalgási szövegek szövegtipológiai sajátosságainak leírási lehetőségeihez.

The author

Boronkai, Dóra PhD habil

lecturer

boronkaid@kpvk.pte.hu

University of Pécs, Faculty of Cultural Science, Education and Regional Development

Boronkai, Dóra is lecturer at University of Pecs Faculty of Cultural Science, Education and Regional Development. She has a PhD (2009) and habilitation (2015) in linguistics. Her main research interests are cognitive linguistics, conversation analysis and sociolinguistics. She is the author of two books (e. g. *Bevezetés a társalgáselemzésbe* (2009); *A dialógus szövegtani jellemzői* (2010)); and published over 50 articles and conference papers. She works as a columnist of the Journal of Hungarian Language Pedagogy since 2009.

Boronkai Dóra PhD habil

adjunktus

boronkaid@kpvk.pte.hu

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar

Boronkai Dóra a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karának adjunktusa. Doktori fokozatát 2009-ben, habilitációját 2015-ben szerezte nyelvtudományok tudományterületen. Fő kutatási területei: kognitív nyelvészet, konverzációelemzés, szociolingvisztika. Két könyv (*Bevezetés a társalgáselemzésbe* (2009); *A dialógus szövegtani jellemzői* (2010) szerzője, emellett több mint 50 konferencia-előadást tartott és szakcikket publikált. 2009 óta az Anyanyelv-pedagógia című folyóirat rovatvezetője.

***

HISTORISCHE DEMOGRAPHIE UND SEXUALITÄT

BEISPIELE AUS SÜDWESTDEUTSCHLAND

Gerhard Fritz

Abstract

Im 1. Teil werden zunächst die südwestdeutschen Quellen der Historischen Demographie dargestellt, die Taufbücher, die in protestantischen Gegenden z. T. seit 1558 erhalten sind. Für verschiedene Städte und Dörfer liegen Untersuchungen vor auf der Basis der Taufbücher vor. Es zeigt sich eine ungleiche Verteilung sexuellen Aktivitäten. Im Laufe eines Jahres gab es Phasen intensiv und geringerer sexueller Aktivitäten. Weiter wird gezeigt, dass Frauen keineswegs jedes Jahr schwanger wurden, sondern dass – mit regionalen Unterschieden – bis ins 19. Jahrhundert Geburtenabstände von 20-30 Monaten üblich waren. Die Kinderzahl nahm im 19. Jahrhundert zwar ab, allerdings gibt es auch hier wieder ausgeprägte regionale Unterschiede. Im 2. Teil wird auf die – begrenzte – Wirksamkeit staatlicher und kirchlicher Versuche eingegangen, die Sexualität zu reglementieren. Voreheliche Sexualität gab es immer in erheblichem Umfang, außereheliche Sexualität war dagegen als schwere Straftat selten. Bemerkenswert sind klimatische, wirtschaftliche, soziale, religiöse und rechtliche Einflüsse auf die Illegitimitätsquote: Ausbruch des Vulkans Tabora 1815, Hungersnot der 1840er Jahre, Unterschiede Alt- und Neu-Württemberg, zwischen Protestanten und Katholiken sowie zwischen verschiedenen sozialen Schichten, Industrialisierung, Aufhebung von Heiratsverboten.

Ich kann einen Text anbieten, der europaweite Forschungsergebnisse zusammenfasst und zwar unter besonderer Berücksichtigung Südwestdeutschlands. Aus diesem Gebiet werden zahlreiche konkrete Beispiele zusammengestellt und in den Gesamtkontext eingefügt. Mein Text besteht aus zwei Teilen, jeder ca. 15.000 Zeichen lang. Entweder ich beschränke mich darauf, Ihnen nur den ersten Teil anzubieten, oder ich biete Ihnen beide Teile an, die dann im Abstand eines Jahres veröffentlicht werden könnten. Behandelt wird die Zeit vom Mittelalter bis ins frühe 20. Jahrhundert, insbesondere die Zeit seit dem 16. Jahrhundert.

1. Sex im Jahreslauf und Lebenslauf

Bürger und Bauern haben jahrhundertlang wenig schriftliche Quellen hinterlassen, v. a. nicht solche, in denen etwas zu ihrem Sexualverhalten gesagt wird. Die Kirchenbücher ermöglichen aber dennoch einen Blick auch in die Betten der einfachen Leute. Heirats- und Geburtenbücher wurden im protestantischen Württemberg seit 1558 geführt. Die anderen protestantischen Territorien folgten nicht viel später, die katholischen Gebiete dagegen teilweise erst im 18. Jahrhundert.

Kirchenbücher sind mit ihren Zehntausenden von Einträgen eine trockene Lektüre. Ihr Aussagewert erschließt sich nur, wenn man die Datenmassen zusammenführt und statistisch auswertet. Dann allerdings wird der Aussagewert überwältigend. Wegen ihres Umfangs ist diese Arbeit für Südwestdeutschland bei Weitem noch nicht flächendeckend gemacht. Immerhin liegen für einzelne Orte bereits Untersuchungen vor.¹

---

1 Als eine frühe Arbeit wäre Antje Kraus: „Antizipierter Ehesegen“ im 19. Jahrhundert. In: Vierteljahrsschrift für Wirtschafts- und Sozialgeschichte 66, 1979, S. 174-209 zu nennen, die sich v. a. mit dem 19. Jahrhundert beschäftigt und auf verschiedene deutsche Regionen eingeht.

1.1 Saisonale Varianten

In Zeiten, in denen Abtreibung die große Ausnahme war und Empfängnisverhütung mit unzulänglichen Mitteln betrieben wurde, liefern die Geburtsdaten der Kirchenbücher eine exzellente Grundlage zum Sexualverhalten. Der Sachverhalt ist ganz einfach: Die Zahl der Geburten korreliert mit der Zahl der Sexualekontakte. Hatten die Menschen häufig Geschlechtsverkehr, entstanden auch häufig Kinder, hatten die Menschen selten Geschlechtsverkehr, entstanden entsprechend weniger Kinder. Tatsächlich verteilten sich die Geburten in vorindustriellen Gesellschaften keineswegs gleichmäßig über das Jahr. Es gab Monate, in denen es deutlich mehr Geburten gab als in anderen. Rechnet man von den Geburten neun Monate zurück, kommt man auf die Zeit, in der die Kinder gezeugt wurden, d. h. man muss die jährlichen Geburtenkurven ein Dreivierteljahr zurückprojizieren, um die Zeiten über- und unterdurchschnittlicher sexueller Aktivität herauszubekommen. In Heidenheim hat man für die Zeit von 1558-1574 und von 1575-1599 monatsweise Daten. Hoch war die sexuelle Aktivität in den kalten Monaten von November bis Februar. Meist lag der Mai an der Spitze aller Monate. Im September waren die Heidenheimer 1575-1599 offenbar sehr zurückhaltend; der September 1558-1574 liefert demgegenüber weder auffällig hohe noch auffällig niedrige Werte.² Daten wie aus Heidenheim liegen zu einer ganzen Reihe südwestdeutscher Städte und Dörfer und auch weit über das 16. Jahrhundert hinaus vor.³ Im 17. und 18. Jahrhundert und weit ins 19. Jahrhundert

---

2 Berechnet aus Michael Friedow: Die Einwohner von Heidenheim im Spiegel der Kirchenbücher. Teil I: 1558-1599. In: Jahrbuch des Heimat- und Altertumsvereins Heidenheim 14, 2011/12, S. 122-143, hier 133f.

3 Für Stuttgart in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Beschreibung des Stadtdirections-Bezirktes Stuttgart 1856, S. 67; für Backnang 1660-1700 Gerhard Fritz: Bevölkerungsgeschichte Backnangs im späten 17. Jahrhundert. In: Backnanger Jahrbuch 2, 1993/94, S. 109-149, hier 124; für Backnang, Murrhardt und Winnenden vom 16. Jahrhundert bis 1700: ders.: Die Entwicklung der Geburten in Murrhardt, Backnang und Winnenden. Zur Bevölkerungsgeschichte der drei Pfarreien im 16. und 17. Jahrhundert. In: Backnanger Jahrbuch 21, 2013, S. 83-99; für Kiebingen: Carola Lipp: Dörfliche Formen generativer und sozialer Reproduktion. In: Wolfgang Kaschuba / Carola Lipp (Hg.): Dörfliches Überleben. Zur Geschichte materieller und sozialer Reproduktion ländlicher Gesellschaft im 19. und frühen 20. Jahrhundert. Tübingen 1982 (Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen 56), S. 288-607.

hinein war oft der Frühling, namentlich der Mai, eine Phase erhöhter sexueller Aktivität, z. T. auch bereits die Monate Februar bis April.

Wie sind diese Befunde zu erklären? In der kalten Jahreszeit war die bäuerliche Arbeit infolge des Winters auf ein Minimum reduziert, und die Menschen hatten so mehr Zeit und Lust für Aktivitäten im Bett. Erwogen wurde in der demographischen Forschung aber auch ein Zusammenhang mit der alten katholischen Vorschrift, dass man in der Fastenzeit, die meist in den Februar fiel, sexuell enthaltsam sein sollte. Für das im 17. Jahrhundert längst protestantische Württemberg leuchtet diese Erklärung indessen nicht ein. Wahrscheinlicher ist ein anderer Grund: Vom 2. Februar an, dem Lichtmesstag, war die Zeit der geselligen Lichtstuben beendet und das bäuerliche Arbeitsjahr begann. Knechte und Mägde traten jetzt ihre Stellen an. Für nächtliche Aktivitäten stand nicht mehr so viel Zeit und Lust zur Verfügung wie noch im Monat vorher. Der kontinuierliche Anstieg der sexuellen Aktivitäten von März bis Mai dürfte auf die längeren Tage zurückzuführen sein. Spätestens im Mai war die kalte Winterszeit endgültig vorbei, und die vermehrte Sonneneinstrahlung förderte die Hormonproduktion. Es kamen „Frühlingsgefühle“ auf, die sich im absoluten Sexualitätsgipfel manifestierten.

Im September gab es infolge der Ernte besonders viel Arbeit. Wer von morgens bis abends Schwerstarbeit geleistet hatte, zeigte nachts wenig Neigung zum Sex. Das allmähliche Ansteigen der Zahl der sexuellen Aktivitäten bis Dezember hängt wieder mit der jahreszeitlich bedingten Verringerung der landwirtschaftlichen Arbeit zusammen. In katholischen Gegenden wäre für den Dezember tendenziell ein Rückgang der sexuellen Aktivität zu erwarten, da – genau wie in der Fastenzeit – auch in der Adventszeit Enthaltensamkeit verlangt war.

Die Heidenheimer, Murrhardter, Backnanger und Winnender Daten zeigen für das 16. und 17. Jahrhundert, dass man sich in diesen längst protestantischen Orten an alte katholische Vorschriften, die enthaltsame Phasen im Advent vorgeschrieben hatten, überhaupt nicht mehr hielt, und auch im Februar/März, der Fastenzeit, war von sexueller Abstinenz wenig zu spüren. Das gilt seit dem 17. Jahrhundert

übrigens durchaus auch für katholische Gegenden. Auch dort befolgten die Menschen die strikten Terminvorgaben der Kirche so gut wie gar nicht.⁴

Die Hochs und Tiefs der sexuellen Aktivität können also auf saisonal unterschiedliche Arbeitsbelastung der Menschen zurückgehen. Weitere in der Historischen Demographie diskutierte Gründe für die saisonalen Schwankungen in Geburtenzahl und sexueller Aktivität könnte eine bewusste Vermeidung sexueller Aktivität zu bestimmten Jahreszeiten sein. Zwei Ursachen kämen in Betracht: Erstens eine Art Geburtenplanung: Man wollte es u. U. vermeiden, dass die Frauen in der Erntezeit niederkamen, weil sie dann als Arbeitskraft in einer der arbeitsintensivsten Phasen des Jahres ausgefallen wären. Zweitens sind – wie erwähnt – auch religiöse Gründe denkbar. Schon seit dem Mittelalter gab es kirchliche Vorschriften, zu gewissen Zeiten des Jahres sexuell enthaltsam zu sein, namentlich in der Adventszeit und in der Fastenzeit, außerdem auch an gewissen Wochentagen (wobei Letzteres sich selbstverständlich saisonal nicht auswirkte und im Übrigen schon in vorreformatorischer Zeit wohl nicht allzu ernst genommen wurde⁵). Tatsächlich lässt sich in den untersuchten südwestdeutschen Orten aber kein Geburtentief in der Erntezeit mit ihrer hohen Belastung durch landwirtschaftliche Arbeit feststellen. Man muss im Übrigen auch zwischen den einzelnen Orten differenzieren: In Orten, in denen Feldgras- und Weidewirtschaft vorherrschte, gab es schon ab Mai/Juni durch die Heuernte eine hohe Arbeitsbelastung. In Orten, in denen das Getreide dominierte, war die Haupterntezeit erheblich später, noch später war sie in den Weinbauorten, wo sich die Weinlese bis in den November hinziehen konnte.

---

4 Susanne Hehenberger: Ehe und Sexualität in katholischen Territorien des 17. und 18. Jahrhunderts. Kirchliche Normen und soziale Wirklichkeit. In: Wolfgang Breul / Christian Soboth (Hg.) 2011: „Der Herr wird seine Herrlichkeit an uns offenbaren“. Liebe, Ehe und Sexualität im Pietismus. Halle (Saale) (Hallesche Forschungen 30), S. 89-107, hier 99.

5 Johannes Pauli: Schimpf und Ernst. Hg. v. Johannes Bolte. Die älteste Ausgabe von 1522. Berlin 1924, S. 93. Pauli zieht darin eine Ehefrau ins Lächerliche, die mit allerlei religiösen Ausreden ihrem Mann an jedem Wochentag den Beischlaf verweigert und billigt es sogar, dass der Mann sich dann eine Metze nimmt.

Eine solche Abhängigkeit der saisonalen sexuellen Aktivität von der Arbeitsbelastung kann auch für das 19. Jahrhundert nachgewiesen werden. In Kiebingen findet sich zwischen 1810 und 1869 eine besonders hohe Quote in den Monaten Februar und März, also bevor die landwirtschaftliche Arbeit in größerem Umfang einsetzte und dann wieder im September/Oktober, wenn die Ernte eingebracht war. Zwischen 1870 und 1929 war diese landwirtschaftlich geprägte Kurve bereits völlig verändert. Die sexuelle Aktivität verteilte sich im selben Maße, wie die Landwirtschaft an Bedeutung verlor, jetzt relativ gleichmäßig auf das ganze Jahr mit zwei nur leicht ausgeprägten Gipfelpunkten im Mai und Oktober. Da die Kiebingener Untersuchung sogar zwischen den Kurven der Bauern und Bauhandwerker unterscheidet, kann das Bild berufsspezifisch weiter differenziert werden. Bei den Bauern fällt 1810/69 besonders der Oktober als Höhepunkt der sexuellen Aktivität auf, bei den Bauhandwerkern sind es der Februar und März, während im Oktober in den Betten der Bauhandwerker relative Ruhe herrschte. 1870/1929 schleifen sich bei den Bauern die Unterschiede zwischen den einzelnen Monaten ziemlich ab. Erwähnenswert ist ein gewisser Tiefpunkt im Dezember, in dem nun die Bauhandwerker besonders rege wurden – sie hatten in der kalten Jahreszeit ja wenig Arbeit und konnten ihre Aktivitäten vom Bau ins Bett verlegen. Bei den Bauern bleiben, allerdings nicht mehr markant ausgeprägt, Februar und März Monate relativer Aktivität, der Dezember bildet dagegen einen Tiefpunkt.⁶

Die Vermutung, dass man die sexuelle Aktivität in der Landwirtschaft bewusst zur Vermeidung einer großen Kinderzahl in der Erntezeit gesteuert habe, lässt sich aus den bisher bekannten südwestdeutschen Zahlen kaum belegen. Ebenso wenig gibt es klare Hinweise auf eine Umsetzung eventueller kirchlicher Enthaltensamkeits-Vorschriften in eine tatsächlich praktizierte sexuelle Enthaltensamkeit in der Advents- und Fastenzeit.

---

6 Lipp (wie Anm. 3), S. 570f, 606.

1.2 Jedes Jahr ein Kind?

War Sexualität seit der Frühen Neuzeit und bis ins 19. Jahrhundert hinein tatsächlich eine beständige Kinderproduktion? Gebaren die Frauen fast jedes Jahr ein Kind? Die Historische Demographie hat umfangreiche Überlegungen angestellt, was denn ein biologisch normaler Geburtenabstand sei. Die Vorstellung, dass Frauen grundsätzlich gleich wieder schwanger wurden, kaum dass sie ein Kind geboren hatten, ist falsch. Nach den Modellen der Historischen Demographie waren Geburtenabstände bis etwa 30 Monaten noch biologisch erklärbar, z. B. mit einer durch das Stillen bedingten reduzierten Fruchtbarkeit der Frauen. Waren die Abstände länger, wurden auf irgendeine Weise die Geburten verzögert. Einige Beispiele aus dem südwestdeutschen Raum:

Man hat festgestellt, dass vom frühen 19. Jahrhundert bis ins frühe 20. Jahrhundert in einem ländlichen Bereich wie Kiebingen die durchschnittliche Kinderzahl der Familien von 6,4 auf 3,7 sank. Eine solches Absinken der Kinderzahl lässt sich bei länger angelegten Stichproben nicht immer feststellen: In Backnang lag die durchschnittliche Kinderzahl 1651/1700 mit 6,2 auf einem ähnlichen Wert wie in Kiebingen, im Zeitraum von 1831/60 aber 7,6!⁷ In Feuerbach waren bis zum letzten Drittel des 19. Jahrhunderts 7 bis 8 Geburten pro Frau der Normalfall, dann sanken die Werte bis zum Beginn des Ersten Weltkriegs auf etwa 3.⁸ Insgesamt variierten aber offenbar die Verhältnisse von Ort zu Ort erheblich: In Kleinaspach gab es kurz vor dem Ersten Weltkrieg Bäuerinnen mit „20, 16, 15“ Geburten, 6-7 waren das Normale. In Lauffen lag die Geburtenziffer niedriger, nämlich bei 5-6. Die geringere Kinderzahl in Lauffen wird mit der infolge des Weinbaus härteren landwirtschaftlichen Arbeit erklärt, während in Kleinaspach „die leichtere Arbeit, die geringere Verbrauchtheit der Nerven und des Leibes“ eine höhere Geburtenzahl und eine geringere Säuglingssterblichkeit ermöglicht habe.⁹

---

7 Kiebingen: Lipp (wie Anm. 3), S. 511; Backnang: Juliane Fritz: Demographische Untersuchungen von Backnanger Familien aus dem 17. und 19. Jahrhundert (1651-1700 und 1831-1860). In: Backnanger Jahrbuch 12, 2004, S. 94-106, hier 102.

8 Rita Müller: Von der Wiege zur Bahre. Weibliche und männliche Lebensläufe im 19. und frühen 20. Jahrhundert am Beispiel Stuttgart-Feuerbach. Stuttgart 2000 (Veröffentlichungen des Archivs der Stadt Stuttgart 85), S. 265-268.

9 Maria Bidlingmaier: Die Bäuerin in zwei Gemeinden Württembergs. Diss. Tübingen. Stuttgart 1918, S. 168ff.

Nun besagt aber die Gesamtkinderzahl noch nichts über die Abstände zwischen den Geburten. Eine 1988 erschienene Studie kam bei der Untersuchung von 14 deutschen Dörfern auf durchschnittliche Geburtenabstände zwischen 18 und 24 Monaten.¹⁰ Mittlerweile liegen weitere Untersuchungen vor, die diese Werte differenzieren. In Heidenheim wurde für die zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts ein durchschnittlicher Geburtenabstand von 21 Monaten festgestellt.¹¹ In Backnang lag der durchschnittliche Geburtenabstand 1651/1700 bei 24,6 Monaten, 1831/60 aber bei nur 20,8 Monaten. Hier ist also auch weit ins 19. Jahrhundert hinein von Empfängnisverhütung welcher Art auch immer noch nichts zu spüren. In Backnang ist zwischen der zweiten Hälfte des 17. und der Mitte des 19. Jahrhunderts also keine Verlängerung der Geburtenabstände festzustellen.¹² Denselben Befund gibt es auch in den nahe Freudenstadt gelegenen Schwarzwaldorten Aach und Schönmünzach, wo zwischen 1800 und 1910 die langen Geburtenintervalle sich kaum unterschieden.¹³ Auch in Feuerbach gab es zwischen 1760 und 1879 wenig Veränderungen in den Geburtenabständen, die zwischen über 60 % und 70 % unter 30 Monaten lagen. Erst 1880/1913 sank dieser Wert auf etwa 50 %.¹⁴ In Kiebingen nahm dagegen zwischen 1810/69 und 1870/1929 der Prozentsatz langer Geburtenabstände mit über 31 und insbesondere mit über 48 Monaten deutlich zu, was auf eine zunehmende Verbreitung empfängnisverhütender Maßnahmen schließen lässt. Das mag aber auch daran liegen, dass der Untersuchungszeitraum weiter ins 20. Jahrhundert hineinreicht als bei den anderen untersuchten Orten.¹⁵

---

10 John E. Knodel: *Demographic behavior in the past. A study of 14 German village populations in the 18th and 19th century.* Cambridge 1988 (Cambridge studies in population, economy and society in the past 6).

11 Friedow (wie Anm. 2), S. 133.

12 Fritz (wie Anm. 7), S. 103.

13 Renate Karoline Adler: *Demographie und Familiengeschichte der beiden Schwarzwalddörfer Aach und Schönmünzach im Kreis Freudenstadt. St. Katharinen 1991 (Beiträge zur südwestdeutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Veröffentlichungen des Wirtschaftsarchivs Baden-Württemberg 14), S. 103.*

14 Müller (wie Anm. 8), S. 280-283.

15 Lipp (wie Anm. 3), S. 519ff.

Allgemein ist festzustellen, dass mit zunehmendem Lebensalter der Frau die Geburtenhäufigkeit nachlässt, die Abstände zwischen den Geburten also größer werden. Das hat biologische Ursachen – bekanntlich lässt mit über 30 die Fertilität der Frauen auch heute noch nach –, aber auch andere: Wenn Frauen schon mehrere Kinder hatten und zudem harte körperliche Arbeit leisten mussten, ließ ihre Neigung zu regelmäßigem Geschlechtsverkehr aus verständlichen Gründen nach. Man kann allerdings feststellen, dass Frauen, die mit über 30 heirateten, häufiger mit über 40 Kinder gebären als Frauen, die schon früh geheiratet hatten. Dazuhin hat man auch festgestellt, dass Frauen, die mit über 40 noch Kinder bekamen, eher in der Oberschicht vorkamen, deutlich weniger in der Unterschicht. Auch das deutet darauf hin, dass die schwer arbeitenden Unterschichtsfrauen früh an Fertilität einbüßten. Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts konzentrieren sich – bei insgesamt länger werdenden Geburtenabständen – die Geburten hauptsächlich auf jüngere Altersgruppen (Frauen unter 30 Jahren), Geburten in älteren Altersgruppen werden deutlich seltener.¹⁶

2. Wie gut greifen Verbote außerehelicher Sexualität? Die Illegitimenquote

2.1 Voreheliche Sexualität allgemein

Es gab eine lebhafte außereheliche, hauptsächlich voreheliche Sexualität. Kirchenbücher vermitteln auch Einblicke in das vor- und außereheliche Sexualverhalten der Menschen. Maßgeblich ist hier die Frage, wie lange es nach einer Hochzeit dauerte, bis das erste Kind zur Welt kam. Lag der Abstand zwischen Heirat und erster Geburt bei unter acht Monaten, konnte man von einer vorehelichen Zeugung ausgehen.

In Heidenheim weisen zwischen 1561 und 1599 6,4 % aller Geburten auf voreheliche sexuelle Beziehungen hin. Auch in Backnang lagen im 17. Jahrhundert die Werte relativ niedrig, Mitte des 19.

---

¹⁶ Ebd., S. 513-518, 527-530, 540ff.

Jahrhunderts merklich höher.¹⁷ In späteren Jahrhunderten stiegen die Werte vorehelich gezeugter Kinder allgemein erheblich an. In Bondorf, Mötzingen, Tailfingen und Nebringen waren bis etwa 1800 etwa 20 % der Kinder vorehelich gezeugt, danach sogar 29 %.¹⁸ In Kiebingen pendelte zwischen 1810 und 1929 der Prozentsatz vorehelich gezeugter Kinder jahrzehntweise meist zwischen 20 und 30 %, wobei das ganze 19. Jahrhundert über keine klaren Tendenzen festzustellen sind, also keine laufende Zunahme.¹⁹ Ein ähnlicher Befund liegt in Aach und Schönmünzach vor, wo 1685-1910 zwischen 12 und 29 % der Kinder vorehelich gezeugt wurden. Dazu kam noch eine erhebliche Quote von Kindern, die nicht nur vorehelich gezeugt, sondern sogar vorehelich geboren waren.²⁰ Sogar ein pietistisch geprägter Ort wie Laichingen hatte eine erhebliche Quote vorehelich gezeugter Kinder: Zwischen 1660 und 1739 lag sie zwischen 15,6 und 30,2 %. Dann allerdings griffen die pietistischen Moralvorstellungen, und zwischen 1740 und 1799 sank die Vorehelichenquote auf Werte zwischen 3,1 und 10,5 % ab, um 1800/1809 auf 14,0 % und bis 1884 auf Werte zwischen 21,0 und 29,0 % anzusteigen.²¹ Noch häufiger waren voreheliche gezeugte Kinder im Arbeitermilieu um 1900.²²

Die hohen Prozentsätze vorehelich gezeugter Kinder unterstreichen, dass – allen staatlichen und kirchlichen Bemühungen zum Trotz – Sexualität keineswegs nur in der Ehe stattfand. Mit der Industrialisierung brachen hier die letzten Dämme. Immerhin ist bemerkenswert, dass ein pietistisch beeinflusster Ort wie Laichingen mehr als ein halbes Jahrhundert lang eine so eiserne Sexualüberwachung praktizierte, dass dort tatsächlich die Prozentsätze vorehelich gezeugter Kinder stark

---

17 Friedow (wie Anm. 2), S. 132f zu Heidenheim, Fritz (wie Anm. 7), S. 101 zu Backnang.

18 Andreas Maisch: Notdürftiger Unterhalt und gehörige Schranken. Lebensbedingungen und Lebensstile in württembergischen Dörfern der frühen Neuzeit. Stuttgart, Jena, New York 1992 (Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte 37), S. 294-321.

19 Lipp (wie Anm. 3), S. 380ff.

20 Adler (wie Anm. 13), S. 150f.

21 Hans Medick: Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900. Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte. Göttingen 1996 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 126), S. 634, Tabelle A.4.6.

22 Vgl. Müller (wie Anm. 8), S. 217ff.

einbrachen. Aber solche Sexualdisziplin war die Ausnahme. Wie die verschiedenen anderen genannten Orte zeigen, gab es auch zwischen katholischen und evangelischen Orten – Kiebingen war katholisch, die andern Orte evangelisch – keine Unterschiede in der Quote der vorehelich gezeugten Kinder.

2.2 Illegitimität I: Vor dem 19. Jahrhundert

Voreheliche sexuelle Beziehungen, die schließlich in eine Ehe mündeten, wurden von der Kirche zwar nicht akzeptiert, aber doch als lässliche Sünde angesehen. Schlimmer war es, wenn keine Ehe zustande kam, wenn aber aus der Beziehung ein Kind hervorging. Anfangs gingen die Historiker davon aus, dass im Spätmittelalter etwa ein Drittel aller Geburten außerhalb der Ehe stattfand, also illegitim waren. Neuere Untersuchungen, die auf der Auswertung der erst seit Mitte der 1980er freigegebenen päpstlichen Register der Pönitentiarie und auf der Analyse von Testamenten basieren, kommen auf niedrigere Werte, meist deutlich unter 10 %. Dabei gab es europaweit allerdings regionale Unterschiede. Signifikant war der Unterschied zwischen Stadt und Land; in der Stadt lag die Illegitimenquote grundsätzlich höher.²³

Konkreter werden die Kenntnisse mit den Kirchenbüchern, in Württemberg also seit 1558. Die südwestdeutschen Kirchenbücher liefern ein einheitliches Bild: Im 16. und 17. Jahrhundert war die Illegitimenquote sehr niedrig und lag bei ca. 1 % (Backnang 1629-1700:

---

23 Ein Überblick über die Forschung bei Neithard Bulst: Illegitime Kinder: Viele oder wenige? Quantitative Aspekte der Illegitimität im spätmittelalterlichen Europa. In: Ludwig Schmutge (Hg.): Illegitimität im Spätmittelalter. München 1994 (Schriften des Historischen Kollegs – Kolloquien 29), S. 21-39. Zu den mittelalterlichen Verhältnissen: Rolf Sprandel. Die Diskriminierung der unehelichen Kinder im Mittelalter. In: Jochen Martin / August Nitschke (Hg.): Zur Sozialgeschichte der Kindheit. Freiburg 1986, S. 487-502. Exemplarisch zur Habsburgermonarchie: Edith Saurer 1997: Geschlechterbeziehungen, Ehe und Illegitimität in der Habsburgermonarchie. Venetien, Niederösterreich und Böhmen im frühen 19. Jahrhundert. In: Historische Familienforschung. Ergebnisse und Kontroversen. Michael Mitterauer zum 60. Geburtstag. Hg. v. Josef Ehmer u. a. Frankfurt, New York 1997, S. 123-156.

jahrzehntweise zwischen 0,38 und 1,45 %, Laichingen 1660-1700: 0,0 bis 1,1 %, Murrhardt 1559-1700: jahrzehntweise zwischen 0,4 und 1,8 % schwankend, ähnlich Winnenden 1558-1700: zwischen 0,34 und 2,25 %, in Bondorf, Mötzingen, Tailfingen und Nebringen unter 2 %²⁴). Im 18. Jahrhundert steigerte sich der Prozentsatz illegitimer Geburten auf 5 bis 10 %.²⁵ Bezogen auf Erstgeburten liegen die Illegitimitätsquoten sogar noch höher.²⁶

Die Ursachen für die Zunahme der Zahl illegitimer Geburten sind komplex.²⁷ Man geht von einem Mentalitätswandel aus oder nimmt an, kirchliche Vorschriften seien nicht mehr in dem Maße akzeptiert worden wie früher; z. T. meint man, die milder werdende Strafpraxis von Staat und Kirche sei entscheidend gewesen oder sieht wirtschaftliche und juristische Ursachen: In Zeiten eines kontinuierlichen Bevölkerungswachstums habe es immer mehr junge Leute ohne wirtschaftliche Grundlage und ohne rechtliche Möglichkeit zur Heirat gegeben – und da seien dann, da sich Sexualität nicht verbieten ließ, immer mehr illegitime Geburten die Konsequenz gewesen. Englische und französische Untersuchungen heben auch

---

24 Backnang: Fritz 1993/94 (wie Anm. 3), S. 126; Laichingen: Medick (wie Anm. 21), S. 634, Tabelle A.4.6; Backnang, Murrhardt, Winnenden: Fritz 2013 (wie Anm. 3); Bondorf, Mötzingen, Tailfingen, Nebringen: Maisch (wie Anm. 18), S. 300.

25 Vgl. z. B. für die Schwarzwaldhöfener Aach und Schönsmünzach: Adler (wie Anm. 13), S. 123f, für Kiebingen: Lipp (wie Anm. 3), S. 367 (hier beginnen die Zahlen erst mit dem Jahr 1700). Ganz ähnliche Werte finden sich bei den dem Vf. vorliegenden, bisher unveröffentlichten Daten für Murrhardt.

26 Andreas Maisch: „Unzucht“ und „Liederlichkeit“. Sozialdisziplinierung und Illegitimität im Württemberg der frühen Neuzeit. In: Norbert Haag u. a. (Hg.): Ländliche Frömmigkeit. Konfessionskulturen und Lebenswelten 1500-1800. Hans-Christoph Rublack zum 70. Geburtstag. Stuttgart 2002, S. 279-308, hier 289ff.

27 Vgl. die Shorter-Lee-Kontroverse, die in den 1970er Jahren geführt und immer wieder fortgesetzt wurde. Nach Shorter war der Mentalitätswandel durch die Ausbreitung kapitalistischer Produktionsformen bedingt, Lee meinte, die allmähliche Abschaffung der sog. „Leichtfertigungsstrafen“, die wegen sexueller Delikte verhängt worden waren, und der ökonomische Wandel in der Landwirtschaft seien maßgeblich gewesen; zusammenfassend zur Shorter-Lee-Kontroverse: Andreas Gestrich: Neuzeit. In: Andreas Gestrich u. a.: Geschichte der Familie. Stuttgart 2003 (Kröner Taschenausgabe 376 = Europäische Kulturgeschichte 1), S. 364-652, hier 486ff.

hervor, dass neue medizinische Erkenntnisse wie die Entdeckung der weiblichen Klitoris und die medizinische Legitimierung weiblicher Lust zu einem Umdenken geführt haben. Über billige Massendrucke seien schon seit dem späten 17. Jahrhundert Aufklärungsbücher auf den Markt gekommen.²⁸ Es ist allerdings die Frage, inwieweit diese Werke in Deutschland gelesen wurden – sie waren ja schließlich auf Latein, Englisch oder Französisch geschrieben.

Andererseits waren frühmoderner Staat und Gesellschaft keineswegs so unbeweglich, dass sich nichts geändert hätte. Neuerdings hat man für England eine Reihe von Gründen für die als „erste sexuelle Revolution“ bezeichneten Veränderungen angeführt: die Millionenstadt London mit ihren Kontaktmöglichkeiten, die Tolerierung verschiedener Konfessionen, durch die die monolithische Sexualpraxis einer einheitlichen Kirche aufgebrochen worden sei, das Entstehen zahlreicher Zeitungen und Magazine, in denen die Geschlechterbeziehungen ein Lieblingsthema gewesen seien u. a. m.²⁹ Man kann diese englischen Befunde nicht ohne Weiteres auf Deutschland übertragen. Bikonfessionelle Orte gab es durchaus: Augsburg, Biberach, Ravensburg, Dinkelsbühl, Leutkirch oder Kaufbeuren. Dies führte dort weder zu einer „sexuellen Revolution“ noch zu einer anderen Entwicklung als in den monokonfessionellen Gebieten. Die geistige Elite war allerdings im 18. Jahrhundert durchaus von der Aufklärung ergriffen. Unter dem Einfluss der Kameralisten begann die religiös fundierte Sexualmoral aufzuweichen. Nützlichkeitsabwägungen traten in den Vordergrund, Bevölkerungswachstum war erwünscht. Die Kameralisten wurden in den letzten beiden Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts von einer Generation von Aufklärern abgelöst, die in der Sexualität den entscheidenden Ausdruck des sozialen Lebens überhaupt sahen. Sex war notwendig für das individuelle Wohl, für die Gesundheit, und nur auf dieser Basis konnte eine gesunde Gesellschaft entstehen. Idealerweise sollte der Trieb durch Liebe veredelt werden. Die auch in Deutschland im Laufe des 18. Jahrhunderts in die Hunderte gehenden

---

28 Eine Zusammenfassung bei Anna Clark 2008: **Desire. A history of European sexuality.** New York 2008, S. 103ff; Faramerz Dabhoiwala: Lust und Freiheit. Die Geschichte der ersten sexuellen Revolution. Stuttgart 2014, 95-414.

29 Dies sind nur einige der Hauptthesen von Dabhoiwala (wie Anm. 28).

aufklärerischen Magazine, die zu zwei Drittel an ein gebildetes Lesepublikum auf dem Land abgesetzt wurden, trugen ebenso zur Veränderung in den Köpfen bei wie die vielen aufklärerischen Geheimbünde und Logen, die für die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts charakteristisch sind.³⁰

2.3 Illegitimität II: Seit dem 19. Jahrhundert

Im 19. Jahrhundert wuchs der Prozentsatz illegitimer Geburten weiter an, variierte aber in Württemberg erheblich. Es zeigt sich seit 1813 zunächst eine Illegitimenquote von etwas über 10 %, die zwischen 1821 und 1850 auf ca. 12 % ansteigt. Zwischen 1851 und 1870 steigt sie nochmals auf etwa 15 %, um dann 1871-1880 abzusinken auf etwa 9 %. Bis zum Ende des Jahrhunderts ist zwar wieder ein leichter Anstieg auf rund 10 % festzustellen, aber die Werte von 15 % werden nicht erreicht. Nach 1900 sinkt die Illegitimenquote wieder leicht ab. Der Rückgang seit 1871 ist leicht zu erklären: Nun galten andere Ehegesetze, die auch der ärmeren Bevölkerung die Heirat erlaubten, ergo reduzierte sich der Anteil der illegitimen Geburten.³¹

Man hat angesichts der im 18. und 19. Jahrhundert steigenden Illegitimitätsquoten von einer „sexuellen Revolution“ seit 1800 geredet.³² Spitzenwerte wie in Kärnten, wo man im 19. Jahrhundert Illegitimenquoten von 70-80 % und mehr erreichte,³³ wurden in Württemberg zwar nicht erzielt, trotzdem war klar, dass die Verhältnisse sich im 19. Jahrhundert gegenüber früheren Zeiten erheblich geändert hatten.

---

30 Dieser Prozess wird ausführlich beschrieben bei Isabel V. Hull: *Sexuality, State and Civil Society in Germany 1700-1815*. Ithaca, London 1995, S. 107-256.

31 Heilwig Schomerus: *Die Arbeiter der Maschinenfabrik Esslingen. Forschungen zur Lage der Arbeiterschaft im 19. Jahrhundert*. Stuttgart 1977, S. 229ff.

32 Zusammenfassend Stefan Breit: „Leichtfertigkeit“ und ländliche Gesellschaft. *Voreheliche Sexualität in der frühen Neuzeit*, München 1991 (*Ancien Régime – Aufklärung und Revolution* 23), S. 8, 289ff; Dabhoiwala (wie Anm. 28), passim.

33 Michael Mitterauer: *Ledige Mütter. Zur Geschichte unehelicher Geburten in Europa*. München 1983, S. 23f.

Eine zeitlich und räumlich differenzierte Analyse über die jahrzehnteweise Betrachtung hinaus zeigt bei einem jahresweisen Vorgehen markante Einschnitte: 1817 und 1818 sank zunächst einmal die Gesamtgeburtenzahl von rund 55.000 auf erst knapp 48.000 und dann auf etwa 43.000. Es handelt sich um eine unmittelbare Auswirkung des 1815 erfolgten Ausbruchs des Vulkans Tambora auf der Insel Sumbawa im heutigen Indonesien. Die von dem Vulkanausbruch aufgewirbelten Staubmassen verbreiteten sich auf dem gesamten Globus, ließen 1816 in Europa den Sommer ausfallen, brachten eine Missernte und 1816/17 eine Hungersnot mit sich. Als Folge dieser globalen Krise ging die sexuelle Aktivität und die damit korrelierende Geburtenzahl in Württemberg (und zweifellos auch anderswo) um rund ein Fünftel zurück (rechnerisch 1818 auf 78,8 % der Zahlen von 1816). Darüber hinaus lässt sich feststellen, dass die Illegitimenquote überproportional zurückging, nämlich 1818 auf 61,6 % verglichen mit den Zahlen von 1816. Dieser Befund ermöglicht Einblicke in die sexuelle Aktivität in verschiedenen sozialen Schichten. Leute, die illegitime Kinder hatten, waren überdurchschnittlich oft arm. Offenbar traf die Hungerkrise die Ärmern um so viel härter als die einigermaßen gut Situierten, dass bei den Ärmern die sexuellen Aktivitäten nicht nur um ein Fünftel, sondern um zwei Fünftel zurückgingen. Ein Vulkanausbruch am anderen Ende der Welt und der daraus resultierende Hunger beeinflussten unmittelbar das Sexualverhalten im deutschen Südwesten!

Der Befund von 1817/18 ist umso interessanter, als er sich deutlich von den Hungersnöten der 1840er und 1850er Jahre unterscheidet. Seit 1845 hatte sich die Kartoffelfäule ausgebreitet und 1846 und in den folgenden Jahren zu einer schweren Hungersnot geführt, die insbesondere in Irland unvorstellbare Ausmaße annahm. Dort starben etwa 1 Million Menschen, 1 ½ Millionen wanderten aus. Auch in Mitteleuropa waren die Folgen der Hungersnot gravierend, u. a. war die Hungersnot, die zu Brotkrawallen in Ulm und anderswo führte, eine der wesentlichen Ursachen für den Ausbruch der Revolution von 1848. In Südwestdeutschland flammte die Hungersnot insbesondere 1853/54 wieder auf.

Tatsächlich ging die Geburtenzahl in Württemberg von knapp 75.000 im Jahr 1845 auf rund je 68.000 1847 und 1848 zurück,

erholte sich dann langsam auf Werte um 74.000, um seit 1851 wieder abzusinken. Tiefpunkte waren die Jahre 1854 und 1855 mit etwa 58.500 und 53.000 Geburten. Demnach hatte die Hungersnot der 1840er Jahre zwar durchaus spürbare Auswirkungen auf das Sexualverhalten und die Geburtenquote, wesentlich schlimmer war die Hungersnot der frühen 1850er Jahre: Vergleicht man die Geburtenquote von 1849 mit der von 1855, so bedeutete das einen Rückgang auf 71,5 %, d. h. die Auswirkungen waren sogar noch schlimmer als bei der Hungersnot von 1816/17. Erstaunlicherweise war dies bei der Illegitimenquote überhaupt nicht der Fall. Anders als 1816 und in den Folgejahren sank die landesweit nun bei 11 % liegende Illegitimenquote diesmal nicht ab, sondern stieg während der Hungerjahre sogar leicht an.

Dieser auf den ersten Blick verblüffende Befund erklärt sich indessen rasch durch die politischen und rechtlichen Verhältnisse in den 1840er und 1850er Jahren. Nachdem bereits 1833 die Ehegesetze verschärft worden waren, drängten seit 1844/45 viele Gemeinden und Landtagsabgeordnete auf eine weitere Beschränkung der Heirats-erlaubnis für unbemittelte Heiratswillige. Die Debatte hierüber zog sich – unterbrochen von der Revolution 1848/49 – über mehrere Jahre hin und mündete 1852 in ein entsprechendes Gesetz. Aber auch schon in den Jahren vor 1852 hatten viele Gemeinden offenbar erfolgreich versucht, Anträge auf Heirat zu blockieren. Das Resultat war, dass viele Heiratswillige nicht heiraten konnten, und konsequenterweise stieg nun der Anteil der nichtehelichen Geburten.³⁴ Der Widerstand der Gemeinden gegen das Heiratsrecht der Ärmern entbehrt nicht einer gewissen Logik: Die Gemeinden waren von der Sorge getrieben, dass besitzlose Eheleute und die dann zu erwartenden Kinder Sozialfälle werden könnten und den stets knappen Gemeindekassen unerträgliche Lasten aufbürden würden. Die Gemeinden interessierten sich wenig dafür, dass sie – wenn zwei Heiratswillige nicht heiraten durften – trotzdem für die dann eben illegitim entstehenden Kinder aufkommen mussten.³⁵

---

34 Klaus-Jürgen Matz: Pauperismus und Bevölkerung. Die gesetzlichen Ehebeschränkungen in den süddeutschen Staaten während des 19. Jahrhunderts. Stuttgart 1980 (Industrielle Welt 31), S. 122-135.

35 Ebd., S. 114-139, 201-218; für Kiebingen und mit grundsätzlichen Überlegungen: Lipp (wie Anm. 3), S. 312-362; für die Schwarzwald-dörfer

Ergänzt man die zeitlich differenzierte Betrachtung durch eine kleinräumige Analyse, ergeben sich weitere Auffälligkeiten. Grundsätzlich lag die Illegitimenquote in den altwürttembergischen Teilen des Königreichs Württemberg niedriger als in den erst 1803 hinzugekommenen neuwürttembergischen. Die Unterschiede betragen im Laufe des 19. Jahrhunderts ständig etwa 3-4 %, d. h. die neuwürttembergischen Kreise hatten eine um ein Viertel höhere Illegitimenquote als die altwürttembergischen.

Grundsätzlich liegen in den altwürttembergischen Gegenden, in denen seit dem 16. Jahrhundert von einer einheitlich ausgebildeten Schicht von evangelischen Geistlichen eine konsequente Kirchenzucht mit einer dichten Überwachung ausgebaut worden war, die Werte deutlich niedriger als in vielen aus altwürttembergischer Sicht „losen“ neuwürttembergischen, oft auch noch katholischen Gebieten. Die Bevölkerung war in den neuwürttembergischen Landesteilen, wo bis 1803 häufig Territorien mit schwachen, wenig entwickelten Strukturen geherrscht hatten, mit staatlicher Sozialdisziplinierung nicht so stark durchdrungen wie in Altwürttemberg.

Führt man die Analyse unterhalb der Ebene der vier württembergischen Kreise auf der Ebene der 64 Oberämter oder gar einzelner Städte fort, so differenziert sich das Gesagte, bestätigt sich aber in seiner Gesamttendenz. Sogar innerhalb der einzelnen Oberämter gab es eine nicht geringe Variation der Illegitimitätsquote. In manchen Städten und Dörfern war es wesentlich üblicher als in anderen, außerhalb der Ehe Kinder zur Welt zu bringen.

1899 war insbesondere in der Landeshauptstadt Stuttgart mit ihren Industriebetrieben die Illegitimenquote auf 16,5 % (ohne Vororte gar auf 18,2 %) angestiegen; hier war eindeutig die Proletarisierung eines erheblichen Teils der Bevölkerung für den starken Anstieg verantwortlich. Andererseits lagen mehrere große, durchaus industrialisierte Städte, die teilweise sogar über eine große Garnison verfügten, bei Werten um die 10 % (Ulm, Esslingen, Cannstatt, Ludwigsburg), teilweise sogar deutlich darunter (Heilbronn, Reutlingen), und die Stadt Tuttlingen hatte mit nur 4,7 % eine landesweit auffällig niedrige Illegitimenquote. An der Industrialisierung allein lag die hohe Illegitimenquote also nicht.

Ausgerechnet die Universitätsstadt Tübingen nahm mit nicht weniger als 43,2 % illegitimen Geburten landesweit mit Abstand den Spitzenplatz ein. Indessen ist hier weniger die spezifische Situation der Universität mit sexuell besonders regen Studenten und deren Partnerinnen die Ursache, sondern etwas ganz anderes: In Tübingen bot die Universitäts-Frauenklinik, um für Lehrzwecke eine hohe Belegung zu haben, kostenlose Geburtshilfe und Pflege auch für Mittellose an. Die Klinik wurde deshalb von schwangeren Mädchen aus ganz Württemberg lebhaft frequentiert. In den Tübinger Geburtenbüchern finden sich um 1900 zahlreiche Einträge auswärtiger Gebärender, die auf diese Weise nicht nur gut und kostenlos versorgt wurden, sondern die immer noch als „Schande“ empfundene Geburt auch vor der Heimat verbergen konnten.³⁶

Aber auch einzelne ländliche Oberämter stachen 1899 durch hohe Illegitimitätsquoten hervor: Welzheim (16,8 %), Heidenheim (16,4 %), Gerabronn (16,0 %), Gaildorf (15,5 %), Crailsheim (15,5 %), Ulm (14,7 % – das Oberamt – also nicht nur die Stadt, wo der Wert deutlich niedriger lag) und Öhringen (13,7 %). Hier handelte es sich um vormoderne Quoten in neuwürttembergischen Gebieten. Lediglich für Heidenheim und das Oberamt Ulm mag auch die Industrialisierung bzw. das Militär für die hohen Werte mitverantwortlich sein. Besonders niedrig waren 1899 die Oberämter Spaichingen (4,4 %), Horb (5,1 %), Tuttlingen (5,6 %) – allesamt ausgesprochen ländlich.

2.4 Väter und Mütter vor- und außerehelicher Kinder

Lange Zeit selten waren Kinder, die aus Beziehungen hervorgegangen waren, in denen ein Teil oder beide Teile der Eltern verheiratet waren. Hier lag dann echter Ehebruch vor, auf den schwere Strafen standen. Eine Sonderstellung nahmen Verwitwete ein, die weder vor- noch außereheliche sexuelle Beziehungen führten, sondern naheheliche. In Backnang waren zwischen 1660 und 1700 insgesamt 35 nichteheliche Kinder nachzuweisen. Davon entstammten 29 vorehelichen Beziehungen, 5 nahehelichen Beziehungen von Verwitweten. Nur ein

---

³⁶ Für die Hinweise vom 20. November 2014 auf die Tübinger Geburtenbücher sei Antje Zacharias vom Stadtarchiv Tübingen herzlich gedankt.

Kind entstammte einer außerehelichen Beziehung – allerdings auch hier aus einer untypischen: Das Kind war vorehelich von einem andern als dem späteren Ehemann gezeugt worden, dem es als sein eigenes untergeschoben werden sollte.³⁷

Egal ob es sich um ein vorehelich, nachehelich oder außerehelich gezeugtes Kind handelte: In der frühen Neuzeit war es für ein Mädchen bzw. eine junge Frau ein großes Unglück, wenn sie ein solches Kind bekam. Ausnahmen sind Angehörige der städtischen oder dörflichen Unterschichten, wo man so etwas nicht allzu tragisch nahm. Häufig sind allerdings Fälle nachzuweisen, in denen die werdenden Mütter „der Schande halber“ in den Wochen oder Monaten vor der Geburt ihren Wohnort wechselten, weil die soziale Verachtung im Heimatort unerträglich wurde. In einem fremden Ort das Kind zur Welt zu bringen, brachte indessen andere Probleme mit sich: Es fehlte das soziale Umfeld des Heimatortes, und in der Fremde taten sich die jungen Mütter schwer. Allerdings lässt sich nachweisen, dass die Mütter nicht immer in eine völlige Fremde gingen. Oft hatten sie Verwandte in ihren Exilorten, z. B. eine ordentlich verheiratete Schwester oder sonst Verwandte, bei denen man, ohne der Schande des Heimatortes ausgesetzt zu sein, unterschlüpfen konnte.³⁸

Von ihrer sozialen Herkunft her waren in den Städten bei den nichtehelichen Müttern, bei denen die sexuellen Aktivitäten nicht in eine Ehe mündeten, Angehörige der sozialen Unterschicht überrepräsentiert, also Mägde und Dienstmädchen. Die nichtehelichen Väter, die eine Ehe mit den Geschwängerten verweigerten, waren häufig Handwerksgesellen oder sonst Auswärtige, die nur vorübergehend – als Knechte oder Gesellen – am Ort ihrer Affären lebten, wo sie ihre Partnerinnen geschwängert hatten.³⁹ Im Karlsruher „Dörfle“, einer Siedlung neben dem eigentlichen Karlsruhe, in der hauptsächlich Unterschichtsangehörige lebten, waren nichteheliche Sexualkontakte besonders häufig. Hier handelte es sich oft um Soldaten, und die

---

37 Fritz 1993/94 (wie Anm. 3), S. 126ff.

38 Vgl. die Beispiele in Backnang 1660-1700 ebd., S. 126ff für Backnang vor 1660 bei Fritz 2013 (wie Anm. 3), S. 92ff. Zur Einschätzung illegitimer Kinder in der Unterschicht: Maisch (wie Anm. 26), S. 293.

39 Fritz 1993/94 (wie Anm. 3), S. 126ff.

Nichtehelichkeit ihrer Beziehungen resultierte meist aus der Tatsache, dass Soldaten nicht heiraten durften.⁴⁰

Komplizierter ist die Situation in den Dörfern. In Schwarzwalddörfern scheint im 18. Jahrhundert und bis etwa 1870 die Zahl nichtehelicher Mütter aus der Unterschicht proportional dem Anteil der Unterschicht an der Gesamtbevölkerung zu entsprechen zu haben, d. h. eine Überrepräsentierung weiblicher Unterschichtsangehöriger liegt hier nicht vor. Auch der Anteil nichtehelicher Mütter, die aus mittelschichtsangehörigen Bauern- und Handwerkerfamilien entstammten, entsprach dem Anteil von Bauern und Handwerkern an der Gesamtbevölkerung. Nur aus der Oberschicht stammten kaum nichteheliche Mütter. Nach 1870 und bis 1910 gab es auch eine entsprechende Anzahl nichtehelicher Mütter, die der Oberschicht entstammten. Die Väter nichtehelicher Kinder waren lange Zeit auch auf den Dörfern mehrheitlich Auswärtige. Seit etwa 1750 und vermehrt im 19. Jahrhundert wurde es auch für Einheimische dagegen nach und nach üblicher, nichtehelicher Vater zu werden. Dies spricht für einen Wandel im Sexualverhalten. Offenbar nahm die Dichte der dörflichen Sozialkontrolle in einem Maße ab, dass nichteheliche Sexualkontakte in größerem Umfang möglich wurden.⁴¹ Im württembergischen Ohmenhausen bei Reutlingen konnte man einen ähnlichen Befund feststellen: Dort nahm der Anteil nichtehelicher Mütter aus Handwerkerfamilien im 19. Jahrhundert stark zu.⁴² In Kleinaspach, dem man kurz vor 1914 sowieso eine „starke Sinnenfreude“ bescheinigte, hatten damals nicht weniger als 31 Bäuerinnen von 123 schon vor der

---

40 Olivia Hochstrasser: Unterschichtsfrauen im Karlsruhe des 18. Jahrhunderts. „Liederliche Weibsbilder“ zwischen traditioneller Lebenswelt und staatlicher Disziplinierung. In: Susanne Jenisch: Standpunkte. Ergebnisse und Perspektiven der Frauengeschichtsforschung in Baden-Württemberg. Tübingen 1993 (Frauenstudien in Baden-Württemberg 1), S. 81-89.

41 Adler (wie Anm. 13), S. 131-138. Lipp (wie Anm. 3), S. 400ff geht für Kiebingen ebenfalls davon aus, dass die meisten illegitimen Mütter der Unterschicht angehörten.

42 Andreas Gestrich: Traditionelle Jugendkultur und Industrialisierung. Sozialgeschichte der Jugend in einer ländlichen Arbeitergemeinde Württembergs 1800-1930. Göttingen 1986, S. 155f.

Ehe Kinder geboren, was 25,2 % entspricht. Demgegenüber bot gleichzeitig das z. T. pietistisch geprägte Lauffen mit nur 13 vorehelichen Geburten von 323 (= 4,0 %) ein ganz anderes Bild.⁴³ Demnach muss in Kleinaspach die Sozialkontrolle in Sexualfragen wenig ausgeprägt gewesen sein, in Lauffen dagegen sehr stark. In Kiebingen hat man, neben den bereits genannten Gründen für die zunehmende Illegitimität, auch festgestellt, dass es einen starken Frauenüberschuss gab. Dieser rührte u. a. aus der Tatsache, dass Männer eher auswanderten als Frauen. Wenn eine Kiebingerin also sexuelle Beziehungen hatte, war schon wegen der geringen Zahl an Männern die Gefahr relativ groß, dass ihr Partner sie nicht heiratete.⁴⁴ Die von Ort zu Ort teilweise extremen Unterschiede in der vorehelichen Sexualität unterstreicht auch die 1896 veröffentlichte Umfrage der Sittlichkeitsvereine, die freilich das insgesamt hohe Niveau des vorehelichen „Geschlechtsumgangs“ im gesamten südwestdeutschen Raum und seinen Nachbargebieten betont.⁴⁵

Der Autor

Prof. Dr. Gerhard Fritz
Gerhard.Fritz@ph-gmuend.de

Pädagogische Hochschule
Institut für Gesellschaftswissenschaften

Abt. Geschichte
Oberbettringer Str. 200
D-73525 Schwäbisch Gmünd

---

43 Bidlingmaier (wie Anm. 9), S. 157, 162.

44 Lipp (wie Anm. 3), S. 371-374.

45 Vgl. jeweils die Ausführungen von C. Häpp: Königreich Bayern. In: Carl Wagner 1896: Die geschlechtlich-sittlichen Verhältnisse der evangelischen Landbewohner im Deutschen Reiche. West-, Mittel- und Süddeutschland. Leipzig 1896, S. 397-476; J. Gonser: Königreich Württemberg. In: ebd., S. 477-618; G. Kappes: Großherzogtum Baden. In: ebd., S. 619-666; G. Matthis: Reichsland Elsaß-Lothringen. In: ebd., S. 667-714.

Professional particulars

*1953

Studium 1975-1980 Univ. Stuttgart

Schuldienst 1980-2002

Promotion 1983

Lehrtätigkeit (Univ. Stuttgart) 1997-2002

2002 Habilitation (Neuere Geschichte und Landesgeschichte)

2002 Professor für Geschichte, PH Schwäbisch Gmünd

Publikationen

358 Publikationen (Landesgeschichte, öffentliche Sicherheit, Technik- und Sozialgeschichte, Sexualität), z. B.:

Mehrere Monographien zum Kloster Murrhardt von ca. 800-1552 und zu den Grafen von Löwenstein-Habsburg. (1982, 178 S.; 1986, 395 S., 1990, 375 S.)

Öffentliche Sicherheit in Südwestdeutschland [...1648-1806]. 2004, 1011 S. [= Habil. Stuttgart 2002]

Räuberbanden und Polizeistreifen [...] 1648-1806. ²2006, 339 S.

Geschichte der Wasserkraftnutzung. 2015/16, ca. 1000 S.

Geschichte der Sexualität. 2015/16, ca. 600 S.

Studienbuch [2 Bde.]: 1. Fachwissenschaft Geschichte. 2. Geschichte und Fachdidaktik 2011-12, 152 und 190 S.

Schwäbisch Gmünd und der 1. Weltkrieg. 2014, 351 S.

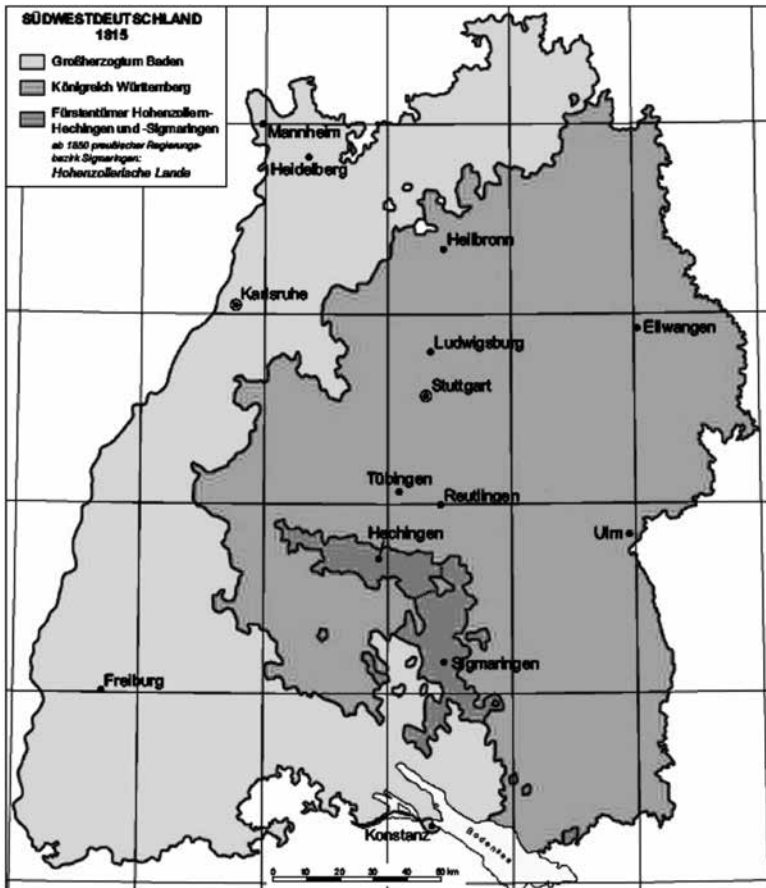
Mühlenatlas Baden-Württemberg (bisher 6 Bde.)

Landesgeschichte in Forschung und Unterricht (bisher 11 Bde.)

Quelleneditionen (Vormoderne, NSDAP, Weltkrieg)

Mehrere landesgeschichtliche Zeitschriften

HISTORISCHE DEMOGRAPHIE UND SEXUALITÄT
BEISPIELE AUS SÜDWESTDEUTSCHLAND

***

A FISHING ON ORFŰ FESZTIVÁL LÁTOGATÓINAK VIZSGÁLATA 2015-BEN¹

Gonda Tibor - Oroszi Viktor György - Barna Kornél -
Dézsi Szilvia - Pécsi Lilla

Absztrakt

A magyar lakosság fesztiválozási hajlandósága meghaladja az Európai Unió átlagot. Erre az érdeklődésre alapozva született meg a Fishing On Orfű (FOO) fesztivál ötlete, melyet 2015-ben már 8. alkalommal rendeztek meg. Az évről évre tartalmában is fejlődő fesztivál elérte a létszámbeli növekedésének határait, és az utolsó két évben már teltházas volt. Csatlakozva a rangosabb hazai fesztiválokra irányuló kutatásokhoz a PTE IGYK szakkollégiumi hallgatóinak bevonásával több, mint 1000 mintás kérdőíves kutatás került lebonyolításra 2015 júniusában. Jelen tanulmány a FOO látogatóira vonatkozó eredményeket emeli ki.

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben számos vizsgálat igazolta, hogy a hazai turizmusban a kulturális turizmus az egyik legdinamikusabban fejlődő terület, és a belföldi utazásokat igénybevevők több mint 90%-ánál, vagy elsődleges célként, vagy kiegészítő motivációként megjelenik a kulturális turizmus².

---

1 A kutatás a PTE Illyés Gyula Szakkollégium hallgatóinak közreműködésével készült

2 Rátz T.: A magyar Athén és a kálvinista Róma: Kulturális üzenetek megjelenése magyar városok észlelt imázsában. Turizmus Bulletin, (XII. évf.) 2008. 3. sz. 41-51. pp.

A fesztiválturizmus a kulturális turizmus része. Ezt támasztja alá az UNWTO és a nemzetközi turisztikai hivatalokat tömörítő európai szervezet (European Travel Commission) 2004-ben lefolytatott átfogó kulturális turisztikai kutatása.

„A WTO-ETC ezen tanulmánya meglehetősen leegyszerűsített definícióját fogalmazta meg a kulturális turizmusnak: kulturális lát-nivalók felkeresése..., amelynek célja az új információk és élmények szerzése a kulturális szükségletek kielégítésére.”³

A Magyar Fesztivál Szövetség definíciója alapján *„fesztiválnak nevezhető minden olyan – egy vagy több téma köré szerveződő, rendszeresen megrendezésre kerülő, egy vagy több helyszínen történő, meghirdetett programmal rendelkező kulturális, művészeti, gasztronómiai, sport vagy egyéb – eseménysorozat, amelynek célja, hogy közönsége részére kiemelten színvonalas, értékközvetítő, minőségi, ismereteket is bővítő és egyben szórakoztató, szabadidős közösségi élményt nyújtson.”⁴* A kulturális, művészeti, vagy éppen gasztronómiai értékek közvetítése a fesztiválok segítségével különösen fontos a vidéki területek, azok tradícióinak megőrzése szempontjából is⁵.

A fesztiválok népszerűségének növekedése, a fesztivál látogatási szokások tömegessé válása az elmúlt két évtized eredménye. Az Európai Bizottság 2009-es Eurobarometer felmérése már külön utazási motivációként nevezi meg a fesztivállátogatást. A felmérés során az európai utazók 5%-a nevezte meg a fesztiválokat, mint elsődleges motivációt az úti cél megválasztásában. A közép-európai országok fesztiválok iránti érdeklődése meghaladja az európai átlagot: Magyarországon 8,3%, Szlovákiában 7,6%, Romániában pedig 7,3% volt a felmérés eredménye⁶.

---

3 Sulyok J.: Kulturális turizmus az európai városokban. Turizmus Bulletin (IX. évf.) 2005. 3. sz. 18-30. pp.

4 Sulyok J. – Sziva I.: A fesztiválturizmus nemzetközi és hazai tendenciái. Turizmus Bulletin, (XIII. évf.) 2009. 3. sz. 3-13. pp.

5 Fresli M. – Huszti Zs. – Raffay Z.: Development of rural tourism as a tool for the preservation of culture. Вестник Карагандинского Университета, 2014/3. Караганда, 18-22. pp.

6 Sulyok J. – Sziva I. i.m. 3-13. pp.

Egy, a magyar lakosság körében végzett vizsgálat szerint a megkérdezettek 12,5%-a egészen biztos volt abban, hogy az elkövetkezendő év során felkeres legalább egy fesztivált⁷.

A fesztiválok csoportosítása igen sokszínű lehet. Hunyadi és munkatársai⁸ fesztiválszervezők és más szakértők megkérdezésre alapozva 35 kategóriát különítettek el, melyből a legnépesebb csoport a komolyzenei fesztivál kategória volt. Később Smith⁹ témájuk alapján kilenc csoportból álló tipológiát említ: karneválok, művészeti fesztiválok, zenei fesztiválok, gasztronómiai és borfesztiválok, vallási fesztiválok, cirkuszok, sportrendezvények, megarendezvények és kulturális nagyrendezvények. A fesztiválok témája mellett a funkció, műfaj, popularitás, vonzáskörzet, motivációs szint, időtartam, szervezés, életgörbe és periodicitás alapján is csoportosíthatjuk (1. ábra) azokat.¹⁰

Csoportosítási ismérv		Csoportosítási lehetőségek
Téma	tematikus kínálat	kulturális jelleg (művészet, sport, tudomány, oktatás, tradícióápolás)
Funkció	elsődlegesen turisztikai funkció	elsődlegesen művészeti funkció
Műfaj	tisztán művészeti, tisztán amatőr művészeti és „felmenő” versenyek	gasztronómiai és egyéb nem művészeti fesztiválok
Popularitás	közösségi ünnepek, közösségi tömegesemények, művészeti fesztiválok	reprezentatív fesztivál, hazai fesztivál, téma szerinti fesztivál, és célcsoportra irányuló fesztivál
Vonzáskörzet	<= 60 km: turisztikai jelentőségű	> 60 km: lokális jelentőségű
Motivációs szint	elsődleges motivációt jelentő fesztivál	másodlagos motivációt jelentő fesztivál
Időtartam	rövid időtartamú fesztiválok: egy-két napos, maximum egy hetes fesztiválok	hosszú időtartamú fesztiválok: egy hétnél hosszabbak
Szervezés	önkormányzat, intézmények	profitorientált vállalkozók
Életgörbe	felfutó szakaszban vagy az érettség állapotában levő fesztiválok	„lecsengő” rendezvények
Ismétlődés	egyszer megrendezett rendezvény (nem tekinthető fesztiválnak!)	többször vagy rendszeresen megrendezésre kerülő fesztivál

7 M.Á.S.T. Piac- és Közvéleménykutató Kft.: A magyar lakosság fesztivállátogatási szokásai. Turizmus Bulletin, (XI. évf.) 2007. 3. sz. pp. 23-27.

8 Hunyadi Zs. – Inkei P. – Szabó J.Z.: Fesztivál-világ, NKA kutatások 3., Budapest, KultúrPont Iroda, 2006. 283 p.

9 Smith M.: Fesztiválok és turizmus: lehetőségek és konfliktus. Turizmus Bulletin, (XIII. évf.) 2009. 3. sz. pp. 23-27.

10 Kundi V.: Fesztiválok gazdasági hatásmérésére alkalmazott nemzetközi és hazai modellek bemutatása. Tér és Társadalom, (XXVI. évf.) 2012. 4. sz. pp. 93-109.

A kulturális témájú fesztiválok, színvonalas rendezvények jelentősen hozzájárulnak az adott helyszín vonzó, egyedi imázsának a kialakításához, turisztikai vonzerejének növekedéséhez. „A fesztiválok imázsformáló hatása vitathatatlan, gazdasági hatásairól is számos - jellemzően egy-egy fesztivált vizsgáló - kutatás áll rendelkezésre.”¹¹ Jelen tanulmányunkkal is egy konkrét fesztivált az idén nyolcadik alkalommal megrendezett Fishing on Orfú-t (továbbiakban FOO) elemezzük. Mely véleményünk szerint azon túl, hogy pozitív irányba mozdítja el a településről alkotott benyomást, annak gazdasági életére és turizmusának más területeire is jelentős hatással van. A FOO rendezvény sikere és nyolc éves töretlen népszerűsége is viszszaigazolja a magyar lakosság átlagon felüli fesztiválozási hangulatát és azt, hogy a szervezőknek sikerült a turisztikai keresletben egy olyan szegmenst találniuk, amely számára ez a rendezvény az élményszerzés és a kulturális szükséglet kielégítésnek a vonzó formája.

2. Könnyűzenei fesztiválok turisztikai szempontú vizsgálata hazánkban

A hazai fesztiválok turisztikai szempontú vizsgálata az ezredforduló után néhány évvel vett lendületet. Az NKA 2004-ben kezdett átfogó kutatást a hazai fesztiválokkal kapcsolatban. A 230 fesztiválszervező megkérdezésével készült interjú eredményeit 2006-ban publikálták.¹² Ugyanezen év decemberében a Magyar Turizmus Zrt. megbízásából egy 1000 mintás, nemre, korra és településtípusra részletezett, reprezentatív felmérés készült a hazai lakosság fesztivállátogatási szokásairól.¹³

A Turizmus Bulletin 2009. évi 3. számát szentelte a fesztiválok kérdéskörének. Ekkor publikálták többek között egy másik felmérés eredményét, amely a 15-25 éves korosztály fesztivállátogatási szokásait elemezte.¹⁴ Ezek alapján a fiatalabb generáció 56%-a vett már részt

---

11 Sulyok J. – Sziva I. i.m. pp.3-13.

12 Hunyadi Zs. et al. i.m. 283 p.

13 M.Á.S.T. Piac- és Közvéleménykutató Kft. i.m. pp.23-27.

14 Sija M. – Sauermann P.: A 15-25 éves fiatalok fesztivállátogatási szokásai. Turizmus Bulletin, (XIII. évf.) 2009. 3. sz. pp.28-30.

valamilyen fesztiválon és 22,1%-uk rendszeres látogatója ilyen rendezvényeknek. A Sziget Fesztivált 92%-a ismerte a megkérdezetteknek, de a VOLT (85,7%), a Balaton Sound (78,2%) és a Hegyalja Fesztivál (71,4%) ismertsége is igen magas. A sorban következő EFOTT-ot csupán 41,8%-uk (igaz a diplomások 83,3%-a), a Rockmaratont 29% és a SZIN-t 22,3% ismerte.

A hazai könnyűzenei fesztiválok közül eddig a Sziget, a VOLT és a Balaton Sound¹⁵, valamint a debreceni Campus Fesztiválról¹⁶ készült alaposabb turisztikai felmérés. Az alábbiakban ezek megállapításait mutatjuk be röviden, hogy az összevethető legyen saját felmérésünk eredményeivel.

A Sziget Fesztiválra 2008-2009. évek folyamán a férfiak és nők megközelítőleg azonos arányban látogattak (a külföldiek esetében a férfiak nagyobb arányban). Legtöbben a 20-24 éves korosztály tagjai voltak (32,6%), de a 25-29 évesek száma is magas (19,9%). A belföldi látogatók nagyjából 73%-a érkezett Budapestről, illetve a Közép-Magyarországi régióból. Határozottan alacsony az egyéni látogatók aránya, leginkább 2-5 fős csoportokban szórakoznak a résztvevők. A felsőfokú végzettségűek aránya 49%, illetve 58% volt az egymást követő években. A fesztivál látogatás meghosszabbítása a látogatók 84,5%-ra nem jellemző. A belföldi vendégek hosszabb tartózkodásának célja nem turisztikai jellegű, inkább a barátok, rokonok látogatása, illetve további szórakozás lehetőségek kihasználása. A városnézés (26%), fürdő (12%) és múzeumlátogatás (8%) mértéke igen alacsony. A külföldi vendégek jóval több időt töltenek a fővárosban a fesztiválon túl és céljaik is ellentétesek a belföldi vendégekével. A Szigeten kívüli programokon leginkább a távolabbról érkezők vettek részt, az interneten, a

---

15 Indra D.: A Balaton Sound és a VOLT fesztivál gazdasági hatásvizsgálata. Turizmus Bulletin, (XIII. évf.) 2009. 3. sz. pp.31-34.

Kovács G.: A Sziget Fesztivál turisztikai vonatkozásai. Turizmus Bulletin, (XIII. évf.) 2009a 1. sz. pp.28-33.

Kovács G.: A Sziget Fesztivál és a Balaton Sound látogatói. Turizmus Bulletin, (XIII. évf.) 2009b 3. sz. pp.71-72.

16 Bácsné Bába É.: Hallgatók, buli, Campus – felsőoktatási hallgatók fesztivállátogatási szokásainak vizsgálata a Campus Fesztiválon. Turizmus Bulletin, (XVI. évf.) 2014. 2. sz. pp. 34-41.

fesztivál műsorújságából és az információs sátorban érdeklődtek azokról. A könnyűzenei fesztiválok kapcsán a fő információforrás minden harmadik látogató esetében azok több éves hagyománya, minden negyedik vendég szájhagyomány útján, minden ötödik pedig az interneten keresztül szerez tudomást a fesztiválról, annak időpontjáról és programjáról. A fesztiválok kiválasztását leginkább azok fellépői, műsora, illetve a rendezvény hangulata és a közösségi élmény határozza meg.¹⁷

A Balaton Sound célközönsége a 20-24 éves korosztály, melyből a férfiak némileg felülreprezentáltak. Legtöbben Budapestről (40,3%) és Pest megyéből (11,7%) érkeznek a rendezvényre. A külföldiek aránya 10% volt 2008-ban. A látogatók 64%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezett. Kétharmaduk csak a fesztivál látogatása miatt utazott Zamárdiba. A turisták fele azonban meghosszabbította tartózkodását a rendezvényt megelőzően, vagy azt követően. Becslések szerint a 2008-as évben összesen 1,58 milliárd forint költés realizálódott a fesztivál kapcsán, melynek 27,2%-át a belépőjegyek, 34,5%-át pedig az étel és ital fogyasztás tette ki. Az átlagos költés 41 000 Ft-nak bizonyult. A helyi idegenforgalmi adó bevétel a fesztivál kapcsán elérhette a 18 millió forintot Zamárdiban, a többletmunkaigény pedig 460 milliós bérkifizetést generált a rendezvény négy napja alatt.¹⁸

A 2008-as VOLT Fesztiválra Sopronba többen érkeztek Budapestről (30,1%), mint Győr-Moson-Sopron megyéből (23,5%), a harmadik fő küldő terület pedig Pest megye volt (8%), a környező megyéket megelőzve. A helyi lakosok aránya csupán 14% volt. A látogatók átlagéletkora 22,9 év. Legtöbbjük még tanulmányokat folytatott (50%), de 45%-uk már felsőfokú végzettséggel rendelkezett. A rendezvény során 1,28 milliárdos összes költés realizálódott. Ennek 31,4%-át az elfogyasztott ételek és italok adták, a belépőjegyek pedig 26,8%-át tették ki. A térség 14 millió forintnyi idegenforgalmi adóbevételhez jutott, továbbá a fesztivál 380 millió Ft többletbér-kifizetést eredményezett.¹⁹

---

17 Kovács G. 2009a i.m.. pp. 28-33.

Kovács G. 2009b i.m. pp. 71-72.

18 Indra D. i.m. pp. 31-34.

Kovács G. 2009b i.m.. pp. 71-72.

19 Indra D. i.m. pp. 31-34.

A Campus Fesztiválon a 2010-2013 között vizsgált időszakban a látogatók átlagos életkora növekedett (21,8-24,6 év volt). A felmérés négy évéből három esetben a nők (52%, 55%, ill. 58%), míg egy alkalommal a férfiak (53%) voltak némileg felülreprezentálva. Az egyetemisták és főiskolások aránya 23 és 42% között változott. A debreceni rendezvény fő küldő területe Hajdú-Bihar megye (57-69%). A látogatók igen nagy hányada (55%) nem vett részt 2013-ban más fesztiválon. Elsőpró többségben (95%) elsődleges vonzeróként a zenei kínálatot nevezték meg ekkor. Az információforrások megoszlása az elmúlt években átalakult. A színhagyomány útján terjedő információk rovására az internet szerepe növekedett. Leginkább a közösségi médiát használták a látogatók tájékozódásra, illetve a fesztivál honlapját. A résztvevők költségeiket leginkább maguk finanszírozzák (52-58%-ban), de a szülői támogatás is jelentős, még ha csökkent is az elmúlt években (30-20%-ra). Az átlagos költség 2011-2013 között folyamatosan csökkent (20 298-ról 16 276 Ft-ra) a négy napos rendezvényen, miközben a jegyárak nagyjából változatlanok maradtak.²⁰

3. Kutatási módszertan

A vizsgálat során az empirikus társadalomkutatás terén széles körben használt survey - módszert alkalmaztuk. A survey-módszer segítségével lehetőség volt kvantitatív információ gyűjtésére. Törekedtünk arra, hogy a kérdőív ne legyen eltúlzott terjedelmű, és akár a kérdezőbiztosként közreműködő önkéntesek (PTE IGYK hallgatói), akár pedig a válaszadók számára egyszerű és egyértelmű legyen.

A kérdőív főként zárt kérdéseket, ezen belül is elsősorban szelektív típusú kérdéseket tartalmaz, amely a számszerű, mennyiségi adatok mérését tette lehetővé számunkra, mint például a költségi hajlandóság vizsgálatát. Az adatfelvétel során több ízben használtunk indexeket és skála típusú kérdéseket a célcsoport szubjektív véleményének, illetve attitűdjének megismeréséhez. A kérdőív számtalan olyan kérdésre keres választ, amelyek eddigi vizsgálatokban nem kerültek tárgyalásra, vagy kifejtésük elégtelennek bizonyult.

---

²⁰ Bácsné Bába É. i.m. pp. 34-41.

Az egységes kérdések és az egységesen rögzített válaszok lehetővé teszik az információk számszerű összesítését, statisztikai elemzését. A 18 kérdéskör keretében 39 kérdést tettünk fel. Az ezekre adott válaszok segítségével átfogó elemzést tudunk készíteni a FOO rendezvény vendégköréről, turisztikai és gazdasági hatásáról. Ezek egy részét mutatjuk be jelen tanulmányban.

A vizsgálat során 1048 kérdőív kitöltésére került sor. Előzetes hipotézisünk szerint a fesztivál négy napja során differenciált vendégkör tartózkodik a rendezvényen. Ennek igazolására elkülönítve gyűjtöttük és értékeltük ki a kérdőíveket. A kitöltött kérdőívek száma napi bontásban az alábbiak szerint alakult: szerda 221, csütörtök 295, péntek 272, szombat 260 darab.

A napi elemzések megtekintése után azonnal érzékelhető volt, hogy hipotézisünk megdőlt, és nem volt szignifikáns különbség az egyes napok látogatóinak adatai között. Ezért a négy nap elemzéséből aggregált mutatókat képeztünk, és ez képezi jelen tanulmányunk alapját.

A vizsgálat során fontos volt számunkra az is, hogy mérjük a rendezvény vonzerejét, mivel nem elhanyagolható az adott kulturális attrakció vonzáskörzete. Getz szerint azon rendezvények jelentősek turisztikai szempontból, amelyek vonzáskörzete meghaladja a 60 km-t, és amely miatt legalább egy éjszakát eltöltenek az adott desztinációban.²¹

---

21 Getz, D.: Festivals, special events, and tourism. Van Nostrand Reinhold, New York, 1991.

4. Orfű turizmusa

Orfű a Dél-Dunántúl meghatározó turisztikai desztinációja. A kereskedelmi és az egyéb szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák alapján Pécs és Harkány után Bikallal versenyez a dobogó harmadik fokáért (2. ábra).

Az 1980-as és 90-es évek dinamikus fejlődését és kiváló eredményeit követően az ezredfordulón a település turizmusának fejlődése megtorpant, majd visszaesett. Egy turisztikai fogadóterületet helyzetét komplex folyamatok befolyásolják.²²

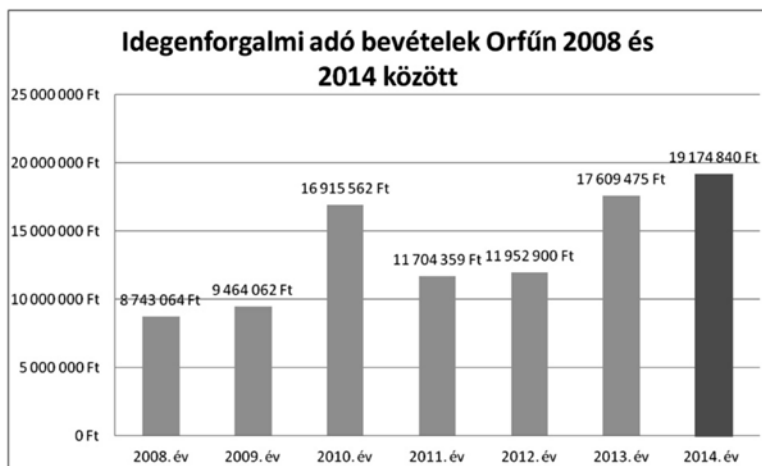
A 2008-as mélypontot követően számos tényező szerencsés egybeesésének köszönhetően a turizmus új lendületet kapott, és növekedési pályára állt. Annak okai közül kiemelést érdemelnek az alábbiak:

- *Orfű Turisztikai Egyesület megalakulása és aktív tevékenysége (2008);*
- *a régióban elsőként megkezdte a TDM szervezet a munkáját (2010);*
- *az EU pályázatoknak köszönhetően megújult turisztikai termékstruktúra (Aquapark, Orfű-Pécs kerékpárút stb.);*
- *új marketingstratégia- és marketingmenedzsment gyakorlat.*

22 Jónás-Berki M – Aubert A – Marton G – Raffay Z.: The place and role of local tourism destination management organisations in the tourism sector of Hungary. The Role of Tourism in Territorial Development V. 2012. pp. 141-154.

Mindezek elősegítették, hogy Orfű jól megkülönböztethető turisztikai márkává váljon és imázsa folyamatosan javuljon. Márpedig ez utóbbi egy turisztikai fogadóterület szempontjából meghatározó jelentőségű.²³

A FOO rendezvény vizsgálata során már előljáróban leszögezhetjük azt is, hogy Orfű turizmusának fejlődésében és a desztináció kifogástalan turisztikai imázsának az erősödésében a fesztivál meghatározó szerepet játszott. A település számára a növekvő idegenforgalmi adó- és iparüzési adóbevétel közvetlen gazdasági előnyt is eredményezett (3. ábra).

5. Kutatási eredmények

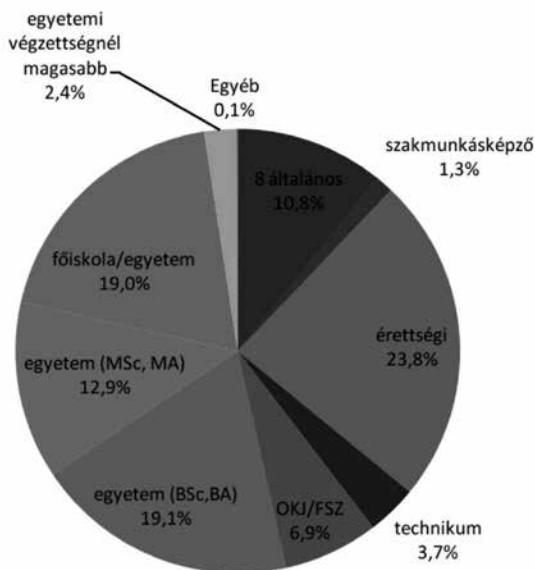
Jelen tanulmányunkban a 18 kérdéskörből és 39 kérdésből álló kérdőívnek a fesztivállátogatókra és szálláshely-preferenciájukra vonatkozó eredményeit ismertetjük.

Az 1048 kérdőívre válaszadó adatai alapján, a fesztiválon a férfiak voltak némileg felülreprezentálva (52%), szemben a magyar zenei fesztiválokon leggyakrabban megfigyelt enyhe nőtöbbséggel.

23 Spiegel P.: A turisztikai imázs és a területi identitás jelentősége a térségi marketingben. Területfejlesztés és innováció, 2009. 3. sz. pp. 16-23.

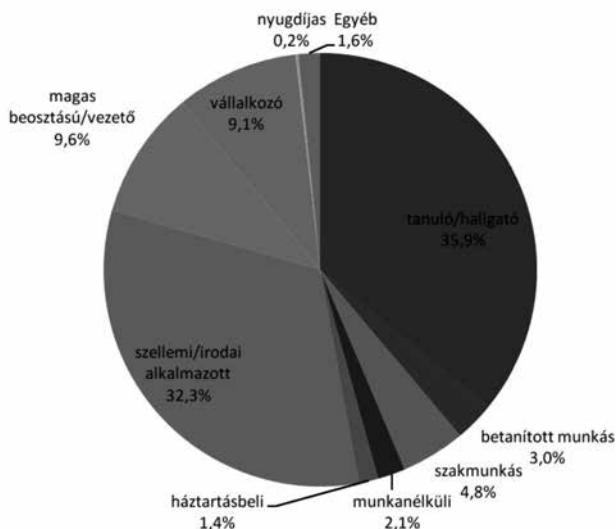
A hazai könnyűzenei fesztiválok korábban bemutatott látogatói összetételétől némileg eltérően legnagyobb arányban a 27-35 év közötti korosztály képviseltette magát a FOO-n. Minden harmadik látogató (32,5%) ebbe a kohorszba volt sorolható. Ez vélhetően összefügg a szervezők zenei pályájával, személyi kultuszával. Sokan közülük vélhetően még az 1987-ben alakult és 2010-ig működött Kispál és a Borz zenéjén szocializálódtak és az egykori frontember, a fesztivál szervezőjének neve is elegendő hívó szó számukra. A 35 évesnél is idősebb látogatók aránya (15,1%) ezt a feltevést tovább erősíti. Tehát elmondható, hogy a fesztivál látogatóinak közel fele 1980-ban, vagy annál korábban született. A látogatók másik felét leginkább a húszas éveik elején járó generáció adta. (40,9%). Más fesztiválokon ez a korosztály bizonyult a legszélesebbnek. A középiskolás korban járók (15-18 évesek) aránya csupán 11,2% volt. Az ennél is fiatalabbak száma elhanyagolható volt (0,3%). Ők vélhetően szüleikkel együtt érkezhettek a fesztiválra.

Végzettségüket tekintve a FOO kapcsán elmondható az, ami más hasonló rendezvényekre jellemző. Nevezetesen, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya igen magas (4. ábra).

A látogatók fele (51,1%) diplomával rendelkezett, statisztikailag kimutatható volt az ennél is magasabb, posztgraduális (PhD/DLA) végzettségűek aránya (2,4%), míg 6,9% felsőfokú szakképzést teljesített. Ez a Balaton Sound esetében tapasztaltaknál alacsonyabb részarány és a Sziget, valamint a debreceni Campus Fesztiválon megfigyeltekkel állítható leginkább párhuzamba. Alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya 10,8%, az érettségivel rendelkezők részesedése pedig 23,8% volt. Előbbiek vélhetően a közép-, utóbbiak pedig a felsőoktatásban próbálnak meg jelenleg érvényesülni, hogy megszerezzék az érettségit, illetve első diplomájukat. Ezt alátámasztják a látogatók foglalkozására vonatkozóan feltett kérdés eredményei (5. ábra).

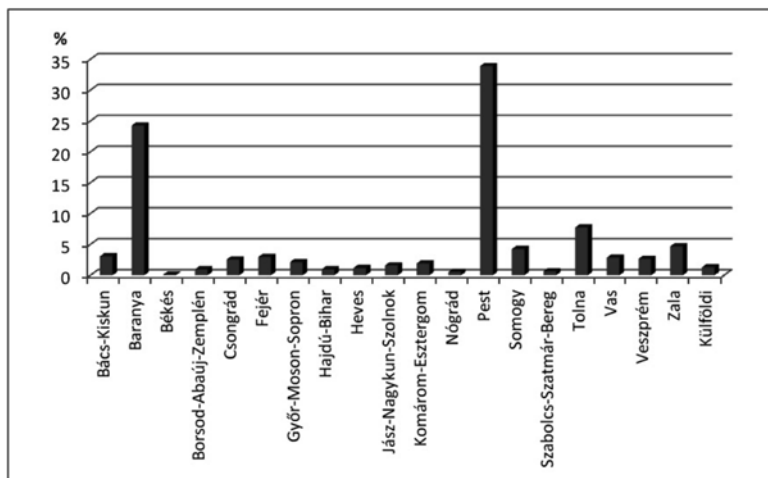

Abból ugyanis kiderül, hogy a látogatók 35,9%-a jelenleg tanuló, ami nagyjából e kettő összege. A diplomások, illetve doktori fokozatot szerettek nagy számából adódóan a szellemi foglalkozást űzők (32,3%), vezető beosztásban dolgozók (9,6%) és a vállalkozók aránya (9,1%) emellett a legjelentősebb.

A FOO résztvevők lakóhelyét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Budapestről a fesztiválozóknak több mint harmada érkezett (33,9%), arányuk magasabb volt, mint a baranyai lakosoké (24,2%). Az esemény fő vonzáskörzetéhez még a régió megyéi,

**A FISHING ON ORFŰ FESZTIVÁL
LÁTOGATÓINK VIZSGÁLATA 2015-BEN**

leginkább Tolna (7,7%), valamivel kevésbé Somogy (4,2%) tartoznak, illetve Zala megye (4,7%) Somogynál is jelentősebb küldő területnek bizonyult (6. ábra).

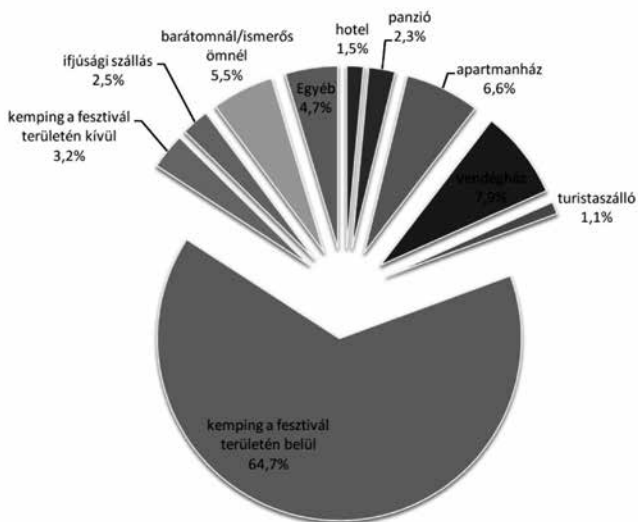
A külföldiek aránya igen alacsony volt, csupán 1,3%. Leginkább a szomszéd országokból (Ausztria, Szlovákia, Románia és Ukrajna) érkezett néhány fő. Érdekes módon a legközelebb eső Horvátországból nem regisztráltunk látogatót, viszont Németországból és az Egyesült Királyságból egy, illetve két fő is válaszolt kérdéseinkre. A fenti eredmények leginkább a VOLT Fesztivál és a Balaton Sound esetében megfigyelttel állíthatóak párhuzamba, ahol a budapesti és Pest megyei fesztiválozók szintén nagyobb számban voltak jelen, mint annak a megyének a lakosai, ahol az eseményt rendezték. A Campus Fesztiválon az adott megye, a Sziget Fesztiválon pedig az utóbbi években a budapestiek mellett a külföldi vendégek is nagy arányban jelentek meg.

A megkérdezettek harmada (32,5%) utazott első alkalommal Orfűre a fesztivál kedvéért. Negyedük (26%) másodszor, 17,8%-uk három alkalommal, nagyjából minden tizedik látogató (9,4%) pedig negyedszer vett részt a FOO-n. A nyolc alkalommal megrendezett fesztiválra a megkérdezettek 14,3%-a látogatott el ötször, vagy annál is többször.

A más hazai könnyűzenei fesztiválon megállapítottakkal összehangban a FOO esetében is elmondható, hogy igen alacsony (4,7%) azoknak az aránya, akik egyedül érkeznek. A látogatók több mint fele (52,0%) baráti társasággal, ötödük (21%) a párjával, míg 14,9% a családtagjával, rokonával kereste fel a rendezvényt. Voltak olyan résztvevők is (6,7%), akik kollégájukkal látogattak el Orfűre.

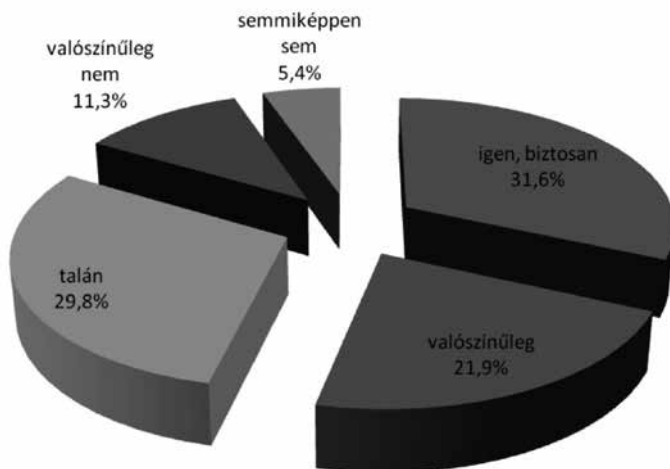
A négynapos rendezvény minden napjára a látogatók több mint fele (53,1%) váltott bérletet. Ennél is tovább a vendégek 6,8%-a tartózkodott Orfűn. A tartózkodási idő meghosszabbítása jóval alacsonyabb arányban megfigyelhető a Balaton Sound esetében tapasztaltaknál és harmada a Sziget Fesztivál esetében mért adatoknál. A második leggyakoribb (19,0%) a háromnapos bérlet vásárlók aránya volt. A fesztivál egy napjára kilátogatók részesedése 15,6% volt, míg adataink szerint a két napot ott eltöltők voltak a legkevesebben (5,5%).

A több napra érkező vendégek igen jelentős hányada (85,2%) a fesztivál helyszínén, Orfű településen szállt meg. A Pécsen szálláshelyet keresők aránya 9,8% volt. Az Orfűvel határos települések közül az alábbiakat említették még nagyobb számban a fesztiválozók: Abaliget (2,3%), Kővágószőlős (0,4%) és Kovácsszénája (0,2%). A fesztivál területén, azaz a Panoráma kempingben a több napra érkezők több mint kétharmada (64,7%) talált magának megfelelő szálláshelyre (7. ábra).

Ezen kívül a kempingezést még 3,2%-uk választotta. Apartmanokban és vendégházakban nagyjából minden hetedik résztvevő (14,5%-a) töltötte az éjszakát, míg vélhetően a legolcsóbb megoldásként barátainál, vagy rokonainál a látogatók 5,5%-a talált szállásra. A drágább szálláshelyeken, szállodákban és panzióban éjszakázó fesztiválózó aránya minimális volt (3,8%).

A látogatókat megkérdeztük a FOO szolgáltatásaival és programjaival kapcsolatos elégedettségükről, mely rávilágíthat, hogy milyen fejlesztésekre lehet szükség a jövőben. A fesztiválózó általános elégedettségének a legjobb indikátora azonban a visszatérési hajlandóság. Éppen ezért a látogatóknak feltettük a kérdést, hogy a FOO-n a jövőben is részt kívánna-e venni. Emellett hogy a helyszín vonzerejéről, az Orfűről szerzett benyomásaikról is képet kívántunk kapni. Rákérdeztünk tehát, hogy hajlandóak lennének-e felkeresni Orfűt a fesztiváltól eltérő időpontban is. A kapott válaszok alapján elmondható, hogy a vendégek igen nagy része elégedett a fesztivállal, 70%-uk ugyanis biztosan vissza kíván térni a FOO-re, míg negyedük (23,4%) valószínűsíthetően újra átlépi majd a Panoráma kemping kapuját, hogy a koncerteken és kapcsolódó programokon szórakozzon. A fesztivállal vélhetően kevésbé elégedett vendégek száma elhanyagolható. A biztosan vissza nem térők és a bizonytalanok aránya 0,3-0,3%. Az Orfűre való visszatérési hajlandóság ennél már árnyaltabb képet mutat (8. ábra).

A látogatóknak csupán közel harmada (31,6%) térne vissza biztosan a községbe, míg felük (51,7%) bizonytalankodik. Csupán minden kilencedik vendég (11,3%) hajlik afelé, hogy valószínűleg nem térnek vissza Orfűre a jövőben. Örvedetes módon azoknak a száma a legalacsonyabb (5,4%), akiket nem tudott a község megnyerni magának a fesztivál ideje alatt és biztosan nem kívánnak visszatérni a jövőben.

6. Összegzés

A Fishing on Orfű fesztivált 2015-ben nyolcadik alkalommal rendezték meg. A résztvevők száma nagyjából 31 500 fő volt. A limitált belépőt árusító, közel teltházás rendezvény elsősorban Pest és Baranya megyéből, valamint a Dél-Dunántúl más településeiről vonzza a legnagyobb részt 27 évesnél idősebb, magasan kvalifikált látogatókat. Emellett a fiatalabb középiskolás és egyetemista korosztály is nagy számban képviselteti magát. Az idősebbek és fiatalabbak igen ritkán érkeznek egyedül, leginkább barátaikkal és párjukkal keresik fel az eseményt. A vendégeknek csupán harmada járt első alkalommal a FOO-n, azaz igen jelentős a fesztiválhoz és annak fellépőihez, programjához, vagy éppen helyszínéhez régóta kötődő vendégek száma. Igen jelentős hányaduk deklarálta visszatérési szándékát a fesztivállal kapcsolatban, azonban Orfű felkeresése a rendezvény időtartamán kívül már kevésbé volt számukra vonzó lehetőség. Szálláshely igényüket vizsgálva, megállapíthattuk, hogy leginkább a fesztivál helyszínén, a Panoráma kempingben, valamint Pécsen szálltak meg és leginkább a kedvezőbb árfekvésű megoldásokat preferálják. Mindezek alapján elmondható, hogy Orfű vendégforgalma mellett, annak ismertségét, imázsát is javítja ez az esemény.

A hazai könnyűzenei fesztiválok közül véleményünk szerint a turisztikai szempontból eddig vizsgált Campus, Sziget, Balaton Sound és VOLT fesztiválok közül leginkább utóbbi kettővel állíthatóak párhuzamba a Fishing on Orfű alkalmával 2015-ben mért eredményeink, a látogatók jellemzőire vonatkozóan.

Felhasznált irodalom

- Bácsné Bába É. (2014): Hallgatók, buli, Campus – felsőoktatási hallgatók fesztivállátogatási szokásainak vizsgálata a Campus Fesztiválon. *Turizmus Bulletin* 16/2: 34-41.
- Fresli M. – Huszti Zs. – Raffay Z. (2014): Development of rural tourism as a tool for the preservation of culture. *Вестник Карагандинского Университета*, 2014/3. Караганда, 18-22. pp.
- Getz, D. (1991): *Festivals, special events, and tourism*. Van Nostrand Reinhold, New York
- Hunyadi Zs. – Inkei P. – Szabó J.Z. (2006): *Fesztivál-világ*. NKA kutatások 3., KultúrPont Iroda, Budapest, 283p.
- Indra D. (2009): A Balaton Sound és a VOLT fesztivál gazdasági hatásvizsgálata. *Turizmus Bulletin* 13/3: 31-34.
- Kovács G. (2009a): A Sziget Fesztivál turisztikai vonatkozásai. *Turizmus Bulletin* 13/1: 28-33.
- Kovács G. (2009b): A Sziget Fesztivál és a Balaton Sound látogatói. *Turizmus Bulletin* 13/3: 71-72.
- Kundi V. (2012): Fesztiválok gazdasági hatásmérésére alkalmazott nemzetközi és hazai modellek bemutatása. *Tér és Társadalom* 26/4: 93-109.
- M.Á.S.T. Piac- és Közvéleménykutató Kft. (2007): A magyar lakosság fesztivállátogatási szokásai. *Turizmus Bulletin* 11/3: 23-27.
- Raffay Z.-Aubert A.-Marton G. (2012): The place and role of level tourism destination management organisations in the tourism sector at Hungary. *The Role of Tourism in Territorial Development V*. pp. 141-154.
- Rátz T. (2008): A magyar Athén és a kálvinista Róma: Kulturális üzenetek megjelenése magyar városok észlelt imázsában. *Turizmus Bulletin* 12/3: 41-51.
- Sija M. – Sauermann P. (2009): A 15-25 éves fiatalok fesztivállátogatási szokásai. *Turizmus Bulletin* 13/3:28-30.
- Smith M. (2009): Fesztiválok és turizmus: lehetőségek és konfliktus. *Turizmus Bulletin* 13/3: 23-27.
- Spiegler P. (2009): A turisztikai imázs és a területi identitás jelentősége a térségi marketingben. *Területfejlesztés és innováció* 3. pp.16-23
- Sulyok J. – Sziva I. (2009): A fesztiválturizmus nemzetközi és hazai tendenciái. *Turizmus Bulletin* 13/3:3-13.
- Sulyok J. (2005): Kulturális turizmus az európai városokban. *Turizmus Bulletin* 9: (3) pp. 18-30.

INVESTIGATION OF VISITORS AT THE FISHING ON ORFŰ FESTIVAL IN 2015

Abstract

The festival attendance willingness of the Hungarian population exceeds the average of the European Union. On this interest was the idea of the Fishing On Orfű (FOO) Festival born, and in 2015 already the 8th such festival was organised. The content of the festival developed year after year and by now it has reached the limits to its growth, with all tickets sold in the last two years. To join the researches aiming at more prestigious Hungarian festivals, a questionnaire survey with a sample of 1000 respondents was conducted in June 2015, with the inclusion of the students of the special college of the Illyés Gyula Faculty of the University of Pécs. The paper is a summary of the main findings relating the visitors to FOO.

The authors

Tibor Gonda

professor assistant

gonda.tibor@kpvk.pte.hu

Institute of Food Economy and Rural Development

Viktor György Oroszi

professor assistant

oroszi.viktor@kpvk.pte.hu

Institute of Food Economy and Rural Development

Kornél Barna

Tourism and Catering BA student

Szilvia Dézsi

Tourism and Catering BA student

Lilla Pécsi

Tourism and Catering BA student

***

JÓZSEF ATTILA ÉS KORTÁRSAI

N. Horváth Béla

Absztrakt

A tanulmány a XX. századi magyar irodalom egyik legnagyobb alakjának, József Attilának a kortársaihoz fűződő bonyolult és ellentmondásos viszonyáról ad áttekintést. A 32 évesen meghalt költőről halála másnapján derült ki, hogy nagy költő volt. Kapcsolatban volt a két háború közti irodalom csaknem minden jelentős egyéniségével, voltak barátai és voltak ellenségei. Sebeket osztott és főleg kapott. A Babits Mihály ellen elkövetett pamflettje csaknem kirekesztette a Nyugatból, a Baumgarten-díjból mindenképp. Volt népi, kommunista és liberális. Minden mozgalomból kirítt egyedi gondolkodásával, teóriaalkotó hajlamával. Nyugtalan egyénisége, zsenialitása a modernitás két nagy társadalomfilozófiájára, a marxizmusra és a freudizmusra egyaránt érzékeny volt. Nem is lehetett másképp: elvegyült és kivált, hogy aztán új kísérletbe kezdjen, s végül magára maradjon.

Nem íródott még meg az a könyv, amely József Attila kortársi befogadástörténetét elemezte volna. A *Kortársak József Attiláról* három kötetes anyaga, Bokor László és Tverdota György hatalmas vállalkozása, összegyűjtötte úgyszólván mindazt, amit a kortársak írtak a költőről. A három vaskos kötetet olvasva kirajzolódik egyfajta kép a kortársról, a költőről, József Attila személyégéről is. Ennek értelmezése azonban még várat magára. Pedig szükség volna rá. „Banális volna, ha emberünk félreismert zseni lenne, akit a halála után fedeznek föl - ez, mondhatni, klasszikus stéma volna, és úgyszólván rendben lenne. A dolog azonban úgy áll, hogy József Attilát már 17 éves korában nagy költőként tartották szá-

mon, és mi mind tudtuk, hogy zseni, mégis engedték szemünk láttára szép lassan tönkremenni. Mielőtt ugyanis szentté avatták volna, azaz amíg élt, veszekedős, önféjű és nehezen elviselhető volt.”¹ – írta József Attila halála után Arthur Koestler, a *Sötétség délben* világhírnévre szert tett szerzője, akinek a Szovjetunióról szóló beszámolója is hozzájárult ahhoz, hogy a költő mind erősebb kritikával illette a bolsevizmust. „A nő, aki hosszú éveken át rombolta nagy költőtársunk öntudatát, kicsinyítette hitét, aki őt nyilvánosság előtt és maga előtt is sokszor megalázta, legyen magtalan, kódorogjon uccákon a festéktől megkopott hajjal, vagy megkopaszodva, ocsmány szájából kihullott fogakkal, szavának eddig is kétes hitelét végleg elveszítve, kifolyt két gonosz szemével.” – a korabeli bulvárnak csemegét jelentő sorokat Remenyik Zsigmond írta a Szép Szó József Attila emlékszámába, elátkozva Szántó Juditot. Az a Remenyik Zsigmond veti szemére a költő aszszonyának, hogy annak öntudatát rombolta, aki nem is sokkal korábban megjelent regényében tette nevetségessé József Attilát, a tehetségtelen kínai költő alakjában, aki osztályharcos klapanciákat gyárt, s aki erkölcstelenül kiszolgálja kapitalista gazdáját.² József Attila szerelmei közé – kétségtelen – nem tartozott Szántó Judit, noha vele élt élettársi viszonyban csaknem hat évet. A *Judit* kivételével úgyszólván nincs szerelmes vers, miközben más nőket, asszonyokat óda (Szöllősiné Marton Márta), himnusz (Kozmutza Flóra: *Flórának I.-V.*) tett halhatatlanná, vagy a „legutolsó menedékként” jelent meg, mint Gyömrői Edit.

József Attilát bonyolult kapcsolatrendszer fűzte kortársaihoz. Önmaga is bonyolult személyiség volt, akinek intranzigens gondolkodásmódja nehezen tűrte a társadalmi – közösségi konvenciókat. Futóbolondnak tartották még barátai is, mondja Vágó Márta keserűséggel. Betegségére is korán felfigyeltek, még azelőtt, hogy az manifesztálódott volna. A Vágó Márta-kapcsolat kezdetén (1928 márciusában) Komor András, a költő bécsi barátja így figyelmezteti a fiatal lányt: „- Márti, nem szabad, ő beteg! Halálra rémültem. – Beteg? Csak nem úgy, mint Ady? – nyögtem ki. – Nem úgy, mint Ady – felelte lassan, meggondoltan – szeretőnek jó.

---

1 Kortársak József Attiláról II. 1533.

2 Kortársak József Attiláról II. 789.

De házasságra nem, ezzel nem szabad Jóska bácsit megterhelni...³ József Attila nem lett Vágó Márta szeretője, csak később, 1935-ben, már keserű tapasztalatokkal, betegen, kiégve. Az 1928-as baráti figyelmeztetés arra a közvetlen tapasztalatra vonatkozott, amit a költő impulzív alkata, szélsőséges hangulatingadozása, többszöri fiatalkori öngyilkossági kísérletei jeleztek. Amit aztán majd – az utókor tudásával – a pszichológusok, pszichiáterek meglehetősen eltérő módon elemeztek, értelmeztek, diagnózisokat felállítva. Nemes Livia írja József Attila „tárgykapcsolatairól”, „Úgy vélem, József Attila tragédiája, hogy minden nőhöz azzal a reménnyel fordult, hogy benne jó anyát talál. Aki úgy segít rajta, ahogy anyja nem tudott, mint egy éhező csecsemőn, mint egy elhagyott gyereken. S amikor ez megtörtént – a nőkből nem nehéz kiváltani az anyai reakciót – akkor csalódott, sértődött lett: nem úgy szeretik, mint egy igazi férfit. Mint férfi sohasem érezte magát hódítónak, szerethetőnek, s talán a nők is így érezték.”⁴ Kétségkívül bonyolult kapcsolatrendszer, sokféleképp stimulált érzelmi viszony mutatkozik meg a szerelmes vagy szerelmi tárgyú versekben. Az, hogy volt olyan fiatalkori kapcsolata, amelyben egyidejűleg folytatott szexuális viszonyt anyával és lányával - mint erről maga beszámol – talán korai előképe azoknak a lírai szövegekben is leképződő szimptomáknak, amint az már a Ritkás erdő alatt alig rejtett szexuálszimbolikájából is látszik, hogy a nőhöz kapcsolódó érzelmi vonzódások nem különülnek el, az anyát és a szeretőt szétválasztva.

József Attila megérintődött a modernitás szinte minden jelentős szellemi áramlatától, s hosszabb-rövidebb, mélyebb vagy felszínebb kapcsolat fűzte a filozófiákat társadalmi gyakorlatba átültetni kívánó mozgalmakhoz és az azokat képviselő személyekhez. A Nyugatot alapító Ignotusszal fiúfi kapcsolatot ápolt. Nem ő írta róla az első igazi méltatást, de neve, tekintélye, s ez a Nyugatban megjelent mondat a „költővé avatás” jelentette a fiatal poétának: „– van egy húsz vagy hány éves kis magyar költő: József Attila. Ennek szeretem, lelkemben dédelgetem, simogatom, dűnnyögöm és mormolgotom egy versét.”⁵ A *Tiszta szívvel*-t idézi

3 Vágó Márta: József Attila, 1978, 114.

4 Nemes Livia: József Attila tárgykapcsolatai, In.: Miért fáj ma is, 165

5 Kortársak József Attiláról I.

teljes terjedelmében Ignotus, s így az megjelenhetett a Nyugatban is, noha József Attila nem merte elküldeni *Osvátnak* közlésre. Az a liberális szellemiség, amit Ignotus, Hatvany Lajos – aki a *Tiszta szívvel* ugyancsak a háború utáni nemzedék legjelentősebb dokumentumának nevezte – képviselt, Vágó Márta családjában is megérintette a fiatal költőt. József Attilának az első igazi szellemi élményt, kalandot az a baloldali, radikális gondolkodásmód jelentette, amellyel a Vágó családban és szellemi környezetében találkozott. Mint Szabolcsi Miklós írja, a baráti körhöz tartozott az 1918-as polgári forradalom ekkor már emigrációban élő vezetőinek jelentős része. Itt találkozott és vitázott a költő Mannheim Károllyal (aki őt nem kedvelte, műveltségét felületesnek tartotta), Vámbéry Ruzstemmel (aki védőügyvédje volt), Benedek Marcell-lel, a szabadkőművesek nagymesterével. A Századunk és köre azt a racionális, humanista társadalom- és embereszményt képviselte, ami József Attila egész életművében érvényesült. A lap rendszeres szociológiai, társadalomtörténeti tanulmányai, elemzése megalapozták azt a szemlélet-, gondolkodás-és beszédmódot, amit aztán a költő sajátjává formált a marxista és freudomarxista írásaiban. Vágó Márta könyvtárában és a Századunk körében találkozhatott Freud munkáival és a budapesti iskola vezetőivel, Ferenczi Sándorral, Róheim Gézával.⁶ A fiatal liberális értelmiség is itt csoportosult, a Kecskeméti-testvérek, Ignotus Pál, Zsolt Béla, Komor András, Komlós Aladár is Vágó Márta baráti köréhez tartoztak, tehát itt formálódhatott ki az a közös szemléleti platform, amely József Attila AToll-beli szereplését megalapozta, s ami majd élete utolsó időszakában a Szép Szó körébe visszavezette. S Vágó Mártáéknál kezdődött párbaja Illyés Gyulával is, versengve a lány szerelméért. Ezt a versenyt még József Attila nyerte.

Ez a liberális szellemi gondolkodás és értékrendszer távol állt attól a szellemiségtől, amelyet azok a társadalmi mozgalmak jelentettek, amelyekben József Attila – hacsak rövid időre is – aktív szerepet vállalt. Nem igazolható, hogy csak a Vágó Mártával való szakítás vezette a Bartha Miklós Társaságba, vagy az Előörshöz, Bajcsy-Zsilinszky Endre fajvédő lapjához. Szerelmük megromlása,

---

6 Szabolcsi Miklós, 1992, 32-34., 110-116.

a házassági terv – és így az egzisztenciateremtés – megghiúsulása csak az 1928. decemberi levelekből látható. József Attila azonban már az év őszén így definiálja önmagát az Országos Magyar Diáknyomorenyhító Akció Kérvényén: „Szüleim nincsenek ... rokona-
im földtelen parasztok.”⁷ Származástudata, anyja révén kapcsolata a paraszttal, a vidékkel, a faluval már korai verseiben is jelen van. S ez értelmezi a társadalmi romlást leíró – egyébként liberális értékrendszert megtestesítő – *Levegőt!*-ben is a falu-képet: „És az országban a törekeny falvak / - anyám ott született / - az eleven jog fájáról lehulltak...”. Az erős származástudat mellett a népiség eszméjét az a poétika is erősítette, amelyet a fiatal költő Erdélyi Józseftől tanult, és sajátjává formált.

A népi ideológiának mozgalmi formát adó, a falukutatást, a parasztság társadalmi felemelkedését programmá formáló Bartha Miklós Társaság széles ideológiai spektrumot képviselt az ex kommunista Kodolányi Jánostól a jobboldali Asztalos Miklósig. József Attilát szoros barátság fűzte Lakatos Péter Pálhoz, aki – mint ő is – barthás volt és tagja a kommunista pártnak. Fábíán Dániellel együtt írták a *Ki a faluba* röpiratot, József Attila barthás nézeteinek legexponáltabb kinyilatkoztatását. Féja Géza elismerő kritikával segíti fiatal pályatársa mozgalmabeli befogadását az Előörsben. *Osztályköltészet?* című írásában Babits „csonkaénjéről” értekezik, mint ami megcsonkít mindent, így a kultúrát is. Tehát József Attila tárgyi, kritikai tanulmányához hasonló álláspontot képvisel. Felép Illyés ellen, mint aki „osztályjellegre tör” és mindenáron „zsel-lér proletár” költő akar lenni. S talán itt kezdődik a József Attila – Illyés Gyula poétikai párharc. Az Előörsben meghatározó szerepű és a barthások között tekintélynek örvendő Féja Illyéssel szemben elismeréssel szól József Attiláról: „Arról meg bölcsen hallgat [t.i. Babits], hogy van két feltétlen tehetséges költőnk (József Attila és Simon Andor), akik igazán nem osztálypoéták.”⁸ Féja Babits *Baloldaliság és nyugaltság* című írásával vitázik, s a Babits-kedvencet, Illyést Dózsa-verse miatt támadja, elutasítva a mozgalmi és ideológiai költészetet. Amint majd József Attilát is támadja, amikor az mozgalmár lesz, és átírja, marxizálja korábbi népi verseit. Féja

7 József Attila Összes Művei IV., 20.

8 Féja Géza: *Osztályköltészet*, In.: *Kortársak József Attiláról I.*, 194.

„szélkakas költőnek” nevezi József Attilát, elítéli pályafordulását, és nem sejtí, hogy az elismerő Előörs-beli kritikával „jelentette föl” a moszkvai magyar kommunistáknál a „balratért” költőt.

József Attila a népi mozgalomban is baloldali eszméket képviselt. Baloldalisága és poétikai radikalizmusa vitte már Kassák köréhez is, bár Kassák feltételül szabta, hogy nem írhat felváltva kötött formájú népi hangú és rímtelen szabadverseket. Baloldaliságának lenyomata az „ideális anarchista korszaka” és természetesen folyamatos jelenléte a szociáldemokrácia lapjaiban, egészen kommunista időszaka kezdetéig. A Népszava attól kezdve nem közölte a konkurens munkásmozgalom tagjává lett költőt. A szociáldemokráciához – amint liberális barátaihoz és a liberalizmus eszmeiségéhez – a kommunista mozgalommal való szakítása után tér vissza, az Új Szellemi Front idején.

Gyakorta merült fel az utóbbi időszak recepciótörténetében – különösen abban a szegmensben, amely elutasítja a „kommunista József Attilát” – mi vezérelhette a költőt az illegális, a lebukás, a börtön veszélyét is magában rejtő kommunista mozgalomban való részvételre. Hozhatni példákat a magyar, az európai művészettörténetből, hogy nagypolgári, értelmiségi fiatalok elhagyták osztályukat és hosszabb-rövidebb ideig a kommunista mozgalomban találták meg azt az ideát, amely radikális választ látszott kínálni a modern kapitalizmus társadalmi, gazdasági ellentmondásaira. Ez gyakran a Szovjetunió, a szovjet gyakorlat idealizálásával párosult, amíg a sztálini terror rá nem döbbsentette őket tévedésükre. Ahogy André Gide híres könyvének címe jelzi: *Vissza a Szovjetunióból*.

Már a költő halála után megjelent az a pszichológiai értelmezés, amely a társadalmi mozgalmakhoz való csatlakozást, az „elvelygülés” – és majd a „kiválás” – vágyát lélektani okokkal magyarázta. A Szép Szó emlékszámban Bak Róbert így magyarázza József Attila kommunista időszakát: „Később lappangó agresszivitása és az egyénnel való szorosabb kapcsolatba lépési képtelensége elfojtott ösztöntendenciákkal együtt, mint lélektani faktorok viszik – a szociális szükségszerűség mellett – a szélső baloldali mozgalmak felé, hogy az egyénhez fűződő érzések hiányát a kollektívvel való

kapcsolatban elfeledje.”⁹ Nem valószínű, hogy József Attila nem tudott kapcsolatokat teremteni, hisz a visszaemlékezések arról szólnak, hogy folyamatosan a társaság központjában volt, felhívta magára a figyelmet. A őt körülvevők egy része imádta, másokat taszította alkatának épp ez a vonása – mondhatni, a zseniális emberek elviselhetetlensége.

A költő barthás korszaka és az akkori írásai – vagy írásainak bizonyos elméleti fejtegetései – is azt mutatják, József Attila nem akceptálta a mozgalmi hagyományokkorábbi művészi formáit. A kommunista mozgalomban is jól érzékelhető, hogy csak rövid ideig rendelte alá költészetét a mozgalmi ideáknak, megverselve jelszavakat, közvetlenül lírizálva a marxi tanokat. Ugyanakkor már 1928-ban – tehát mozgalmi korszakai előtt – egyértelműen megfogalmazza a művészet, az irodalom társadalmi szerepét: „A formai szempontoktól eltekintve, minden szocialista pretenzióval fellépő költővel kapcsolatban – éppen a szocializmus érdekében – elsősorban azt kell megvizsgálni, hogy mennyiben élte át a szocializmust mint költészetet, vagy pontosabban szólván, eszmei tartalmát mennyiben sikerült lelkivé váltania. Ez fontos szocialista szempontból, mert *enélkül még a munkásság osztályharca is válhat szocializmus ellenessé*, és fontos nem-szocialista szempontból, mert egy tömegmozgalom emberi mélységét méri.”¹⁰ Ez a Brichta Cézárról – a korabeli szocialista költészet jelszavakkal mozgósító, agitatív költészetet művelő költőjéről – írott mondat jóelőrejelzi József Attilának azt az ideáját, amelyet a *Munkásoktól* kezdve megvalósít, hogy az igazi művészetnek, az eszméket lelki tartalommal átlyegítő irodalomnak fontos szerep jut a társadalom átformálásában. Az őt ért bírálatokra válaszolva írja önértzetesen Fábry Zoltánnak: „... nos, proletárvers címen a gyakorlatban magyarul szennyirodalmi tehetségtelenséget láttam és az eleve visszaretentett.”¹¹ Ezt a gondolatot fejti ki Halász Gábornak, a *Medvetánc* kötetet bíráló cikkére válaszolva, jól felismerhetően az *Elégia* lírai sorait, reprezentációit magyarázva: „Én a proletárságot is formának látom, úgy versben, mint a társadalmi életben és ilyen értelemben

---

9 Bak Róbert: József Attila betegsége, In.: Kortársak József Attiláról I., 1014-1022.

10 József Attila tanulmányok és cikkek I., 15.

11 József Attila levelezése, 373.

élek motívumaival. Pl.: nagyon sűrűn visszatérő érzésem a sivárságé s kifejező szándékom, rontó-bontó, alakító vágyam számára csupán »jól jön« az elhagyott telkeknek ez a vidéke, amely korunkban a kapitalizmus fogalmával teszi értelmessé önnön sivár állapotát, jöllehet engem, a költőt, csak önnön sivársági érzésemnek formába állítása érdekel. Ezért - sajnos - a baloldalon sem lelem költő létemre a helyemet - ők tartalomnak látják - s félig-meddig maga is - azt, amit én a rokontalanságban egyre nyomasztóbb öntudattal formaként vetek papírra.¹² Halász Gábor – a *Medvetánc*ből egyébként nagyrészt kimaradt – agitatív költészetet bírálja, mondván: „A külvárost átszellemitő költőnek a legnagyobb ellensége a pártprogram [...] Túlságosan komolyan vette a szakszervezeti kötelességet.”¹³ József Attila rezignált, kiábrándult válaszában ellentmond nagy versének, hisz a „nyomor egykedvű csöndje”, s a külváros, ahol „minden csupa rom”, szoros kapcsolatban áll a sivár lelkekkel, amelyek a „megszerkesztett szép szilárd jövőt üresen várják”. Tehát nemcsak „önnön sivársági érzése” szólal meg a versben, hanem a „szocialista pretenzióvállaló” költőé. Azé a költőé, gondolkodóé, akinek a társadalomképében az irodalom – a művészetek – és a szocializmus szorosan összetartozó fogalmak. Hitler hatalomra jutása, a szocialista eszmék eltorzulása, kisajátítása és súlyos veresége után íródott az a töredék, amely szoros kapcsolatba vonja a vereséget és az autentikus szocialista költészet hiányát.: „A költő általában azért szocialista, mert belátja azt, amit belátnak azok a munkások, akik éppugy szeretik és óhajtják az élet apró örömeit, harc árán, ha kell, mint a költő. Ezért amikor a szocialista mozgalom vereségeinek megítéléséről van szó, mindama okokon kívül, amelyeket a politikusok elmondanak, kifejtenek és rendszereznek is, egy olyan eddig meg nem fogalmazott és csakis költők által kimondható okra gondol, olyan okra, amelynek hatékonyan működölését az a negatív jel mutatja, hogy a munkásosztálynak, amely pártokkal, szakszervezetekkel, szövetkezetekkel, sakkkörökkel és dalárdákkal rendelkezik nincs költészete, nincs szépirodalma. Nincsen szocialista szépirodalom, ami nem jelent kevesebbet, minthogy a munk -¹⁴

Nem tudni, hogyan fejezte volna be József Attila a következőt:

---

12 József Attila levelezése, 412.

13 Kortársak József Attiláról I., 375.

14 Miért fáj ma is, 308.

tését. Az azonban írásaiban látszik, hogy a művészetnek társadalompolitikai szerepet tulajdonít, az „arany öntudat” formálásában. „Nem elegendő, hogy megvalósulásra törjön a gondolat, magának a valóságnak is gondolatra kell törnie...”¹⁵ – írja *A szocializmus bölcséletében*, éles kritikáját adva a bolsevizmus elméletének és társadalmi gyakorlatának. József Attila vitára mindig kész, kritikus alkat volt, akit a teoretikus gondolkodás mindig is csábított, aki önálló, a kortársaiban gyakran megütközést keltő művészetfilozófiát és poétikai gyakorlatot alakít ki. Konfliktusa mind a szociáldemokrata irodalomban, mind a kommunista mozgalomban úgyszólván szükségszerű volt. Amikor a *Sarló és Kalapács*ban lefasisztázták moszkvai elvtársai („... (József Attila és Simon Andor a fasizmus táborában keresi a kivezető utat”¹⁶), önérzetesen irodalmi tevékenységét, gondolkodásának egyéniségét, tehetségét állítja szembe a mozgalom tehetségteleneivel: „Forradalmi verseim többsége a munkások kezén forog sokszorosítva és a szájukon elevenedik meg Magyarországon és nem a Szovjetunióban keresek velük pénzt matinék meg S. és K. [Sarló és Kalapács] útján. Azonkívül többnyire jók és nem rosszak, legalábbis nem tehetségtelenek...”¹⁷ Konfliktusát így magyarázza: „A szovjetbürokrácia ha tehetséges új ember kerül a mozgalomba, inkább hamis váddal rohan rá, hogy kimarja.”¹⁸ Szükségszerű volt, hogy rátámadt az „elvaduló csahos” (*Bánat*), hogy kimarták, hogy harmadrangú költők próbálták ellehetetleníteni, mint a – megrendelésre és irigységből – gúnyverset író Garai János vagy Pákozdy Ferenc. Utóbbi a Társadalmi Szemle szerkesztőinek felkérésére vállalta el ezt a nemtelen feladatot és teljesítette az elvárásokat, hogy József Attilát saját terrénjében marxizmusában és marxista költészetében ellehetetlenítse. Pákozdy - József Attilában nyilvánvalóan a tehetségesebb vetélytársat látva – így kritizálja a megbíráltat: „... József Attila nem elsődlegesen lírikus természet. Nála az érzékek nem törnek ki a maguk forró, friss erejében. (Kötetében alig van néhány valóban lírai sor.) Nála ötletek, hasonlatok, képek, gondo-

15 József Attila Összes Művei III.

16 József Attila Összes Művei III., 438.

17 József Attila levelezése, 372.

18 Uo.

latok jelennek meg, ezeket azután mesteri technikával és nyelvtudással eleveníti meg.”¹⁹ Pákozdy mintha József Attila Babits kritikáját vette volna mintának, kimondva, hogy József Attila nem proletár költő és nem költő.

„Lett tehát a cm: Északi Fény.

Hát kissé túlságosan megalkuvó cím, kompromisszumos, meglátszik rajta, hogy Gerlei ajánlotta, aki tavaly még szociáldemokrata volt, két évvel ezelőtt anarkista, azelőtt pedig l’art pour l’art-ista, s hónapok múlva lesz csak fasiszta, addig pedig, hogy neokatolikussá váljon, még két év is eltelhet.” – olvasható Nagy Lajos *Budapest Nagykávéház* című satirikus regényében. A lapalapítók közül Gerleit így jellemzi: „... kis termetű, sovány, csapottvállú, koravén gyermek, hegyes kis fekete bajusza van, ruhája rendes, kezében könyv van, s néhány füzet...”²⁰ Gerlei még a kristályvizét sem tudta kifizetni. Az új lapba azonnal verset ír: „Afrika fölött már bős eroplán száguld ...»És így tovább. Mindegyik szakasz végén a refrén: „»Uralkodó osztályt fennen fenyegetem, / A csizmámat olykor / Burzsujszemmel kenegetem.« Mélységes csöndben hallgatták végig a verset. Mikor a felolvasás véget ért, Gerlei dacosan ütötte fel a fejét. Várta a hozzászólásokat, s mintegy előre felborzolta magát az értelmetlenek és a kishitűek ellentéteivel szemben.”²¹ Gerleiben Nagy Lajos barátjának, József Attilának satirikus képét formálta meg. A „szélkakas költőt”, aki úgyszólván minden szellemi irányzattal, politikai mozgalommal próbálkozott. (A kommunista párt azért maradt ki, mert a fikció szerint épp egy kommunista lapot alapítanak.) Ez a satirikus kép sok tekintetben ráillik József Attilára és nyilvánvalóan a kortársi vélemények tükré. A renegát, a pálfordulásairól ismert József Attila, a lúzer, aki egy feketekávé mellett üldögélt naphosszat a kávéházakban, s aki támogatókra, mecénásokra szorult, a magát nagy költőnek – vagy a legnagyobbnak – tartó költő képe ez. Vitathatatlan torzkép – sok-sok igazsággal.

---

19 Kortársak József Attiláról I., 296.

20 Nagy Lajos: *Budapest Nagykávéház*, In.: *Kortársak József Attiláról I.*, 434.

21 Nagy Lajos, i.m., In.: *Kortársak József Attiláról I.*, 439.

Elvegyült a mozgalmakban, majd kivált, mert nyughatatlan szellemisége meghaladta azok eszmei, ideológiai korlátait, szerkezeti kereteit. Műveltsége, spekulatív gondolkodói alkata új és új filozófiákat, ideológiákat keresett és alakította, formálta azokat sajátjává. A *Ki a faluba* szövege úgyszólván semmi kapcsolatot nem tart azzal az eredetivel, amit Fábíán Dániel fogalmazott. Provokatív stílus, poentírozó fogalmazásmód, szellemesen csípős humor tükrözi a József Attila-i szellemiséget, egyéniséget. Az *Egyéniség és valóság* annyira egyéni, hogy mind a kortársaktól, mind az utókortól rejtjelező olvasást kíván. Holott csak Marxot és a korabeli marxista értelmezést interpretálta. A *szocializmus bölcselete* – az autentikus forrás, a fiatal Marx nyomán – radikálisan szakított a Marx-olvasatokkal. A freudomarxizmus pályája érett időszakában fontos elméleti alapot jelentett, de el is távolodott attól, hogy visszatérjen Freudhoz, amint az a *Hegel-Marx-Freud* szövegeiből – különösen a nyomtatásban még meg nem jelent részből – látható vagy az *Ázsia lelke* egyik szövegváltozatából. A kommunizmus sztálinista, bolsevista egyeduralmi rendszere mélységesen kiábrándította, és az egyéniség szabadságát, boldogulását, a szellem tiszta önérvényesülését hirdető liberalizmushoz tér (vissza) a Szép Szó alapításával.

A rendszerváltást követően rossz ízű polémiák zajlottak arról, hogy telt-e József Attilának havi kétszázra, hogy mennyi pénzt kapott mecénásaitól. Egy biztos, nem gyűjtötte halomba a pengőt, sem „Moszkva guruló aranyait”, nem kényeztették el irodalmi díjak. Kétségtelen, maga zárta be a Baumgarten Alapítvány ajtaját, amikor megtámadta Babitsot, a könnyen sebezhető, érzékeny és hiú kurátort, aki nem felejtett. Erdélyi, Illyés, Füst Milán és mások többszörösen megkapták a nagy díját, amikor József Attila – Kosztolányi közbenjárására – a lényegesen kisebb összeget jelentő jutalmat „kiérdemelte”.

Egy majdan elkészülő József Attila életrajz, amely a szociológia, szociálpszichológia, pszichológia mai megközelítéseit is figyelembe veszi, s amely csak az élettörténetre koncentrál, bizonyára feltárja azokat a genetikai, lélektani, társadalomtörténeti okokat, amelyek következtében a XX. századi magyar költészet egyik jelentősebb alakja annak ellenére kirekesztődött, az értelmiségi társadalom pe-

rifériáján élt, hogy a kortársai tudták, hogy zseni, ahogy Koestler írta. Ez a zseni azonban „másolásért lohol”, „egyéb nagy írók bús másolását” vállalja, s így jellemzi magát egy töredékben:

Tizenöt éve írok költeményt
és most, amikor költő lennék végre,
csak állok itt a vasgyár szegletén
s nincsen szavam a holdvilágos égre.

Attila József and Contemporaries

Abstract

The present study gives an insight into a quite complex and controversial relationship of Attila József, one of the greatest talents of 20th century Hungarian literature with his contemporaries. The poet who died at 32 did not get much formal recognition until the day after his death. He knew almost all the outstanding literary scholars between the two world wars; he had both friends and enemies. He gave wounds but mostly got them. His pamphlet directed at Mihály Babits almost disqualified him from the literary journal Nyugat but definitely deprived him of the Baumgartner-award. He was considered to be falk, communist and liberal. He stood out from every movement by his individual thinking and theory making. His unrestful character and genius spark drove him towards the two big directions of social philosophy: he was sensitive to both marxism and freudism. It could not have been different: he mixed and unmixed so that he could start a new experiment just to be left by himself.

A szerző:

Dr. Horváth Béla

dékan

horvathb@igyk.pte.hu

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar

2011. MTA doktora

Kutatási területe: 20. századi magyar modern irodalom

Főbb publikációk:

2013.: Az én pozíciója az Eszméletben, In: AA VV Fűzfa Balázs (szerk.) A tizenkét legszebb magyar vers. 11. Eszmélet. Szombathely: Savaria University Press, 2013. pp. 229-238.

2012.: A sikertelenség sikere, In: Bús Imre, Klein Ágnes, Tancz Tünde (szerk.) Értékkörzés és -átadás: Nevelés- és művelődéstörténeti tanulmányok. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2012. pp. 13-15.

2012.: József Attila a népi-urbánus vitában, In: Angyalosi Gergely, E Csorba Csilla, Gintli Tibor, Veres András (szerk.) Egy közép-európai értelmiségi napjainkban: Tverdota György 65. születésnapjára. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2012. pp. 85-93.

2011.: A politikum esztétikája, LITERATURA XXXVII: pp. 267-273.

2009.: Ein psychoanalytischer Interpretationsversuch, In: Hans-Heino Ewers (szerk.) Kinder und Jugendliteraturforschung //. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2009. pp. 125-135.

2008.: A líra logikája József Attila, Budapest: Akadémiai Kiadó, 510 p.

2006.: Egyéniség és valóság, Budapest: Nap Kiadó, 247 p.

2004.: Eszmélet, (szerk.) Budapest: Nap Kiadó, 414 p.

1999.: A hetedik, Budapest: Pannonica Kiadó, 214 p.

1999.: Műközelben, Budapest: Korona Kiadó, 286 p.

Legfontosabb tudományos közéleti, tudományos szervezési feladatok:

MTA Pécsi Akadémiai Bizottság alelnök 2002-2007

Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökségi tag 2002-

József Attila Társaság elnökségi tag 2004-

MAB Irodalomtudományi Szakbizottság tag 2001-2006

Tanító- és Óvóképző Főiskolák Főigazgatói Kollégium elnök 2003-2006

Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tag

Magyar Írószövetség tag

***

KÜLÖNLEGES ISKOLÁK

DON LORENZO MILANI ÉS GIANFRANCO ZAVALLONI ISKOLAMODELLJEI

Dr. habil. K. Farkas Claudia

Absztrakt

Don Lorenzo Milani és Gianfranco Zavalloni az olasz pedagógia jeles és érdekes alakjai, újszerű elméleti és gyakorlati pedagógiai kezdeményezéseik tették őket ismertté. Nevük Magyarországon még idegenül cseng. A tanulmány célja, hogy bemutassa pedagógiai nézetrendszerüket, hitvallásukat, és betekintést nyújtson iskolamodelljeikbe, melyeket a megújítás szándéka ihletett és fűz össze. A cikk a szintetizáló elemzés módszerével, olasz nyelvű elsődleges és másodlagos források felhasználásával válaszolja meg a kutatói kérdéseket. A tanulmány feltárt ismeretek szélesíthetik a neveléstörténet hazai művelőinek értelmezései kereteit és horizontját és haszonnal szolgálhat a gyakorló pedagógusok számára is.

Don Lorenzo Milani és Gianfranco Zavalloni az olasz pedagógiatörténet jeles alakjai, akik újszerű elméleti és gyakorlati pedagógiai kezdeményezéseik révén lettek ismertek. A tanulmány célja, hogy bemutassa pedagógiai nézetrendszerüket és megismertessen iskolamodelljeikkel, melyeket a megújítás szándéka ihletett és fűz egybe.

Don Lorenzo Milani Comparetti (1923-1967) személyében egy olasz papot pedagógust tisztelhetünk. Személye sok vitát váltott ki az 1960-as és 1970-es években. Nevezték lázadónak, de „*elmeháborodott gondolatszövőnek*” is. Halála után újraértékelték munkásságát és felfedezték a szegények tanításában végzett tevékenységét, módszereinek pedagógiai értékét. Barbiana-ban létrehozott iskolája olyan szemléletbeli és módszertani újdonságokat hordozott, amelyek méltán tették ismertté és elismertté a nevét egész Itáliában. Don Milani célja az volt, hogy olyan iskolát hozzon létre, ahol a tanulás, az ismeretszerzés nem teher többé, hanem igazi szórakozás, kaland, kihívás a diákok számára. Kimondott és kiemelt célja volt az is, hogy a tanulással, a tudással eszközt adjon a szegény embereknek a boldoguláshoz.

Don Lorenzo Milani a fasizmus korszakában született, előkelő és megbecsült firenzei családban. Személyesen is megtapasztalta a fasizmus borzalmaival. Családja életében a kultúra – nagybetűvel írva – jelen volt. Anyai nagyszülei cseh zsidók voltak, akik a kozmopolitanizmusáról ismert Triesztbe költöztek, és kereskedelemről éltek. Közeli kapcsolatot ápoltak Sigmund Freuddal és James Joyce-szal. A családi környezet intellektualizmusa messze felette volt annak, ami a korszak olasz iskoláját akkoriban meghatározta. A Milani-házaspár 1933-ban megkereszteltette három gyermekét, így próbálták védeni őket a faji törvényektől és a zsidóüldözéstől, ami Németországban Hitler hatalomra kerülését követően elkezdődött és híre a Fél-szigetig eljutott. Lorenzo öntörvényű, érzelemgazdag gyermek volt, gyűlölettel tekintett az erőszakra. Élénk volt és intelligens, de keveset foglalkozott a tanulással, olyannyira, hogy a bukás réme is fenyegette. Érettségi után családja megdöbbenésére festészettel kezdett foglalkozni. Engedték, hogy a maga útját járja, ez természetes volt a szülői házban¹.

1942 nyarán, a nyári szünidő alatt elhatározta, hogy freskókat fest egy plébánia falára. A munkálatok alatt egy réges-régi imakönyvre bukkant, aminek tartalma és szépsége magával ragadta. A zsidó gyökerekkel bíró fiatalember számára ez volt az első igazi kapcsolat a kereszténységgel. Az élmény hatására 1943-ban a Firenzei Seminario-ban kezdett tanulni, majd 1947-ben pappá szen-

---

1 Vita e origini di Lorenzo Milani. (é.n.) <http://www.barbiana.it/biografia.html> (2009.09.09.)

telték. A szeminárium időszaka nehéznek bizonyult számára, hamar szembekerült az egyház mentalitásával: nem tudta megérteni és elfogadni bizonyos szabályok létjogosultságát, a túlzott merevséget. Ezek szerinte távol álltak az Evangélium közvetlenségétől és őszinteségétől, szeretetteljes lényegétől.

A szülők számára fájdalomteli volt, amikor Lorenzo belépett az egyházba. Lorenzo szerint az értelmiségiek steril világban élnek. Ő elutasította ezt. Ahonnét ő jött és ahová került, két ellentétes világ volt. Meggyőződése, hite fokozatosan érlelődött, akkor is, ha látszólag hirtelen tört a felszínre. A sivárságból, az ürességből, az örömtelenségből született, aztán egyszer csak imakönyvet tartott a kezében. Korábbi életét ő maga „*sötétségben eltöltött éveeknek*” nevezte, úgy érezte, hogy az Evangélium igazsága vezette ki őt a sötétségből a fényre. Aztán már semmi sem állíthatta meg, hogy csak Istenért éljen.

Barbiana-ba, az eldugott, kis hegyi faluba kisebb állomások után, 1954 decemberében került. A falu szinte megközelíthetetlen volt, kevesen lakták, egyszerű és nagyon szegény emberek, akik jórészt félanalfabéták voltak, olaszul sem tudtak rendesen. Don Milani megpróbálta kimozdítani az embereket a passzivitásból. Egyik első cselekedeteként például megtanította a felnőtteket motorbiciklizni, hogy kiszabadulhassanak-kitörhessenek az elszigeteltségből².

Don Milani megérkezését követően maga köré gyűjtötte a gyerekeket és elkezdte tanítani őket. Don Milani lakásának egyik szobájában rendezte be az iskolát, amely jellegzetesen „*kerek formát*” öltött. Nem volt katedra, a gyerekek az asztalok körül ültek, egymást tanították. A tanári szerep átalakult, sokkal inkább szervezővé, facilitátorrá vált. A tanár és a diákok közösen fektették le a szabályokat. Különleges iskolát teremtett. Semmiféle intézményi felügyeletet nem gyakoroltak rá, egyedül ő határozta meg a programot, a módszereket, a technikát, a tananyagot. A részvétel önkéntes volt. Akik végigcsinálták, nem volt könnyű dolguk. A Mester intellektuális frissessége és kulturális gazdagsága azonban mágnesként vonzotta a kis tanítványokat³.

---

2 Don Lorenzo (é.n.): I ragazzi di paese. <http://www.edscuola.it/archivio/comprendivi/barbiana.htm> (2010.01.01.)

3 Vigilante, Antonio (é.n.): Don Lorenzo Milani. In: *Pedagogie critiche*. <http://keiron.com>

Don Lorenzo előkelő neveltetésének köszönhetően csillogó műveltséggel bírt, tájékozott volt, és ismereteit nagyszerűen közvetítette. A legfontosabbnak a tanulók motiválását tartotta, és azt, hogy az iskola igazi szórakozás legyen a diákok számára, a tanulást ne tehernek érezzék, sokkal inkább kalandnak, kihívásnak. A pap-nevelő célja az volt, hogy felemelje az embereket, a féltékenyeket és a gyengébbeket is, és a tanulással, a tudással eszközt adjon a kezükbe a boldoguláshoz.

Barbiana-ban az Iskola reggel 8 órától késő estig nyitva volt, egésznapos jelleggel. Don Lorenzo globális elsajátításra törekedett, nem volt órarend, nem tettek különbséget „hétköznapi” és „tudományos” ismeretanyag között. Nem ismerte a szünet fogalmát sem. Elutasította a csak lexikális alapokra építő tanítást és a hagyományos oktatási módszereket. Kooperatív és kutató szellemben dolgoztak, sok dolgot saját maguk tapasztaltak meg, a felfedezéssel tanulás szellemében a diákok maguk jöttek rá az összefüggésekre. Hónapokig csak egy tudományra közelítettek, és interdiszciplináris találkozásokat kerestek.

A közösség számára hasznos feladatokat is elvégeztek, mint például vízvezetékcsere vagy útépítés. Ezt a tanítási-tanulási módszert, amely közvetlenül a valóságból nyerte értelmét, tárgyát, módszerét és eszközeit, a „*kapcsolat/kapcsolódás pedagógiájának*” is nevezik. Abból a környezetből indultak ki, amelyben éltek, a diák maga szervezte meg és építette fel ismereteit, tudását. Az egyeteméből haladtak a részek felé. Kialakítottak műhelyeket, például asztalosműhelyt, fotószobát, csillagász termet.

Don Milani pedagógiai programja a nyelvnek prioritást adott. A legfontosabb eszköz a szó volt. Don Milani a gyermekek szókincsét igyekezett gazdagítani, ugyanis sok szó ismeretlen volt a gyerekek számára. Ezért sok írásgyakorlatot végeztek. Közös olvasást, az újságokat, kivágtak szavakat és megpróbálták értelmes szókapcsolatokat találni. Gyakran használtak szinonimaszótárt, vagy etimológiai szótárt. Az idegen nyelv tanítására is nagy súlyt helyeztek.

---

altervista.org/pdf/Keiron_vol3_Pedagogie_critiche.pdf 26-28. p. (2013.03.02.); Vita e origini di Lorenzo Milani. (é.n.) <http://www.barbiana.it/biografia.html> (2009.09.09.)

Ehhez felhasználták a modern technikát is, melyhez sok esetben ajándékként jutottak. A rádióból vettek fel dalokat, volt magnójuk és lemezjátszójuk.

Don Milani igazi „hajóskapitánya” volt közösségének. A Barbiana-i iskolában az egyszerű emberek fiai megtalálták az identitásukat és az eszközöket ahhoz, hogy képesek legyenek kifejezni önmagukat, érzéseiket, kultúrájukat. Arra akarta nevelni a gyerekeket, hogy jó emberek legyenek, akik felelősséget viselnek a tetteikért. Mindenekelőtt emberséget kaptak a diákok Don Milanitól⁴.

Egykori tanítványai olyan emlékeket őriztek róla, hogy elsősorban igazi keresztény volt. Őt a lélek érdekelte, nem az anyagi dolgok, élete folyamatos tanítás volt. Az életet, amit Barbiana-ban teremtett, nagyon izgalmasnak találták a tanítványai. Ott a gyerekek különleges dolgokat csináltak: tanultak és folyamatos órarendjük volt, de csak akkor írtak, amikor kedvük volt hozzá. „Senki sem tanított”, és mindenki tanított. Az iskola, módszereinek köszönhetően a kritikai gondolkodásra nevelt, jellemformáló volt. Megtanulták tisztelni a másik gondolatait⁵.

Többen említik visszaemlékezéseikben Don Milani lenyűgöző intellektuális fürgeségét, de arroganciáját is. Olyan embernek ismerték, aki az emberekkel nem volt túlzottan kedves, viszont rendíthetetlen és nagyon jó. A diákok az iskoláját gyakorlatiassága miatt is sokra becsülték. Sok mindenre megpróbálta megtanítani a diákokat: lúgozni, gépeket, motorokat, telefonokat javítani. A gyerekeknek mindig adott valamilyen elfoglaltságot. Barbiana-ban azt lehetett hallani, hogy a gyerekek mérgelődnek, mert haza kell menni. Nagyon intenzív napok voltak, pillanatról-pillanatra megélték.

Volt, aki azért jött Barbiana-ba, mert azt hallotta, hogy itt van egy pap, aki tanítja a gyerekeket, foglalkozik velük és lehetőséget ad a továbbtanulásra. Sokan jutottak ki külföldre a segítségével, mert

4 Vita e origini di Lorenzo Milani. (é.n.) <http://www.barbiana.it/biografia.html> (2009.09.09.)

5 Vigilante, Antonio (é.n.): Don Lorenzo Milani. In: *Pedagogie critiche*. http://keiron.altervista.org/pdf/Keiron_vol3_Pedagogie_critiche.pdf 26-28. p. (2013.03.02.); Vita e origini di Lorenzo Milani. (é.n.) <http://www.barbiana.it/biografia.html> (2009.09.09.)

neki széleskörű ismerősi és baráti köre volt. A Barbiana-i iskola nehez volt, a gyerekek azonban nem érezték az iskola súlyát. Sokkal inkább szórakozásnak tűnt, ami itt zajlott. Akkor is volt kedvük tanulni, ha 12 órán át tartott, nem fáradtak el, mert váltogatták a témákat. Addig nem mentek tovább, amíg mindenki meg nem értette, hogy miről van szó.

Don Milani munkáját az egyházban nem nézték jó szemmel és a kúriához megérkeztek az első panaszok. Ennek oka a tanítás tartalmában, módszereiben keresendő: éppen abban, amely az iskola úttörő jellegét adta.

A Barbiana-i iskola alapmunkája a „*Levél egy tanítónőhöz*” („*Lettera a una professoressa*”). 1967-ben született, nem sokkal Don Milani halála előtt és valóságos bombaként csapódott az olasz közéletbe. A „*Levél egy tanítónőhöz*” bátor és forradalmi írás. A szerzők maguk a Barbiana-i gyerekek, a címzett fiktív. „*Ez a könyv nem a tanároknak, hanem a szülőknek szól. [...] Első látásra úgy tűnik, mintha egy gyermek írta volna. De nyolc barbianai gyermek a szerzője. [...] Mindenekelőtt pap tanárunknak kell köszönetet mondanunk, aki nevelt minket*”⁶.

A képzeletbeli tanítónőt így szólították meg: „*Kedves Asszonyom, Ön már a nevemre sem emlékezik. Sokunkat megbuktatott. Én azonban gyakran gondolok Önre, és a kollégáira, és arra az intézményre, amit iskolarendszernek hívnak, a gyerekekre, akiket ellehetetlenítettek. A földekre és a gényekbe juttattak minket és elfelejtettek*”⁷.

A munka az olasz oktatási rendszert kíméletlen kritikája, mondván, az a gazdagabb rétegek igényeit elégíti ki, miközben a szegények elé barrikádokat emel. Az iskola nem tölti be funkcióját, nem segíti a mobilitást, szelektív, újratermeli a társadalmi egyenlőtlenséget és fenntartja a szakadékot gazdag és szegény között. Mindez már az elemi oktatás szintjén elkezdődik. „*Elemiben az Állam másodrendű iskolát kínált nekem. Egy teremben öt osztálynyi gyerekekkel. [...] Rosszabb iskola a szegényeknek, már az elején*”⁸. Barbiana-ban azonban „senkitől

6 Scuola di Barbiana: Lettera a una Professoressa. Einaudi. Libreria Editrice Fiorentina, Firenze, 1976. I. p. http://www.giuliotortello.it/racconti/lettera_professoressa.pdf (2014.10.03.)

7 Scuola di Barbiana, 1976. 2. p.

8 Uo. 3. p.

*sem tagadták meg a tanulás jogát*⁹. A munka statisztikai adatokkal támasztja alá, hogy az olasz iskolarendszerből sokan „*tűnnek el*”. Ez óriási probléma, hiszen a megszerzett képzettség záloga az egyén életminőségének. Barbiana-i gyermekorsók mutatják – Gianni és Pierino – hogy a szociokulturális környezet mennyire meghatározó a diákok karrierútjában. Gianni gyűlöli a könyveket, az iskolát szinte analfabétaként hagyja el, túlkorosán. Pierino, a doktor fia szerencsés, ő már otthon magába szívta a kultúrát. Öt évesen tudott írni, egyből a második osztályt kezdhetette. Más indulás, amit más életút követ: egyikük számára nincs kiút a nyomorból, és az nem Pierino.

Sok változtatásra lenne tehát szükség, mert „*minden gyermek egyenlőnek születik, de később már nem azok, a mi hibánk, amit orvosolni kell*”¹⁰. A főbb javaslatok: „*Ne legyen buktatás. A rászorulóknak számára legyen egész napos az iskola. Az elkeseredettek számára legyenek célkitűzések*”¹¹. A szegények, elesettek számára reális célok kellene, hiszen „*az az iskola, amely elveszíti Giannit, nem érdemes az iskola névre*”¹². A tanulásról a „*Levél*”-ben az olvasható, hogy „*mindenkinek tanulnia kell. A munkásoknak még többet*”¹³. A tanítási tartalmak megváltoztatása is szerepel a javaslatok között, nagyobb súlyt adni a hasznos ismereteknek, amelyek az iskolában tanultakat összekötik az élettel.

Don Milani mottója így hangzott: „*I care*”, ami annyit tesz, „*Érdekel, szívemen viselem*”. (Ez a fasiszta „*Me ne frego*”, „*Nem érdekel*” attitűdre is válasz volt.) Ez a mondat később sok vallási és politikai szerveződést is megihletett. Don Milani azt tanította, hogy „*az engedelmesség nem érény*”. Azt vallotta, hogy a tanulás a felemelkedés záloga, amelyhez mindenkinek joga van¹⁴.

Iskolája forradalmi volt pedagógiai értelemben. Elutasította a közönyösséget, a passzivitást, motiválta a tanulót. Az iskola közösséggé,

---

9 Uo.

10 Uo. 49. p.

11 Uo. 67. p.

12 Uo. 69. p.

13 Uo. 74. p.

14 Vigilante, Antonio (é.n.): Don Lorenzo Milani. In: *Pedagogie critiche*. http://keiron.altervista.org/pdf/Keiron_vol3_Pedagogie_critiche.pdf 26-28. p. (2013.03.02.)

családdá nőtte ki magát. Mester és tanítványai között igazi, tényleges, bizalmi kapcsolat, szeretet-kapcsolat alakult ki. Don Milani iskolája a vidámságtól volt hangos. Missziója abban foglalható össze, hogy embereket neveljen, formáljon, és ezt úgy csinálta, hogy az igazi leckéket az életből vették. Don Milani iskolájának fontos üzenete, hogy „*már elmúlt az az idő, amikor az alamizsna is elég, elérkezett a választás órája. [...] az éhség ellen, az analfabétizmus ellen, a rasszizmus ellen, a gyarmati háborúk ellen*”¹⁵.

Don Milani 1967-ben meghalt. A „*Lettera a una professoressa*” című könyv a legkeresettebbek közé került Olaszországban. Don Lorenzo Milani halála után a Barbiana-i iskola még egy évig működött, Michele Gesualdi vezetésével, mert többeknek még be kellett fejezniük a tanulást, aztán végleg bezárta kapuit.

Szelleme, üzenete azonban tovább él és más pedagógusokat is megihlet. Például Gianfranco Zavalloni, aki pedagógus volt, iskolaigazgató, művész, gyakorló szülő, és egy új nevelési és oktatási modell, az ún. „*Csiga Pedagógia*” kidolgozója. Pedagógiai modellje megalkotásában referenciaszemélyként jelenik meg Don Lorenzo Milani és a Barbiana-i iskolakísérlet¹⁶.

Gianfranco Zavalloni (1958-2012) emlékeiben azoknak a tanároknak az emlékezete őrződött meg, akik gyermekkorában megismertették a tanulás szeretetével és a hatékony tanulási módszerekkel. Az igazi pedagógusok szerint nem csupán tanítani tudnak, de segítik a személyiség kivirágztatását is. Kulcsfontosságúnak tartotta a megélt tanítási és didaktikai tapasztalatokat. Olaszországban kevés „*megosztott pedagógiai emlék*” van. Ez alól kivételt képez Don Milani és a Barbiana-i iskola, amely történelmi példa lehet a megélt és közzétett, „*terjesztett didaktikának*”.

Gianfranco Zavalloni szülőként gyakran hallotta, hogy gyermeke az iskola fojtogató-rohanó-kibírhatatlanul sürgető légköréről panaszkodott, ahol a tanárok mindig azt mondták, hogy sietni kell, tovább

---

15 Don Milani (é.n.): Cercasi un fine. In: Vigilante, Antonio: *Pedagogie critiche*. http://keiron.altervista.org/pdf/Keiron_vol3_Pedagogie_critiche.pdf 38. p. (2012.03.02.)

16 Vigilante, Antonio (2013): Gianfranco Zavalloni, maestro. http://www.educazionedemocratica.org/pdf/ED_5_2013_248-254.pdf (2014.10.20.)

kell menni. Zavalloni szerint a mai iskola a gyorsaság mítoszában él, ami messze nem a legjobb stratégia. Itt az ideje, tehát, hogy azt mondjuk, „*Elég a rohanásból!*” Zavalloni a lassúság, a lassítás filozófiáját vallja. Pedagógiai modelljének ezért a „*Csiga Pedagógia*” nevet adta¹⁷.

„*Lassító*” pedagógiai stratégiákról beszél, amelyek szerinte képesek megváltoztatni az iskola szellemiségét és lassú, békés, emberközelit Iskolát teremteni. Megítélése szerint nagyon fontos lenne, hogy a pedagógusok „*pazaroljanak*” időt a gyerekekkel történő beszélgetésekre. Nem értelmetlen „*időtöltése*” a pedagógusnak, ellenben nagyon értékes tevékenység, ha a gyerekeket meghallgatja személyes élményeiről, történeteikről. Sok tanító sajnós ózdkodik attól, hogy időt pazaroljon erre a tevékenységre.

A „*lassítás*” szellemében javasolja a sétát, a gyaloglást, a szemlélődést, a környezetszennyező autózás helyett. Provokatív ötlete úgy hangzik, hogy a tanítók vigyék ki a gyerekeket az iskola elé, üljenek le a puha fűben, heveredjenek le a virágok közé és nézzék a felhők mozgását, gyönyörködjenek a természet szépségében. Milyen iskola ez? Különleges.

Szót emel a virtuális valóság, a szimuláció, a mobil visszaszorításáért. Zavalloni szerint ezek nem kellenek, helyette élő, konkrét tapasztalatokra van szükség. Meglátása szerint a fénymásolás az iskoláink nagy átka. Mindent fénymásolunk, mindent le akarunk másolni, aztán odaadjuk a gyerekeinknek, hogy színezzék ki. Helyette rajzoljanak a gyerekek! A fénymásolat-didaktika a gyerekek művészi hajlamainak megsemmisülését eredményezi. Hol van az eredetiség, a kreativitás, az egyediség? Meg kell tanítani a gyerekeket a rajzolásra, az önkifejezésre. A kéz alkot, felfedez, dolgozik, játszik. A kézügyesség alapvető tapasztalat a megértésben. A játékos felfedezés örömet vissza kell adni a gyerekeknek. kreatív munka, a kétkezi dolgok segítik a személyes fejlődést.

Érdekes ötlete, hogy térjünk vissza a tollhegyhez és a tollszárhoz! Ezzel szerinte könnyebben megy a fogalmazás, a kéz lágyabb, az elme lazább lesz, ezen túlmenően a gyerekekkel megszerettetheti az írást,

---

¹⁷ Zavalloni, Gianfranco (é.n.): La pedagogia della lumaca. Per una scuola lenta e nonviolenta. <http://www.pedagogiadellalumaca.org/i-temi.html> (2009.09.01.)

mint tevékenységet. A töltőtollal nem lehet gyorsan írni, így szebb lesz a külalak és a szép betűkapcsolatokat ráadásul memorizálni is könnyebb.

A modern iskolákat uraló tanulás-rögzítés-magolás-felelés együttese helyett a tanulásnak játékoságáért emeli fel a szívat, amint az Barbiana-ban is történt. Elengedhetetlenül fontos megítélése szerint, hogy az iskolai munkát a tanárok misszióként fogják fel, amint például Don Lorenzo Milani is. Véleménye az, hogy boldogabbak és elkötelezettebbek lennének a pedagógusok, ha a kötelező órák száma csökkenne. Több idő jutna a felkészülésre, a rekreációra, a szakmai továbbképzésre, elkerülhető lenne a kiégés, mint jelenség. Kis iskolákról és kis csoportokról álmodik, mert ahol tömegeket oktatnak, ott szerinte nem valósulhat meg minőségi oktatás¹⁸.

Gianfranco Zavalloni a pedagógiai értékelés témakörét is átrajzolja. Javaslat: Töröljük el az osztályzatokat! Szerinte a jegyek a gyerekekből kiölik a tevékenység örömet, nem örömmel tanulnak, hanem kötelességből, versenyből. Ismét a Barbiana-i iskolához nyúl vissza, mondván, a Scuola di Barbiana-ban sem volt buktatás, sem jegyek, pedig minőségi oktatás folyt. Itt nem kellett félni a kudarctól, a gyerekek a tanulásban az örömet látták.

A „*Csiga Pedagógia*” megálmodója a házi feladat szükségességét is megkérdőjelezi. Több, mint bölcs megoldásnak tartaná, ha ezt is eltörölnék, hiszen szükség van mentális pihenésre is. A nehéz iskolatáska problémáján úgy segítene, hogy kevesebb iskolai felszerelés kellene, kevesebb füzet, de ha ügyesen használják őket, hipertextként is funkcionálhatnak.

Zavalloni, akárcsak Don Milani, az iskola kiemelt feladatának tartja a kritikai gondolkodás fejlesztését. Ennek kialakításához szerinte elengedhetetlenek a kooperatív oktatási módszerek, amelyeket a legendás pap-nevelő is alkalmazott. A „*Csiga Pedagógia*” megálmodója azt javasolja, az iskolát szervezzük meg úgy, hogy az a gyerekek, a tanárok és a szülők számára is érdekes legyen, nagy, közös tapasztalat. Kiemelt szerepet kellene kapnia a művészeti fejlesztésnek, a sok manuális tevékenységnek.

---

18 Uo.

Zavalloni felhívja a figyelmet arra is, hogy a gyerekeknek sok mozgásra van szükségük, az iskolában is. Szünetekre van szükségük, mozgásra, térre, időre, szabadságra, amelyhez harmonikus iskolaudvar dukál és sok zöld terület. Ami pedig a berendezést illeti, figyelmünkbe ajánlja az ergonómiai kialakítást, a minőségi berendezéseket.

Zavalloni arra mutat rá, hogy az iskola akkor lesz jó, ha mindannyian - szülők, gyerekek, tanárok - érdekes kalandként fogjuk fel. A sikeres munka záloga az együttműködés, a jó kapcsolat a szülőkkel. És persze: sok-sok vidámságot kell vinni a falak közé¹⁹.

Az elemzett források alapján összefoglalóan megállapítható, hogy Don Lorenzo Milani és Gianfranco Zavalloni iskolája egyszerre formabontó, provokatív, különleges és gyermekközpontú. Don Lorenzo Milani Barbiana-ban olyan iskolát hozott létre, ahol a tanulást a diákok igazi kalandnak és kihívásnak érezték, azt is tudatosítva, hogy az iskolázottság kitörést jelenthet a nehéz életkörülményekből. Gianfranco Zavalloni pedagógiai modellje a „lassítás” filozófiájára épül, amely szerinte az iskolát békéssé és kellemes helyé varázsolja. Közös üzenete a bemutatott iskolamodelleknek, hogy a tanulás a szív örömét jelentse a diákok számára.

---

19 Uo.

PARTICULAR SCHOOLS
THE SCHOOL MODELS OF DON LORENZO MILANI AND
GIANFRANCO ZAVALLONI

Abstract

Don Lorenzo Milani and Gianfranco Zavalloni are prominent and interesting figures of the Italian pedagogy, their novel theoretical and pedagogical initiatives have made known them. Their name still sounds alien in Hungary. The study aims to show their pedagogical opinion system and provide insight into their pedagogical model which are inspired and united by intention of renewal. The article answers the researcher's questions with the method of synthetising analysis, using primary and secondary sources, in Italian. The study can extend the frames of references of the home cultivators of science of education and it may be useful also for the practicing teachers.

A szerző

Dr. habil. K. Farkas Claudia PhD.

Egyetemi docens

farkas.claudia@kpvk.pte.hu

Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet.

Végzettségek: PhD (2002), Habilitáció (2013)

Kutatási területe: Neveléstörténet

Fontosabb publikációi: Jogok nélkül. A zsidó lét Magyarországon, 1920-1944. (Napvilág Kiadó, 2010); Olasz pedagógiai modellek (PTE FEEK, 2015); Zsidósors Mohácson 1944-ben (PTE FEEK, 2015); Jogfosztástól a zsidó iskoláig. Fajvédelem és oktatáspolitikai a fasiszta Olaszországban (Belvedere Meridionale, 2015)

MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának tagja

***

SZEKSZÁRD MEGYEI JOGÚ VÁROS ELEMZÉSE TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI ASPEKTUSBÓL

*Slezák-Bartos Zsuzsanna – Huszti Zsolt –
Oroszi Viktor György – Vasné Guld Zsuzsanna – Raffay Zoltán*

Absztrakt

Szekszárd MJV adottságai nyomán, stratégiájának értékelése mentén végeztünk vizsgálatokat, készítettünk elemzéseket. A város morfológiai tulajdonságai, gazdasági élete, annak továbbfejlődése kapcsán alapvető fontosságú, hogy a kiaknázatlan lehetőségeket turisztikai szempontból hasznosítani tudja. Tanulmányunkban a területfejlesztési dokumentumok vizsgálatán túl értékeltük az egyes kapcsolódó operatív programok eredményeit.

1. Szekszárd természeti környezete és helyzete

1.1. Elhelyezkedés

Szekszárd MJV közigazgatási területe két eltérő arculatú kistáj, a Tolnai-Sárköz és a Szekszárdi-dombság határán helyezkedik el. A város települése abból a szempontból kedvező, hogy ennek a két kistájnak a határvonala egyúttal az Alföld és a Dunántúli-dombság határvonala is. Ezen a peremterületen haladt keresztül a római limes nyomvonala is, tehát jelentős hadi és kereskedelmi útvonalként funkcionál már évezredek óta (*DUNAÚJVÁROSI TERÜLETI TERVEZŐ ÉS HUMÁNSZOLGÁLTATÓ BT., 2014*).

2. Szekszárd MJV tevékenységének fejlesztéséhez kapcsolódó dokumentumok elemzése

2.1. Szekszárd megjelenése tágabb térségének területfejlesztési anyagaiban

2.1.1. Szekszárd az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióban

A dokumentum rendkívül alapos helyzetelemzést tartalmaz, benne Magyarország helyével a világban, illetve a hazánkon belüli társadalmi-gazdasági helyzetképpel és környezeti trendekkel.

A hosszú távú (2014-2030) fejlesztési célkitűzések közt nevesítve Szekszárd a főváros körüli külső városgyűrű meghatározó gazdasági szerepkörrel rendelkező városai közt szerepel, az alábbi megállapításokkal: „Szekszárd adottságait és történelmi hagyományait tekintve méltán viseli a „bor és a kultúra városa” címet, de jelentős mértékben támaszkodhat a tejipar, borászat, textilipar, fémfeldolgozó-ipar, építőipar húzóágazataira, valamint a tudás alapú iparágak és az autóiipari fejlesztések terén elért eredményeire is. Új közlekedési csomópontként (M6-M9) logisztikai jelentősége is nőhet, és látogatottsága a minőségi (bor-, öko-, vadász-, vízi-) turizmusra irányuló fejlesztésekkel növekedhet. Közvetlen városi vonzáskörzete kiegészül a Szekszárdi-Geresdi-dombság egyes településeivel, a Sárköz és kisebb részben a Völgység egyes területeivel, hatása a Duna mentén Pakstól Mohácsig érzékelhető.” (OFTK 2014, p. 146.)

A megyék és Budapest területfejlesztési igényei és feladatai közt Tolna megye erőteljes agrárjellegét emeli ki, mint a települések arculatát meghatározó tényezőt. A turisztikai vonzerők közt említésre kerülnek a Szekszárdot közvetlenül érintő történelmi borvidékek, de az erdők (Gemenc közelsége), a népművészet, továbbá a gyógy- és termálfürdők Szekszárdon is értelmezhető vonzerők, amelyekre a város marketingje építhet.

Az azonosított fejlesztési irányok közt Szekszárdot érintheti

- a Paksi Atomerőmű fejlesztéséhez kapcsolódó szak- és felsőoktatási képzés biztosítása (elsősorban a Pécsi Tudományegyetem szekszárdi Illyés Gyula Kara számára lehetőség);
- piacépes, hagyományosan jelenlévő ipari ágazatok fejlesztése (élelmiszeripar, textil- és bőripar, fémfeldolgozás), mezőgazdasági termékek feldolgozása, piaci értékesítése; a biotermelés ösztönzése, az agrármarketing-tevékenység fejlesztése – van már ilyen irányú kezdeményezés, a „Minőségi helyi élelmiszer - Szekszárd és vidéke” védjegy (lásd: www.szekszarditermek.hu);
- közúti és vasúti közlekedési infrastruktúra fejlesztése (M9 gyorsforgalmi út, ami Szekszárdot kiemelt logisztikai központtá teheti, s ez a város arculatát is meghatározhatja);
- a turizmus jelenlévő ágazatainak fejlesztése, tematikus összekapcsolása, amely Szekszárd esetében a kulturális turizmus, a helyi fesztiválok segítségével a borturizmus, a Sió-csatorna fejlesztése esetén a vízi turizmus fejlesztését jelenti.

A dokumentumban kiemelten szerepel Szekszárd, mint megyei fejlesztési pólus központi és idegenforgalmi funkcióinak megerősítése, amely a marketingtevékenység során feltétlenül felhasználandó.

2.1.2. Szekszárd a 2007–2013-as Dél-dunántúli operatív programban

A dokumentum Szekszárdot a régió székhelyének, Pécs egyik társközpontjaként említi, olyan településként, amely Kaposvárral és Péccsel együtt valós térségi központi funkciókat tölt be, és ahol már megindult az agglomerálódás és a szuburbanizációs folyamat. A régió legfejlettebb térségei közt említi a dokumentum Szekszárdot két megyeszékhely, illetve Siófok társaságában.

A város gazdaságában kiemelkedik a szerveződő autóiipari klaszter. A régióban pozitív változás a speciális igényeket kielégítő szakképzési programok megjelenése, melyek közül a Szekszárdon induló borászati képzés kiemelt jelentőségű, s tovább erősítheti a „Szekszárd, a bor városa” image-et.

A Paks-Szekszárd-Mohács tengely a régió három növekedési zónájának egyike. Az autópálya-fejlesztések hatására erősödő logisztikai potenciált a város kihasználhatja marketingtevékenysége során, akár csak a Duna-mentén a tolnai, szekszárdi és mohácsi borvidékre, mint turisztikai magtermékre épülve megvalósítandó turisztikai termékfejlesztéseket (ez a jelleg a térség természeti és kulturális értékeivel egészül ki).

A kultúrának a turisztikai vonzerők közt kiemelt szerepe van, a régióban többek között Szekszárdon komoly esélyt jelent a jelenlegi, részben már most is kultúrára épülő kínálat szélesítésére, a város újrapozicionálására – „Szekszárd, a bor városa” helyett „Szekszárd, a bor és a kultúra városa” (*DÉL-DUNÁNTÚLI REGIONÁLIS FEJLESZTÉSI ÜGYNÖKSÉG, 2007*).

2.1.3 Szekszárd a Tolna Megyei Területfejlesztési Programban

A program Tolna megyében területi dimenzionáló elemként említi például a szekszárdi borászatot, illetve a Szekszárdot ugyancsak közvetlenül érintő M6-os autópályát.

A kiemelt prioritásként említett turizmusfejlesztésben a szekszárdi bor, mint turisztikai attrakció közvetlenül érinti a várost, de a közeli Gemenc fejlesztése is a „Szekszárd, a Gemenc városa” image-t erősítheti.

A szekszárdi járásnak a város marketingtevékenysége során kihasználható erősségei:

- A leginkább prosperáló járás Paks mellett
- Szekszárd központi helyzete (foglalkoztatási hatás, szolgáltatások)
- Logisztikai potenciál: az M6-os autópálya, a jövőben az M9-es gyorsforgalmi út
- Jelentős igazgatási és közszolgáltatási központ (például egészségügy, oktatás)
- Több lábon álló gazdaság: jelentős élelmiszeripar, feldolgozóipar, agrárium és ahhoz kapcsolódó magas hozzáadott értékű szolgáltatások

- Borvidék: prosperáló borászatok, jelentős turisztikai potenciál a borászatokban és a szüreti fesztiválban
- Gemenci erdő (Hétfá Elemző Központ, 2014)

2.1.4. Szekszárd MJV Gazdasági Program 2010–2014

Érdeemes megnézni, milyen marketingtevékenységgel számol „Szekszárd, a fejlődő város”. A fejlesztések legelső prioritása a gazdaság versenyképességének javítása a befektetés-ösztönzésen belül számol a befektetés-marketing működtetésével. Nem megy azonban túl a dokumentum az általánosságok szintjén, amikor csak a logisztikai szereppel számol, illetve azt a nehezen kézzelfogható feladatott határozza meg, miszerint „a befektetés-ösztönző programot a gazdasági élet szereplőinek minél szélesebb körében ismertté kell tenni” (MÁTÉ 2013).

Már a bevezetésben is szerepel, hogy „intenzívebb marketingpolitikát kell folytatni”, de az már nem, hogy ez pontosan mit takar: turizmusmarketinget? Befektetés-ösztönzést? A helyi lakosságnak a városi fejlesztési célokkal való azonosulását segítő marketingtevékenységet?

Konkrét tevékenység, ahol felmerül a marketing szerepe, a rendezvény- és konferenciaturizmus fejlesztése, illetve a már említett befektetés-marketing működtetése (SZEKSZÁRD MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, 2012).

2.2. Szekszárd releváns fejlesztési dokumentumai

A TEIR-ben működő Rendezési Terv Kataszter az alábbi tervezési dokumentumokat ismeri Szekszárd kapcsán (1. táblázat):

Terv. bef./ jóváh.	Terv címe	Terv típus, szabvány	Döntés	Vonatkozás	Hatályon kívül?
2013.03	Szekszárd, szabályozási terv és HÉSZ - egységes szerkezetben 2013	Helyi építési szabályzat Szabályozási terv	8/2004. (III. 1.) rendelet	teljes t.	-
2007.05	Szekszárd, szabályozási terv és helyi építési szabályzat módosítása	Helyi építési szabályzat Szabályozási terv	21/2007. (V.14.) Rendelet	t. rész	-
2004.03	Szekszárd, szabályozási terv és helyi építési szabályzat	Helyi építési szabályzat Szabályozási terv	8/2004. (III.01.) rend.	teljes t.	-
2004.02	Szekszárd, településszerkezeti terv	Település szerkezeti terv	36/2004. (II.26.) hat.	teljes t.	-
2002.12	Szekszárd, városfejlesztési koncepció	Településfejlesztési koncepció	251/2002 (XII.19.) hat.	teljes t.	-
2003	BM adatgyűjtés	Helyi építési szabályzat (OÉSZ); Települési rendezési terv (OÉSZ)			-

Forrás: a szerzők adatgyűjtése

1. táblázat: Szekszárd megyei jogú város hatályos tervezési dokumentumai, 2014
 Table 1: Spatial documents of Szekszárd in effect, 2014

A fenti dokumentumok közül csupán a „Szekszárd, szabályozási terv és HÉSZ – egységes szerkezetben 2013” volt elérhető és megfelelően transzparens. Ez ugyanakkor – részben frissessége okán – megfelelő és szakszerű. A Hübner Tervező Kft. által készített dokumentum jelentősebb módosítást nem igényel.

Sajnos a régi városmarketing terve nem volt elérhető, így a munka

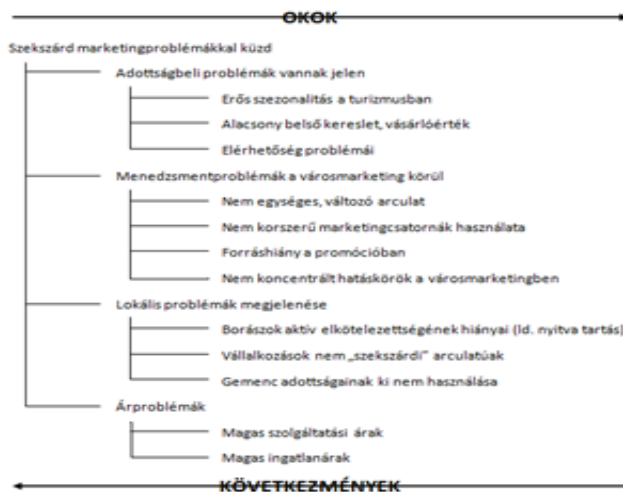
során nem tudtuk azt figyelembe venni sem az egykori állapotok és a változások rögzítéséhez, sem a meg nem valósult javaslatok leporolásához.

Megtalálható volt viszont a város honlapján a 2003-as Civil és a 2007-es Bűnmegelőzési koncepció, melyek ugyan jelen stratégiához kevésbé kapcsolódnak, de létük meggyőző érvet szolgáltat az érvényben lévő hatályos tervek teljes áttekintéséhez.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a tervellátottság megfelelő, bár az egyes tervek megújításra szorulnak, mások pedig egyáltalán nem transzparensnek, nem tesznek eleget a vonatkozó közösségi jogszabályoknak. Problémás az adott tervek és tervezési dokumentumok (feltételezett) hatályon kívül helyezésének nem jelzése is a felettes hivatali szervek és szervezetek felé.

2.3. Problémafa és célfa

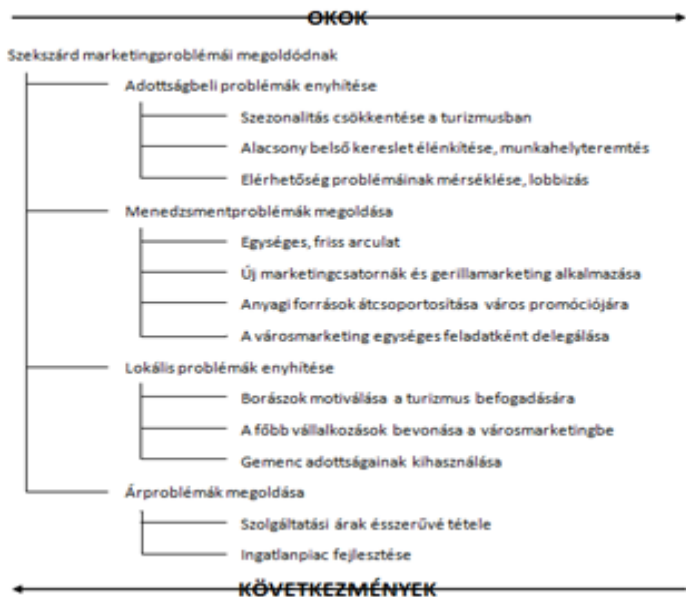
A **problémafa** (1. ábra) és a **célfa** (2. ábra) két egymással szorosan összefüggő elemzés. A két elemzés egymásból fakad oly módon, hogy csak a problémafa elkészítése után (abból származtatva) kerülhet sor a célfa kimunkálására, mely egyben a problémafa ellenőrzése is.

1. ábra: Problémafa - Forrás: a szerzők
Figure 1: Problem Tree

Egy problémafa-célfa pár egy adott projektnek egy-egy részét is átfogja, ebben az esetben nyilván a teljes (egész) elemzés a programra vonatkozik.

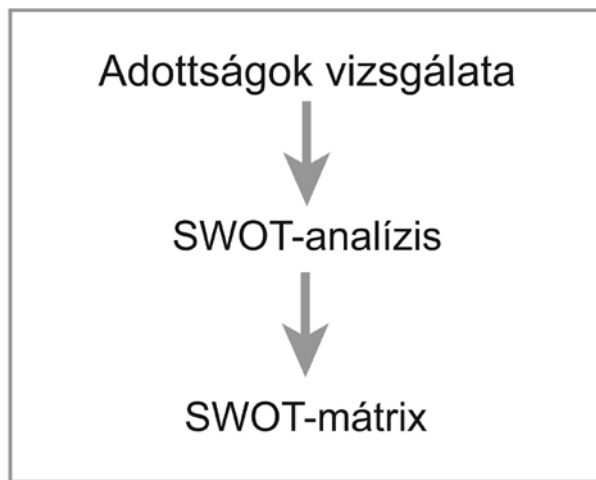
2. ábra: Célfa - Forrás: a szerzők
 Figure 2: Tree of Goals

A problémafa felállítása először a problémák azonosításával történik, majd – amennyiben sikerült azonosítani az összes lehetséges problémát – ok-okozati összefüggésekkel hierarchikus rendet kell ezek között felállítani.

A problémafa esetében az ok-okozati összefüggés annyit jelent, hogy meg kell keresni a központi problémát, amely megoldására a projekt irányul majd. A problémák e központi probléma köré csoportosulnak, és logikai rendszerbe kapcsolódva hozzák létre az ág-rajtot. A szerteágazó témáknál egyszerűsítések alkalmazhatóak.

2.4. SWOT-analízis és követendő stratégia

Sokan találkoztak már az élet különböző területein SWOT-analízissel, de legtöbbször nem komplex folyamatként, hanem izolált elemzésként kezelik azt, így viszont az elemzés nem éri el célját. A SWOT elemzés készítésének célszerű menetét mutatja be a 3. ábra.

3. ábra: A SWOT komplex folyamata - Forrás a szerzők összeállítása
Figure 3: The complex process of SWOT analysis

A SWOT betűszó. A SWOT-analízis tulajdonképpen egy egyszerű táblázat, melybe az adott projekt és környezetének vizsgálata történik meg. Egy-egy mezőbe felsorolásszerűen kell feltüntetni az erősségeket (strengths), gyengeségeket (weaknesses), lehetőségeket (opportunities) és veszélyeket (threats). (2. táblázat)

**SLEZÁK-BARTOS ZSUZSANNA – HUSZTI ZSOLT –
OROSZI VIKTOR GYÖRGY – VASNÉ GULD ZSUZSANNA – RAFFAY ZOLTÁN**

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • A bor, mint brand meglelte és erős jelenléte a város életében. • Számos, országosan és nemzetközileg is ismert és elismert borászat található Szekszárdon. Maga a borvidék 1925 hektáron terül el és a szőlőművelés hagyományai a római korig nyúlnak vissza. Leghíresebb szőlőfajta a kadarka, mely a török idején került ide. • A 2012 májusában megnyílt a Szekszárdi Családbarát Strand- és Élményfürdő minden korosztály számára kikapcsolódási lehetőséget biztosít. A Városi Sportcsarnok és a sportpályák változatos lehetőségeket kínálnak a sportolni és kikapcsolódni vágyóknak. • Több országosan ismert és sikeres vállalkozás, cég telephelye, illetve üzeme található Szekszárdon. • Számos városfejlesztési projekt valósult meg és jelenleg is zajlik a belváros rekonstrukció alakítása kapcsán. • Több bevásárlóközpont áll rendelkezésre, illetve van épülőben a lakosság kiszolgálására • A hely kommunikációs csatornák rendelkezésre állnak a gyors információáramláshoz. • Jó természeti adottságok, közeli természeti értékek: Gemenc, Sötét-völgy, Csörge-tó. • Kultúra, rendezvények és sport meglévő hagyományai (Szépinsük együtt Szekszárdot!, Szüreti Napok ismertsége és keresettsége, Bartina néptáncgyűttes emblemikus léte, múzeumok és bemutatóhelyek gazdaságága, stb.). • Az elmúlt másfél évtizedben javult az elérhetőség: M6, M9, Szent László hid. • Megyeszékhely rang és szolgáltatások. 	<ul style="list-style-type: none"> • További elérhetőségi problémák: M6 nem megy a határig, nincs M9.1 • Kommunikációs problémák: nincs határozott városi arculat; bizonytalan a szlogen és a logó, gyenge kommunikáció a helyi lakossággal, elavult informatikai megoldások. • Árérzékeny lakók, alacsony fizetések, a fizetőképes kereslet gyenge. • A lakók és lakóközösségek gyenge lokálpatriotizmusa, valamint város szervezési problémák (szemetes utcák, galamb-probléma, gyenge környezettudatosság, érdektelenség, céltalanság, gyenge pénzügyi háttér a házak szigeteléshez és korszerűsítéséhez). • Demográfiai-szociális gondok (kevés munkahely, fiatalok elvándorlása). • Kevés szórakozóhely, a borászatok esti és hét végi nyitva tartása elégtelen. • Kereskedelmi problémák (középarás üzletek hiánya, sok üres üzlethelyiség, sok kínai bolt és turkáló, nagyon problémás nyitva tartás még a borászatok esetében is, stb.). • A város megközelítése vonattal csak a MÁV 46-os számú (Sárbogárd-Szekszárd-Bátaszék) vasútvonalán történhet, Budapestről csak átszállással, illetve távolsági buszok igénybevételevel érhető el. • A város a szálláshelyek, illetve a férőhelyek számát figyelembe véve elmaradásban van, mind minőségi, mind mennyiségi tekintetben. • Kevés és korszerűtlen marketingeszközt használ fel a város. Legfőképpen a helyi média adta lehetőségeket alkalmazza. Szekszárd városi honlapja színes és tartalmas, az ide látogatók sok információt kap. • Az M6 autópálya megépítésével, annak előnyei kiaknázatlanok maradtak.

2. táblázat/ 1 .

SZEKSZÁRD MEGYEI JOGÚ VÁROS ELEMZÉSE TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI ASPEKTUSBÓL

Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> • Az M9 továbbépítése és az M6 befejezése javíthatja az elérhetőséget; ezért való lobbizás a politika szükséges célja kell, hogy legyen. • A helyi gazdaságfejlesztés munkahelyeket terem, így fizetőképes helyi kereslet jön létre. • A helyi pénz bevezetése élénkítheti a belső keresletet. • A szekszárdi cégek létükkel javíthatják a város ismertségét (Tolle tejesdoboz-hirdetés, Gemenc Volán autóbuszai, stb.). • Internetes információközlés bővítése a honlap bővítésével, illetve egyéb marketingeszközökkel, ezáltal újabb látogatók bevonása. • További rendezvények országos promotálása további lehetőségeket jelenthetne. • Az okostelefonok elterjedésével új marketingirány valósulna meg. A már bizonyított külföldi szemléletmódok, mint a blogok, Twitter, Facebook használata. Egy „élménymegosztó” honlap segítségével a pozitív tapasztalatok megosztása rövid idő alatt végbemenne, és az információ széles körben is elterjedhetne. Tervezhető egy „app” is. • Gyakorlatilag minden marketingeszköz, amit a város eddig nem használt (legfőképpen újságok, internetes honlapok, tv, rádió). • Együttműködési kapcsolatok fejlesztése, erősítése a város és a civil szervezetek, vállalkozások között (pl. borászok, Gemenc). • A Paksi Atomerőmű fejlesztésének multiplikatív fejlesztő hatásai. • Bekapcsolódás a Limes-projekt, Mária-út és más nemzetközi turisztikai fejlesztésekre. 	<ul style="list-style-type: none"> • Az egyoldalú direktmarketing használata nem vonz újabb látogatókat, így erősen csak a már „megszokott” vendégkörre támaszkodik a város. • Oktatás szempontjából Pécs nagyváros jellegéből adódóan több tanulási és kulturális lehetőséget biztosíthat a hallgatók, iskolások részére. • Egyes intézmények és szervezetek túlterhelése, az erőforrások nem megfelelő használata. • A Paksi Atomerőmű bővítése kapcsán Paks város fejlődése oly mértékben megerősödik, hogy egyes szerepekben Szekszárd riválisává válik.

2. táblázat / 2. - Szekszárd MJV SWOT elemzése Forrás: a szerzők
Table 2: SWOT analysis of the city of Szekszárd

A négy tényezőcsoport súlyát tekintve a stratégia jobbra offenzív irányba kell, hogy mutasson, de kisebbrészt, főleg az elérhetőséget és a piaci keresleti oldalt górcső alá véve, változásorientált eszközökhöz kell nyúlni (MÁTÉ 2012a, MÁTÉ 2012b).

4. Összegzés

Az elemzések alapján megállapítható, hogy azok egyértelműen kijelölik, megadják az utakat: a bor (és esetleg Gemenc) esetében az offenzív piaci magatartás fogadható el, míg a többi „termék” és szolgáltatás esetében a stratégiát diverzifikálni kell, azaz az egyes kínálati elemek kapcsán külön-külön, az érintettek bevonásával kell meghatározni a stratégiát. A meglévő egyedi vonzerők hálózattá szervezésével, új, innovatív, akár a város határán is túlnyúló, tematikus utak szervezésével színesíteni kell a meglévő turisztikai termékeket (Gonda- Raffay 2015) A két kiemelkedően fontos turisztikai terméktípus, az ökoturizmus és a borturizmus esetében ösztönözni kell a vállalkozókat a turisztikai klaszterekben történő aktívabb szerepvállalásra, az együttműködésekben rejlő szinergiák kihasználására. (Gonda T 2014)

Szembe kell nézni a független elemzések által feltárt hibákkal, folytatni és fejleszteni kell az elindított jó irányú folyamatokat (borászok fejlesztései, TDM, stb.), melyek hozzásegíthetik a várost a megfelelő fejlesztések véghezviteléhez.

5. Irodalom

- Gonda T. – Raffay Z. (2015): A tematikus utak szerepe a turizmus - és vidékfejlesztésben. In: A FALU 30:(1) pp. 49-58.
- Gonda T. (2014): A turisztikai klaszterfejlesztés régiós tapasztalatai a Dél-Dunántúlon. In: Modern Geográfia (3) pp. 1-16.
- Dunaújvárosi Területi Tervező és Humánszolgáltató Bt. (2014): Szekszárd Megyei Jogú Város Komplex Marketing Stratégiája 2014. Dunaújváros
- Máté A. (2013): A bor, a turizmus és a városmarketing kapcsolatának néhány szempontja Szekszárd város példáján az ezredfordulótól 2010-ig. In: NFA FÜZETEK 2:(2) pp. 91-100.
- Máté A. (2012a): A Szekszárdi borvidék borturizmusának megítélése a Szekszárdi Szüreti Napok tükrében. In: Aubert A. - Gyuricza L. - Huszti Zs. (szerk.): A kultúra turizmusa a turizmus kultúrája. Pécs: Idresearch Kft. - Publikon Kiadó, pp. 9-23.
- Máté, A. (2012b): Beziehung zwischen Wein, Tourismus und Marketing am Beispiel der Stadt Szekszárd. In: Trócsányi, A. - Pirisi, G. (szerk.): The role of the cultural economy and tourism in the renewal of cities. Pécs: Publikon Kiadó, pp. 173-185.
- Máté A. (2000): A természeti adottságok szerepe a Szekszárdi borvidék kialakulásában. In: Csoma Zs. - Balogh I. (szerk.): Millenniumi szőlős-boroskönyv. A szőlő és a bor Magyarországon. Budapest: Agroinform Kiadó, pp. 55-62.
- Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal (2014): Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció.
- Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség (2007): Dél-dunántúli Operatív Program. Pécs
- HÉTFA Elemző Központ (2014): Tolna Megyei Területfejlesztési Program, Szekszárd-Budapest
- Szekszárd Megyei Jogú Város Önkormányzata (2012): Szekszárd Megyei Jogú Város Önkormányzatának Gazdasági Programja 2010–2014. Szekszárd
- www.szekszarditermek.hu

ANALYSIS OF THE CITY OF SZEKSZÁRD FROM AN URBAN DEVELOPMENT ASPECT

Abstract

The paper is any analysis of the City of Szekszárd on the basis of the endowments of the city and taking its latest development strategy into consideration. On the basis of the morphological features of the city, its economic life and the further development thereof it is of vital importance that the city uses the so far unutilised possibilities in tourism developments. In addition to the survey of the spatial development concepts concerning the city and its narrower and wider environment, the authors also analyses in the paper the results of the respective operational programmes that had any impact on the development of Szekszárd.

The analyses clearly marked the future development paths for Szekszárd: it is wine (and maybe the renowned natural reserve of Gemenc, the largest floodplain forest in Europe) where an offensive market strategy is to be followed, whereas in the case of other “products” and services the strategies should be more diverse, i.e. the respective strategies concerning the respective supply elements must be defined separately, with the inclusion of the stakeholders.

The city management must be confronted with the mistakes revealed by independent analyses, and besides measures taken to remedy these problems, the positive processes launched (developments initiated by the wineries, tourism destination management organisation etc.), which may promote the progress of the city, must be continued and further developed.

A tanulmány szerzői

Slezák-Bartos Zsuzsanna PhD

adjunktus

slezak@kpvk.pte.hu

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Élelmiszergazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Husztai Zsolt PhD

ügyvezető igazgató

zsolt.husztai@fruitveb.hu

FruitVeB Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet,

Oroszi Viktor György PhD

adjunktus

oroszi.viktor@kpvk.pte.hu

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Élelmiszergazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Vasné Guld Zsuzsanna

tanársegéd

vas.gaborne@kpvk.pte.hu

Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Élelmiszergazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Raffay Zoltán PhD

főiskolai docens

raffay.zoltan@igyk.pte.hu

Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar Gazdaságtudományi és Turisztikai Intézet

***

LEX COLLEGI AESCULAPI ET HYGIAE¹

Szabó Ernő

Absztrakt

Tanulmányom elsődleges célja az Aesculapius és Hygia istenségekről elnevezett, Róma városi magánegyesület alapszabályának magyar nyelvű közreadása. Az Antoninus Pius-kori, latin nyelvű feliratos forrás a kevés teljes egészében fennmaradt leges collegiorum egyike.

A forrás jellegéből adódóan a fordítás során a szövegűsége a stilisztikai szempontok elé helyeztem. Fordításom alapjául A. E. Gordon feliratkiadása² szolgált, olvasatát azonban néhány helyen módosítottam.³ A feliratot a jobb átláthatóság kedvéért tartalmi szempontok alapján fejezetekre tagoltam, amelyeket címekkel láttam el. A fordítás során a megfelelő helyeken lábjegyzetes formában jeleztem az epigráfiai és filológiai problémákat, a különféle értelmezési lehetőségeket, a szakirodalmi hivatkozásokon túl azonban nem bocsátkoztam az egyes jelenségek részletes elemzésébe. Kerek zárójelben állnak azok a magyar kifejezések, amelyek megfelelői a latin szövegben nem szerepelnek, de segítik a megértést.

---

1 Lektor: Dr. habil. Szabó Ádám, PhD

2 Gordon, Arthur E.: *Album of Dated Latin Inscriptions II. Rome and the Neighbourhood*, A.D. 100–199. Berkeley – Los Angeles, University of California Press, 1964. 90–94. p. (nr. 217. Pl. 99)

3 A 12–13, 15–16. sorokban ötször fordul elő a *PANE* szóalak, hol *activ* mondat tárgyaként, hol *passiv* mondat alanyaként. A *pane(s)* kiegészítéssel mind az öt esetben feloldható a korábbi olvasatoknál jelentkező nyelvtani és tartalmi ellentmondás. A végmássalhangzó „kopása” a *panes* szóval kapcsolatot alkotó *vinum* esetében is megfigyelhető három alkalommal: *VINV*. A *panes* többes számban szerepel a *lex collegi salutaris Dianae et Antinoi* feliraton is: Szabó Ernő: *A lanuviumi collegium salutare Dianae et Antinoi törvénye*. In: *Annona Nova* 2011. A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Kerényi Károly Szakkollégium, 2012. 90. p. (II.15)

A lelőhely

A felirathordozó eredeti lelőhelye nem ismert, sorsa a 17. századig követhető vissza, ekkor a Palazzo Barberini⁴ kertjében állt.⁵ Luigi Barberini herceg jóvoltából 1910-ben került a Musei Vaticani-ba,⁶ jelenleg is itt található.⁷ Eredeti felállítási helye sem határozható meg egyértelműen, a legkézenfekvőbb lehetőség az egyesület székháza a Via Appián, Mars szentélye közelében⁸ (2. ábra: 28). A székház (*schola*) maradványait azonban még nem sikerült azonosítani. A társulat életében fontos szerepet játszott továbbá a Campus Martiuson álló Templum Divorumnak nevezett épületkomplexum részét képező Aedes Divi Titi (2. ábra: 11). Itt tartották gyűléseiket, valamint ez volt a csak *sportula*-osztással járó ünnepnapok színhelye.⁹

4 A mellékelt térképen Quirinus szentélyét (2. ábra: 21) találjuk a későbbi Palazzo Barberini helyén.

5 Spon, Jacob: *Recherches curieuses d'antiquité, contenues en plusieurs dissertations, sur des médailles, bas-reliefs, statuës, mosaïques, et inscriptions antiques enrichies d'un grand nombre de figures en taille douce.* Lyon, Amaury, 1683. 326. p.; vö. Capmartin de Chaupy, Bertrand: *Découverte de la maison de campagne d'Horace.* Tome troisieme. Rome, Ughetti, 1769. 370. p.: „caché avec un grand nombre d'autres derrière un espalier de laurier au Palais Barberini”

6 Marucchi, Orazio: *Guida speciale della galleria lapidaria del museo Vaticano: con appendice sopra alcune altre piu insigni iscrizioni dello stesso museo teste riunite e con molte riproduzioni fotografiche. (Musei e gallerie pontificie II.)*. Roma, Tipografia poliglotta Vaticana, 1912. 73. p.

7 Museo Pio-Clementino, Gabinetto dell'Apoxyomenos, inv. 1172. (Beaujeu az 1980-as évek elején nem találta a feliratot, noha az a Musei Vaticani-ban megtekinthető volt akkor is: Beaujeu, Jean: *A-t-il existé une direction des musées dans la Rome impériale? Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, (126.) 1982. 671. p. 1. not.

8 Lásd: a felirat 11. sora. Bollmann arra tesz utalást, hogy a feliratot itt találták, erre vonatkozóan azonban nincs adatunk: Bollmann, Beate: *Römische Vereinshäuser. Untersuchungen zu den Scholae der römischen Berufs-, Kult- und Augustalen-Kollegien in Italien.* Mainz, Verlag Philipp von Zabern, 1998. 227, 238. p. Ellenben ezen a területen találtak egy Aesculapiusnak és Hygiának szentelt, a tárgyalat felirattal megegyező időszakra keltezhető oltárt, amelyet egy *equus singularis* állított: CIL VI 19; Renberg, Gil H.: *Public and Private Places of Worship in the Cult of Asclepius at Rome. Memoirs of the American Academy in Rome*, (51/52.) 2007. 144. p. Cat. No. 12. vö. Cat. No. 13.

9 Lásd: a felirat 8–10. és 23. sorai.

A felirat elhelyezése szempontjából ez utóbbi helyszínt sem szabad elvetnünk.

A hordozó

A felirathordozó márványtábla két darabra hasadt (3. ábra¹⁰). A CIL 1882-ben publikált rajza (4. ábra) a köemléket még egyben, épségben ábrázolja¹¹, a sérülés valószínűleg az ezt követő időszakban történt, talán a felirat költöztetésekor. A fekvő téglalap alakú tábla tetején előre és kétoldalt kiugró párkányzatot alakítottak ki, ezen kapott helyet a felirat első sora. Gordon adatai szerint a tábla magassága 70 cm, szélessége 115 cm, mérhető vastagsága 3,4 cm.¹² A felirat egyházas elrendezésű, 24 sorral, a középre igazított első sortól eltekintve a sorok teljesen kitöltik a rendelkezésre álló helyet. Más egyesületi alapszabályokkal¹³ ellentétben a felirat megkomponálásakor nem törekedtek a tartalmilag elkülönülő szakaszok vizuális megkülön-

10 A hordozóról publikált további fotók: Marucchi, Orazio 1912. 74. p. (Fig. 16); Gordon, Arthur E. 1964. Pl. 99. nr. 217 (lenyomat); Andraea, Bernard: Bildkatalog der Skulpturen des Vatikanischen Museums. Bd. 2: Museo Pio Clementino - Cortile Ottagono. Berlin, de Gruyter, 1998. 417. p. (APOX 14); Donahue, John F.: The Roman community at table during the Principate. Ann Arbor, University of Michigan Press, 2004. 86. p. (Fig. 8); Hemelrijk, Emily A.: Fictive Motherhood and Female Authority in Roman Cities. *EuGeStA, Journal on Gender Studies in Antiquity*, (2.) 2012. 217. p. (Fig. 1)

A CIL rajzot közölt a feliratról (4. ábra): CIL VI 10234. Hübner palaeographiai munkájában a 2–3. sorok elejéről készült rajzot tett közzé (5. ábra): Hübner, Emil: *Exempla scripturae epigraphicae Latinae a Caesaris dictatoris morte ad aetatem Iustiniani*. Berlin, 1885. 365. p. (nr. 1044)

11 Ellentétben más felületi sérülésekkel, a törésvonal mentén keletkezett, az olvasatot nehezítő sérülések nincsenek feltüntetve a CIL rajzán (ahogy maga a törésvonal sem): CIL VI 10234

12 A párkányzat szélessége 118,7 cm, magassága 10 cm, mérhető vastagsága 5,2 cm: Gordon, Arthur E. 1964. 90. p.

13 Szabó Ernő 2012. 83. p.; Szabó Ernő: *Lex collegii negotiantium citriariorum et eborariorum*. In: *Európé égisze alatt. Ünnepi tanulmányok Fekete Mária hatvanötödik születésnapjára kollégáitól, barátaitól és tanítványaitól* (eds.: Csabai Zoltán – Szabó Ernő – Vilmos László – Vitári-Wéber Adrienn), (*Ókor-Történet-Írás* 4.). Pécs – Budapest, Pécsi Tudományegyetem, Ókortörténeti Tanszék – L'Harmattan, 2015. 300. p.

bőztetésére. Üres térközt¹⁴ kizárólag a 19. sorban találunk, talán így igyekeztek biztosítani a további adományok utólagos beiktatásának lehetőségét. Az első sorban a betűk 2,65–2,9 cm, a második sorban 2,1–2,3 cm magasak, a további sorok betűmérete 1–1,5 cm körül alakul.¹⁵ A betűvájatok vörös festése szinte hibátlan, elképzelhető, hogy nem az eredeti, antik színezés eredménye. *Nexus* nem fordul elő a szövegben, ugyanakkor kiemelkedően sok a rövidített szóalak.¹⁶ A második sor közepéig háromszög alakú *interpunctiók* alkalmazása figyelhető meg, ezt követően használatuk elmarad.

Keltezés

A felirat a *consulok* neve (C. Bruttius Praesens és A. Iunius Rufinus) alapján¹⁷ Kr. u. 153-ra keltezhető. Minthogy az alapszabály elfogadásáról március 11-én született döntés,¹⁸ az év ezt követő időszakában kerülhetett sor a kőbe vésésére és a feliratállításra.

A collegium Aesculapi et Hygiae

A görög gyógyító istenség, Aesculapius és lánya, Hygia a Birodalom nyugati felében is nagy népszerűségnek örvendett.¹⁹ Ugyanakkor a kultuszuk köré szerveződő magánegyesületekről – azaz olyan társulatokról, amelyek elnevezésében is megmutatkozik az istenpáros – viszonylag

---

14 Kb. 26 betűnyi üres hely.

15 Gordon adatai (Gordon, Arthur E. 1964. 90–91 p.; Gordon, Arthur E.: *Illustrated introduction to Latin epigraphy*. Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press, 1983. 148. p.) A 2. és 3. sorokra vonatkozóan eltérő méretadatokat ad meg Hübner: 2 cm és 1,2 cm: Hübner, Emil 1885. 365. p. (nr. 1044)

16 Az írásképhez részletesen: Gordon, Arthur E. 1964. 91. p.; Gordon, Arthur E. 1983. 150–151. p. Gordon adatai szerint a 613 szóból 142 rövidített.

17 Degrassi, Attilio: *I fasti consulari dell'Impero Romano dal 30 avanti Cristo al 613 dopo Cristo*. (*Sussidi eruditi* 3.). Roma, Ed. di Storia e Letteratura, 1952. 43. p.

18 Lásd: a felirat 9. és 23–24. sorai.

19 Összefoglalóan: Kerényi Károly: *Az isteni orvos. Tanulmányok Asklépiosról és kultuszhelyeiről*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1999. = Kerényi, Karl: *Der Göttliche Arzt. Studien über Asklepios und seine Kultstätte*. Basel, Ciba, 1948. Róma városra vonatkozóan: Renberg, Gil H. 2007.

kevés adattal rendelkezünk.²⁰ Róma városból a tárgyalt magánegyesületen kívül két ilyen társulatot ismerünk: *collegium Aesculapi et Hygiae structorum Caesaris nostri*²¹; *collegium salutare Aesculapi et Salutis Augustae*²². Antoninus Pius uralma idején Aesculapius kiemelt figyelemben részesült, a császár Kr. u. 156/157-ben – néhány évvel a tárgyalt felirat állítását követően – emlékérmet veretett a gyógyító isten Rómába érkezésének és a Tiberis-szigeti Aesculapius-szentély (2. ábra: 19) megalapításának 450. évfordulója alkalmából.²³

1. ábra: Az Antoninus Pius által veretett emlékérem hátlapja

Forrás: British Museum 1853.0512.238; Stevenson, Seth William – Smith, Charles Roach – Madden, Frederic W.: *A dictionary of Roman coins: republican and imperial*. London, George Bell & Sons, 1889. 20. p.

20 A feliratos emlékekhez lásd: Waltzing, Jean-Pierre: *Étude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains depuis les origines jusqu'à la chute de l'Empire d'Occident*. Tome IV. Indices, Liste des collèges connus, leur organisation intérieure, leur caractère religieux, funéraire et public. Louvain, Charles Peeters Libraire-éditeur, 1900. 457–458. p.

Az egyesületi kötődésű itáliai szobrokhoz és feliratokhoz: Bollmann, Beate 1998. 234. p.

21 AE 1937, 161

22 CIL VI 30983. Salus és Hygia kapcsolatához: Bíróné Sey Katalin: *Hygieia, Salus és Valetudo. Folia Archaeologica*, (13.) 1961. 73–79. p.

Rüpke a *collegium salutare Aesculapi et Salutis Augustae* és a tárgyalt *collegium Aesculapi et Hygiae* azonosságát feltételezi: Rüpke, Jörg: *Fasti sacerdotum I–III*. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 2005. 787, 978. p.

23 Renberg, Gil H. 2007. 124–125. p.

Kutatástörténet

A felirat első nyomtatott kiadása²⁴ J. Spon nevéhez fűződik, aki korát meghaladó tudományos igénnyel publikálta a forrást 1679-ben²⁵, majd 1683-ban²⁶, ez utóbbi közlés a felirat francia fordítását is tartalmazza. A 18. században Spon nyomán adta közre a forrást R. Fabretti,²⁷ majd S. Donati.²⁸ A 19. század első felének feliratos korpuszai²⁹ után 1882-ben a CIL hatodik kötetében jelent meg a felirat Bormann gondozásában.³⁰ Bekerült a századforduló tematikus feliratgyűjteményeibe³¹ és magától értetődően a római magánegyesületekkel foglalkozó monográfiák is feldolgozták a forrást.³² Az újabb – és a jelenleg rendelkezésre álló legmodernebb – feliratkiadásra 1964-ig kellett várni, A. E. Gordon a keltezett latin feliratokat összegyűjtő korpuszának második kötetében³³ publikálta

24 A kézirat másolatokhoz lásd: CIL VI 10234

25 Spon, Jacob: *Miscellanea eruditae antiquitatis: Sive supplementi Gruteriani Liber Primvs. Francofurtum – Venetium, Widerholdt – Rota, 1679. 52–55. p.*

26 Spon, Jacob 1683. 326–340. p.

27 Fabretti, Raffaele: *Inscriptionum antiquarum quae in aedibus paternis asservantur explicatio et additamentum. Roma, Hercules, 1702. 724–726. p. (nr. 443)*

28 Donati, Sebastiano: *Ad novum thesaurum veterum inscriptionum CL. V. Ludovici Antonii Muratorii supplementum. Tomus secundus. Luca, Jacobus Justus, 1774. 228–229. p.*

29 Morcelli, Stefano Antonio: *De stilo inscriptionum Latinarum. Liber I. Patavium, Seminarium Patavinum, 1819. 521–524. p.*; Orelli, Johann Kaspar: *Inscriptionum Latinarum selectarum amplissima collectio ad illustrandam Romanae antiquitatis disciplinam accomodata. Volumen primum. Turicum, Orellius, Füsslinus et Socii, 1828. 420–421. p. (nr. 2417); Wilmanns, Gustav: Exempla inscriptionum Latinarum. Berolinum, Weidmann, 1873. 112–114. p. (nr. 320)*

30 CIL VI 10234

31 Bruns, Carl Georg – Gradenwitz, Otto: *Fontes iuris Romani antiqui. Pars prior, Leges et negotia. 7. Tubinga, I. C. B. Mohrius, 1909. 391–393. p. (nr. 176); ILS 7213*

32 Schiess, Traugott: *Die römischen collegia funeraticia nach den Inschriften. München, Ackermann, 1888. 118–119. p. (nr. 91); Waltzing, Jean-Pierre: Étude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains depuis les origines jusqu'à la chute de l'Empire d'Occident. Tome III. Recueil des inscriptions grecques et latines relatives aux corporations des Romains. Louvain, Charles Peeters Libraire-éditeur, 1899. 268–271. p. (nr. 1083)*

33 Gordon, Arthur E. 1964. 90–94. p. (nr. 217. Pl. 99), a korábbi olvasatokkal.

a feliratot, majd felirattani példatárában³⁴ részletek fordítását is közreadta.

A forrást angol nyelvre Ph. Harland³⁵ fordította le (részleteket közöl A. E. Gordon³⁶, J. F. Donahue³⁷, G. H. Renberg³⁸ és E. A. Hemelrijk³⁹). Német nyelven Th. Schmeller⁴⁰ adta közre a szöveget (részleteket közöl J. Rüpke⁴¹), a francia fordítás J. Spon⁴², J.-M. Flambard⁴³ és F. Jacques⁴⁴ nevéhez fűződik.

A felirat fordítása

Lex collegi Aesculapi et Hygiae. | Aesculapius és Hygia társulatának alapszabálya.

---

34 Gordon, Arthur E. 1983. 148–150. p. (nr. 66. Pl. 43)

35 Ascough, Richard S. – Harland, Philip A. – Kloppenborg, John S.: *Associations in the Greco-Roman world. A sourcebook.* Waco – Berlin, Baylor University Press – de Gruyter, 2012. 207–210. p. (nr. 322).

36 Gordon, Arthur E. 1983. 149–150. p. (1–7, 17–19, 23–24. sorok)

37 Donahue, John F. 2004. 87–88, 132–133. p. (9–16. sorok)

38 Renberg, Gil H. 2007. 109–110. p. (1–4. sorok)

39 Hemelrijk, Emily A. 2012. 207–208. p. (1–5, 9–11. sorok)

40 Schmeller, Thomas: *Hierarchie und Egalität. Eine sozialgeschichtliche Untersuchung paulinischer Gemeinden und griechisch-römischer Vereine.* Stuttgart, Verlag Katholisches Bibelwerk, 1995. 106–109. p. Schmeller német fordításának részleteit fordítja angolra: Heininger, Bernhard: *Contemporary Religions and Philosophical Schools.* In: Paul. *Life, Setting, Work, Letters* (ed.: Wischmeyer, Oda). London – New York, T & T Clark, 2012. 28–59. p.

41 Rüpke, Jörg: *Die Religion der Römer. Eine Einführung.* 2. München, C.H. Beck, 2006. 202–203. p.

42 Spon, Jacob 1683. 330–333. p.

43 Flambard, Jean-Marc: *Éléments pour une approche financière de la mort dans les classes populaires du Haut-Empire. Analyse du budget de quelques collèges funéraires de Rome et d'Italie.* In: *La Mort les morts et l'au-delà dans le monde romain. Actes du colloque de Caen 20-22 novembre 1985* (ed.: Hinard, François). Caen, Université de Caen, 1987. 236–237. p.

44 Jacques, François: *Les cités de l'Occident romain. Du Ier siècle avant J.-C. au VIe siècle après J.-C.* Paris, Les Belles Lettres, 1990. 224–226. p.

A felirat állításnak oka: Adomány I. (2–4)

Salvia C(ai) f(ilia) Marcellina ob memoriam Fl(avi) Apolloni, proc(uratoris) Aug(usti), qui fuit a pinacothecis, et Capitonis Aug(usti) l(iberti), adiutoris |³ eius, mariti sui optimi piissimi donum dedit collegio Aesculapi et Hygiae locum aediculae cum pergula et signum marmoreum

Salvia Marcellina, Caius lánya Flavius Apolloniusnak⁴⁵, a császár⁴⁶ *procurator*ának⁴⁷ emlékére, aki a képtárak felelőse⁴⁸ volt, és az ő hivatalsegédének⁴⁹ Capitonak, a császár szabadosának, igen jó és igen kegyes férjének (emlékére) adományt adott Aesculapius és Hygia társulatának: helyet⁵⁰ egy *aediculának*⁵¹ pergolával⁵²,

-
- 45 Apollonius *gentiliciuma* alapján valamely Flavius császár szabadosának fia (esetleg unokája) lehetett.
- 46 Harland fordítása pontatlan: „*procurator of the Augusti*” – Antoninus Piusnak nem volt társcsászára és a feliraton sem az AUGG alak szerepel.
- 47 A *procurator Augusti* posztokat – így a központi császári irodák vezetői hivatalait is – Hadrianus uralkodásától kezdve lovagrendűek töltötték be: Pflaum, Hans-Georg: s.v. *procurator*. In: RE (45.) 1957. 1277. col.
- 48 Az a *pinacothecis* kifejezéshez és pozícióhoz részletesen: Beaujeu, Jean 1982. (A szerző Flavius Apollonius életpályájának rekonstruálásra is kísérletet tesz.) A *procurator a pinacothecis* valószínűleg a különböző képgyűjteményeket összefogó császári főfelügyelő, intéző lehetett, a hivatal létrehozása talán Hadrianushoz köthető, vö. a *procurator a bibliothecis* tisztséggel.
- 49 Az *adiutor procuratoris Augusti* tisztséghez: Weaver, Paul Richard Carey: *Familia Caesaris. A Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves*. Cambridge, Cambridge University Press, 1972. 231–240. p.
- 50 Renberg felveti, hogy a *locus* alatt Flavius Apollonius és/vagy Marcus Ulpius Capito sírhelyét kellene értenünk: Renberg, Gil H. 2007. 109, 142. p.
- 51 Az *aedicula* kifejezéshez magánegyesületek vonatkozásában: Bollmann, Beate 1998. 47. p.
- 52 Harland fordításában „*shop*”, ami ebben a szövegkörnyezetben nehezen értelmezhető. Flambard fordításában „*treille*”, de itt valószínűleg nem kifejezetten „szőlőlugasról” van szó.

Aesculapi et solarium tectum iunctum, in |⁴ quo populus collegi s(upra) s(cripti) epuletur, quod est via Appia ad Martis intra milliarium I et II ab urbe euntibus parte laeva inter adfines Vibium Calocaerum et populum.

valamint Aesculapius márványszobrá⁵³ és egy hozzákapcsolt fedett teraszt⁵⁴, ahol a fent említett társulat tagsága lakomázhat⁵⁵, (és) ami a *via Appián*⁵⁶ van, Mars (szentélye) mellett⁵⁷, az I. és II. mérföldkövek⁵⁸ között, a Város felől érkezőknek bal oldalon, a szomszédos Vibius Calocaerus (birtoka) és a köz(földek)⁵⁹ között.

-
- 53 Az egyesületi székházak istenszobraihoz: Bollmann, Beate 1998. 145–152. p.
- 54 A *solarium* kifejezéshez: Egelhaaf-Gaiser, Ulrike: Kulträume im römischen Alltag. (Potsdamer Altertumswissenschaftliche Beiträge 2.). Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2000. 544. p.
- 55 A *collegiumi* lakomákhoz: Donahue, John F. 2004. 84–89, 126–136. p.
- 56 A Rómából kivezető, forgalmas utak mentén fekvő egyesületi székházakhoz: Bollmann, Beate 1998. 186–187. p. A városból való kiszorulásuk okát Bollmann a magas telekárakban, a telekínségben látja.
- 57 Mars szentélye (Aedes Martis, 2. ábra: 28) a városon kívül magasodott a Via Appia mentén az első mérföldkő közelében. A környező területet az *ad Martis* kifejezéssel jelölték (Cic. Q. fr. 3.7.1; Suet. Ter. 5), a Via Appia szentélyhez vezető, emelkedő szakaszát pedig *clivus Martis*nek nevezték. Bővebben: Richardson, Lawrence: A new topographical dictionary of ancient Rome. Baltimore – London, Johns Hopkins University Press, 1992. 244–245. p. (s.v. *Mars, Aedes*); 414. p. (s.v. *Via Appia*);
- 58 Az I. mérföldkő: CIL X 6812–13
- 59 Renberg felveti annak lehetőségét, hogy közföld helyett egy tájékozódási pontként, határjelölőként szolgáló nyárfáról (*populus*) lehet szó: Renberg, Gil H. 2007. 110. p. 84. not. Ehhez lásd: Takács Levente: A táj és a tájelemek szerepe a római földmérők írásaiban. *Ókor*, (11.) 2012. 1. sz. 74–79. p. (különösen: 78. p.)

Tagfelvétel, taglétszám, tagsági helyek (4–7)

Item |⁵ eadem Marcellina collegio s(upra) s(cripto) dedit donavitque HS (=sestertium) L m(ilia) n(ummum) hominibus n(umero) LX sub hac condicione ut ne plures adlegantur quam numerus s(upra) s(criptus) et ut in locum |⁶ defunctorum loca veniant et liberi adlegantur vel si quis locum suum legare volet filio vel fratri vel liberto dumtaxat, ut inferat arcae n(ostrae) partem |⁷ dimidiam funeratici.

Ugyancsak adott és ajándékozott ugyanaz a Marcellina a fent említett társulatnak 50 ezer *sestertius* szám szerint 60 személynek azzal a kikötéssel, hogy ne válasszanak be többet, mint a fent említett szám,⁶⁰ és hogy az elhunytak helyére (tag)helyek létesüljenek⁶¹ és szabadokat⁶² válasszanak be, vagy ha valaki a saját helyét⁶³ örökségül akarja hagyni fiának, vagy fivérének, vagy legfeljebb szabadosának, úgy fizesse be a pénztárunknak a temetési pénz⁶⁴ felét.⁶⁵

- 60 Schruppf a taglétszám korlátozásának okát abban látja, hogy az épületben 60 sírhely állt rendelkezésre: Schruppf, Stefan: Bestattung und Bestattungswesen im Römischen Reich. Ablauf, soziale Dimension und ökonomische Bedeutung der Totenfürsorge im lateinischen Westen. Göttingen, Bonn University Press, 2006. 188. p. Erre azonban semmi nem utal a feliraton, ráadásul – az itáliai *scholae* vizsgálata alapján – nem tudunk olyan egyesületi székházról, amely sírépítményekkel állt volna kapcsolatban: Bollmann, Beate 1998. 250. p. 86. Anm. Ausbüttel az adományozott pénzalap nagyságát (50+10=60 ezer *sestertius*) hozza összefüggésbe a taglétszám 60 főben történő maximalizálásával: Ausbüttel, Frank M.: Untersuchungen zu den Vereinen im Westen des Römischen Reiches. Kallmünz, M. Lassleben, 1982. 35. p.
- 61 Gordon, Flambard, Schmeller, Rüpke és Harland a *veneo* „elad” igével fordítja a szöveg helyét, azonban ennek helyes *act. conii. praes. imp.* alakja *veneant* lenne. Inkább a *venio* igéről lehet szó.
- 62 A *liberi* Gordon és Flambard fordításában „gyermek” Inkább arról lehet szó, hogy a társulat a rabszolgák számára nem volt nyitott. A tagság összetételére vonatkozó megkötésekhez: *lex collegii negotiantium citriariorum et eborariorum* II.1–4. sorok (Szabó Ernő 2015. p. 68.); Plin. *epist.* 10.33; Dig. 50.6.6.12.
- 63 Ausbüttel és Schruppf a *locus* kifejezést sírhelyként értelmezi: Ausbüttel, Frank M. 1982. 64. p.; Schruppf, Stefan 2006. 188–189. p. Ebben a szakaszban azonban – a szöveg logikája szerint – a tagsági helyekkel kapcsolatos szabályozások kerültek rögzítésre. A *locus* ilyen értelmű használatához: Liv. 5.13.3; 10.8.3; 10.15.8; Cic. *Verr.* 2.2.124; Nep. *Att.* 6.4.
- 64 A magánegyesületek által biztosított a temetési pénzhez (*funeraticium*): Schiess, Traugott 1888. 99–101. p.; Waltzing, Jean-Pierre 1900. 522–527. p.; Schruppf, Stefan 2006. 232–233. p.; Szabó Ernő: Magánegyesületek temetkezési hozzájárulása Pannoniában. In: *Annona Nova* 2010. A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve. Pécs, PTE BTK Kerényi Károly Szakkollégium, 2011. 97–112. p.
- 65 A tagok a *funeraticium* felével megegyező összeg befizetésével maguk gondoskodhattak a tagsági helyük örököséről, ennek hiányában *allectio* útján töltötték be az elhunytak helyeit.

Közös lakomák, ünnepi alkalmak (7–17)

Et ne eam pecuniam s(upra) s(criptam) velint in alios usus convertere sed ut ex usuris eius summae diebus infra scriptis locum confrequentarent. |⁸ Ex reditu eius summae si quod comparaverint sportulas hominib(us) n(umero) LX ex decreto univrsorum, quod gestum est in templo divorum in aede divi Titi con|ventu pleno, qui dies fuit V Id(us) Mart(ias) Bruttio Praesente et Iunio Rufino co(n)-s(ulibus), uti XIII K(alendas) Oct(obres) die felicissimo n(atali)

És ne akarják azt a fent említett pénzt más szükségletekre fordítani, hanem annak az összegnek a kamataiból⁶⁶ az alább megnevezett napokon látogassák meg a helyet⁶⁷. Annak az összegnek a jövedelméből, ha valamit megszereztek⁶⁸, osszanak szét *sportulákat*⁶⁹ szám szerint 60 személynek mindannyiunk határozata⁷⁰ értelmében, ami az isteni (császárok) templomában⁷¹ történt az isteni Titus szentélyében⁷² teljes gyűlésen, amely a március *idusa* előtti 5. napon volt (március 11.) Bruttius Praesens és Iunius Rufinus consulsága idején (Kr. u. 153)⁷³,

66 A kamathasználatra vonatkozó rész kimarad Harland fordításából.

67 Ti. a székházat, vö. 3. sor: *locus aediculae cum pergula (...) et solarium*

68 Schmeller fordításában *sportula*-vásárlásról olvashatunk, azonban a *sportula* ezen a feliraton kizárólag pénzbeli „ajándékot” jelent (így értelmét veszti a fordítás), lásd 101. jegyzet.

69 A *sportulae*hoz egyesületi vonatkozásban: Ausbüttel, Frank M. 1982. 55–57. p. A változatos *sportula*-összegekhez: Duncan-Jones, Richard: *The economy of the Roman empire. Quantitative studies.* Cambridge, Cambridge University Press, 1974. 138–144. p.

70 Harland fordítása pontatlan: a *decreto univrsorum* nem feltétlenül jelent egyhangú („*unanimously*”) határozatot.

71 A Campus Martiuson a Saepia Juliától keletre elhelyezkedő épületkomplexumot a források Templum Divorum, vagy csupán Divorum alakban említik (2. ábra: 11). A *quadriporticus* Domitianus császár építtette megistenült apja, Vespasianus és bátyja, Titus tiszteletére. Bővebben: Panzram, Sabine: Domitian und das Marsfeld. Bauen mit Programm. In: *Das Marsfeld in Rom. Beiträge* (eds.: Albers, Jon – Graßhoff, Gerd – Heinzemann, Michael – Wäfler, Markus). Bern, Bern Studies, 2008. 87–89. p.; Richardson, Lawrence 1992. 111. p. (s.v. *Divorum, Templum*)

72 A Templum Divorum bejáratának keleti és nyugati oldalán kapott helyet Vespasianus, valamint Titus szentélye (utóbbi: Aedes Divi Titi). Bővebben: Panzram, Sabine 2008. 88–89. p.

73 Degrassi, Attilio 1952. 43. p.

Antonini Aug(usti) n(ostri) Pii p(atris) p(atriciae) sportulas dividerent in ¹⁰ templo divorum in aede divi Titi C(aio) Ofilio Hermeti q(uin)q(uennali) p(er) p(etuo) vel qui tunc erit X (=denarios) III, Aelio Zenoni patri collegi X (=denarios) III, Salviae Marcellinae matri collegi X (=denarios) III, imm(unibus) ¹¹ sing(ulis) X (=denarios) II, cur(atoribus) sing(ulis) X (=denarios) II, populo sing(ulis) X (=denarios) I. Item pl(acuit) pr(idie) Non(as) Nov(embres) n(atali) collegi dividerent ex reditu s(upra) s(cripto) ad Martis in scholam n(ostram) praesentibus q(uin)q(uennali) X (=denarios) VI, patri colleg(i) X (=denarios) VI, ¹² matri collegi

hogy (tehát osszának szét)⁷⁴ az október kalendaeja előtti 13. napon (szeptember 19.) Antoninus Piusnak, a mi császárunknak, a haza atyjának igen szerencsés születésnapján *sportulákat* az isteni (császárok) templomában, az isteni Titus szentélyében⁷⁵: Caius Ofilius Hermes élethossziglani⁷⁶ *quinquennialis*nak, vagy aki azután (*quinquennialis*) lesz 3 *denariust*, Aelius Zenonak, a társulat *paterjának* 3 *denariust*, Salvia Marcellinának, a társulat *materjának*⁷⁷ 3 *denariust*, a mentességet élvezőknek⁷⁸ egyenként 2 *denariust*, a *curatorok*nak egyenként 2 *denariust*,⁷⁹ a tagságnak egyenként 1 *denariust*. Ugyancsak elhatároztuk, hogy a november *nonaeja* előtti napon (november 4.)⁸⁰ a társulat születésnapján⁸¹ osszának szét a fent említett jövedelemből Mars (szentélye) mellett a székházunkban⁸²

74 A határozat (*decretum*) körülményeire (hely, idő) vonatkozó szövegrész interpolációnak tűnik, ezért került a beszúrt szakasz után megismétlésre a mondat tárgya (*sportulas*).

75 Harland a határozathozatal helyszínének ismételt rögzítéseként értelmezi a szöveg helyet, noha itt már egyértelműen a szeptember 19-i ünnepség színhelyeként szerepel az Aedes Divi Titi, ami a székház-adományozás után is fontos szerepet töltött be az egyesület életében.

76 A *perpetuus* jelzőt Donahue kifejti fordításából.

77 A *mater collegi* címhez: Hemelrijk, Emily A. 2012. 207–211, 214–216. p.

78 Az *immunisokhoz*: Waltzing, Jean-Pierre 1900. 338–340. p.

79 A *curatorok*nak járó juttatást Flambard kifejti fordításából.

80 Téves a dátum Donahue („on 8 November”) és Harland („9th of November”) fordításában.

81 Rüpkenél „Gründungstag”, Donahue fordításában „founding date”, azonban a *collegium salutare Dianae et Antinoi* esetében a *natalis collegi* és a *constitutio collegi* nem esett egy napra, lásd: Szabó Ernő 2012. 90. p. (58. j.).

82 A *schola* egy nagyobb épületegyüttes lehetett kultuszhellyel (*aedicula*), pergolával és egy *porticus*-szerű közösségi hellyel (*solarium tectum*): Bollmann, Beate 1998. 238–239. p. A *schola* kifejezéshez általában: Uo: 47–57. p. (identifikációja és funkciói), 58–126. p. (építészeti vonatkozásai).

(=denarios) VI, imm(unibus) sing(ulis) X (=denarios) IIII, cur(atoribus) sing(ulis) X (=denarios) IIII; pane(s) a(ssium) IIII; vinum mensuras q(uin)-q(uennali) S (=sextariorum) VIII, patr(i) coll(egi) S (=sextariorum) VIII, imm(unibus) sing(ulis) S (=sextariorum) VI, cur(atoribus) sing(ulis) S (=sextariorum) VI, populo sing(ulis) S (=sextariorum) III. Item pr(idie) Non(as) Ian(uarias) |¹³ strenuas dividerent sicut jelenlévőknek: a *quinquennalis*nak 6 *denariust*, a társulat *paterjának* 6 *denariust*, a társulat *materjának* 6 *denariust*⁸³, a mentességet élvezőknek egyenként 4 *denariust*, a *curatorok*nak egyenként 4 *denariust*⁸⁴; kenyereket 4⁸⁵ *as* értékben; bor adagokat: a *quinquennalis*nak 9 *sextariust*⁸⁶, a társulat *paterjának* 9 *sextariust*, a mentességet élvezőknek egyenként 6 *sextariust*⁸⁷, a *curatorok*nak egyenként 6 *sextariust*, a tagságnak egyenként 3⁸⁸ *sextariust*⁸⁹. Ugyanígy a január *nona*je előtti napon (január 4.)⁹⁰ osszának szét

83 A *mater collegi*nak járó pénzjuttatást Flambard kifejejti fordításából, majd arról ír, hogy mivel sem kenyér-, sem boradagot nem kapott, így valószínűleg nem vett részt a lakomákon: Flambard, Jean-Marc 1987. 238. p. Értelmezése téves: boradagot tényleg nem ír elő számára a szabályzat, de az előírányzott 6 *denarius sportula* egyértelműen arra utal, hogy jelen volt a lakomákon. A nőknek Rómában ősi tilalom szerint nem szabadott bort inni – legalábbis nyilvánosan: Pol. 6. (4. tör.); Cic. rep. 4.6; Dion. Hal. 2.25.6; Plin. nat. 14.89–90; Plut. Comp. Lyc. Num. 3.5; Gell. 10.23.3.

84 Az egyszerű tagok itt kimaradtak a pénzosztásból, Schiess ezt a kőfaragó hibájának tudja be: Schiess, Traugott 1888. 107. p. 361. Anm. Flambard ezt elfogadva, beilleszt a fordításába egy – a feliraton nem szerepelő – 2 *denarios*os juttatást az egyszerű tagoknak. Tchernia szintén védhetőnek tartja Schiess korrekcióját: Tchernia, André: La formule pane et vino adjecto et l'inscription du college d'Esculape et d'Hygie (CIL, VI, 10234). *Epigraphica*, (44.) 1982. 61–63. p.

85 Jacques, Schmeller, Donahue és Harland fordításában 3 *as*.

86 kb. 4,9 liter (1 *sextarius* = 0,546 liter)

87 kb. 3,3 liter

88 Jacques fordításában 1 *sextarius*, valószínűleg a *singulis* kifejezéssel keverve a mennyiséget.

89 kb. 1,6 liter

90 Donahue fordításában téves a dátum: „on 9 January”, máshol pedig január 8-ról ír: Donahue, John F. 2004. 88, 265. p. 72. not.

s(upra) s(criptum) est XIII K(alendas) Oct(obres). Item VIII K(alendas) Mart(ias) die kar(a)e cognationis ad Martis eodem loco dividerent sportulas pane(s) et vinum sicut s(upra) s(criptum) est ¹⁴ *pr(idie) Non(as) Nov(emres). Item pr(idie) Id(us) Mart(ias) eodem loco cenam quam Ofilius Hermes q(uin)q(uennalis) omnib(us) annis dandam praesentibus promisit vel sportulas sicut solitus est dare. Item* ¹⁵ *XI K(alendas) Apr(iles) die violari eodem loco praesentibus dividerentur sportulae vinu(m) pane(s) sicut diebus s(upra) s(criptis). Item V Id(us) Mai(as) die rosae eodem loco praesentib(us) dividerentur sportulae vinu(m) et pane(s) sicut diebus s(upra) s(criptis).*

újévi ajándékokat⁹¹, amint az fent az október *kalendaeja* előtti 13. napra (szeptember 19.) vonatkozóan leírásra került. Ugyanígy a március *kalendaeja* előtti 8. napon (február 22.)⁹² a 'kedves rokonság napján'⁹³ Mars (szentélye) mellett ugyanazon a helyen osszanak szét sportulákat, kenyereket és bort, amint az fent a november *nonaeja* előtti napra (november 4.)⁹⁴ vonatkozóan leírásra került. Ugyanígy a március idusa előtti napon (március 14.)⁹⁵ ugyanazon a helyen egy ebédet⁹⁶, amit Ofilius Hermes *quinquennalis* megígért, hogy minden évben ad a jelenlévőknek, vagy *sportulákat*, ahogy szokta adni.⁹⁷ Ugyanígy az április *kalendaeja* előtti 11. napon (március 22.) az 'ibolyás napon'⁹⁸ ugyanazon a helyen osszanak szét a jelenlévőknek *sportulákat*, bort, kenyereket, ahogy a fent

91 A *strena* / *strenua* kifejezéshez és az újévi ajándékozáshoz: Baudy, Dorothea: *Strenarum commercium. Über Geschenke und Glückwünsche zum römischen Neujahrsfest. Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge*, (130.) 1987. 1–28. p.

92 Rüpke fordításában téves a dátum: „22. März”

93 A *cara cognatio* / *caristia* ünnepéhez: Ov. fast. 1.617–638.

94 Téves a dátum Donahue („8 November”) és Harland („9th of November”) fordításában.

95 Március 14-re a római naptárban a második Equirria-ünnep esett (Ov. fast. 3.517–522)

96 A *cena* kifejezéshez: Donahue, John F. 2004. 8–9. p.

97 Harland fordítása pontatlan: „and to give out the presents as it is customary” Választó mondatról van szó és a *solitus est* Hermes-szel van egeyztetve.

98 A *dies violaris* ünnephez: Schrumpf, Stefan 2006. 101. p.

Ea condicione qua in conventu placuit universis ut diebus s(upra) s(criptis) ii qui ad epulandum non convenissent sportulae et pane(s) et vinu(m) |¹⁷ eorum venirent et praesentibus divideretur excepto eorum qui trans mare erunt vel qui perpetua valetudine detinetur.

említett napokon. Ugyanígy a május *idusa* előtti 5. napon (május 11.) a rózsza napján⁹⁹ ugyanazon a helyen osszanak szét a jelenlévőknek *sportulákat*, bort és kenyereket, ahogy a fent említett napokon. Azzal a feltétellel, amit a gyűlésen mindannyian elfogadtunk, hogy a fent említett napokon azok, akik a nem jöttek el a lakomára¹⁰⁰, azok *sportuláit* és kenyereit és borát¹⁰¹ el kell adni¹⁰² és a jelenlévőknek szét kell osztani, kivéve azokét, akik tengeren túl vannak, vagy akit tartós betegség tart távol.¹⁰³

- 99 A *dies rosae / rosalia* ünnephez: Nilsson, Martin Persson: Das Rosenfest. In: *Opuscula selecta linguis Anglica, Francogallica, Germanica conscripta*. Vol. I. Lund, Gleerup, 1951. 311–329. p.; Szabó Ernő: A collegiumi halottkultusz nyomai Pannoniában. In: A IX. Országos Interdiszciplináris Grastyán Konferencia előadásai (ed.: Szappanyos Melinda). Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Grastyán Endre Szakkollégium, 2011. 423–424. p.
- 100 Az egyesület Antoninus Pius születésnapját és az újévet Titus szentélyében, azaz nyilvános helyen ünnepelte a Campus Martiuson, ahol azonban csak *sportula*-osztás történt. A lakomák színtere az egyesületi székház (*schola*) volt a Via Appián, erre öt alkalmat jelöltek ki az év folyamán.
- 101 A *sportulae et pane(s) et vinu(m)* szöveghely választ ad arra a dilemmára, hogy kenyér- és bor-*sportulákról* van-e szó, azaz a *pane* és *vinu* alakokat ablativusként kell-e értelmeznünk (így Flambard és Jacques „*sportules, du pain et du vin*”; Schmeller „*Geschenke [in Form von] Wein und Brot*”; Rüpkle „*Sporteln an Brot wie an Wein*”; Donahue „*handout of bread and wine*”; Harland „*presents of bread and wine*”). A 3. jegyzetben leírtak figyelembevételével, tekintettel az *et* kötőszóra ezen a feliraton a *sportula* kizárólag pénzbeli „ajándékot” jelent, amelyet következetesen megkülönböztettek a kenyér és bor adagoktól (valamint a *cenától*).
- 102 A *veneo* = *venum eo* ige a *vendo* = *venum do* passivumát helyettesíti.
- 103 Ausbüttel szerint mindez május 9-én kell végrehajtani, ilyesmiről azonban nincs szó a feliraton (átveszi Bollmann): Ausbüttel, Frank M. 1982. 57. p.; Bollmann, Beate 1998. 50. p.

Adomány II. (17–19)

Item P(ublius) Aelius Aug(usti) lib(ertus) Zenon¹⁸ eidem collegio s(upra) s(cripto) ob memoriam M(arci) Ulpi Aug(usti) lib(erti) Capitonis fratris sui piissimi dedit donavitque HS (=sestertium) X m(ilia) n(ummum) uti ex reditu eius summae in contributione sportularum dividerentur.

Hasonlóképp Publius Aelius Zenon, a császár szabadosa¹⁰⁴ ugyanannak a fent említett társulatnak – Marcus Ulpius Capitonak, a császár szabadosának¹⁰⁵, igen kegyes fivérének¹⁰⁶ emlékére – 10 ezer *sestertium* adott és ajándékozott azért, hogy ennek az összegnek a jövedelméből a *sportulák* juttatása folyamán osszanak szét.

A tisztségviselők kötelességei (19–22)

Quod si ea pecunia omnis quae s(upra) s(cripta) est quam dedit donavit collegio s(upra) s(cripto) ²⁰ Salvia C(ai) f(ilia) Marcellina et P(ublius) Aelius Aug(usti) lib(ertus) Zeno in alios usus convertere voluerint quam in eos usus qui s(upra) s(cripti) s(unt) quos ordo collegi n(ostri) decrevit et

Ha tehát ezt a teljes pénzösszeget¹⁰⁷, amely fent említésre került, amelyet a fent említett társulatnak adott (és) ajándékozott Salvia Marcellina, Caius lánya és Publius Aelius Zeno, a császár szabadosa, más szükségletekre¹⁰⁸ akarják fordítani, mint azok a szükségletek, amelyek fent említésre kerültek, amelyeket a társulatunk *ordo*ja határozott

104 Zenont névelemei alapján Hadrianus császár szabadította fel.

105 Capito névelemei alapján Traianus császár szabadította fel.

106 Zenon – amennyiben a *frater* kifejezés tényleges rokoni kapcsolatra utal – Salvia Marcellina sógora volt.

107 A *collegium salutare Dianae et Antinoi* pénzalapja 5,33%-ot kamatozott évente (Szabó Ernő 2012. 84. p. 29. j.), ezzel a kamatértékkel számolva a *collegium Aesculapi et Hygiae* 3200 *sestertius* éves hozammal gazdálkodhatott az 50+10 ezer *sestertius* alaptőkéjének köszönhetően. A különböző nagyságú pénzalapokhoz tartozó kamatértékekhez: Duncan-Jones, Richard 1974. 135. p. (Tab. 4.).

108 Schrumpf szerint a folyó költségek fedezésére – így épületfenntartásra is – fordíthatta a társulat a kapott összeget: Schrumpf, Stefan 2006. 188. p. Ilyesmiről nincs szó a feliraton, sőt minden eltérő célú felhasználást megtilt a szabályzat.

Schiess, Duncan-Jones, Tchernia és Flambard kísérletet tesz az ünnepi alkalmak szükségleteit fedező éves pénzmennyiség összegének meghatározására, eredményeik azonban hipotetikusak, mivel több szükséges tényező bizonytalan (*im-munisok* száma, a bor ára): Schiess, Traugott 1888. 104–105. p. 351. Anm.; Duncan-Jones, Richard 1974. 364–365. p. (App. 15.); Tchernia, André 1982. 61–63. p.; Flambard, Jean-Marc 1987. 238. p.65

uti |²¹ haec omnia q(uae) s(upra) s(cripta) s(unt) suis diebus ut ita fiant dividantque quod si adversus ea quid fecerint sive quid ita non fecerint tunc q(uin)-q(uennalis) vel curatores eiusdem collegi qui tunc erunt, si adversus ea quid fecerint q(uin)q(uennalis) et curatores s(upra) s(cripta) uti poenae nomine arcae n(ostrae) inferant HS (=sestertium) XX m(ilia) n(ummmum). |

meg és mindazok, amik fent leírásra kerültek a saját (ünne)pnapjaikra vonatkozóan, hogy úgy történjenek és legyenek szétosztva, hogyha valamit ezzel ellenkezően tesznek, vagy valamit nem úgy tesznek, akkor ugyanazon társulat *quinquennalis*a, vagy *curatorai*, akik akkor (hivatalban) lesznek, ha a fent említett *quinquennalis*¹⁰⁹ és a *curatorok* valamit ezzel ellenkezően tesznek, büntetés címén 20 ezer *sestertium* fizessenek a pénztárunknak.

Az alapszabály elfogadása (23–24)

Hoc decretum ordini n(ostro) placuit in conventu pleno quod gestum est in templo divorum in aede divi Titi V Id(us) Mart(ias) C(aio) Bruttio Prae|sente A(ulo) Iunio Rufino co(n)s(ulibus) q(uin)q(uennali) C(aio) Ofilio Hermete curatorib(us) P(ublio) Aelio Aug(usti) lib(erto) Onesimo et C(aio) Salvio Seleuco.

Ezt a határozatot elfogadta az *ordonk* a teljes gyűlésen, ami az isteni (császárok) templomában, az isteni Titus szentélyében történt a március *idusa* előtti 5. napon (március 11.) Caius Bruttius Praesens (és) Aulus Iunius Rufinus *consulsága* idején (Kr. u. 153)¹¹⁰, amikor Caius Ofilius Hermes volt a *quinquennalis*, (valamint) Publius Aelius Onesimus, a császár szabadosa¹¹¹ és Caius Salvius Seleucus¹¹² voltak a *curatorok*.

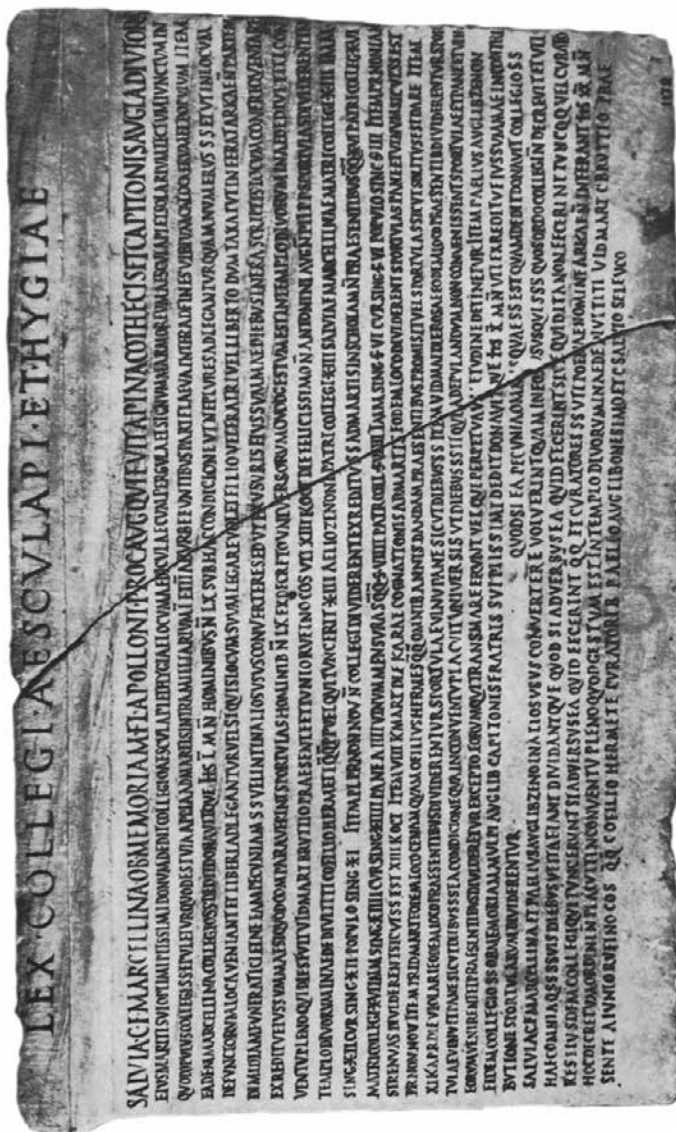
109 Schmeller fordításában „*Quinquennalen*”, az egyesületnek azonban csak egy *quinquennalis*a volt.

110 Degrassi, Attilio 1952. 43. p.

111 Onesimum névelemei alapján Hadrianus császár szabadította fel. Egy 17 évvel korábbra (Kr. u. 136) keltezett feliraton (CIL VI 975) megegyező nevű császári *libertus* szerepel, mint a Vicus Fortunae Respicientis (Regio X) *vicomagistere*.

112 Caius Salvius Seleucus a neve alapján rokona, vagy szabadosa lehetett az adományozónak (Salvia Cai filia Marcellina), esetleg az adományozó apjának.

3. ábra: A hordozóról készült foto (Forrás: Gordon, Arthur E. 1983. Pl. 43. nr. 66)

LEX·COLLEGI·AESCVLAPI·ET·HYGIAE

SALVIA · C · F · MARCELLINA · OB · MEMORIAM · FL · APOLLONI · PROC · AVG · QVI · FVIT · A · PINACOTHECIS · ET · CAPITONIS · AVG · L · ADIVTORIS · EIVS · MARTI · SVI · OPTIMI · PRESSIMI · DONAVIT · COLLEGIO · AESCVLAPI · ET · HYGIAE · LOCVM · AEDICVLAR · CVM · PREGVLA · ET · SLOGVM · MARMOREVM · ABCVLAPI · ET · SOLARIVM · TECTVM · IVNCTVM · IN · EADVM · MARCELLINA · COLLEGIO · S · S · DEDIT · DONAVITQVE · HS · L · M · N · HOMINIBVS · R · LX · SVB · HAC · CONDICIONE · VT · II · AB · VREBE · EVNTIVS · PARTE · LAEVA · INTER · ADRIENS · VIBVM · CALOCENVM · ET · POPVLVM · ITEM · QVO · POPVLVS · COLLEGI · S · S · EPVLIVT · QVOD · EST · VIA · AFPA · AD · MARTIS · INTRA · MILLIARIA · I · ET · II · AB · VREBE · EVNTIVS · PARTE · LAEVA · INTER · ADRIENS · VIBVM · CALOCENVM · ET · POPVLVM · ITEM · DEFVNCTORVM · LOCA · VENIANT · ET · LIBRI · ADEGANTVR · VEL · SI · QVIS · LOCVM · SVVM · LEGARE · VOLET · FILO · VE · FRATRI · VEL · LIBERTO · DVNTAAT · VT · INFERRAT · AREAE · R · IN · PACTVM · DIMIDIAM · FVNDRATICI · ET · NE · EAM · FECVNIAM · S · S · VELINT · IN · ALIOS · VSVS · CONVERTERE · SED · VT · EX · VSVIS · EIVS · SVMMAE · DIEBVS · INFRA · SCHRIFTS · LOCVM · CONFREQVENTIAE · EX · REDITY · EIVS · SVMMAE · SI · QVOD · CONPARAVERINT · SPORTVLAS · HOMINIB · R · LX · EX · DECERTO · VNIVERSORVM · QVOD · GESTVM · EST · IN · TEMPLO · DIVORVM · IN · AERE · DIVI · TITI · CON · VENTV · PLENO · QVI · DIES · FVIT · V · ID · MART · BAVTTIO · PRAESENTE · ET · IVNO · RVFINO · COS · V · XII · K · OCT · DIE · FELICISSIMO · R · ANTONINI · AVG · R · HI · P · P · SPORTVLAS · DIVIDERENT · IN · 10 · TEMPLO · DIVORVM · IN · AERE · DIVI · TITI · C · ORBIO · HERMETI · Q · PP · VEL · QVI · TVNC · ERIT · X · III · AELIO · ZENONI · K · III · SALVAE · MARCELLINAE · MATRI · COLLEGI · X · III · IMK · SING · X · II · CVR · SING · X · II · POPULO · SING · X · I · ITEM · FL · PA · NON · NOV · R · COLLEGI · DIVIDERENT · EX · REDITY · S · S · AD · MARTIS · IN · SCHOIAM · R · PRAESENTIBVS · Q · X · VI · PATRI · COLLEG · X · VI · MATRI · COLLEGI · X · VI · IMK · SING · X · III · PANEGIRII · VNIV · MENSVAL · Q · S · VIII · PATR · COLL · S · VIII · IMK · SING · S · VI · CVR · SING · S · VI · POPULO · SING · S · III · ITEM · PR · NON · NOV · STRENVAS · DIVIDERENT · SICVT · S · S · EST · XIII · K · OCT · ITEM · VIII · K · MART · DIE · KAE · CONDONATION · AD · MARTIS · EODVM · LOCO · DIVIDERENT · SPORTVLAS · PANE · ET · VNIV · SICVT · S · S · EST · PR · NON · NOV · ITEM · FR · ID · MART · EODVM · LOCO · CENAM · QVAM · OFILVS · HERMES · Q · OMNIB · ANNIS · DANDA · PRAESENTIBVS · PROMISIT · VEL · SPORTVLAS · SICVT · SOLITVS · EST · DARE · ITEM · XI · K · APR · DIE · VIOLARI · EODVM · LOCO · PRAESENTIBVS · DIVIDERENTVA · SPORTVLAE · VNIV · PANE · SICVT · DIEBVS · S · S · ITEM · V · ID · MAI · DIE · ROSAE · EODVM · LOCO · PRAESENTIB · DIVIDERENTVR · SPON · 15 · TVLAE · VNIV · ET · PANE · SICVT · DIEBVS · S · S · EA · CONDICIONE · QVA · IN · CONVNTV · PLACVIT · VNIVERS · VT · DIEBVS · S · I · QVI · AD · EPVLIVORVM · NON · CONVENISSENT · SPORTVLAE · ET · PANE · ET · VNIV · EORVM · VENIRENT · ET · PRAESENTIBVS · DIVIDERETVA · EXCEPTO · EORVM · QVI · TRANS · MARE · EVNT · VEL · QVI · PERPETVA · VALETVDINE · DETINETVR · ITEM · P · AELIVS · AVG · LIB · ZENON · EIDEM · COLLEGIO · S · OB · MEMORIAM · M · VLPI · AVG · LIB · CAPITONIS · FRATRIS · SVI · PISSIMI · DEDIT · DONAVITQVE · HS · X · M · RVTI · EX · REDITY · EIVS · SVMMAE · IN · CONTRI · BVTIONE · SPORTVLARVM · DIVIDERENTVR · QVODSI · EA · PECVNIA · OMNIS · QVAE · S · EST · OVAM · DEDIT · DONAVIT · COLLEGIO · S · S · SALVA · C · F · MARCELLINA · ET · P · AELIVS · AVG · LIB · ZENO · IN · ALIOS · VSVS · CONVERTERE · VOLVERINT · QVAM · IN · EOS · VSVS · QVI · S · S · QVOS · ONDO · COLLEGI · N · DICERVT · ET · VTI · HABE · OMNIA · Q · S · S · SVIS · DIEBVS · VT · ITA · FIAN · DIVIDANTQVE · QVODSI · ADVERSVS · EA · QVOD · FECERINT · SIVE · QVOD · ITA · NON · FECERINT · TVNC · Q · Q · VEL · CVRATO · RES · EIVSDEM · COLLEGI · QVI · TVNC · ERVNT · SI · ADVERSVS · EA · QVOD · FECERINT · Q · ET · CVRATORES · S · VTI · POENAE · NOMINE · ARKAE · R · INFERRAT · HS · EX · M · N · HOC · DECRETVM · ORDINI · IN · PLACVIT · IN · CONVNTV · PLENO · QVOD · GESTVM · EST · IN · TEMPLO · DIVORVM · IN · AERE · DIVI · TITI · V · ID · MART · C · BAVTTIO · PRAE · 20 · SENTE · A · IVNO · RVFINO · COS · Q · C · OFILIO · HERMETE · CVRATORIB · P · AELIO · AVG · LIB · ONESIMO · ET · C · SALVIO · SELEVCO

4. ábra: A CIL rajza a feliratrol (Forrás: CIL VI 10234)

SALVIA·C·F·MARCELLINA·OB·MEMORIAM·FL·APOLLONIAM·ET·
EIVS·MARTIS·SVI·OPTIMI·PRESSIMI·DONAVIT·COLLEGIO·AESCVLAPI·ET·HYGIAE·LOCVM·AEDICVLAR·CVM·PREGVLA·ET·SLOGVM·MARMOREVM·ABCVLAPI·ET·SOLARIVM·TECTVM·IVNCTVM·IN·EADVM·MARCELLINA·COLLEGIO·S·S·DEDIT·DONAVITQVE·HS·L·M·N·HOMINIBVS·R·LX·SVB·HAC·CONDICIONE·VT·II·AB·VREBE·EVNTIVS·PARTE·LAEVA·INTER·ADRIENS·VIBVM·CALOCENVM·ET·POPVLVM·ITEM·QVO·POPVLVS·COLLEGI·S·S·EPVLIVT·QVOD·EST·VIA·AFPA·AD·MARTIS·INTRA·MILLIARIA·I·ET·II·AB·VREBE·EVNTIVS·PARTE·LAEVA·INTER·ADRIENS·VIBVM·CALOCENVM·ET·POPVLVM·ITEM·DEFVNCTORVM·LOCA·VENIANT·ET·LIBRI·ADEGANTVR·VEL·SI·QVIS·LOCVM·SVVM·LEGARE·VOLET·FILO·VE·FRATRI·VEL·LIBERTO·DVNTAAT·VT·INFERRAT·AREAE·R·IN·PACTVM·DIMIDIAM·FVNDRATICI·ET·NE·EAM·FECVNIAM·S·S·VELINT·IN·ALIOS·VSVS·CONVERTERE·SED·VT·EX·VSVIS·EIVS·SVMMAE·DIEBVS·INFRA·SCHRIFTS·LOCVM·CONFREQVENTIAE·EX·REDITY·EIVS·SVMMAE·SI·QVOD·CONPARAVERINT·SPORTVLAS·HOMINIB·R·LX·EX·DECERTO·VNIVERSORVM·QVOD·GESTVM·EST·IN·TEMPLO·DIVORVM·IN·AERE·DIVI·TITI·CON·VENTV·PLENO·QVI·DIES·FVIT·V·ID·MART·BAVTTIO·PRAESENTE·ET·IVNO·RVFINO·COS·V·XII·K·OCT·DIE·FELICISSIMO·R·ANTONINI·AVG·R·HI·P·P·SPORTVLAS·DIVIDERENT·IN·TEMPLO·DIVORVM·IN·AERE·DIVI·TITI·C·ORBIO·HERMETI·Q·PP·VEL·QVI·TVNC·ERIT·X·III·AELIO·ZENONI·K·III·SALVAE·MARCELLINAE·MATRI·COLLEGI·X·III·IMK·SING·X·II·CVR·SING·X·II·POPULO·SING·X·I·ITEM·FL·PA·NON·NOV·R·COLLEGI·DIVIDERENT·EX·REDITY·S·S·AD·MARTIS·IN·SCHOIAM·R·PRAESENTIBVS·Q·X·VI·PATRI·COLLEG·X·VI·MATRI·COLLEGI·X·VI·IMK·SING·X·III·PANEGIRII·VNIV·MENSVAL·Q·S·VIII·PATR·COLL·S·VIII·IMK·SING·S·VI·CVR·SING·S·VI·POPULO·SING·S·III·ITEM·PR·NON·NOV·STRENVAS·DIVIDERENT·SICVT·S·S·EST·XIII·K·OCT·ITEM·VIII·K·MART·DIE·KAE·CONDONATION·AD·MARTIS·EODVM·LOCO·DIVIDERENT·SPORTVLAS·PANE·ET·VNIV·SICVT·S·S·EST·PR·NON·NOV·ITEM·FR·ID·MART·EODVM·LOCO·CENAM·QVAM·OFILVS·HERMES·Q·OMNIB·ANNIS·DANDA·PRAESENTIBVS·PROMISIT·VEL·SPORTVLAS·SICVT·SOLITVS·EST·DARE·ITEM·XI·K·APR·DIE·VIOLARI·EODVM·LOCO·PRAESENTIBVS·DIVIDERENTVA·SPORTVLAE·VNIV·PANE·SICVT·DIEBVS·S·S·ITEM·V·ID·MAI·DIE·ROSAE·EODVM·LOCO·PRAESENTIB·DIVIDERENTVR·SPON·TVLAE·VNIV·ET·PANE·SICVT·DIEBVS·S·S·EA·CONDICIONE·QVA·IN·CONVENTV·PLACVIT·VNIVERS·VT·DIEBVS·S·I·QVI·AD·EPVLIVORVM·NON·CONVENISSENT·SPORTVLAE·ET·PANE·ET·VNIV·EORVM·VENIRENT·ET·PRAESENTIBVS·DIVIDERETVA·EXCEPTO·EORVM·QVI·TRANS·MARE·EVNT·VEL·QVI·PERPETVA·VALETVDINE·DETINETVR·ITEM·P·AELIVS·AVG·LIB·ZENON·EIDEM·COLLEGIO·S·OB·MEMORIAM·M·VLPI·AVG·LIB·CAPITONIS·FRATRIS·SVI·PISSIMI·DEDIT·DONAVITQVE·HS·X·M·RVTI·EX·REDITY·EIVS·SVMMAE·IN·CONTRI·BVTIONE·SPORTVLARVM·DIVIDERENTVR·QVODSI·EA·PECVNIA·OMNIS·QVAE·S·EST·OVAM·DEDIT·DONAVIT·COLLEGIO·S·S·SALVA·C·F·MARCELLINA·ET·P·AELIVS·AVG·LIB·ZENO·IN·ALIOS·VSVS·CONVERTERE·VOLVERINT·QVAM·IN·EOS·VSVS·QVI·S·S·QVOS·ONDO·COLLEGI·N·DICERVT·ET·VTI·HABE·OMNIA·Q·S·S·SVIS·DIEBVS·VT·ITA·FIANT·DIVIDANTQVE·QVODSI·ADVERSVS·EA·QVOD·FECERINT·SIVE·QVOD·ITA·NON·FECERINT·TVNC·Q·Q·VEL·CVRATO·RES·EIVSDEM·COLLEGI·QVI·TVNC·ERVNT·SI·ADVERSVS·EA·QVOD·FECERINT·Q·ET·CVRATORES·S·VTI·POENAE·NOMINE·ARKAE·R·INFERRAT·HS·EX·M·N·HOC·DECRETVM·ORDINI·IN·PLACVIT·IN·CONVENTV·PLENO·QVOD·GESTVM·EST·IN·TEMPLO·DIVORVM·IN·AERE·DIVI·TITI·V·ID·MART·C·BAVTTIO·PRAE·SENTE·A·IVNO·RVFINO·COS·Q·C·OFILIO·HERMETE·CVRATORIB·P·AELIO·AVG·LIB·ONESIMO·ET·C·SALVIO·SELEVCO

5. ábra: Hübner rajza a 2–3. sorok elejéről (Forrás: Hübner, Emil 1885. 365. p. nr. 1044)

Rövidítések

AE: *L'Année épigraphique*. Paris, 1888–

CIL: Corpus Inscriptionum Latinarum. Berolinum, 1863–

ILS: Inscriptiones Latinae Selectae I–III. Berolinum, 1892–1916.

RE: Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Stuttgart, 1893–1978.

Abstrakt

Das primäre Ziel meines Aufsatzes ist die ungarische Veröffentlichung der Vereinsatzung des von Gottheiten Aesculapius und Hygia benannten Privatvereins aus Rom. Die lateinische inschriftliche Quelle aus der Zeit des Antoninus Pius ist eine der wenigen vollständig verbliebenen leges collegiorum.

A szerző:

Szabó Ernő

ösztöndíjas PhD hallgató

szabo.erno@pte.hu

PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Ókortörténeti Program

***

TERROR ÉS TERÁPIA

NÉHÁNY SZEMPONT AZ ISKOLAI (PSZICHO) TERROR FELISMERÉSÉHEZ ÉS KEZELÉSÉHEZ

Tancz Tünde

Absztrakt

A társadalomban zajló kedvezőtlen történések (negatív életviteli minták, agresszív és deviáns viselkedések elszaporodása, konfliktusok okozta sérülések stb.) egyre bővülő és egyre felelősségteljesebb szerepet rónak a nevelési-oktatási intézményekre. A formális és informális gyermekközösségek életében az agresszió bőven és változatos formában van jelen. Életre szóló nyomokat hagy: forrásként táplálja a gyermek attitűdjét, értékrendjét, mentalitását, viselkedését. Az iskolai agresszió sokrétű, bonyolult és súlyos probléma. A pedagógusoknak érteniük és ismerniük kell ahhoz, hogy kezelni tudják. A szociális klíma kialakítása, a szociális nevelés célkitűzéseinek (csoportszerkezet, értékrend átalakítása stb.) megvalósítása nagymértékben rajtuk múlik. A tanulmány bemutatja az iskolai terror megjelenési formáit, jellemzőit, megelőzésének és kezelésének lehetséges módszereit. A prevenció és a kezelés tekintetében rávilágít a szociális kompetencia fejlesztésének jelentőségére, és kiemeli a személyiség- és csoportfejlesztő játékok jelentőségét.¹

---

1 Lektorálta Dr Klein Ágnes, főiskolai docens

A gyermekek védelméről sokszor esik szó a hétköznapi és a szakmai életben, de ritkán hangzanak el hiteles adatok azzal kapcsolatban, hogy évente hány gyerek esik áldozatul a nevelési intézmények falain belül fizikai vagy lelki bántalmazásnak és zaklatásnak. Az 1997-ben életbe lépett gyermekvédelmi törvény² a gyermeki jogok érvényre juttatásáért a nevelési-oktatási intézmények tekintetében is meghatározta a tennivalókat. A törvény értelmében kiemelt feladat a gyermekeket oltalmazó működés, a gyermekek speciális életkori szükségleteinek kielégítése, az optimális fejlesztő közeg biztosítása. Ugyanakkor az iskolák a társadalmi alrendszer részeként működnek, egyesek közülük az összes létező társadalmi probléma gyűjtőhelyének tekinthetők. Manapság zaklatott a világ, zaklatottak a felnőttek és természetesen ebben a tekintetben a gyerekek sem kivételek. A problémák megoldásában sokszor magukra maradnak. Nehezen tudják megfelelően használni, kezelni és humanizálni a bennük rejlő agresszív késztetéseket.

A gyermeki agresszió sokrétű, bonyolult és aktuális probléma. A formális és informális gyermekközösségek életében bőven és változatos formában van jelen.³ A mikro- és makro társadalomban zajló kedvezőtlen történések, például a családok szétzilálódása, a negatív életviteli minták, az agresszív és deviáns viselkedések elszaporodása, a konfliktusok okozta sérülések, a tömegkommunikációs eszközök manipulációi stb. egyre szerteágazóbb és egyre felelősségteljesebb szerepet rónak a nevelési-oktatási intézményekre.⁴ A pedagógusoknak érteniük és ismerniük kell az agresszió jelenségvilágát és problematikáját ahhoz, hogy elemezni és kezelni tudják.

---

2 1997. évi. A Gyermekvédelmi törvény az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének hazai feltételekhez igazodó alaptörvénye. A gyermekek jólétét, megfelelő védelmét biztosítja.

3 Hárdi István: Az agresszió világa. Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt., 2010, 223-249.p.

4 Aronson, Eliot: Columbine után. Az iskolai erőszak szociálpszichológiája. Budapest, Ab ovo Kiadó, 2009.

Az iskolai agresszió jellemzői

Az iskolai agresszió jelenléte kiterjedt és szerteágazó probléma. Egyszerre tartalmaz pszichológiai, szociológiai és etikai elemeket. Szorosan összefügg a makro- és mikrokörnyezeti hatásokkal, melyek a felnövekvő generációt folyamatosan érik. A frusztráció hatására, a társadalmilag növekvő agresszióval párhuzamosan kerül előtérbe az oktatási intézményekben.⁵ Több dimenzióban és változatos formában érzékelhető a szervezetekben.⁶

Az agresszió cél és eszköz is lehet. Ha az egyén azért folyamosodik agresszióhoz, mert valamilyen tervét csak így látja megvalósíthatónak, akkor eszköz jellegű, ún. instrumentális agresszióról beszélünk. Ha pedig azért, mert valami belső indulat készteti arra, hogy a másiknak fájdalmat okozzon, akkor indulati és céljellegű agresszióról van szó. Magatartásformái szempontjából az agresszió lehet támadó vagy védekező. Az agresszív magatartásokat a viselkedés morális tartalma szerint is csoportosíthatjuk. A romboló, közösséggellenes magatartás antiszociális agresszióknak, a közös és az egyén érdekeit szolgáló viselkedés pro szociális agresszióknak minősül.⁷ Az agresszió tehát olyan energia, amely építő és romboló energiákat is képes mozgósítani. Iránya az egyén szándékától és morális beállítódásától függ. A konstruktív agressziót a pszichológia asszertivitásnak is nevezi.⁸

A pszichológiai ihletésű fogalomhasználat alapján az iskolai agresszió jelenségét agresszív viselkedésnek tekintjük, és azt a szándékolt – tehát nem véletlenszerűen bekövetkezett – cselekvést értjük alatta, amely valamilyen fizika, anyagi vagy lelki károkozással,

---

5 Utasi József: Erőszak az iskolában. In: Család, gyermek, ifjúság. 2000. 1.sz.27-30.p.; Olwens, Dan: Az iskolai zaklatás. Fordította: Dudik Éva. In.: Educatio, 2001. 4. sz.717-739.p.; Fülöpné Böszörményi Aliz: Agresszió a gyermekintézményekben. In.: ÚPSZ, 2003. 1. sz. 23-35.p.

6 Schuster Mária: Agresszió az iskolában. Elméleti háttér, előfordulás, beavatkozás és megelőzés. In. Hárدي István: Az agresszió világa. Budapest, Medicina, 2000.

7 Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.

8 Kappéter István: A konstruktív agresszió és a jövő formálása. Budapest, Püski Kiadó, 2007.

sérüléssel jár.⁹ Az agresszió célpontja ezek szerint az egyén teste, tulajdona vagy pszichikai épsége ellen irányul. Két fő típusát különíti el a szakirodalom, a közvetlen és a közvetett agressziót. A közvetlen agresszió lehet verbális és fizikai, sőt a kettő gyakran együtt jár. A közvetett agresszió körébe tartozik például a kiközösítés, a lejáratás, vagy a rossz hír keltése, a kapcsolati zaklatás. Az utóbbi esetben a zaklatás nem közvetlenül az áldozatra irányul, hanem annak társas kapcsolatait, a csoportban elfoglalt helyét veszélyezteti vagy támadja. Külön említést érdemel a legújabb technikai eszközök (mobiltelefon és internet) használata bántalmazás céljából, az ún. elektronikus zaklatás (cyberbullying).

Az erőszak terjedése nemcsak a tanulók és pedagógusok munkáját és kapcsolatát, hanem a szülőknek a nevelőkhöz, az iskolához való viszonyát is befolyásolja. Az iskolában elkövetett agresszióknak, terrorizálásnak iskolai szinten is érzékelhető hatása van, például megnő a hiányzások száma, felgyorsul a pedagógusok között a fluktuáció, csökken a tanárok megbecsülése a diákok és a szülők körében, jogi eljárások indulnak az iskola ellen, gyakoribbá válnak az egyéb rizikómagatartások (dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás, deviancia), hanyatlak az iskola erkölcsi színvonala, csökken az oktatás hatékonysága stb.

Az iskolai agresszió megnyilvánulhat fizikai, pszichikai, verbális, szociális és szexuális formában.¹⁰ Három szinten mindenképpen számolnunk kell megjelenésével: a felnőtt-felnőtt, felnőtt-gyermek, gyermek-gyermek kapcsolatok vonatkozásában. Az alábbiakban a gyermek-gyermek kapcsolatokban megnyilvánuló jelenségekre fókuszálunk. Ebben a kontextusban az agresszió olyan helyzeteket jelent, melyekben a közösség erőpozícióban lévő tagjai folyamatosan alárendelt helyzetbe hozzák a gyengébbeket; testileg-lelkileg megalázzák, terrorizálják, kiközösítik vagy bántalmazzák őket.

---

9 Buda Mariann–Kőszeghy Attila–Szirmai Enikő: Iskolai zaklatás – az ismeretlen ismerős. A jelenség a kutatási eredmények tükrében. *Educatio*, 2008. 3. sz. 373–386. p.

10 Dambach, Karl D.: *Pszichoterror (mobbing) az iskolában*. Budapest. Akkord Kiadó, 2001.

A pszichoterror fogalma

Az agresszió és a pszichoterror jelentéstartalma nem mindig választható szét egyértelműen, sőt gyakran össze is mosódik; hiszen az iskolában a meglehetősen gyakorisággal elkövetett különféle erőszakos cselekményeket nem könnyű megkülönböztetni a zaklatás különféle formáitól.

A neveléstudomány az 1980-as évek tájékán figyelt fel a pszichoterror jelenségre.¹¹ Svédországban kezdték módszeresen kutatni, az iskolai szünetekben megnyilvánuló csoportos erőszakos eseményekre alkalmazni. Az angol nyelvű szakirodalom a jelenségcsoportra leginkább a *mobbing*¹² szót használja, de más hasonló tartalmú elnevezések¹³ is előfordulnak, például bullying, harassment.

A pszichoterror a személyes konfliktusok destruktív, hosszantartó és szélsőséges esete, olyan agresszív viselkedési forma, például erőszakoskodás, zaklatás, terrorizálás, fenyegetés, ellenségeskedés stb., amely ismétlődő jelleggel irányul egy vagy több gyenge és magányos egyénre, akinek nehézségei vannak önmaga megvédésében. A testi és lelki bántalmazás hosszú ideig, hónapokig, sőt akár évekig is fennállhat. A gúny, a heccelődés, az agresszív beszéd hatása egyéni tragédiáig vezethet: a gyermek szociális helyzetét és önértékelését egyaránt rombolhatja.

- 11 A mai értelemben vett iskolai zaklatás veszélyeire először két norvég iskolás tragikus öngyilkossága hívta fel a szakmai közvélemény figyelmét. Az akkori általános megdöbbenést rövid idő múlva tett is követte. 1983-ban a norvég oktatási minisztérium megbízást adott egy – több mint százezer diák vizsgálatát célzó – kérdőíves felmérés elvégzésére. Később ugyanezt a kutatást – ugyanezzel a kérdőívvel – Svédországban is lefolytatták.
- 12 Az angol mob szó jelentése csöcselék. Konrad Lorenz használta először a mobbing angol szakkifejezést arra az esetre, amikor állatok csoportosan támadnak egy másik állatra, hogy elűzzék (vö. Konrad Lorenz: Az agresszió. Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2000). A fogalom tehát az etológiából került át a szociálpszichológiába, a szervezetpszichológiába és főként a munkahelyi zaklatási formák gyűjtőfogalmává vált.
- 13 Leymann, Heinz: Mobbing. Reinbek, Rowohlt, 1996.; Morgan, Gareth: Images of Organizations. The Executive Edition. Sage Publications, Berrett-Koehler Publ. Inc. 1998.

A tisztességtelen küzdelemben a fizikailag, verbálisan és/vagy szociálisan erősebb támadó felek állnak szemben a magányos, eleve kudarcra ítélt áldozataikkal.¹⁴ Az ellenségeskedésnek leggyakrabban nincs racionális oka. Sokkal inkább érzelmi jellegű, például irigység, féltékenység, ellenszenv következményeként alakul ki.

A mobbing magatartás a frusztrációkra kialakuló agresszivitással kerül előtérbe a nevelési-oktatási intézményekben. A kényszerűen összezárt csoportokban szükségszerűen megjelenik, mint a hierarchia egyik káros kinövése. A hierarchiamentes és nyitott struktúrákban szinte alig ismert jelenség.

Az iskolai intézmény, mint a pszichoterror forrása

Az iskola a személyiségfejlődés, az intézményes szocializáció kitüntetett helyszíne. Falain belül akarva vagy akaratlanul alapvető szociális technikák elsajátítása folyik. Az iskola tehát nem az életre készít fel, hanem maga az élet. Az alaphangot a formális-szervezeti viszonyok adják, és ezt színezik, illetve teszik sajátossá az informális és személyes kötődések. A két viszonyhálózat között természetesen elmozdulások, egymásra hatások vannak. Az iskolán belüli kapcsolatok rendszere egyrészt leképezi a társadalom rendjét; másrészt modellként szolgál az iskola falain kívüli világ számára. Hierarchikus felépítéséből következik, hogy az intézmény struktúrája alá- és fölérendeltségi viszonyokból szövődik. Az egyének tapintható módon érzékelik a szervezet tagjai közötti interperszonális viszonyokat, pl. a hatalom, a döntéshozatal és a szervezeti kommunikáció stb. sajátosságait. A rejtett tanterv kutatói¹⁵ mélyrehatóan foglalkoztak ezekkel a viszonyhálózatokkal és folyamatokkal.

---

14 Mayer József – Nádori József – Vígh Sándor: Kis könyv a felelősségről. Adalékok az iskolai agresszió természetrajzához. Budapest, MPPTI, 2009.

15 Gubi Mihály: A rejtett tanterv elméletei. In.: Világosság, 1980. 1. sz. 15-22.p.; Szabó László Tamás: A "rejtett tanterv". Budapest, Magvető Kiadó, 1987.; Pusztai Gabriella: Tetten érhető-e a rejtett tanterv? In.: Iskolakultúra. 2002. 12. évf. 12. sz. 39-47. p.

Az iskolai szervezet életében permanens tanulás történik, mind az egyén mind a közösség tekintetében. A szervezeti tanulás egybe foglalja a legkülönbözőbb emberi tanulási megnyilvánulásokat – közöttük a nem tanulásként átélt formációkat és a szociális tanulást is –, ezért a személyiséget átfogó pszichikus funkcióként és módként értékelhető. Tág jelentése a tanulás negatív (deviáns, regresszív, deszociáló) irányaira is vonatkozik. A szervezet számos pszichoszociális terhelés és konfliktus forrása lehet, ha a történések burkoltan, öntudatlanul és /vagy ellenőrizetlenül mennek végbe. Ilyenkor felszaporodnak a didaktogén ártalmak, a pszichoterror, a „pedagógiai patológikum”¹⁶ extrém formái. E folyamatok megelőzése és kezelése érdekében kiemelt feladat a tudatos szervezetfejlesztési folyamatok kimunkálása az iskolában.

Az iskolai mobbing aktorai

A mobbing-magatartást az egyének a nevelési intézményekben (óvodák, iskolák, kollégiumok, nevelőotthonok stb.) tanulják és gyakorolják. Az érintettség jelentősen befolyásolja a gyermekek személyiségfejlődését, társas kapcsolatait, pszichés állapotát, közérzetét és teljesítményét.¹⁷ A mobbing-hatás életre szóló nyomokat hagy akár áldozatról, akár csak olyan csoporttagról van szó, aki átéli a társakkal szembeni terrort, állandóan rettegve attól, hogy áldozattá válik.

A zaklatás színteréül szolgáló diákcsoportban háromféle szerepkör különíthető el: a csoportvezető, aki meghatározza a normákat (a helytelen normákat is), a követőké, akik csoportosan érvényt szereznek ennek, és a kívülállóké, akikre a zaklatás, a lelki terror irányul. A csoportpozíciók viszonylag szilárdaknak bizonyulnak, viszont, ha valami miatt megváltoznak a körülmények, a hierarchiában is jelentős változás áll (hat) be. Ilyenkor a szerepek könnyen fel is cserélődhetnek.

---

16 Zsolnai József: Bevezetés a pedagógiai gondolkodásba. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

17 Buda Mariann: Tehetünk ellene? A gyermeki agresszió. Budapest, Dinasztia, 2005.

A zaklatók érezhetően hatalomra, dominanciára törnek. Alulkontrolláltak, és szorongásszintjük nem képes gátló hatást kifejteni az agresszióra ösztönző szituációkban. Erősen vágnak a hatalomra és a dominanciára, és élvezik, ha uralkodhatnak, ha elnyomhatnak másokat.¹⁸

Az, hogy mennyire visel meg valakit a mobbing, természetesen nemcsak a többség vele szemben tanúsított viselkedésétől és tartósságától, de az egyén személyiségjegyeitől és tűrőképességétől is függ. A tipikus áldozatok tulajdonságai között szerepel például a szorongásra való hajlam, a túlságos elővigyázatosság, a nagyfokú érzékenység, a visszahúzódás, a magányosság, a meghunyászkodás és a teljes agresszióélkülség. Az agyonóvott gyermekek sokkal inkább szenvednek a terrortól. Ugyanakkor provokatív áldozatok is vannak; őket főként a hiperaktivitás, a koncentrációs zavarok jellemzik, valamint az, hogy ők egyszerre szorongóak és agresszívek. Az áldozattá váló személyek a leggyakrabban megfigyelt tulajdonságai a következők:¹⁹

- alacsony önértékelés;
- rettegés attól, hogy nem felelnek meg valaminek;
- önmaguk hibáztatása;
- az a hiedelem, hogy környezetükből hiányzik az irányítás;
- az a hiedelem, hogy mások sokkal jobban tudják a helyzeteket kezelni, mint ők maguk;
- nem megfelelő interperszonális képességek;
- hiányos szociális kompetenciák;
- szociális izoláció;
- alacsony népszerűség.

A mobbing-magatartást nemcsak a frusztráció és a félelem válthatja ki, hanem az egyhangúság, az unalom, a szórakozás igénye, a feltűnni vágyás, a bezártság vagy a relatív depriváció²⁰

---

18 Olweus, Dan: Az iskolai zaklatás In.: Educatio.1999. 8. évf. 4. sz. 717-739.p.

19 Mihály Ildikó: Az iskolai terror természetrajza In.: ÚPSZ. 2003. 53.évf. 9. sz.75-80.p.

20 A relatív depriváció elmélet szerint (vö. Gurr, Ted Robert (1970): Why men rebel.

is. Az okok háttérben mindig a társas kapcsolatok deformitása áll. A következmények pedig az egyént sújtják, melyek enyhébb formában a viselkedés megváltozásában, viselkedési zavarokban (szorongás, hallgatás, elkülönülés a többiektől, nyugtalanság, agresszió, osztályzatok romlása stb.) és pszichoszomatikus kórképekben (gyomor- és bélbántalmak, migrén, immunrendszer gyengülése stb.), súlyosabb esetekben neurotikus és pszichotikus jelenségekben mutatkoznak.

Minden (iskolai) szervezetben és mindenből lehet mobbing-áldozat, hisz a csoport értékrendje és szociális magatartása meghatározóan hat az egyén viselkedésére. Különösen könnyen válnak áldozattá azok, akik elütnek az érvényes normától vagy eltérnek az átlagtól, pl. más kultúrájúak, bevándorlók, testi hibásak, eltérő vallásúak, extravagáns stílusúak stb. A másság és a hátrányos helyzet hamar megpecsételődik.²¹ A személyi sérthetlenséghez való jogot nem csak a tanulók, de a pedagógusok sem mindig tartják tiszteletben. Nem ritka, hogy a gyermekek közötti feszültségeket maguk a pedagógusok generálják megkülönböztető magatartásukkal és helytelen nevelési stílusukkal. Nemegetszer éppen ők adják a mintát azzal, hogy évekre vagy akár évtizedekre szóló sérelmeket okoznak egy-egy mondatukkal vagy cselekedetükkel, például megsértik vagy megalázzák a gyermeket társai vagy önmaga előtt.

A bármilyen okból és bármely szempontból negatívnak ítélt másság ellen forduló pszichoterror igen erőssé válhat egy-egy csoportban.²² Minél zártabb a csoport, minél több az érintkezési felület, minél nagyobb az együtt töltött idő, és minél zártabb a tér, annál inkább megfigyelhető, hogy a mobbing-jelenség erősebb és differenciáltabb formát ölt.

Princeton, Princeton University Press. 1970.) az elégedetlenség érzése abból a hitből fakad, hogy más egyéneknek vagy csoportoknak jobban megy a soruk.

21 Barcy Magdolna: Konfliktusok és előítéletek. A vonzások és taszítások világa. Budapest, Oriold és Társai Kiadó, 2012.

22 Fülöpné Böszörményi Aliz: Agresszió a gyermekintézményekben. In.: ÜPSZ. 2003. 53.évf. 1. sz. 23-35.p.

A kutatások azt igazolták,²³ hogy a mobbing-magatartás nem ösztönös tevékenység. Létrejöttében a múltbeli tapasztalatoknak és szociális tanulásnak rendkívül fontos szerepe van. Az agresszió az egyik olyan viselkedésforma, melyet a gyerekek sok más viselkedéstípusnál szívesebben utánoznak. A családban uralkodó légkör miatt frusztrált gyermek, például átviheti agresszióját iskolai környezetére és társaira. Az utánzásos tanulóval²⁴ elsajátított modellek életvezetési stratégiákká is válhatnak.

Felismerés és kezelés a gyakorlatban

Az iskolai zaklatást, terrorizálást és bántalmazást nem egyszerű felismerni, gyakran rejtve marad a felnőttek (pedagógusok, szülők) számára. Az észlelést, a probléma tudatosulását nehezíti, hogy az ellenséges viselkedés, az agresszió csak ritkán jár nyílt veszélyeztetettséggel, tettelegességgel. A legtöbb esetben burkolt és finom formát ölt, például megalázás, megszegyenítés, lejárátás, kirekesztés, 'lejmolás', csúfolás stb., melyet a kívülálló alig vesz észre. A diákok nehezen tudnak valóságként beszámolni a mobbing-magatartásról.²⁵ A nyílt megfogalmazást, a probléma értelmezését és elemzését számtalan tényező nehezíti, például a közös tevékenység (agresszió) összetartó és összekovácsoló ereje, az önbecsülés csorbítása elleni védekezés, a viszonylagos elégedettség a követők részéről, az áldozat félelme a további zaklatások miatt stb.

A kimutathatóság érdekében érdemes pedagógiai-pszichológiai vizsgálóeszközöket alkalmazni. Kérdőíves módszerekkel például feltárható a csoport légköre és az összetartás erőssége. Tisztázható hogyan érzik magukat a tanulók a csoportban. A több szempontú

---

23 Buda Mariann–Köszeghy Attila–Szirmai Enikő im.

24 Bandura, Albert: A szociális tanulás utánzás útján In.: Pedagógiai szociálpszichológia. (szerk.: Pataki Ferenc) Budapest, Gondolat, Kiadó, 1976, 84-123.p.

25 Figula Erika: Bántalmazók és bántalmazottak az iskolában. In.: ÚPSZ. 2004. 54. évf. 7-8. sz. 223-228.p.

szociometriai módszerek²⁶ alkalmazásával feltérképezhetőek a tanulók rejtett kapcsolatrendszerei, rokonszenv és ellenszenv kapcsolatai, a csoport strukturális jellemzői és a csoportfolyamatok. A szociogram láthatóvá teszi a társas alakzatokat, valamint az egyén helyét és szerepét a csoporton belül. Az eredmények alapján következtetni tudunk arra, hogy a közösség összetétele kedvez-e a kitűzött pedagógiai nevelési feladatok megoldásának, hogy képes-e a csoport együttes erőfeszítést igénylő teljesítményre. A vizsgáló módszerek alkalmazása feltárhatja a peremhelyzetet, a körön kívüliséget, az elutasítottságot, az elmagányosodást. Kirajzolódhat, hogy kik azok a tanulók, akiket az osztály a perifériára, előnytelen helyzetekbe kényszerít.²⁷

Az iskolai terror ellen nem lehet hatalmi szóval harcolni. A paranccsal vagy előírásokkal elfojtott, és a fel nem oldott erőszak máskor (szünetekben, iskolán kívül) és más formában tör felszínre. A pedagógus felelőssége és feladata, hogy kialakítsa a megfelelő szociális klímát, és megvalósítsa a szociális nevelés célkitűzéseit. A felismerésében és kezelésében övé a legfőbb szerep. Nem bújhat ki a felelősség alól, nem hagyhatja, hogy a dolgok menjek a maguk útján. Meg kell akadályoznia a destruktív agressziót, illetve segítenie kell a mobbing-áldozatokon.

A módszerek – prevenció, kiszűrés, mediálás, akut kezelés, utókezelés – közötti választást az egyedi helyzet alakítja. A legeredményesebbnek azok az intervenciók (beavatkozó, közbenjáró, közvetítő) programok mutatkoznak, melyek két szempontot tartanak szem előtt. Megpróbálják minél láthatóbbá tenni a zaklatásokat, illetve arra törekednek, hogy a tanulók időben és hatékony stratégiákat sajátítsanak el kortárs kapcsolataik konstruktív irányításához.

Természetesen vannak olyan helyzetek is, melyekben a pedagógus nem kompetens. A pszichésen beteg gyermeket, például a depressziós zavarokat (Dysthymous Disorders), az általános szorongást (General Anxiety Disorder: GAD), az obszessziót, a

---

26 Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata. Szociometriai értelmezés. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

27 Egy-egy szociometriai felmérés fontos eszköz a pedagógus kezében, de a változások megfelelő nyomon követéshez longitudinális vizsgálatokra van szükség.

tartós személyiségtorzulást (Persistant Personality Alternation) a tanár nem tudja kezelni. Ezekben az esetekben szakszerű orvosi és/vagy pszichológusi segítségre van szükség. A pszichikailag túlterhelt osztályban (rendzavarás, verbális és testi erőszak, magas létszám stb.) szintén nehezített az értelmes kommunikáció és a mobbing-ellenes nevelés megvalósítása.

A megelőzésre és kezelésére több lehetőség kínálkozik az iskolában:

- Széles körű felvilágosítás pl. megfelelő pedagógusképzés és továbbképzés; diákdemonstrátorok bevonása, kortársi mediáció; a szülőkkel való együttműködés hatékonyabbá tétele stb.
- Diagnosztikai lehetőségek (megfigyelés, információgyűjtő beszélgetés, kérdőívek, szociogram, önértékelés és mások értékelése stb.)
- Szervezetfejlesztő- és csoportfejlesztő módszerek kidolgozása, alkalmazása
- A tanár–diák viszony minőségi javítása
- Törvényes védelem (az iskolai házirend és a diákjogok felülvizsgálata és következetes betartatása, iskolai és iskolán kívüli védelem biztosítása stb.)
- A tanári közösség együttműködése (hospitálások, team-munka keretében, szupervíziókon való részvétel, eset-megbeszélések, eszmecserék stb.)
- Egészséges és kellő idejű, változatosságú pihenés és kultúra-fogyasztás (egészséges szabadidős programok szervezése, a diákok megfelelő foglalkoztatása szünetekben stb.)
- Őszinte és bizalmas beszélgetés a mobbing-áldozattal
- Kívülállók integrálása az osztály bevonása nélkül (diákok felértékelése, verseny, projekt jellegű oktatás, kooperatív technikák stb.)
- Csoportmagatartás megvitatása az osztályban (megbeszélés,

'talkshow', játékos riportok, interjúk, szerepjátékok, szövegelemzések: önállóan összeállított szövegek, újsághírek stb.)

- A tanulók morális nevelésének előtérbe helyezése (erkölcsi normák nyújtása, pozitív teljesítmény- és énképátadás)
- Kortárs facilitátorok közreműködése
- Resztoratív (helyreállító, jóvátételi) módszerek: proaktív körök, reaktív körök, resztoratív konferencia²⁸
- Együttműködést segítő tanulási módszerek alkalmazása (mozaik módszer, kooperatív technikák, projekt stb.)
- Műalkotások (szépirodalmi szövegek, filmek, képzőművészeti alkotások) feldolgozása
- Individuális és csoportos önmegismerési módszerek (személyiség- és magatartásfejlesztési tréningek, konfliktuskezelési technikák elsajátítása, autogén tréning, a pszichikus állóképesség fejlesztését szolgáló szerepgyakorlatok stb.)

A szociális kompetencia fejlesztése személyiség- és csoportfejlesztő játékokkal

Az alábbiakban az agresszió megelőzésének és kezelésének sajátos területére, a személyiség és csoportfejlesztő játékok pedagógiai alkalmazására fókuszálunk. E játékok komplex és sokszínű alkalmazása jólékonnyan alakítja a szociális kompetenciákat és hatékonyan formálja a teljes személyiséget.

A kognitív és szociális kompetenciák fejlesztése szorosan összetartozó területek a pedagógiában. A nevelési-oktatási intézményeknek ezért egyforma mértékben kell koncentrálniuk mindkét fejlesztési területre. Cáfolhatatlan tény ugyanakkor, hogy a hajszolt és atomizáló társadalom magához hasonítja az iskoláit, melyekből egyre több boldogtalan, céltalan, unatkozó, szorongó,

---

28 Kálmán Margit–Nagy Éva: Resztoratív technikák egy iskola életében In.: ÚPSZ. 2012. 62. évf. 6-8. sz. 143-157.p.

ideges és agresszív fiatal kerül ki. Napjainkban a társadalom, és ennek következtében az iskola is, nagy figyelmet fordít az értelmi intelligencia fejlesztésére. Főként az IQ tesztekkel mérhető (pl. matematikai és nyelvészeti) képességekkel foglalkozik, kevesebbet törődik az intelligencia többi formájával, ezek közül is a legfontosabbal, az érzelmivel – vagy közismertebben – a jellemmel. Örvendetes, hogy az új Nemzeti alaptanterv²⁹ kitüntetett fejlesztési területként jelölte meg az erkölcsi nevelést valamint a testi és lelki egészségre nevelést.

Tudományos kutatások sora bizonyítja, hogy az életben való boldogulás szempontjából az érzelmi intelligencia fejlesztése elengedhetetlen. Érzelmünk összehasonlíthatatlanul jobban befolyásolják gondolkodásunkat, cselekvéseinket, mint azt eddig gondoltuk.³⁰ Erkölcsi viszonyulásaink is érzelmi képességekben gyökereznek.

A szociális kompetencia a szociális megismerés, a szociális motívumok, a társas készségek és képességek, a társas viselkedés komplex rendszerének tekinthető, e rendszernek egyaránt vannak öröklött és tanult összetevői. Fejlődését a kortársak és a felnőttek egyaránt alakítják. A szociális kompetencia a személy attitűdjeit, készségeit és képességeit jelzi, amelyek hozzájárulnak harmonikus életviteléhez és meghatározzák közösségi beilleszkedését. A szociális kompetenciát Nagy József³¹ olyan szociális ismeretek, motívumok, képességek és készségek rendszerének tekinti, amely elősegíti a szociális viselkedést. A rendszer szó jelzi, hogy bár fejlesztés közben kiemelhetünk egy-egy részterületet, a fejlesztés akkor lesz hatásos, akkor éri el célját, ha ezek a területek egységes struktúrába szerveződnek.

---

29 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.

30 Goleman, Daniel: *Érzelmi intelligencia*. Budapest, Háttér Kiadó, 2002.

31 Nagy József: *Szociális kompetencia és proszocialitás*. In.: *Szociális kompetencia – társas viselkedés* (szerk.: Zsolnai Anikó). Budapest, Gondolat Kiadó, 2003. 120–136.p.

A személyiség- és csoportfejlesztő játékok sajátos és hatékony módszerei a szociális kompetenciák fejlesztésének, valamint az érzelmi nevelésnek. Fontos és pótolhatatlan szerepet töltenek be a pszichoterror megelőzésében, enyhítésében és kezelésében is. A játékok a diákok számára ebben a kontextusban elsősorban nem a felüdülést és a szórakozást szolgálják, hanem az önismeretet és az önreflexiót. Segítségükkel eljátszhatják és kipróbálhatják mindazokat az élethelyzeteket, amelyekkel a valóságban találkozhatnak. Elmélyítik önsmeretüket, fokozzák személyes hatékonyságukat, kompetenciájukat és önbizalmukat. Tudatosítják azokat az értékeket, amik rávilágítanak a hibás stratégiákra.

A játékok tehát a feszültségek és konfliktusok spontán pszichoterápiájaként funkcionálnak a pedagógiai gyakorlatban. A játéksituációk kitűnő alkalmat nyújtanak a pedagógusoknak a tanulók személyiségének alaposabb, eddig még nem ismert és rejtettebb jellemzőinek megismerésére és felfedezésére, hiszen a játékhelyzetekben feloldódnak a gátlások és a gyermek kitarulkozik.

A személyiségfejlesztő- és csoportjátékok korrigálhatnak kisebb zavarokat, segíthetnek a kóros impulzusok, késztetések és cselekvések megelőzésében. Megakadályozhatják az emocionális problémák, és mentális zavarok elmélyülését. Alkalmazásuk a személyiség gazdagítását, gyógyítását és harmonikusabbá tételét, valamint a csoportban zajló folyamatok pozitív formálását segíti. A társadalmi szocializációhoz szükséges ismereteket és értékeket közvetítenek oly módon, hogy azt a tevékenységen és az átélésen alapuló élménnyel erősítik meg.

Zárszó

Az iskolai agresszió elleni leghatékonyabb védekezésnek a megelőzés számít. Ha nevelőként csak a tünetek kezelésére szorítkozunk, nem oldjuk meg a gondokat. Az észlelés és számbavétel helyett sokkal inkább az okok feltárására, a megoldásmódok keresésére és alkalmazására van szükség.

A pedagógusoknak be kell lépniük a mentálhigiéné, a lelki egészségvédelem világába. Elsődleges a szerepük tanítványaik lelki egészségének megőrzésében, fejlesztésében. Fel kell vállalniuk a gyermekek viselkedésében megjelenő kedvezőtlen társadalmi hatások szűrését és korrekcióját. Együtt kell működniük a közszolgálatok képviselőivel, az ún. kapuőrökkel: az orvossal, a lelkésszel, a rendőrrel, a pszichológussal, a szociális munkással, gyermekvédelmi munkatárssal stb. Feltehetően a gyermekek mentálhigiéné, terápiás igényei jócskán felülmúlják azok számát, akik hajlandóak és tudnak segíteni, ezért minden pedagógusnak kötelessége a segítségnyújtás! Ne feledjük, a gyermekkori lelki és fizikai sérülései nem múlnak el nyomtalanul, a felnőtt korban is érezhető a hatásuk. Közös érdekünk, hogy minél több pozitív értékrendű, harmonikus, teherbíró és kiegyensúlyozott személyiséget neveljünk, hogy pozitívan formáljuk az iskola légkörét, ethoszát és pedagógiai klímáját.

TERROR UND THERAPIE EINIGE ASPEKTE ZUM ERKENNEN UND BEHANDELN DES (PSYCHO) TERRORS IN DER SCHULE

Abstract

Die ungünstigen Ereignisse (negative Muster der Lebensführung, die Verbreitung des aggressiven und devianten Benehmens, Verletzungen durch Konflikte usw.) in der Gesellschaft burden der Bildungs- und Erziehungsinstitute immer breitere und verantwortungsvollere Rollen auf. Die Aggression ist im Leben der formellen und informellen Kindergemeinschaften breitgefächert und abwechslungsreich vorhanden. Sie hinterlässt Spuren für ein Leben: sie nährt, wie eine Quelle die Attitüden, das Wertsystem, die Mentalität und das Verhalten des Kindes. Die schulische Aggression ist ein vieldimensionales, kompliziertes und schwerwiegendes Problem. Die Pädagogen müssen sie verstehen und kennen, um mit ihr umgehen zu können. Die Verwirklichung der Gestaltung des sozialen Klimas und der Zielsetzungen in

der sozialen Erziehung (Umformung der Gruppenstruktur, des Wertesystems usw.) hängt zum größten Teil von ihnen ab. Die Studie stellt die Erscheinungsformen des schulischen Terrors, die Methoden seiner Vorbeugung und seiner Bewältigung vor. In der Hinsicht der Prävention und der Bewältigung lenkt sie die Aufmerksamkeit auf die Bedeutung der Förderung der sozialen Kompetenz und hebt die Wichtigkeit der Spiele für die Förderung der Persönlichkeit – und Gruppenentwicklung hervor.

A szerző

Tancz Tünde

egyetemi tanársegéd

tanczt@kpvk.pte.hu

PTE IGYK, Társadalomtudományi Intézet

Szakmai adatok:

PhD hallgató PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi
Doktori Iskola

Kutatási területek: tárgypedagógia, gyermekirodalom, neveléstörténet

Publikációi az MTMT adatbázisában

<https://vm.mtmt.hu/search/slist.php?lang=0&AuthorID=10018721>

Legfontosabb tudományos közéleti, tudományszervezési feladatok:

MTA Pécsi Területi Bizottság II. sz. Filozófia-, Történettudomány- és Néprajztudományok Szakbizottsága Neveléstörténeti Munkabizottság tagja

Gyermekművelés Kutatócsoport tagja

Közoktatási szakértő. Területek: pedagógiai értékelés: szakrendszerű oktatás: alapfokú nevelés-oktatás szakasza: magyar nyelv és irodalom, óvodai nevelés

***

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE A NYUGATBAN

Töttös Gábor

Absztrakt

A korszakos jelentőségű Nyugatnak nem volt feladata egyetlen megye említése sem, ezért nagy a presztízse, ha belekerül egy-egy község, kistáj neve az esszébe és szépirodalmi alkotásokba, könyvkritikákba, hírekbe. Az előfordulás a leghitelesebb formában jelzi az emléket, életutat, viszonyítást, hivatkozást, egyszóval e táj sokszínűségét, ismert és rejtett értékeit, sajátos hangulatát. Ezt is bemutatja a tanulmány a kutatás és feldolgozás módszereit és eredményeit ismertető bevezető utáni részben: az Ízelítő az anyag sokszínűségéből a feltárt hét ívnyi (280000 betű) eredeti, összefüggést is érzékeltető szöveg zanzája, afféle kalauzként igyekszik minél több érdekességre felhívni a figyelmet. A vizsgálat a folyóirat teljes állományára kiterjedt, számba vett minden a megyére vonatkozó említést (születési vagy lakóhely, úti cél, élmény, emlék, történet, emlegetés, példaszó, anekdota révén). Ennek eredménye a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a Nyugatban Repertórium, ahol minden helynév mai alakjában szerepel. Ebben 82 helység ábécérendjében, ezen belül időrendben áll a 380, többségében eddig fölfedezetlen, a szakirodalomban le nem írt bibliográfiai egység. A Szerzői mutatóból kiderül, a 86 alkotó közül kiemelkedik Móricz Zsigmond, aki egymaga 47 művében szól szülőmegyjéről. A tanulmány a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei helytörténeti pályázaton I. díjat nyert pályamű.

A korszakos jelentőségű folyóirat, melyről bizvást mondhatjuk, hogy pusztá említésekor mindenkiben az irodalmi vezető szerep, az értékörzés és modern megújulás jelképeként azonosul, sok szempontból volt már vizsgálat tárgya. Szerzői és témái máig számíthatnak a szélesebb érdeklődésre, s nem volt ez másképp megjelenése idején sem: a más lapoknál szokásos 4-5 olvasó, akiknek egy-egy sajtótermék a kezébe kerülhetett, a Nyugat esetében legalább 20, ráadásul minőségi érdeklődőt jelentett. Egyáltalán nem mindegy tehát, hogy egy adott terület hányszor és milyen összefüggésben szerepel az ország vezető szellemi orgánumban, mert a tájat nem ismerők nem utolsó sorban ennek révén (is) alkottak róla képet.

Kétségtelen, hogy a Nyugatnak nem volt semmilyen értelemben feladata ez az említés és ábrázolás, de az is vitathatatlan, ami ezzel jár: a maga természetességével kerül bele egy-egy község, kistáj neve az esszébe és szépirodalmi alkotásokba, könyvkritikákba, hírekbe. Ha meggondoljuk, ennek még nagyobb a presztízse, mintha bármilyen többé-kevésbé szelíd kényszer ösztönözné erre a szerzőket. Ami ugyanis előfordul, az a leghitelesebb formában jelzi az emléket, életutat, jellemzőnek érzett viszonyítást, hivatkozást, egyszóval Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sokszínűségét, nyilvánvaló és rejtett értékeit, sajátos hangulatát.

A vizsgálat módszere és a települések köre

A vizsgálat célja, hogy számba vegyen minden olyan említést, amely a megyére, azok helységeire, kisebb-nagyobb, de körülhatárolható tájegységeire,¹ valamint az e jellemzőkhöz köthető személyekre vonatkozik. Ez utóbbi tekintetben a konkrétan megjelölt születési vagy lakóhely, úti cél, élmény, emlék, történet, emlegetés, példaszó, anekdota jöhetett tekintetbe. Nem kétséges, hogy több olyan szerző helyi kapcsolatára vetül így fény, akiket a legmodernebb

---

1 Az azonosításhoz legtöbbször *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914* című munkát használtuk. (Szerk. Kósa Pál, Zentai László.) Pécs, 2003. Talma Kiadó 247 p.

feldolgozás során még csak meg sem említettek.² Annak, hogy felsoroljunk itt született írókat, költőket a Nyugatban – bármiről szóló – írásaik révén, nem sok értelmét láttuk, hiszen ez nem vagy bizonytalanul tükrözi a tájhoz való kötődésüket, ha nagy szavakat akarunk használni: hűségüket és elkötelezettségüket.

Közismert azonban, hogy a mostani megye alapvetően három közigazgatási egységből nyerte el mai formáját, s részben a trianoni béke rendelkezései, részben belső területrendezés nyomán alakult ki. A mai 229 helység a régebben más nevet viselt (pl. Nyírbakta ma Baktalórántháza, ráadásul a Nyugatban sajtóhibával: „nyírbatkai” alakban szerepel!), azóta egyesült községeket alkot (Ökörítőfülpös), határon kívül rekedt (pl. Munkács), más honi megyéhez került (pl. Prügy), mely utóbbi a mai alakon kívül a folyóiratban meglehető régi helyesírással (Pthrügy) és két teljesen önkényes (Pertrügy és Tügy) alakban is. Az már szinte csekélység, hogy a pontos helyet jelölő előtagot legtöbbször elhagyják, s csak gondos mérlegeléssel állapítható meg, vajon nem hazánk túlsó szegletében búvó kicsiny faluról van-e szó?

Külön gondot jelentett a vizsgált helyek körének behatárolása más szempontból is. A legkényelmesebb megoldás lett volna, ha csak a mai területet veszi figyelembe a kutatás, de alighanem az eredmény is a legtorzabb lenne: az egykori természetes kapcsolatot nem tükrözné, fél-gondolatokat és fél-életrajzi vonatkozásokat tárna föl, s így a haszna kétséges volna. Bármilyen meglepő, de ha

---

2 Jó példa erre a 2008. október 17-i nyíregyházi konferencia nyomán létrejött kötet. A „*Nyugat csapatjának keleti zászlója*”: *Tanulmányok a Nyugat kelet-magyarországi kötődéseiről* című mű (Nyíregyháza, 2010. Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, Nyíregyháza k. 260 p. Modus Hodiernus sorozat 2.). Noha szándékában a megyénél jóval nagyobb területet vizsgál, 48 olyan alkotót meg sem említ, akik e megyével vagy bármely helységével kapcsolatban (a mellékelt repertórium tanúsága szerint) írtak valamilyen szépírói művet vagy tanulmányt, esszét, kritikát. Adytól Zilahy Lajosig hosszú azoknak a sora (38-an vannak), akiket ugyan említ, de nem a megyével kapcsolatos írás miatt, s – az evidens Móricz Zsigmondon kívül – csupán egyetlen olyan akad (Kárpáti Aurél), akinek éppen azt az írását idézték, amely a megyére vonatkozik.

összességében vizsgálnánk az egykori megyék területét, ugyanilyen felemás képet kapnánk. Például az 1914-ben 12877 lakosú Nagybánya – a Nyugat képzőművészeti érdeklődésének reprezentánsa – kerekén 570 említésben kerül elő; ez önmagában az összes adat 2/3-át jelentené: a szám impozáns lenne, de a valóságot messze eltúlozná.

Mindezt figyelembe véve Nagybánya csupán más helységekkel (és nem saját művészeti központ mivolta miatt) illett bele a repertóriumba, mely számos, ma már határon túli községet, várost, idekapcsolható történelmi eseményt s közlekedési vállalkozást, és kivételképpen két hegycsúcsot is felvett. (Az egyiket azért, nehogy valaki a mai, hasonló nevű községgel összekeverhesse.) Nehéz pontosan megmagyaráznunk, miért éppen ezek kerültek bele, s maradtak ki mások, de talán elfogadható, hogy a teljes anyag áttekintésekor és feldolgozásakor (tehát utólag szelektálva!) módszertanilag ez mutatkozott a leginkább célszerűnek: aránylag legkevesebbet torzít az *egész* valóságán, s látszólagos önkényessége ellenére is képes tükrözni a *teljességet*. Az is egyértelmű, hogy számtalan írói megnyilatkozásból azonosítható lenne néhány meg nem nevezett, vagy az író által kitalált néven szereplő helység. Ennek feltárására – néhány kivétellel – nemcsak bizonytalansága miatt nem vállalkoztunk, hanem azért sem, mert sokkal inkább az írói életművek elemzésébe illik, nem e helytörténeti jellegű bibliográfiai összeállításba. Az egyes alkotók szakértő elemzői nagyobb hatékonysággal végezhetik el ezt – akár e repertórium felhasználásával.

A címléírásban a lehető legpontosabban követtük az eredetit: sem a helyesíráson, sem egyedi formákon nem változtattunk, óvakodtunk az értelemzavaró rövidítésektől, sőt – a szokástól eltérően – minden esetben jeleztük a folyóiratszám megjelenésének pontos idejét is.

Az anyag terjedelme és szerkezete

A Nyugatból a megyével ily módon kapcsolatba hozható írások száma nem csekély, s egyáltalán nincs szó arról, hogy főleg az inét elszármazottak pazarolták volna tintájukat hajdani szűkebb hazájukra. Móricz és Krúdy – hogy csak a két leggyakrabban szereplőt említsük – természetesen jócskán járult hozzá mind minőségileg, mind mennyiségileg Szabolcs-Szatmár-Bereg jobb megismeréséhez, de ki hinné például, hogy Ady Tyukodot említi (s persze nem Tyukodi pajtás révén), Kölcsey pályáján meg a szerepet játszó itteni „parasztnemesség fütykösei” kerülnek elő. De a szellemi élet vezetőiként jegyzett írók a legeldugottabb kis településeket is előszeretettel emelik művükbe. Kuriózum jellege mellett sokszínűségében is bámulatba ejtő, hogy mi mindenre nem figyeltek e megyéből a kortársak.

Az így feltárt anyag terjedelme is impozáns. Néhány szavas magyarázattal az eredeti, összefüggést is érzékeltető szöveg terjedelme meghaladja a hét ívet (280000 karaktert).³ Ha statisztikailag nézzük, 82 itteni (köztük mindössze egy azonosíthatatlan, de bizonyosan itt található) helység vagy tájegység, földrajzi, történeti fogalom fordul elő, vagyis a létezők több mint egyharmada. Sok-e ez, vagy kevés – kérdezhetnénk, de választ csak akkor adhatnánk rá, ha minden megyével kapcsolatban elvégeznénk ezt a kutatást, valamilyen szempontból (például lakott helyek száma, lakosságszám vagy bármi más) összevethetnénk adatainkat. Ez a számszerűség azonban korántsem tükrözné híven a valóságot.

---

3 E mű a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, a Nyíregyházi Főiskola Történettudományi Tanszéke, a Jósza András Múzeum, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, s a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület 2011. évi helytörténeti pályázatán I. díjat nyert pályamű. Mivel a pályázat legfőljebb 30 oldalra engedélyezett, ennek bemutatására semmiképp nem tehattünk kísérletet. E mű emiatt sokkal inkább akar használni, mint reprezentálni: a további kutatást kívánja segíteni. Meggondolandó azonban, hogy az összeállítást nem lenne-e célszerű az olvasók elé bocsátani? Jelen állapotában is remélheti talán, hogy nyíregyházi vagy kárpátaljai szakdolgozók, valamint a megye helységeinek kutatói meglátják benne a lehetőséget.

Példaként kínálkozik a ma Hajdú-Biharhoz tartozó Nyíracsad, amely tekintélyes számmal, hétszer szerepel a Nyugatban. Ezt a hét említést azonban csak annak köszönheti, hogy egyik lakosa támogatta Király György síremlékének létesítését, és a folyóirat – a kor szokásainak megfelelően – a gyűjtés lezárultáig mindannyiszor hírében említette az adakozót. Általában nem ez a jellemző, hanem a számosabb említés mögött majd mindig többlet információt, részletesebb ismeretet, érdekes és személyes kapcsolatot találunk.

Érdemes tudnunk, hogy az összesen megtalált 380 bibliográfiai egység között a helynevek több mint fele (43) csupán egy-egy alkalommal szerepel, 2-5 megidézést mondhat magáénak 24 falu, város és hegycsúcs, 6-9 említéssel dicsekedhet 6, 10 fölötti figyelmet élvez 9 helység, tájegység és történeti esemény. A könnyebb kereshetőség miatt minden helységet mai, teljes alakjában szerepeltetünk a repertóriumban, akkor is, ha az adott műben régi helyesírással, helyi vagy írói (s nem egyszer önkényes) változatában, elő- vagy utótagja nélkül találkozunk vele. A feltárt egységek neve mellett csak akkor utalunk jelenlegi státuszukra (alakváltozat, más megye vagy ország), ha azok nem tartoznak a mai megyéhez.

A 86 szerző többsége, 60 alkotó mindössze egyszer érint megyei vonatkozású témát, hat kétszer idézi a tájat, 15-en 3-6 említéssel tartották fontosnak, ketten (Cs. Szabó László és Krúdy Gyula) 9-9 alkalommal örökítették meg Nyugatban megjelent műveikben. S végül Móricz Zsigmond az, aki egymaga 47 novellájába, regényébe, riportjába, önvallomásába, kritikájába rejtett szeretettel fordította kortársai és az utókor figyelmét Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére. Rajtuk kívül ismeretlen szerzőtől származik nyolc külön cím nélküli és 10 sorozatban szereplő vagy címmel ellátott hír. (A repertórium utáni mutatóban a legrövidebb leírással – az évszámok első két tagja, vagyis a 19 elhagyásával – adjuk meg az egyes szerzők műveinek lelőhelyét. A teljes leírás könnyűszerrel meglelhető az előtte közölt anyagban.)

Természetes, hogy általában érdemben is azoktól tudhatunk meg legtöbbet, akik valamilyen okból gyakrabban tartják fontosnak a megye egyik-másik helységét, táját vagy egészét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne becses, például Babits egyetlen, alkalom- és véletlenszerű adata, hiszen ez is képes felvillantani az ifjú alkotó gondos figyelmét. (Még akkor is, ha a „létai erdő”-ből Kisléta pontos azonosítása fejtörést okoz.)⁴

A statisztika nem árulja el azt sem, hányan, milyen okból emeltek műveikbe egyéb táji sajátosságokat. Csupán egy példa a sok közül. A Nyugatban a *tirpák* szót mindössze háromszor írták le, és ez egyedül Tersánszky J. Jenő: *Igaz regény. Saját életem* című visszaemlékezésének és Krúdy-méltatásának köszönhető. S akad-e, aki ne büszke mosollyal olvasná az elsőt? „Nyíregyházán nagyon jól éreztem magam Ilonkáéknál. Bohémesen, egy kis hónapos szobában éltek, egy tirpák gazdánál. Ennek kis vöröseszszőke lányáról sokat álmodoztam és sok nyíri nótát írtam hozzá népdalgyűjteményemhez.” A második tirpák-idézet az ifjú ficsúr megveréséhez kapcsolódó kifakadás, amiből joggal hihetnénk, hogy ellenszenves felhanggal marad meg benne a tirpákság, de nem. Ehelyett felemelő körképben, valóságos társadalmi panorámában bukkanhatunk rá – írótársa jubileumán: „... szülőfölded, Szabolcs vezér országa, a Nyírség buckái, bokortanyái, ez a furcsa vidék, a szertelenségek, kiáltó ellentétek helye, ahol a fogyatkozó ezerholdas kiskirályok esztelen tékozlása mellett a józan tirpák évtizedekkel előzi meg a nemzetgazdászati reformokat és szervezkedést, ahol úgy reformálják meg ármányosan a magyarok az eklézsia katolikát, hogy a pápának is meglegyen a magáé és tovább

4 Babits Mihály: *A lírátor. Érzékenyjáték egy felvonásban* című művében, Kazinczy Ferencsel kapcsolatban kerül elő. Akár e helység, akár a Bihar megyei Nagyléta vélelmezhető az említésben, mindenképpen csak az írói fantázia terméke, mert több napi járóföldre fekszik a lehetséges (valóságos) helyszíntől. Ugyanez mondható el az egykori Kolozs megyei (Magyar)Léta váráról is. Teljesen mégsem zárható ki, hogy őt megyében elszórt birtokai' sorában ez az egyik a „messze elszórt számos apró részlet” közül. Vö. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp., 1897. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala 5. köt. 1268. h.

miséznek, de magyar nyelven, ahol a kaftános zsidó nem kerüli a kapát-kaszát és falvakat népesít be és az első száz holdnál meg zsakettnél már túlesz tékozlásban és duhajtságban a benszülött /!/ dzsentrin...” Nélküle nemcsak ezt, hanem azt sem tudta volna az átlagos magyar olvasó, hogy egyáltalán létezik tirpák népcsoport. Ugyanígy nem tekinthető elhanyagolható adatnak Kisvárdai két játékos megjelenése Kosztolányi Dezsőnél.⁵ Bármelyik hely felbukkanásának lehet kutatással kideríthető mélyebb oka is, mindenesetre az adott helységek önértékét jócskán növelheti, hogy szerepeltek a jeles folyóirat hasábjain.

Mindennek nyomon követése és áttekinthetősége érdekében megfelelő szerkezetéről kellett gondoskodnunk. A helységek (és egyéb bibliográfiai egységek) *ábécérend*ben követik egymást. Ha több alkalommal említik őket, *időrend*ben következnek egymás után az adatok. Ha több helység fordul elő egy-egy írásban, akkor valamennyire külön hivatkozással utalunk. Ezzel ugyan az *elsőbbségi említés* elvével szakítunk, nem emeljük ki a látszólagosan egyedüli lényegeset sem, de helyette az *érdemi tartalom* teljes feltárásának lehetőségét nyitjuk meg.

Ennek hasznát érdemes egy gyakorlati példával megvilágítanunk. Móricz Zsigmond: *Ökörítő* című riportja 17 helység alatt szerepel, noha vitán fölül a címben szereplő község és benne megesett tragédia (s társadalmi háttere) a legfontosabb. Azonban ki állítja, hogy nem jelent személyes ismeretet egy ilyen részlet: „Börvely, Domahida a lóp dél-i részén vannak, Ökörítő, az éjszaki sarkában. Vonat még akkor nem ment, akkor építették a csergeri vonalat s akkor tervezték az ecsedit. Gyalog indultam el

---

5 Kosztolányi jeles regényének, a *Pacsirtának* motívumaként bukkan fel Olcsvay Feri, aki „abban sem bizonyos, hogy a kisvárdai, vagy a nagyvárdai Olcsvayak közül való-e”. Azért nevezhetjük játszói ötletnek, mert létezik a Nyitra megyei Olcsvay-család, sőt Szatmár vármegyében 1270-től számon tartották az Olchváry családot, de egyik sem kisvárdai, másrészt a nagyvárdai előnév egyetlen magyar nemesnél sem fordul elő. Vö. Nagy Iván *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Arcanum Digitéka, valamint Kempelen Béla: *Magyar nemes családok* Arcanum Digitéka.

Börvelyből Nagyecsedre; nagy dolog idő volt, aratás, semmi fizetésért sem lehetett szekeret kapni. A nyílegyenesre vágott Kraszna parton haladtam előre. Balról zöld táblák, sűrű falvak, Csanáros, Vállaj, Mérc sváb tornyai látszottak, jobbról mély földfenék, a melyről hamar elfogytak a nagyterjedelmű kukoricatáblák, aztán egyhangú, egyszínű tompa, fekete sötét volt a föld a szemhatárig.⁶

Ez a hét földrajzi egység, amelynek egy része ma már nincs is az ország határain belül, csakis a korabeli leíró szándékában és – ennek köszönhetően – tudatunkban áll össze ismét eredeti egészé. E nélkül nemigen éreznénk egymáshoz viszonyított jelentőségüket sem. Ezt ugyancsak Móricz példázza – az akkoriban már nem kevésbé szenzációhajhászó sajtó megpirongatásával. „Rossz petróleumlámpát és lampiont hozott a kultúra, a melyben bizakodva ötszázan mertek máglyára állani. Mert míg fáklyával világítottak, addig bizony nem táncolt csűrben senki éjszaka! Ennek a »magyaros keménységnek« adták bizonyosságát a környékbeli falvak, mikor másnap megtartották a táncmulatságot. A lapok felháborodva írták Komlódtótfaluról, hogy másnap táncolt. Látszik, hogy aki írta, nem ismeri ezt a népet. Persze, hogy táncolt, hát Budapesten nem tartottak meg valami bált a miatt, mert elsüllyedt egy hajó valahol háromezer utassal, vagy mert Messina romokban hevert? Komlódtótfalutól Ökörítő csaknem olyan messzi van, mint Budapesttől Messina! Azok nem szomszéd falvak, közbe esik Szamosbecs, Sima, Tatárfalva, Sályi, Szamosujlak, Porcsalma s ez a hat falu úgy elválasztja őket egymástól, hogy bár két-három óra járás az egész távolság szekéren, mégis elegenden vannak Tótfaluban, a kik sohasem voltak életükben Ökörítőn s annyit tudnak róla, hogy az ökörítőiak náluk mennek keresztül Szatmárra.” S e két idézettel máris 15 helynevet említettünk a 17-ből. Ki az, aki eldönti, melyik nem vagy kevésbé fontos? Tudományos alapon vagy jó lélekkel senki, mert az ott élőknek bizonyára nem közömbös.

---

6 A bevezető tanulmányban külön nem hivatkozunk, mert a bibliográfiai adat megtalálható a repertóriumban.

Összességében talán nem túlzás megállapítanunk, hogy sem a helytörténeti, sem az irodalomtörténeti kutatás nem nélkülözheti a Nyugat feltárását, mert eddig háttérben vagy homályban maradt összefüggésekre akadhat, további vizsgálódások kiindulópontja lehet, amellyel egyaránt szolgálhatja a megyében élők vagy innét elszármazottak önismeretét és önérzetét, valamint az ismeretek teljességét. Már az e téren úttörőnek számító kötet előszavában is hasonló szándékot üdvözöl Görömbei András akadémikus, amikor a tanulmányok közös jellemzőjeként megállapítja: „eddig háttérben maradt témák és értékek megmutatására törekszenek, így gazdagítják ismereteinket”.⁷ Az is egyértelmű, hogy az eddigi feldolgozás számos részletet ismert, de alapvetően más kép körvonalai és lehetőségei bontakoznak ki, ha az anyag egésze előttünk áll. Tulajdonképpen az önismeret és tájékozódás kettős követelménye ez. Ennek meglátását kívánta a folyóirat első számának beköszöntőjében Ignotus, amikor azt kérte kora magyarjától: „legyen szeme a világban való helyzete iránt, legyen mértéke a maga kicsinysége, legyen számítása a maga ereje felől”.⁸

Ízelítő az anyag sokszínűségéből

Eleve lehetetlen vállalkozás – még a legrövidebb formában is – a hatalmas mennyiségű és sokszínű cikk- és idézetgyűjteményt bemutatnunk, arányait érzékeltetnünk, a szerzőket megismertetnünk. Ha ezt nem is kíséreljük meg, afféle kalauzként igyekszünk minél több érdekességre felhívni a figyelmet – jobb híján a címszavak sorrendjében.⁹

---

7 „Nyugat csapatjának keleti zászlója”: *Tanulmányok a Nyugat kelet-magyarországi kötődéseiről*. Nyíregyháza, 2010. Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, Nyíregyháza k. 7. p. (Modus Hodiernus sorozat 2.).

8 Ignotus: *Kelet népe*. Nyugat 1908. jan. 1. 1. sz.

9 Hogy elébe menjünk a kritikának, megjegyezzük: tisztában vagyunk az itt következő szemelvény-összeállítás önkényességével, ami legalább annyira fogja tükrözni válogatója érdeklődését, mint az anyag valódi tartalmát. Célja elsősorban nem is a kellően súlyozott, az eredeti minőséget és mennyiséget érzékeltető keresztmetszet

Anarcs munkásság színhelye. „Anarcsi kúriájában szövi társadalompolitikai gondolatait a legérdekesebb külön, Czóbel István,¹⁰ Czóbel Minka testvére, Justh Zsigmond jó barátja. Justh regényciklusa első kötetét neki ajánlja, mint akinek hatalmas tudománya támogatta irodalmi terveit. «Mi mindketten a jövő Magyarországnak az anyaföldben gyökerező filozófiai világnézetét, szellemét keressük. Te biológiai alapon állva, hatalmas kultúr-történeti művekben, amelyet eddig csak néhány bizalmas ember ismer, amelyről azonban, tudom, pár év múlva, Európa fog beszélni...»” Vajon emlékszik-e rá valaki?

Baktalórántháza régi nevén és sajtóhibásan fordul elő Móricz 112 szavas körmondatában, jelképi értékkel. A főhős „Tisza István imádatában nőtt fel”, de „sértette a nagy-koncepció-érzését, hogy egy miniszter minden ügyhöz hozzászól, hogy a nyírbatkai tanító sertésól-kérését elutasítani nem áttolja”. **Balsa** érdekes névegybesésésként említhető: „Honorré de Balzac maga ajándékozta meg magát a nemesi partikulával. Az apja paraszt sarjadék volt. Ő kezdte Balzacnak írni a család nevét, azelőtt Balsa, Balsas, Ballsa formákban szerepel.” **Bátorligetről** Ortutay Gyula *Parasztágunk élete* és a *Bátorligeti mesék* (Buday György rajzaival) című művének recenziójában ír Bálint György. „Fedics Mihály, egy nyolcvanhatéves nyírségi szegényparaszt mondta tollba Ortutaynak ezeket a meséket”, és a kiadvány „az »1937 legszebb könyve« címet kapta”. Ortutay ide kapcsolódó mesét is bemutat Fedicstől, Halász Gábor

---

készítése, hanem az érdeklődés felkeltése. Ha e téren sikerül eredményt elérnie a már munkálkodó és reménybeli kutatók, olvasók körében, akkor szívesen vállalja az aránytalanság, netán a torzítás vádját. A szemelvények céljának természetéből fakad, hogy – amint az előzőekben is – helykímélési célból eltekint a hivatkozásoktól, mert azokat ki-ki előkeresheti az utána közölt repertóriumából. A hivatkozások itt csupán az ott fel nem lelhető, de lényegesnek vélt ismeretekre korlátozódnak. Az egyes szerzők életrajzi adatainak bemutatásakor főleg Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái* 1-14., valamint a *Magyar Életrajzi Lexikon* 1-4. kötetének digitális változatát, továbbá Gulyás Pál *Magyar írók élete és munkái* 1-18. kötetét használtuk.

10 Czóbel István (Anarcs, 1847. szept. 11. – Nagycsór, 1932. ápr. 30.): vallástörténész, esztéta.

pedig a mesemondóról és környezetéről egyaránt szól: „Maga az otthona, Bátorliget félig tanya, félig falu jellegű, keverék népességű település, alig negyven-ötvenéves multra tekint vissza. Közösségi szellem még alig fejlődhetett benne, ősi hagyományok nem öröklődhettek; a meseanyag mégis itt talált megszólaltatójára, jelül annak, hogy a döntő mozzanat mindenütt a tehetség. A mesekonvenciók mellett éppen ez a szabad teremtés, tehetségének egyéni íze, hamiskás fordulatai jegyzik el Fedics műveit a magasabb rendű irodalommal.” **Bátyú** Móricz 1926-os kárpátaljai utazásának átszállóhelye.

Bereg első említését is neki köszönhetjük. Leghíresebb regényében (Nagy úr és Nyilas Misi közt zajló párbeszédében) elképzelhető, hogy saját élményén alapuló motívummal találkozunk: „– Látott már maga szénégetést? – Igen, a nagybátyám kovács és akkor láttam, egyszer voltunk kint vele a beregi erdőn.” Ady vele kapcsolatban beszél büszkén a tájról és emberéről. „Ilyen a mi fajtánk. Hogy micsoda fajta? Hajdú-szélen, Szabolcsban, Biharszélen, Beregben, Szatmárban, Ugocsaszélen, Szilágyszélen él. Itt nemesítettek egész falvakat egy jókedvű pillanatukban felséges uraink vagy nagyságos fejedelmeink. Bocskor mellé itt kötötték a legtöbb nemesi kardot s a kis urak itt békültek bele a legnehezebben, hogy nagyurak is vannak.” Ugyanitt a váteszi gondolatok: „S itt készült el legjobban a talaj a jövőre, az úri Magyarországot ma már nagyon fenyegető, igazi, nyugatias demokráciára. Ez a tájék Magyarország dagasztó teknője s ennek fajtájából a mi fajtánkból s e vidékről kellett a megindult magyar intellektuális forradalomnak vitézeket kapnia. S ebből, a mi fajtánkból jött mos megint íme egy Móricz Zsigmond, aki egyedül fölér egy forradalmi szabad csapattal.”

Többször idézik tetteiben az egykori jeles követet,¹¹ valamint hírheht elődjét és esetét. „A már megkoronázott Ferdinánd trónörökös ellen nemrég – sikertelenül – merénylet történt.” A me-

---

11 Lónyay Menyhért gróf (Nagylónya, 1822. jan. 6. – Bp., 1884. nov. 3.) politikus, 1843-tól Bereg megye követe, 1858-tól az MTA tagja, 1867-1870-ben pénzügy-, 1871-1872-ben honvédelmi miniszter és miniszterelnök.

rénylő elfogását segítette a trónörökös inasa is. Füzesséry Gábor beregi követ 1832. december 19-én indítványozta, adjanak az inasnak magyar honosságot és a »Hivfy« nevet. „A szolgálalkúségnek ezt a megnyilatkozását a követek általános ellenszenvvel fogadták.”

Történelmi és háborús adalékok mellett szinte közmondás-szerűen hangzik Kaffka Margit regényében: „Tudja azt mindenki Beregbe?!” S ki tartja még számon, hogy a móri csatában, ahol mindenki megfutott, Perczel Mór szerint „a szabolcsiai és beregiek hősieen viselték magukat”. A mesevilág és nyelvjárás meghitt élménye rejlik Nagy Endre önéletrajzában. „Aztán emlékszem a fagyott almákra, amelyek sísteregve ereszkedtek ki a bádog-kályha tetején; emlékszem a tollfosztó és kukoricahántó estékre, amelyeken sült-tököt, mézes főtt kukoricát eszegettünk és szépanyánk csudaszép meséit hallgattuk. Szépanyánkról azt mondták volt, hogy már száz éves is meg van, az arca sima volt és fehér, mint a tej. Kék szeme azonban világtalanul nézett maga elé. Beregből való volt, furcsán beszélt magyarul; úgy mondta: regvel, estvel és a pénzre azt mondta: piez...” Ottlik Géza novellájában – bár kissé anakronisztikusan¹² – valóságos varázserővel ruhazza fel a tájat. „Beregben a szörnyű, velőbemarkoló Rákóczi induló, ez a tébolyító muzsika, ez a szomorú riadó, ez úzte a mezítlábasokat és a művelt, józan Rákóczit is, saját felkelése kényszerűségének engedett ő is, ennek a zenei-hősi-indulati kényszernek, noha tudhatta, mire vezet a lázadás...”

Beregszászt írzi Füst Milán kisprózájának párbeszéde, és Greizinger István zenetanár-költő életrajzi adata, akárcsak Reichard Piroska ihletett szülőhely-verse: „Tűnjetek el, ti mai árnyak, / vigyetek vissza, fecskeszárnyak: / gyerek szívvel utcánkon végig / megtalálom házunk, a régít”. **Berkesz** Marczali Henriknek azért emlékezetes, mert itt hallotta Tóth Béla halálhírét. **Bilkén** élt és halt Vidra Ferdinánd, az elfeledett festőművész, akire

---

12 Az említett Rákóczi-induló a XVIII. század elején még nem hangozhatott el később ismert alakjában, azt ugyanis Scholl Miklós bonyhádi születésű karmester jegyezte közismert formájában – verbunkos nótából.

„Popovics Bazil munkácsi püspök székes temploma kifestését reá bízta”, s aki itt „lakott, dolgozott, amíg szeme világának megfogyatkozása ebben nem akadályozta”. „Kívánságára a Bilke mellett fekvő templomok közé temették el. Roskovics Ignác festőművésznek első mestere...”

Csanálosról gyermekkori emlékként beszél Szomory Dezső: „De a sok kis falu közül, ahol végigbandukoltunk a négy kis lóval akáclobbosan s a kis sárga kocsival porfellegesen, már csak Csanálosra emlékszem, ahol a cukrászda volt s ahol megpihentünk...” **Csegöldr**ől Hegedüs Loránt tartja számon, hogy pusztaként Tisza László vette meg. **Csengeri** ’parasztnemesség fütykösei verték le Kölcsey idején a híres szatmári 12. pontot’. **Csobaj**ról kedves népi anekdotát őriz Móricz. „Böszörményiné elővette a fiát. Te ilyen meg olyan, te cégéres, te, mi van avval a jánynyal! Hát csak nem hagyod a legkedvesebb komám lányát ilyen székenbe. Ha már így esett, elvedd!... El is vette... Igen ám, de egy pár esztendő múlva meg a Böszörményi Jutka lett úgy!... Hát az öreg Böszörményiné csak morog, csak vár, nincs semmi újság, az Uray Pista kimaradt a háztól. Hát aztán egyszer felpakol ám Böszörményiné, megy át Csobajra, oszt előveszi a legkedvesebb komáját: Hallod-é te ilyen meg amolyan, ugye, mikor a te lányod bajba volt, főköttő alá segítettem! Hát vedd elő a Pista fiadat, osztán most te segíts a legkedvesebb lányomon, mert a nyakunkon a világ szégyene!”

Fábiánháza – Fábiánfalva alakban – Móricz-regény fordítása révén Amerikába is eljutott, s a mű csúcspontján ott a főhős aláírásában is: „Matolcsy Miklós ref. lelkész Fábiánfalván”. **Garbolc** – kiejtés szerinti formában – Ábrányi Emil művében színpolt: „az ügyvéd-férjnek üzleti dolga akadt azon a vidéken és előre küldte a feleségét, hogy szálljon meg a nyájas atyafiságnál és vegyen ő is részt a híres garbóci Anna-bálon”. **Györtelek** vasútjának Móricznál „alig is van egyéb haszna, mert az ugyan nem haszon Pál Estánnak, hogy ma vasúton megy Ökörítóról Györtelekre; nem haszon, hanem tíz krajcár pénzkidobás”. **Jármi** nemesi előnévben szerepel

szintén nála: „A jáarmi s szalkai Galánfyak mindig voltak ott, ahol a maga büszke ősei.”

Kállósemjénről – következetesen ly-nal! – Nyilas Misi „az osztályba/n/ hallotta a kállósemlyéni Vargától, hogy nekik kőházuk van s nagyon imponált neki”. Szintén Móricznál, *A nagy fejedelem című* regényben: „– Hadba jó volt e Keresztessi, – mondta a fejedelem, – láttam Semlyinben annakidejin.”¹³ **Kérsemjént**, bármilyen furcsa, de Szomory Dezső szép leírásában összekeveri az egykori Bihar érmihályfalvi járásában található Érsemjénnel.¹⁴ „Egész Érsemjén itt lett volna, kastély, kert, kovácsműhely, csendőr, zsidóboltos, falusi utca és a hold rajta az egészen, s mi minden még, jó Kállayék s kis drága Linám, aki a szilvafa alatt, meghajolva a fűben, fehér lábszárait mutatta ébredő keservemnek, bocsássa meg!” **Kisar** Móricz *A fáklya hőse*, Kisari Máté nevében szerepel. **Kisléta** Babits Mihály: *A lírátor* című egyfelvonásos „érzékeny-játék”-ában vélelmezhető,¹⁵ – ahogy arról már szóltunk. **Kisvárdá** ott búvik Kosztolányi Dezső: *Pacsirtájában*.¹⁶ **Komlódtótfalut** Móricz védte meg az *Ökörítő*ban a fővárosi sajtó éles nyelve ellen – amint a bevezetőben említettük.

Máriapócs a kálvinista Ady örökszép versén (*A pócsi Márián*) kívül motívum Földi Mihály novellájában, majd Krúdy kisregényében is: „A mi jósnőink csak arra valók, hogy búcsúra járjanak Mária-Pócsra és füvekkel bolonddá tegyék a parasztot, ha tehene felfúvódott.” **Mátészalka** Szomory Dezső leveleiben szinte mito-

13 Ezzel egybehangzik, hogy a keresztessi Keresztessi családból címeres levelet Bethlen Gábortól 1627. január 15-én Keresztessi Mihály nyert. A műben Keresztessi Pál szerepel. Kempelen Béla: *Magyar Nemes Családok*. Bp., 1911. 5. köt. Nem lehetetlen, hogy ezt tudhatta Móricz, de a nevet – talán a korhűség kedvéért – két s-sel írta. Érdekesség, hogy a történeti irodalomban csak így nem fordul elő, de Keresztessi és Keresztessy formában többször is. Ez utóbbiak közé sorolható Keresztessy József (1819. –1945.) vívómester, a magyar vívóiskola megalapítója.

14 Nyilvánvaló ugyanis, ha végig a Nyírséget meg az Érsemjéntől több tíz kilométerre levő, de közvetlenül Kérsemjén mellett folyó Szamost emlegeti, csakis elírás lehet.

15 Lásd a 4. számú jegyzetet.

16 Lásd az 5. számú jegyzetet.

lógiai ködben, hosszú, de lebilincselő oldalakon úszik elénk: „... a néhai mágusok, noha hárman voltak, nem lehettek úgy megilletődve, mint mi ketten a fivérémmel, amikor megláttuk a csillagot végre, a szalkai református tornyon. A domboldalról, a város szélén, már a hosszú utca vonala is elnyúlt, a gömbakáccokkal szép sorjában, mint a zöld napernyők, s amelyeken egy galamb ült. A négy ló, a piros kocsis alatt, befordult a régi ház kapuján, szinte irányítás nélkül, azzal a hangtalan megelegedéssel, csöndesen poroszkálva a küszöbön, ahogy állatok tudnak hazatérni a lelkük magasságával.” Később feltűnik Kassák bírálatában és Cs. Szabó László novellájában is.

Mezőladány különösen bukkan elő – feltételezhetően – Móricz Zsigmond: *A nagy fejedelem* című regényében. A szereplők kétségtelenül Püspökladány felé tartanak, de ott nincs víz, mint Mezőladánynál a Tisza. Így az író saját ismereteit vetíti a (tiszántúli i-ző!) párbeszédbe: „– Hogy természetek itt s hol, valami kenyérnek valót? ... – Olyan búzánk terem itt minékünk, hogyha egy marékkal elvetek, asztagot rakok belőle. Niha ugyan rágyün a víz, ojankor bizony ha zsákokkal vetek is, akkor se aratok rulla egy maríkra valót.”

Munkácsot először Kaffka Margit regénye társadalmi példázatában találjuk meg. „A zsidóság? Az Galíciából Munkácson át kerül ide második generációban, kereskedők, esetleg ügyvédek, orvosok, már a gazdagság fényűzéséhez, de még nem a belső kultúrához finomodva – azt majd a fiaik érik el egy stációval tovább, Pesten, mint újságírók, művészek vagy pénzemberek.” Történelme révén Thököly, Zrínyi Ilona, Kazinczy, három festő: Munkácsy, Náray Aurél és Vidra Ferdinánd, Bezerédi Gyula szobrász, s Ady ismert verse, az *Esze Tamás komája* megzenésítése révén tűnik fel, sőt Móricz Zsigmond mesejátékában is. Ő vallomásba is foglalja 1926-os útja nyomán: „A megértés próféciaja a legfőbb kötelesség ma. S ennek a tiszta megérzése az, amit magammal hoztam Kassáról és Munkácsról és Marosvásárhelyről és minden helyről, ahol egy napot éltem.” Az ott 1935-ben Sáfáry László által kiadott

*Verhovina*¹⁷ kötet Radnóti-bírálatában is olvasunk róla. S végül még az akkor ifjú költő, a somogyi Takáts Gyula is megénekli: „Könyvtárak sűrű őszi csendje, / s a versszülő préházszoba / ledőlt és nem maradt belőlük / csak a munkácsi iskola...”

Nagydobos Zalatnay Mihály menekülésének célja Móricz regényében. **Nagyecsed** szintén nála bukkan fel többször, majd *A fáklya* és *A nagy fejedelem* oldalain. Utóbb Makkai Sándor *Ördögszekér* című regényének bírálatakor említi Laczkó Géza: „A fiatal Anna és Ecsed... ezt a kettőt sohasem fogjuk elfeledni, a többi betű-ködbe vész.” **Nagykálló** jeles fia, Wechsler Lajos¹⁸ révén kerül elénk „a nagykállói szivaros bolt cégtáblájáról”, „foglalkozására nézvést író, híres író, itt Budapesten” – Krúdy színes leírásában. Laczkó Géza és Móricz prózáiban, Illés Endre bírálatában, majd Nagy Endre s Gárdonyi Géza párbeszédében búvik meg: „– Jól van, öcsém! Látom, hogy tud magyarul! Mert itt Pesten kevesen tudják, hogy ha a Kállóból jött ember kállai...” A Kodály által öt év múlva (1937-ben) világhír útjára indított tánc szerepel egy novella tréfás példázatában: „Isten éltesse benne! Akár le se vesse, míg a fia lakodalmában el nem járja a kállai kettőst...” Egy vita hozzászólója dr. Székely József itteni reálgimnáziumi tanár; Kelen László *Férfikor* című verseskötényvét adja ki itt.

17 Nem a Máramarosi-havasokban fekvő község, hanem a Munkács közeli jelképes hegyvidék rejlik a címben, s ezt, 1939-ben majd Kemény Gábor (1915–1981): *Verhovina feltámad* című *A ruszin sors könyve* alcímű munka is bizonyítja. Az viszont meglepő, hogy Sáfáry kötetét a *Magyar könyvészet 1921-1944* nem tartja számon...

18 Kétségtelen, hogy Szinnyei Józsefnél azt olvashatjuk: 'Wechsler Lajos hírlapíró, született 1861. május 16-án Budapesten', csak hogy a főváros csupán 1873-ban egyesült, tehát ott semmiképp sem születhetett. Így akár legendaképzésnek, akár ténynek is tarthatjuk – a kellő mélységű eredményekig – a sejtetett szabolcsi származást. Szinnyei abban is téved, hogy „Meghalt 1912. január végén Budapesten.” Itt a helyszín igaz, az időpont nem, mert aligha képzelhető el akkor, hogy már a Nyugat február 1-jei számában Krúdy nekrológja megjelenhetett volna. Másrészt az életrajzi kézikönyv jelezte számos fordítás közül csupán egyet ismer a könyvészet: „Rameau, Jean. *Der Roman eines Arztes*. Autor. Übersetzung von Ludw. Wechsler. (8-r. 205 l.) Leipzig, 1901. Liter. Anstalt.” Vö. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp., 1914. Hornyánszky Viktor k. 14. k. 1458. h.

Nyír erdejét Anonymus nyomán említik. **Nyírabrány** világháborús visszaemlékezés helyszíne, majd jeles elszármazottait (s a hely régi nevét) idézi: „Ábrányi Kornél családja Ördög-Ábrány Szabolcs megyei községben volt régi birtokos. A család igazi neve »Eördög«. A most elhunyt Kornél ugyanily nevű apja, a neves zeneszerző és zenészeti író, fiatal korában nem volt jó gazda, eladta a szép ősi 1600 holdas birtokot, s feleségével, ki a szintén Szabolcs megyei »Medve« családból származott, Pestre költözött. Ő tette a régi családi név helyett a család predikátumát névvé. Fia, Kornél már Pesten született 1849-ben.” **Nyíradony** novellabeli nyomozás eleme a folyóirat első évfolyamában. **Nyírbátor** Móricz XVIII. század végi falusi nemes házban játszódó színdarabjában (s később Fedics meséjében) vására, másnál temploma révén emlékezetes, mely a regényben többször jelképes hely. **Nyírbéltek** nevét az alkotásait Június néven közreadó Zilahi Kiss Béla özvegyének életrajzi adatai közt leljük.

Nyíregyháza novella elemeként (az összes Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei helység közül a folyóiratban először) egy szobapincér emlékeiben rejlik az első évfolyamban. Ignotus *Háború* című gondolatfüzérébe illeszti; a táj szülöttének kisprózájában varjakkal kapcsolatos anekdotikus eset helyszíne. Adynál „sokat próbált nő” egyik állomása; szülöttének humoros emlékeiben a másik híresség, Kálnay László írói pályáját színesíti. A város fia novellájában hihetőleg saját megfigyeléséből többször idézi állomását és vendéglőjét. Személyes és családi élményként egyszerre bukkan elő Tersánszky-nál, majd humoros-gúnyos bírálatának céltáblája: „Bessenyei, a híres pennaforogató testőr szobra úgy áll ottan a nyíregyházi megyeház előtt vasban, akár méreteit, akár díshelyét tekintjük, mint aki Szabolcs vármegye szellemét legkiválóbban, csaknem egyeduralmulag reprezentálja... Hogyan kerül hát ez a léhaszemlemű testőr akkora darab vasba öntve a legjózanabb vármegye székhelyének a díszterére?” Hasonlat példázata Nagy Endrénél: „a nyíregyházi homokba kétkerekű taliga való”. Megemlékeznek a nevezetes eseményről is: „Február 1-én !!

Nyíregyházán a Bessenyei Kör meghívására Móricz Zsigmond és Nagy Endre Nyugat-estet tartottak.” Szakmai vitában hivatkoznak régészére, Kiss Lajosra. Móricz anekdotaszerű esete a színi viszonyokat hívatott bemutatni: „Nyíregyházán pár évvel ezelőtt láttam egy első előadást, amelyet két próbára hoztak ki. Egy színész panaszkodott, hogy még nem is tudja, mi lesz a harmadik felvonásban a szerepe. A direktor azt mondta rá: majd meglátja este a premieren.” Kodolányi János gondolataiban „virító Paradicsomon robog át a gyorsvonat Budapeستől Nyíregyházaig”. „Szabolcsi anthológia készül¹⁹ Nyíregyházán” – adta hírül a folyóirat. Ortutay Gyula emlékeiből idézi: „egyik vasárnap bekerültem a falujárásból Nyíregyházára”.

Nyírmada délibábos szómagyarázat feltételezhető eleme. **Nyírpazony** életrajzi adat helyszíne. **Nyírséget** először a táj később újságíróként ismertté vált fia, Milotay István szépirodalmi művében találjuk motívumként. „Nem magas, de formás, könnyű járású leány volt... Látszott rajta, hogy most jött be a levegőről, az arca piros volt, a haja kissé borzas, s vállára olyan kerek kis bundagallér volt vetve, amelyet a Nyírségen a parasztasszonyok hordanak, barna bőrből kivágott fekete virágokkal hímezve s a szélén fürtös báránybőrrel kiprémezve.” Bessenyei György életrajzi eleme, szociológiai példázat jelképes helyszíne, és számtalanszor Krúdy-arckép része: „a Nyírség, ahol megszületett és növekedett, telepe volt mindig a rátartó magyar családoknak és még közelebről legyintgethette a kölyök-képzletét a maga nemzetsége, amely mindig kitermelte a különös idők számára, a maga alakjait”, vagy másutt: „szívtestvére a nyírségi magyar cigány, akinek hegedűje helyett az ő kezében a magyar nyelv olyan hangszere, e

19 Nem lehetetlen, hogy az ismeretlen kritikus az előző évben napvilágot látott Szabolcsi költők című (Nyíregyháza, 1930. 79 p. – szerkesztő, nyomda és kiadó nélkül!) gyűjtemény nyomán hangoztatta kétségeit – már előzetesen. Az ebben szereplő öt literátor közül négy a jövődő antológiában is ott lesz majd, sőt a leendő szerkesztő is résztvevője volt az előzménynek. A kötet valóban megjelent, s benne 39 alkotó versei és elbeszélései olvashatók: *Szabolcsi anthológia*. (Szerk. Vertse K. Andor.) Nyíregyháza, 1932. Jóna ny. 157 p.

hangszernek olyan húrja szólal meg, amely a más kezében néma marad”. Ugyanígy Móriczcal kapcsolatban: „rálátott a magyar élet földabroszának egy parányi csücskére, egy hóba betemetett nyírségi falura”. Majd a táj két jeles írójának szellemi találkozásában közös élmény a dzsentrik hazája. Családi emlék és többször tájélmény Szomorynál, művészeti Lányi Viktor számára: „Bob herceg feszes trikójában aztán Fedák Sári, a zseniális nyírségi dzsentrilány lázba hozta az országot”. A nyírségi szonettek szerzőjeként emlegetik Virágh Ferencet. A jeles orvos, *idős báró Korányi Frigyes* indulásának körülményeit mutatja be: „A szűkebb pátria: a nyírségi alig-alig mozduló, megyei s vidéki élet”. Nagyobb tanulmányban tényközlésként találkozunk vele: „a nyíri balladák most vannak sajtó alatt a művészeti kollégiumunk kiadványsorozatában”. Justh Zsigmondról tudják: „a Gányó Julcsa írójában, a nyírségi táj költőjében más is több is volt: a patriarkális földközelség”. New York-i motívumot is idéznek: „Ez a »forrásvidék«, a Tharaud-testvérek dokumentációs regénysorozata is ide követte visszafelé a nyírségi zsidót.” Agyról személyes emléksor hasonlatában – eredetében ismeretlen valóságtartalmú – motívumként mondják: „Bandi! Lehúz ez az ágy és ez a nyíri vinkó ingovány.” **Nyírtét**be Szép Ernő novellájában az író édesbús emlékeként botlunk bele. **Nyírtura** Lambrecht Kálmán tanulmányának máig elfogadott helynévmagyarázatában meséli: „Amikor az ősemer még csak félve merészkedett elő jól védett barlangi lakásaiból, az Alföld és Erdély ősengetegekében ősbövények és őstulkok verték fel a csendet.” Ez utóbbiak ószláv neve a Tura.

Ökörítőfülpös rettenetes szerencsétlenségét („leégett egy csűr s benne negyedfélszáz ember”) Móricz irodalmi riportként, szociográfiai igénnyel elemzi. Hogy mennyire magyaros hangzásúnak tartották a nevét, azt 1913-as anekdota őrzí. **Őr** valószínűsíthetően novellában helyszíneként szerepel. **Porcsalma** az iménti riportban bukkan elő. **Prügy** azonosítható Krúdynál a híres tormatermesztő helyvel, s kétszer is a Móricz-életregény bírálatában. A fejlettség ötletszerű ellenpéldája **Rakamaz** 1922-ben. **Ramocsaháza** a

táj írójának adott ötletet novellája névtalálmányához. **Rétköz** ott búvik könyv címében, bírálatban s kutatói önvallomásban a munkásság helyszínéeként. **Rozsály** a régi megye legkeletibb pontja, Kisbánya fölött 1307 méteres csúcs, Ferenczy Károly (1862–1917) alkotói helyszíne, s más festők élménye is.

Szabolcs megye Ábrányi, Ady, Bessenyei, Krúdy, Móricz, Szép Ernő és mások műveiben, önvallomásaiban éppúgy ott van, mint a régi családi kapcsolatok példázataként, emellett politikatörténeti epizód, világháborús hátország, régészeti lelet és eszmei áramlat színhelye, I. Rákóczi György büszke fejedelmi szerzeménye, jellegzetes dzsentri alak bölcsőhelye, és néprajzi-erkölcsi példasor része: „A sok szoknyás sváb vagy rákospalotai asszony sem szemérmesebb, mint a lapos szál szoknyát hordó szabolcsi lány.” S meghatározó tapasztalaté is Ortutaynál: „A szabolcsi falvak megtanítottak arra, hogy a nyomorúságnak és a társadalmi, gazdasági s politikai elnyomottságnak mily végső fokán is ellenáll még a lélek... A népmese is kínálhat annyi tanúságot, mint akár Anonymus[,] és a disznókupec csalafintaságai sincsenek alacsonyabb erkölcsi régiókba[’], mint egyes tőzsdei manipulációk.” **Szamosbecset** Móricz említi jeles riportjában, akárcsak a **Szamoshátat**, mely Ady-vers magyarázatában, Csúry Bálint jeles művének címében is előkerül. Az azonosíthatatlan **Szamosligetet** Szomory novellája őrizte meg, ahogy **Szamosályit** és **Szamosatárfalva** nevét Móricz riportja. Az ő és Nagy Endre emlékeiben várja felfedezőjét **Szamosújlak**. **Szatmár**, a táj és a megye, sőt a város egy-egy megjelenéskor alig-alig választható szét, de az egykori irodalmi pezsgésről és társadalmi törekvésekről egyaránt szól, hogy felsorolhatatlanul színes és hosszú azok névsora, akik életükkel vagy írásaikkal ide kapcsolhatók, mint például Ady, Cholnoky Viktor, Cs. Szabó, Déry Tibor, Halász Imre, Illés Endre, Illyés, Jókai, Kaffka Margit, Kodolányi János, Kölcsey, Krúdy, Móricz, Petőfi, Széchenyi, Szendrey Júlia, Tersánszky, Wesselényi, Zágonyi Károly az USA polgárháborújában az északiak vitéz ezredese és Zrínyi Miklós, a költő-hadvezér. Az itt megkötött **Szatmári béke** meglepően sokszor szerepel

a Nyugat oldalain; számos szerző tévhitet oszlat el, sőt maga a történeti dokumentum is előkerül az isztambuli francia követ-ség levéltárából. Ám Ignotus hasonlatában aktualizálja s jelképe-síti is: „Ennek a szatmári békének is vannak Mikes Kelemenjei.” **Szatmárcseke** Kölcsey életrajzában bukkan fel, de unokahúga, Kölcsey Antónia révén is.

Említés mellett Cs. Szabó példaszavában találjuk **Tarpa** nevét: „... szellemileg nem bujhatunk vissza Tarpára s Szoboszlóra. Hany Istók a Fertő-tóban s Esze Tamás a nádiban túléli a császáriakat, de Hany Istókot s Esze Tamást is csak Európa felől lehet egészen felszabadítani.” Történelmi esemény színhelyeként említődik **Tiszabecs**, az író szülőhelyeként **Tiszacsécse**. **Tiszadada** csak mellékesen tűnik elő, de az újabb nyarakon ismét híressé váló **Tiszadob**, Andrassy Gyula gróf kastélyának hangulatát híven festi Ignotus. **Tiszaeszlár** neve persze hírhedett, bár a numerus clausus éveiben, például 1924-ben ugyancsak elhomályosult: „eszlári per (micsoda kis kanapéügy a mostani hangulathoz képest!)”, de ki gondolná, hogy Ady ősei a tiszaeszlári előnevet használták („még nem nézhettem utána, – írja a költő, – hogy joggal”), vagy hogy volt valaha „fecskehasú eszlári sertés”? **Tiszahát** nevét táji értékei mellett fontos gondolatsorban találjuk meg. „A veszély s a szabadulás egyaránt mindig Európából jön. A népi mozgalom azonban hovatovább szellemileg is bezárkózik egy tiszaháti kismagyar vi-lágba, amely se nem nyugati-polgári, se nem keleti-nomád, hanem csak dunatáji: «kelet-középeurópai». Magyarok helyett ne legyünk elkeseredésünkben dunai parasztok. Hagyjuk ezt a román fáklya-evőkre és éjféli táltosokra. Nem is lehetünk: nem engedi az ország, amelyet más népekkel együtt lakunk.” **Tiszalök** irodalmi levélben fordul elő, **Tiszaszalka** pedig francia vonatkozású esszében kap meghitt jellemzést: „szülőföld, családi körre szabott falusi táj”. Egy novellában, rövid alakban leljük **Tiszavidet**. Szomorj Dezsőt kedves ifjúkori fantázia fűzi **Tunyogmatolcs** egyik feléhez: „És leírtam volna, amit le nem írtam volna! a partvidék pásztorfuru-lyáját, friss reggeleit a fehér fűzekkel s naplementi glóriáját, s azt a kiskocsmát²⁰ is a tunyogi faluvégen, melyről azt hittük, Petőfi

---

20 Petőfi Sándor: *Falu végén kurta kocsmá* című versére céloz, amelynek második

írta ki oda a Szamos fölé, ezt hittük!” Luby Margit műve is e két egyesült falu szokásairól szól. Móricz gyermekkori emlékei közt Jókaiival is összefonódik **Turistvándi**. Ady baráti Móricz kritikájában mosolyt fakaszt **Tyukod**: „rossz májús elrontott ember olykor kimondaná már róla, hogy írójuk a tyukodi Maupassant”.

A sváb tornyú falvak között említik **Vállajt**. **Vámfalu**, a történelmi Szatmár vármegye egykori avasi járásában található helység a Lavotta Jánosról szóló életrajzi esszé motívuma. A költő szülőháza kapcsán, rövid alakban említi **Vásárosnaményt**, mely humoros nyelvi példában is előkerül Czakó Elemér, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda főigazgatója révén.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a Nyugatban REPERTÓRIUM

Anarcs

Halász Gábor: Magyar századvég. A világnézet holdkórosai. 1937. nov. 11. sz.

Baktalórántháza (egykor: Nyírbakta)

Móricz Zsigmond: A fáklya. Regény. 1917. dec. 1. 23. sz.

Balsa

Benedek Marcell: Balzac. 1923. okt. 10. 20. sz.

Bátorliget

Bálint György: Parasztságunk élete. – Bátorligeti mesék. Ortutay Gyula két könyve. 1938. febr. 2. sz.

Farkas Zoltán: Szemle. 1938. febr. 2. sz.

---

sora: „oda rúg ki a Szamosra” kelti ezt a képzetet a szerzőben. Egyúttal önkéntelenül azt is példázza: már akkor is élt az olvasókban az a tévhit, hogy a „kurta kocsmá” jelentése: ’kis kocsmá’, holott nem a méretére, hanem a rövid kocsmáltatási jogra (a Szent Mihálytól karácsonyig, vagy Szent Györgyig tartó szabad jobbágyi borkimérésre) utal a kurta megjelölés.

Keszi Imre: A Magyar Rádió néprajzi gramofón-felvételei. 1938. júl. 7. sz.
Ortutay Gyula: Csokonai. Fedics Mihály meséje. In: Nyugat 1940. jún. 6. szám
Halász Gábor: Fedics Mihály mesél. Ortutay Gyula bevezető tanulmányával
és jegyzeteivel. 1940. aug. 1. 8. sz.

Bátyú (ma: Batyovo – Ukrajna)

Móricz Zsigmond: Magyar kompassz. 1927. jan. 1. 1. sz.

Bereg (táj és megye)

Móricz Zsigmond: A százszínselyem keszkenő. 1909. (márc. 16.) 6. sz.
Ady Endre: Móricz Zsigmond (és egy kötet elbeszélés. A címe „Hét krajcár.”
A „Nyugat” kiadása.) 1909. aug. 16. 16. sz. /A folyóirat 1924. február
16-i 4. sz. újraközölte./
Halász Imre: Egy letűnt nemzedék. (Huszonkettedik közlemény). Gróf
Lónyay Menyhért. 1911. okt. 1. 19. sz.
Halász Imre: A parlamenti probléma. I. A rendi országgyűléstől a parla-
mentig. 1912. márc. 16. 6. sz.
Halász Imre: A parlamenti probléma. II. 1848-tól a jelenkorig. 1912. ápr. 1. 7. sz.
Halász Imre: A hosszú parlamentből. – Mozgóképek hetvenhét év előtti
időkről – A Tisza-Füzesséry eset. 1912. jún. 1. 11. sz.
Halász Imre: A sajtó viharos korszakából. 1914. jan. 1. 1. sz.
Erdély Jenő: Tábori gondolatok Mária Teréziáról. 1915. márc. 1. 5. sz.
Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. (Második közlemény). 1916.
máj. 1. 9. sz.
Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. (Harmadik közlemény).
1916. máj. 16. 10. sz.
Kafka Margit: Hangyaboly. Regény (5) X. rész. 1917. márc. 1. 5. sz.
Erdély Jenő: A front lelke. Magyar tábori újságok nyomán. Ergänzungsbezirks-
patriotismus. 1918. jan. 1. 1. sz.
Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig. Regény. VIII. fejelet. 1920. aug. 15-16. sz.
Steier Lajos: Görgei és Kossuth ismeretlen levelei. 1924. nov. 16 - dec. 1.
21-22. sz.
Nagy Endre: Fatornyos hazám. 1932. máj. 9-10. sz.
Móricz Zsigmond: A tüzesgép. 1932. máj. 9-10. sz.
Ottlik Géza: A Drugeth-legenda. 1936. június, könyvnap 6. sz.
Cs. Szabó László: Őszi nappalok (Napló) 1939. jan. 1. sz.

Beregszász (ma: Berehovo – Ukrajna)

- Füst Milán: Nevetők. Elbeszélés. 1918. ápr. 1. 7. sz.
Móricz Zsigmond: Magyar kompassz. 1927. jan. 1. 1. sz.
Magyar írók sátora. 1931. aug. 1. 15. sz.
Móricz Zsigmond: A tüzesgép. 1932. máj. 9-10. sz.
Ismeretlen magyar költők II. Greizinger István. 1934. febr. 16. 4. sz.
Cs. Szabó László: Őszi nappalok (Napló) 1939. jan. 1. sz.
Reichard Pirokska: Beregszászon. 1939. máj. 5. sz.

Berkesz

- Marczali Henrik: Emlékeim. Barátaim. 1929. dec. 16. 24. sz.

Bilke (ma: Bilki – Ukrajna)

- Ujházy Ferenc: Fővárosunk művészeti állapotai a múlt század közepén.
1922. márc. 16. 6. sz.

Börvely (ma: Berveni – Románia)

- Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Csanáros (ma: Urziceni – Románia)

- Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.
Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. ápr. 1. 7. sz.

Csegöld

- Hegedüs Loránt: Krasznahorka és Geszt. 1937. okt. 10. sz.

Csenger

- Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.
Halász Imre: Széchenyi nyomdokain. 1910. máj. 1. 9. sz.
Cs. Szabó László: Doktor Német Fruzsi. 1933. jún. 16. 12. sz.

Csengersima (egykor: Sima)

- Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Csobaj (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

- Móricz Zsigmond: Árvalányok. Regény. 1911. dec. 16. 24. sz.

Domahida (ma: Domănești – Románia)

- Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Fábiánháza (Fábiánfalva alakban)

- Móricz Zsigmond: A fáklya. Regény. 1917. máj. 1. 9. sz.

Móricz Zsigmond: A fáklya. Regény. 1917. jún. 16. 12. sz.

Móricz Zsigmond: A fáklya. Regény. 1917. aug. 1. 15. sz.

Schöpflin Aladár: A Fáklya Amerikában. The Torch by Zsigmond Móricz.
Translated from the Hungarian by Emil Lengyel. 1931. júl. 16. 14. sz.

Garbolc

Abrányi Emil: Pour les couronnes. – Jelentés az ötezer koronás színműpályázatról. 1915. máj. 16. 10. sz.

Guttin (1447 méteres hegycsúcs, ma: Románia)

Réti István: Feljegyzések. 1928. Újév. 1. sz.

Győrtelek

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Jármi

Móricz Zsigmond: Kamaszok. Regény. 1925. okt. 1. 18. sz.

Kállósemjén

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig. Regény. IV. fej. 1920. május. 9-10. sz.

Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. VIII. fej. 1930. szept. 16. 18. sz.

Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. X. fej.. 1930. okt. 1. 19. sz.

Kérsemjén

Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1924. szept. 16. 17. sz.

Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. ápr. 1. 7. sz.

Kisar

Móricz Zsigmond: A fáklya. Regény. 1917. dec. 1. 23. sz.

Kisléta

Babits Mihály: A literátor. Érzékenyjáték egy felvonásban. 1916. dec. 16. 24. sz.

Kisvárda

Kosztolányi Dezső: Pacsirta. Regény. Nyolcadik fej.. 1923. júl. 1. 13. sz.

Kosztolányi Dezső: Pacsirta. Regény. Tizenharmadik fej. 1923. aug. 16. 15-16. sz.

Komlódtótfalu

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Máriapócs

Ady Endre: A minden-titkok verseiből I. 1910. szept. 16. 18. sz.

Földi Mihály: Rügyek a hó alatt. 1921. máj. 1. 9. sz.

Krúdy Gyula: Aranyidő. A Kis Mária kacérságai. IV. Hol laktak a szép lányok?
Kis regény. 1923. ápr. 1. 7. sz.

Gyergyai Albert: Katolikus költészet. 1933. máj. 16. - jún. 1. 10-11. sz.

Mátészalka

Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1925. júl.1. 12-13. sz.

Móricz Zsigmond: Kamaszok. Regény. 1925. okt. 1. 18. sz.

Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. márc. 16. 6. sz.

Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. ápr. 1. 7. sz.

Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. júl. 1. 13. sz.

Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. dec. 1. 23. sz.

Kassák Lajos: Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1927. júl. 1. 13. sz.

Cs. Szabó László: Doktor Német Fruzszi. 1933. jún. 16. 12. sz.

Mérk

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Mezőladány

Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. V. fej.. 1930. márc. 16. 6. sz.

Munkács (ma: Mukacsevo Ukrajna)

Kaffka Margit: Mária évei. Regény. II. 1912. okt. 16. 20. sz.

Halász Imre: Rákóczi Ferenc. 1914. máj. 1. 9. sz.

Halász Imre: Rákóczi után Thököly. 1914. aug. 1. 15. sz.

Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. 1916. jún. 1. 11. sz.

Babits Mihály: A literátor. Érzékenyjáték egy felvonásban. 1916. dec. 16. 24. sz.

Elek Artúr: Náray Aurél. 1921. dec. 16. 24. sz.

Ujházy Ferenc: Fővárosunk művészeti állapotai a múlt század közepén. 1922.
márc. 16. 6. sz.

Krúdy Gyula: A Himnusz bölcsőjénél. 1823. 1923. febr. 16. 4. sz.

Móricz Zsigmond: Karácsonyi prezent. Mesejáték egy felvonásban. 1923.
március 16. 6. sz.

Elek Artúr: Bezerédi Gyula. (1885-1925). 1925. szept. 1. 16-17. sz.

Móricz Zsigmond: Magyar kompassz. 1927. jan. 1. 1. sz.

Barta Lajos: Ady énekel... 1927. jan. 16. 2. sz.

Móricz Zsigmond: Julianus barát utirajza. 1927. jún. 1. 11. sz.

Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. VII. fej.. 1930. máj. 1. 9. sz.

Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. X. fej.. 1930. máj. 16. 10. sz.

- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. III. fejt. 1930. júl. 1. 13. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. V. fejt. 1930. aug. 1. 15. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. V. fejt. 1930. aug. 16. 16. sz.
- Turóczy József: Kazinczy. Czeizel János: Kazinczy Ferenc élete és működése. I. – Egyetemi Nyomda, Budapest. 1930. dec. 1. 23. sz.
- Móricz Zsigmond: Forr a bor. Regény. 1931. ápr. 1. 7. sz.
- Tamás Ernő: Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója. Sajtó alá rendezte Alszegehly Zsolt. 1932. febr. 16. 4. sz.
- Radnóti Miklós: Sáfáry László: Verhovina (Munkács, 1935). 1935. aug. 8. sz.
- Cs. Szabó László: Őszi nappalok (Napló) 1939. jan. 1. sz.
- Cs. Szabó László: Fegyveres tavasz. Európai útinaplók. Varsói induló. 1939. szept. 9. sz.
- Takáts Gyula: Merengő. 1940. márc. 22. 4. sz.

Nagydobos

- Móricz Zsigmond: Forr a bor. Regény. 1930. nov. 1. 21. sz.

Nagyecsed

- Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.
- Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. (Második közlemény). 1916. máj. 1. 9. sz.
- Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. (Harmadik közlemény). 1916. máj. 16. 10. sz.
- Móricz Zsigmond: A fáklya. Regény. 1917. dec. 1. 23. sz.
- Laczkó Géza: Ördögszekér-dolgok. 1927. dec. 1. 23. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. III. fejt. 1930. febr. 1. 3. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. IV. fejt. 1930. márc. 1. 5. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. X. fejt. 1930. máj. 16. 10. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. I. fejt. 1930. jún. 1. 11. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. III. fejt. 1930. júl. 1. 13. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. VIII. fejt. 1930. szept. 16. 18. sz.

Nagykálló

- Krúdy Gyula: Író a kocsin. 1912. febr. 1. 3. sz.
Laczkó Géza: Német maszlag, török áfium. Regény. XIV. rész. 1913. ápr. 1. 7. sz.
Móricz Zsigmond: Az üveges hintó. Elbeszélés. 1915. ápr. 1. 7. sz.
A Nyugat hírei. 1922. jún. 16. 12. sz. (A hírt ismétli a 13-23. sz.)
Illés Endre: Id. báró Korányi Frigyes. Dr. Róth Miklós könyve. 1930. ápr. 1. 7. sz.
Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. VIII. fejj. 1930. máj. 1. 9. sz.
Nagy Endre: Gárdonyi Géza tragédiája. 1930. jún. 16. 12. sz.
Szabó Pál: Boldizsár bajba keveredik. 1932. okt. 16. 20. sz.
Disputa. «Arany – a tanárok kezén». 1932. nov. 1. 21. sz.
A Nyugat hírei. 1937. ápr. 4. sz.

Nyír erdeje

- Marjalaki Kiss Lajos: Új úton a magyar őshaza felé. I. Anonymus nyomdokain. 1930. jún. 16. 12. sz.

Nyírábrány (ma: Hajdú-Bihar megye)

- Halász Imre: Ábrányi Kornél. 1913. márc. 16. 6. sz.
Emődi Nagy Lajos: A vonat. 1930. febr. 1. 3. sz.

Nyíracsád (ma: Hajdú-Bihar megye)

- A Nyugat hírei. 1922. aug. 1. 15-16. sz. (A hírt ismétli a 17-18., 19., 20., majd rövid i-vel a 21., 22. és 23. sz.)

Nyíradony (ma: Hajdú-Bihar megye)

- Bíró Lajos: Éjszakai történet. 1908. ápr. 16. 8. sz.

Nyírbátor

- Móricz Zsigmond: Sátán. Szindarab egy felvonásban. 1913. márc. 1. 5. szám
Zoványi Jenő: A világ vallásai. Szimonidesz Lajos könyve. 1927. dec. 1. 23. sz.
Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. II. fejj. 1930. jún. 16. 12. sz.
Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. III. fejj. 1930. júl. 1. 13. sz.
Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. IV. fejj. 1930. júl. 16. 14. sz.
Ortutay Gyula: Csokonai. Fedics Mihály meséje. In: Nyugat 1940. jún. 6. sz.

Nyírbéltek

Nagy Géza: Zilahi Kiss Béla. 1911. szept. 1. 17. sz.

Nyíregyháza

Bíró Lajos: Éjszakai történet. 1908. ápr. 16. 8. sz.

Ignotus: Háború. 1914. aug. 1. 15. sz.

Móricz Zsigmond: Az üveges hintó. Elbeszélés. 1915. ápr. 1. 7. sz.

Ady Endre: Régi tavaszi háború. 1917. jan. 1. 1. sz.

Móricz Zsigmond: A fáklya. Regény. 1917. jún. 16. 12. sz.

Krúdy Gyula: 75 esztendő Kálnay László, vagyis a tabáni kocsmák pajkosa.
1923. máj. 16. 10. sz.

Fenyő Miksa: Schöpflin cikke. 1924. júl. 16.-aug. 1. 13-14. sz.

Krúdy Gyula: Isten veletek, ti boldog Vendelinek! 1926. márc. 16. 6. sz.

Krúdy Gyula: A fogadósné, vagy az elvarázsolt vendégek. 1926. Karácsony. 24. sz.

Tersánszky J. Jenő: Igaz regény. Saját életem. 1928. márc. 1. 5. sz.

Nagy Endre: Hajnali beszélgetések Jókairól. 1929. febr. 16. 4. sz.

Tersánszky J. Jenő: Bessenyei Hunyadija budapesti középiskolai tanulók
kiadásában. 1929. júl. 1. 13. sz.

Nyugat-est Nyíregyházán. 1930. febr. 16. 4. sz.

Móricz Zsigmond: A magyar színészet válsága. 1930. ápr. 1. 7. sz.

Irodalmi figyelő. Apró bírálatok. 1930. máj. 1. 9. sz.

Móricz Zsigmond: Szentiváni Kuria. 1930. jún. 1. 11. sz.

Disputa. «Új úton a magyar őshaza felé». 1930. aug. 1. 15. sz.

Móricz Zsigmond: Mai napok. 1930. okt. 16. 20. sz.

Kodolányi János: Debrecen. A mi s ami lehetne. 1931. jan. 1. 1. sz.

Szabolcsi anthológia készül... Magyar Írók Sátora. 1931. dec. 1. 23. sz.

Szép Ernő: Dali dali dal. Elbeszélés. 1934. febr. 1. 3. sz.

Ortutay Gyula: A szegény ember élete. Kiss Lajos könyve. 1939. márc. 3. sz.

Nyírmada

Révay József: A magyarok eredete. J. Cserép: De Madiarorum ac Pelasgorum
origine. Budapestini, 1922. 1922. szept. 1. 17-18. sz.

Nyírpazony

Elek Artúr: Szini Gyuláról. 1933. jún. 16. 12. sz.

Nyírség

Milotay István: A vizsgálat. 1911. márc. 16. 6. sz.

- Nagy János: A bihari remete. 1911. ápr. 1. 7. sz.
- Radó Sámuel: A kivándorlás. 1911. dec. 16. 24. sz.
- Ady Endre: Régi tavaszi háború. 1917. jan. 1. 1. sz.
- Révész Béla: Arcképkísérlet Krúdy Gyuláról. 1917. nov. 15. 22. sz.
- Dobos László: Krúdy Gyula: A betyár álma. 1920. máj. 9-10. sz.
- Zilahy Lajos: Krúdy Gyula: N. N. 1922. márc. 1. 5. sz.
- Dóczy Jenő: Nem élhetek muzsikaszó nélkül. 1924. febr. 16. 4. sz.
- Krúdy Gyula: Éjszakai jegyzetek a legújabb Móricz Zsigmond regényről és egyebekről. 1924. febr. 16. 4. sz.
- Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1924. szept. 16. 17.sz.
- Lányi Viktor: Alexandra. 1925. dec. 1. 22. sz.
- Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. ápr. 1. 7. sz.
- Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. dec. 1. 23. sz.
- Fenyő László: Tiszta szó kell. Virágh Ferenc versei. 1927. júl. 16. 14. sz.
- Tersánszky J. Jenő: Igaz regény. Saját életem. 1928. márc. 1. 5. sz.
- Móricz Zsigmond: Homokbucka. 1928. aug. 1. 15. sz.
- Tersánszky J. Jenő: Krúdy Gyula ötven éves. 1928. nov. 1. 21. sz.
- Szabó László: Kruzsló királya. 1929. okt. 1. 19. sz.
- Illés Endre: Id. báró Korányi Frigyes. Dr. Róth Miklós könyve.. 1930. ápr. 1. 7. sz.
- Móricz Zsigmond: A tüzesgép. 1932. máj. 9-10. sz.
- Buday György: Az agrársettlement mozgalom útja. 1933. jan. 1. 1. sz.
- Cs. Szabó László: Orpheus és Eurydike. 1934. 22. sz.
- Cs. Szabó László: Apai örökség. 1934. máj. 1. 9. sz.
- Halász Gábor: Magyar századvég. Fin de siècle: Justh Zsigmond. 1937. nov. 11. sz.
- Illyés /Illés!/ Endre: Dunántúli legendáskönyv. Dallos Sándor könyve – Fáy Dezső fametszeteivel – Nyugat. 1938. jan. 1. sz.
- Bálint György: Parasztágunk élete. – Bátorligeti mesék. Ortutay Gyula két könyve. 1938. febr. 2. sz.
- Cs. Szabó László: Örjárat. Falukutatók. 1938. ápr. 4. sz.
- Cs. Szabó László: Őszi nappalok (Napló) 1938. dec. 12. sz.
- Ortutay Gyula: A szegény ember élete. Kiss Lajos könyve. 1939. márc. 3. sz.
- Cs. Szabó László: Fegyveres tavasz. Európai útinaplók. Varsói induló. 1939. szept. 9. sz.
- Thurzó Gábor: Szini Gyula emléke. 1940. máj. 5. sz.

Nyírtét

Szép Ernő: Dali dali dal. Elbeszélés. 1934. febr. 1. 3. sz.

Nyírtura

Irodalmi Figyelő. Lambrecht Kálmán: Magyarország földjének kialakulása. 1925. nov. 16. 21. sz.

Ökörítőfülpös (egykor: Ökörítő)

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Fenyő Miksa: Gonda József. Semper Idem. 1912. jan.1. 1. sz.

Storfer Adolf József: Széljegyzetek. 1913. okt. 1. 19. sz.

Ör

Réti Ödön: Klári. 1917. júl. 16. 14. sz.

Porcsalma

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Prügy (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

Krúdy Gyula: A fogadósné, vagy az elvarázsolt vendégek. 1926. Karácsony. 24. sz.

Schöpflin Aladár: Ahogy Móricz Zsigmond önmagát látja. 1939. aug. 8. sz.

Hegedüs Loránt: Életem regénye. Móricz Zsigmond önéletrajza. 1939. okt. 10. sz.

Rakamaz

Pikler J. Gyula: Josef Popper (Lynkeus). 1922. febr. 1. 3. sz.

Ramocsaháza

Móricz Zsigmond: Homokbucka. 1928. aug. 1. 15. sz.

Rétköz ('a Nyírség és a bodrogi Tisza közötti táj')

Illyés /Illés!/ Endre: Dunántúli legendáskönyv. Dallos Sándor könyve – Fáy Dezső fametszeteivel – Nyugat. 1938. jan. 1. sz.

Ortutay Gyula: A szegény ember élete. Kiss Lajos könyve. 1939. márc. 3. sz.

Ortutay Gyula: Mese és valóság. 1940. febr. 2. sz.

Rozsály (1307 méter magas hegycsúcs, ma: Románia)

Réti István: Nagybányai művészek. (Két halott és két élő). 1924. máj. 16. 8-9. sz.

Réti István: Feljegyzések. 1928. Újév. 1. sz.

Réti István: Egy nagyváros jellemképe. (Nagybánya). 1940. jan. 1. sz.

Szabolcs (táj és megye)

Ady Endre: Móricz Zsigmond (és egy kötet elbeszélés. A címe „Hét krajcár.” A

- „Nyugat” kiadása.) 1909. aug. 16. 16. sz. /A folyóirat 1924. február 16-i 4. sz. újraközölte./
- Nagy János: A bihari remete. 1911. ápr. 1. 7. sz.
- Halász Imre: A parlamenti probléma. I. A rendi országgyűléstől a parlamentig. 1912. márc. 16. 6. sz.
- Halász Imre: A hosszú parlamentből. Mozgóképek hetvenhét év előtti időkről. 1912. jún. 1. 11. sz.
- Halász Imre: Ábrányi Kornél. 1913. márc. 16. 6. sz.
- Halász Imre: Bismarck és a magyar emigráció. 1913. ápr. 16. 8. sz.
- Szabó Dezső: A sebesült. 1914. nov. 16. 22. sz.
- Lakatos László: Cornel. 1915. máj. 1. 9. sz.
- Felvinczi Takács Zoltán: Négy fal közül a sivataghoz. Stein Aurél leveleire. 1915. szept. 1. 17. sz.
- Móricz Zsigmond: Próbán. 1915. nov. 16. 22. sz.
- Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. (Második közlemény). 1916. ápr. 16. 8. sz.
- Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. (Harmadik közlemény). 1916. máj. 16. 10. sz.
- Szász Zoltán: Turánizmus. 1916. aug. 16. 16. sz.
- Ady Endre: Régi tavaszi háború. 1917. jan. 1. 1. sz.
- Erdély Jenő: A front lelke. Magyar táborigazságot nyomán. Ergänzungsbezirkspatriotismus. 1918. jan. 1. 1. sz.
- Nagy Endre: Ady anekdota. 1919. febr. 16 - márc. 1. 4-5. sz.
- Zilahy Lajos: Krúdy Gyula: N. N. 1922. márc. 1. 5. sz.
- Móricz Zsigmond: Jókai. (Jegyzetek a belső fejlődés történetéhez). 1922. dec. 16. 24. sz.
- Laczkó Géza: A fügefalevél. Tanulmányok és megjegyzések a női lélekről, testről s mindkettő díszéről. 1923. febr. 16. 4. sz.
- Steier Lajos: Görgei és Kossuth ismeretlen levelei. 1924. nov. 16 - dec. 1. 21-22. sz.
- Krúdy Gyula: Ady Endre éjszakái. II. Hitviták a Három Hollóban. 1925. márc. 5-6. sz.
- Krúdy Gyula: A fogadásné, vagy az elvarázsolt vendégek. 1926. Karácsony. 24. sz.
- Tersánszky J. Jenő: Bessenyei Hunyadija budapesti középiskolai tanulók kiadásában. 1929. júl. 1. 13. sz.
- Marjalaki Kiss Lajos: Új úton a magyar őshaza felé. I. Anonymus nyomdokain. 1930. jún. 16. 12. sz.

Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. X. fej.. 1930. okt. 1. 19. sz.

Móricz Zsigmond: Mai napok. Miskolc. 1930. nov. 16. 22. sz.

Móricz Zsigmond: Forr a bor. Regény. 1931. márc. 16. 6. sz.

Szabolcsi Anthológia. Magyar Írók Sátora. 1931. dec. 1. 23. sz.

Adóízetés búzában és rozszban. Magyar Írók Sátora. 1931. dec. 1. 23. sz.

Szép Ernő: Dali dali dal. Elbeszélés. 1934. febr. 1. 3. sz.

Illyés Gyula: Magyarok megmentése. 1934. ápr. 16. 8. sz.

Ortutay Gyula: Magyarok. Illyés Gyula kétkötetes könyve – Nyugat. 1939. jan. 1. sz.

Ortutay Gyula: A szegény ember élete. Kiss Lajos könyve. 1939. márc. 3. sz.

Ortutay Gyula: Mese és valóság. 1940. febr. 2. sz.

Szamosbecs

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Szamoshát (‘a Szamos folyása mentén fekvő táj’)

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Gy. Gömöri Jenő: Egy Ady-vers négy sora. 1940. márc. 22. 4. sz.

Szamosliget (Azonosíthatatlan.)

Szomorj Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. ápr. 1. 7. sz.

Szamosályi

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Szamosatárfalva

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Szamosújlak

Nagy Endre: Fatornyos hazám. 1932. máj. 9-10. sz.

Móricz Zsigmond: A tüzesgép. 1932. máj. 9-10. sz.

Szamosvölgyi vasút

Cs. Szabó László: Doktor Német Fruzszi. 1933. jún. 16. 12. sz.

Réti István: Egy nagyváros jellemképe. (Nagybánya). 1940. jan. 1. sz.

Szatmár (táj és megye)

Hegedűs Gyula: Első versekről. 1909. jan. 16. 2. sz.

Ady Endre: Móricz Zsigmond (és egy kötet elbeszélés. A címe „Hét krajcár.” A „Nyugat” kiadása.) 1909. aug. 16. 16. sz. /A folyóirat 1924. február 16-i 4. sz. újraközölte./

Móricz Zsigmond: Sárarany. Regény. 1909. okt. 1. 19. sz.

- Cholnoky Viktor: A hasbeszélő. 1909. dec. 16. 24. sz.
- Halász Imre: Széchenyi nyomdokain. 1910. máj. 1. 9. sz.
- Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.
- Halász Imre: Egy letűnt nemzedék. (Hetedik közlemény). 1910. dec. 16. 24. sz.
- Halász Imre: A parlamenti probléma. I. A rendi országgyűléstől a parlamentig. 1912. márc. 16. 6. sz.
- Halász Imre: A hosszú parlamentből. Mozgóképek hetvenhét év előtti időkről. 1912. jún. 1. 11. sz.
- Laczkó Géza: Német maszlag, török áfium. Regény. 1913. ápr. 1. 7. sz.
- Halász Imre: Bismarck és a magyar emigráció. 1913. ápr. 16. 8. sz.
- Isac, Emil: Új románság. 1913. jún. 16. 12. sz.
- Halász Imre: A sajtó viharos korszakából. 1914. jan. 1. 1. sz.
- Halász Imre: Magyarok az amerikai szabadságharcban. 1914. jún. 16. 12. sz.
- Móricz Zsigmond: Az üveges hintó. Elbeszélés. 1915. ápr. 1. 7. sz.
- Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. 1916. ápr. 16. 8. sz.
- Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. (Második közlemény). 1916. máj. 1. 9. sz.
- Halász Imre: Török–magyar vonatkozások. (Harmadik közlemény). 1916. máj. 16. 10. sz.
- Ady Endre: Régi tavaszi háború. 1917. jan. 1. 1. sz.
- Révész Mihály: Marx-irodalom. 1918. jún. 16. 12. sz.
- Erdély Jenő: A front lelke. Magyar tábori újságok nyomán. 1918. jan. 1. 1. sz.
- Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig. Regény. II. fejt. 1920. ápr. 15. - máj. 15. 7-8. sz.
- Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig. Regény. VI. fejt. 1920. jún. 11-12. sz.
- Móricz Zsigmond: Nemzeti irodalom. 1921. febr. 16. 4. sz.
- Móricz Zsigmond: Tersánszky. 1922. dec. 1. 23. sz.
- Móricz Zsigmond: Jókai. (Jegyzetek a belső fejlődés történetéhez). 1922. dec. 16. 24. sz.
- Krúdy Gyula: A Himnusz bölcsőjénél. 1823. 1923. febr. 16. 4. sz.
- Móricz Zsigmond: Adyról. (Felolvasás az Ady-ünnepen). 1923. dec. 1. 23. sz.
- Elek Artúr: Móricz Zsigmond kezdőkora. 1924. febr. 16. 4. sz.
- Móricz Zsigmond: Vízcsöpp a tengerben. 1926. okt. 16. 20. sz.
- Grexa Gyula: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890-1926. Kristóffy József könyve. 1927. nov. 1. 21. sz.

- Szini Gyula: Jókai. Egy élet regénye (4) V. A sas lak. 1927. dec. 1. 23. sz.
- Tersánszky J. Jenő: Igaz regény. Saját életem. 1927. Karácsony. 24. sz.
- Réti István: Feljegyzések. 1928. febr. 1. 3. sz.
- Tersánszky J. Jenő: Igaz regény. Saját életem. 1928. febr. 16. 4. sz.
- Tersánszky J. Jenő: Igaz regény. Saját életem. 1928. márc. 1. 5. sz.
- Tersánszky J. Jenő: Krúdy Gyula ötven éves. 1928. nov. 1. 21. sz.
- Tersánszky J. Jenő: Bessenyei Hunyadija budapesti középiskolai tanulók kiadásában. 1929. júl. 1. 13. sz.
- Marczali Henrik: Emlékeim. 1929. okt. 16. 20. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. II. fejt. 1930. jan. 16. 2. sz.
- Emődi Nagy Lajos: A vonat. 1930. febr. 1. 3. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. VI. fejt. 1930. ápr. 1. 7. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. IX. fejt. 1930. máj. 1. 9. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. X. fejt. 1930. máj. 16. 10. sz.
- Kodolányi János: Küszöb. 1930. máj. 16. 10. sz.
- Marjalaki Kiss Lajos: Új úton a magyar őshaza felé. II. A föld mint tanu. 1930. jún. 16. 12. sz.
- Schöpflin Aladár: Szendrey Julia. 1930. jún. 16. 12. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. III. fejt. 1930. júl. 1. 13. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. V. fejt. 1930. aug. 1. 15. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. V. fejt. 1930. aug. 16. 16. sz.
- Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. Második könyv. X. fejt. 1930. okt. 1. 19. sz.
- Móricz Zsigmond: Forr a bor. Regény. 1930. nov. 1. 21. sz.
- Móricz Zsigmond: Forr a bor. Regény. 1931. ápr. 1. 7. sz.
- Tersánszky J. Jenő: Kaffka Margit. 1931. aug. 1. 15. sz.
- Móricz Zsigmond: A tüzesgép. 1932. máj. 9-10. sz.
- Joó Tibor: Kölcsey a közéletben. Kincs Elek tanulmánya. 1932. júl. 1. 13-14. sz.
- Móricz Zsigmond: Népköltési gyűjtő. Nyugat-konferenciául. 1933. jan. 16. 2. sz.
- Móricz Zsigmond: Ady Endre napja. 1933. febr. 16. 4. sz.
- Cs. Szabó László: Doktor Német Fruzszi. 1933. jún. 16. 12. sz.
- Déry Tibor: A gyárigazgató. 1934. szept. 16. 17-18. sz.

- Hegedűs Loránt: Kossuth Lajos elindul útjára. 1934. nov. 16. 22.sz.
Illyés Gyula: A parasztlelet rendje. Luby Margit könyve. 1935. ápr. 4. sz.
Illyés Gyula: Júlia. 1936. nov. 11. sz.
Illés Endre: Apai örökség. Cs. Szabó László novellái – Franklin. 1937. júl. 7. sz.
Joó Tibor: Nomád és pásztor. 1938. ápr. 4. sz.
Cs. Szabó László: Kölcsey európaisága. 1938. szept. 9. sz.
Réti István: Egy nagyváros jellemképe. (Nagybánya). 1940. jan. 1. sz.
Cs. Szabó László: Erdély. 1940. aug. 1. 8. sz.

Szatmárcseke

- Halász Imre: A hosszú parlamentből. Mozgóképek hetvenhét év előtti időkről.
1912. jún. 1. 11. sz.
Cs. Szabó László: Egy olvasó önarcképe. 1933. nov. 16. 22. sz.
Illyés Gyula: A Himnusz költője. 1938. aug. 8. sz.
Cs. Szabó László: Kölcsey európaisága. 1938. szept. 9. sz.
Cs. Szabó László: Őszi nappalok (Napló) 1939. jan. 1. sz.
Tolnai Gábor: Kölcsey Antónia naplója. Bevezetéssel kiadta Kozocsa Sándor.
1939. ápr. 4. sz.
Jócsik Lajos: Két himnusz. 1939. okt. 10. sz.
Schöpflin Aladár: Kerecsényi Dezső: Kölcsey Ferenc. 1941. jan. 1. sz.

Szatmári béke

- Halász Imre: Széchenyi nyomdokain. 1910. máj. 1. 9. sz.
Halász Imre: Egy apostol. (Adalékok az állami közigazgatási probléma alakulásához). 1910. jún. 1. 11. sz.
Halász Imre: Bocskaytól–Deák Ferencig. (1606–1867). 1910. jún. 16. 12. sz.
Ignotus: Disputa. 1911. nov. 16. 22. sz.
Halász Imre: Gr. Andrássy Gyula legújabb kötete. 1911. dec. 1. 23. sz.
Boross László: A nemzeti és nemzetiségi kérdés. 1913. júl. 16. 14. sz.
Schöpflin Aladár: Thaly Kálmán revíziója. 1914. febr. 1. 3. sz.
Lippay Zoltán: A kiskirályok Magyarországa. 1914. febr. 1. 3. sz.
Halász Imre: Rákóczi Ferenc. 1914. máj. 1. 9. sz.
Schöpflin Aladár: Jó éjszakát! Gyulai Pál elbeszélése. 1922. júl. 1. 13-14. sz.
Marczali Henrik: Emlékeim. 1929. dec. 1. 22–23. sz.
Illés Endre: Pax vobis. P. Gulácsy Irén háromkötetes történelmi regénye. 1931.
márc. 16. 6. sz.

Hegedüs Loránt: Ősök és ősiség. 1933. febr. 1. 3. sz.

Réti István: Egy nagyváros jellemképe. (Nagybánya). 1940. jan. 1. sz.

Réti István: Egy város jellemképe. (Nagybánya). 1940. febr. 2. sz.

Jancsó Elemér: Erdély Kazinczyja. 1940. szept. 9. sz.

Tarpa

Ottlik Géza: A Drugeth-legenda. 1936. június, könyvnap 6. sz.

Cs. Szabó László: Mérleg. 1941. júl. 7.sz.

Tiszabecs

Nagy Endre: Száraz riport. Móricz Zsigmond jubileumáról. 1929. júl. 16. 14. sz.

Tiszacsécse

Móricz Zsigmond: Jókai. (Jegyzetek a belső fejlődés történetéhez). 1922. dec. 16. 24. sz.

Nagy Endre: Száraz riport. Móricz Zsigmond jubileumáról. 1929. júl. 16. 14. sz.

Kodolányi János: Esőleső társaság. 1930. dec. 16. 24. sz.

Schöpflin Aladár: Ahogy Móricz Zsigmond önmagát látja. 1939. aug. 8. sz.

Hegedüs Loránt: Életem regénye. Móricz Zsigmond önéletrajza. 1939. okt. 10. sz.

Tiszadada (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

Ignotus: Jókai. 1925. febr. 3-4. sz.

Tiszadob (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

Ignotus: Beszélgetés Andrássy Gyula gróffal. 1912. júl. 16. 14. sz.

Ignotus: Általános választójog s nemzeti birtokpolitika. 1917. márc. 16. 6. sz.

Tiszaeszlár

Ady Endre: Az én kálvinistaságom. 1916. márc. 16. 6. sz.

Milkó Izidor: Vadnay Károly és a Fővárosi Lapok. 1924. febr. 1. 3. szám

Ignotus: Jókai. 1925. febr. 3-4. sz.

Kassák Lajos: Egy ember élete. Önéletrajz III. Csavargások. 1927. máj. 16. 10.sz.

Krúdy Gyula: A levegőváltozás öröme és szomorúsága. 1933. ápr. 1. 7. sz.

Kádár Erzsébet: Harminc szőlőskosár. 1939. szept. 9. szám

Tiszahát ('a Szatmári-síkság északi része a Tiszától keletre')

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Cs. Szabó László: Mérleg. 1941. júl. 7.sz.

Tiszalök

Szomorú Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1926. ápr. 1. 7. sz.

Tiszaszalka

Cs. Szabó László: Egy francia irodalmár. (Daniel Helévy). 1938. ápr. 4. sz.

Tiszavid

Lovass Gábor: Az ostor. 1931. júl. 1. 13. sz.

Tunyogmatolcs

Szomorú Dezső: Levelek egy barátnőmhöz. 1924. szept. 16. 17. sz.

Móricz Zsigmond: A nagy fejedelem. Regény. IX. fejezet. 1930. máj. 1. 9. sz.

Illyés Gyula: A parasztelek rendje. Luby Margit könyve. 1935. ápr. 4. sz.

Túristvándi

Móricz Zsigmond: Jókai. (Jegyzetek a belső fejlődés történetéhez). 1922. dec. 16. 24. sz.

Schöpflin Aladár: Ahogy Móricz Zsigmond önmagát látja. 1939. aug. 8. sz.

Hegedüs Loránt: Életem regénye. Móricz Zsigmond önéletrajza. 1939. okt. 10. sz.

Tyukod

Ady Endre: Móricz Zsigmond (és egy kötet elbeszélés. A címe „Hét krajcár.” A „Nyugat” kiadása.) 1909. aug. 16. 16. sz. /A folyóirat 1924. február 16-i 4. számában újraközölte./

Halász Imre: Széchenyi nyomdokain. 1910. máj. 1. 9. sz.

Vállaj

Móricz Zsigmond: Ökörítő. 1910. ápr. 16. 8. sz.

Vámfalu (ma: Vama – Románia)

Kárpáti Aurél: «Bájoló hegedűs». 1930. júl. 1. 13. sz.

Vásárosnamény

Reichard Piroska: Beregszászon. 1939. máj. 5. sz.

Könyvművészet békátávlattól. 1928. máj. 1. 9. sz.

Szerzői mutató

(a név mögött az évfolyam és a szám)

Abrányi Emil 15/10	Halász Imre 10/9; 10/11; 10/12; 10/24; 11/19; 11/23; 12/6; 12/7; 12/11; 13/6; 13/8; 14/1; 14/9; 14/12; 14/15; 16/8; 16/9; 16/10; 16/11
Ady Endre 10/18; 16/6; 09/16; 24/4; 17/1	Hegedűs Gyula 09/2
Babits Mihály 16/24	Hegedűs Loránt 33/3; 34/22; 37/10; 39/10
Bálint György 38/2	Ignotus 11/22; 12/14; 14/15; 17/6; 25/3-4
Barta Lajos 27/2	Illés Endre 30/7; 31/6; 37/7; 38/1
Benedek Marcell 23/20	Illyés Gyula 34/8; 35/4; 36/11
Bíró Lajos 08/8	Isac, Emil 13/12
Boross László 13/14	Jancsó Elemér 40/9
Buday György 33/1	Jóó Tibor 32/13-14; 38/4
Cholnoky Viktor 09/24	Kádár Erzsébet 39/9
Cs Szabó László 34/9; 33/12; 34/22; 38/4; 38/9; 39/1; 39/9; 40/8; 41/7	Kaffka Margit 12/20; 17/5
Déry Tibor 34/17-18	Kárpáti Aurél 30/13
Dobos László 20/9-10	Kassák Lajos 27/10; 27/13
Dóczy Jenő 24/4	Keszi Imre 38/7
Elek Artúr 21/24; 24/4; 25/16-17; 33/12	Kodolányi János 30/10; 30/24; 31/1
Emődi Nagy Lajos 30/3	Kosztolányi Dezső 23/13; 23/15-16
Erdély Jenő 18/1; 15/5	Krúdy Gyula 12/3; 23/4; 23/7; 23/10; 24/4; 25/5-6; 26/6; 26/24; 33/7
Farkas Zoltán 38/2	Laczkó Géza 13/7; 23/4; 27/23
Felvinczi Takács Zoltán 15/17	Lakatos László 15/9
Fenyő László 27/14	Lányi Viktor 25/22
Fenyő Miksa 12/1; 24/13-14	Lippay Zoltán 14/3
Földi Mihály 21/9	Lovass Gábor 31/13
Füst Milán 18/7	Marczali Henrik 29/20; 29/22-23; 29/24
Grexa Gyula 27/21	
Gy. Gömöri Jenő 40/4	
Gyergyai Albert 33/10-11	
Halász Gábor 37/11; 40/8	

Marczali Henrik 29/20; 29/22-23;
29/24

Marjalaki Kiss Lajos 30/12

Milkó Izidor 24/3

Milotay István 11/6

Móricz Zsigmond 09/6; 09/19; 10/8;
13/5; 15/7; 15/22; 17/9; 17/12;
17/15; 17/23; 20/7-8; 20/9-10;
20/11-12; 20/15-16; 21/4; 22/23;
22/24; 23/6; 23/23; 25/18; 26/20;
27/1; 27/11; 28/15; 30/2; 30/3;
30/5; 30/6; 30/7; 30/9; 30/10;
30/11; 30/12; 30/13; 30/14; 30/15;
30/16; 30/18; 30/19; 30/20; 30/21;
30/22; 31/6; 31/7; 32/9; 33/2; 33/4

Nagy Endre 19/4-5; 29/4; 29/14;
30/12; 32/9-10

Nagy Géza 11/17

Nagy János 11/7

Ortutay Gyula 39/1; 39/3; 40/2; 40/6

Ottlik Géza 36/6

Pikler J. Gyula 22/3

Radnóti Miklós 35/8

Radó Sámuel 11/24

Reichard Piroska 39/5

Réti István 24/8-9; 28/1; 28/3; 40/1;
40/2

Réti Ödön 17/14

Révay József 22/17-18

Révész Béla 17/22

Révész Mihály 18/12

Schöpflin Aladár 14/3; 22/13-14;
30/12; 31/14; 39/8

Steier Lajos 24/21-22

Storfer Adolf József 13/19

Szabó Dezső 14/22

Szabó László 29/19

Szabó Pál 32/20

Szász Zoltán 16/16

Szép Ernő 34/3

Szini Gyula 27/23

Szomory Dezső 24/17; 25/12-13;
26/6; 26/7; 26/13; 26/23

Takáts Gyula 40/4

Tamás Ernő 32/4

Tersánszky J Jenő 27/24; 28/4;
28/5; 28/21; 29/13; 31/15

Thurzó Gábor 40/5

Turóczi József 30/23

Ujházy Ferenc 22/6

Zilahy Lajos 22/5

Zoványi Jenő 27/23

Névtelenül, szerzőjelölés nélkül megjelent írások, hírek

A Nyugat hírei 22/12-23; 22/15-16; 22/17-18; 22/20; 22/21, 22/22; 22/23;
37/4

Adófizetés búzában és rozsban 31/23

Disputa 30/15; 32/21

Irodalmi figyelő 30/9

Irodalmi Figyelő 25/21

Ismeretlen magyar költők 34/4

Könyvművészet békátávlatból 28/9

Magyar írók sátora 31/15

Nyugat-est Nyiregyházán 30/4

Szabolcsi anthológia készül 31/23

DAS KOMITAT SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG IN DER LITERARISCHEN ZEITSCHRIFT NYUGAT

Abstrakt

Die ganze Epoche bestimmende Zeitschrift Nyugat (Westen) beschäftigt sich nicht mit der Erwähnung der einzelnen Komitate, eben deshalb kann es als große Anerkennung betrachtet werden, wenn irgendeine Siedlung oder irgendein kleiner Landschaftsteil in einem Essay oder Werk der schönen Literatur, in Bücherkritiken oder Nachrichten auftaucht. In diesen Werken kann man auf die authentischste Form und Weise die Erinnerung, den Lebensweg, den Vergleich und den Bezug, kurz und bündig die Farbenprächtigkeit der Landschaft, ihre bekannten und verborgenen Werte und einzigartige Stimmung kennen lernen. In der Studie wird all das gezeigt, nach dem Einleitungsteil, in dem die Methoden der Forschung und der Bearbeitung sowie ihre Resultate vorgestellt werden: Die Kostprobe aus der Vielfalt des Materials ist eine Art Zusammenfassung des bearbeiteten Originaltextes (7 Bögen, 280000

Buchstaben), der auch die Zusammenhänge darstellt. Sie dient als eine Art Wegweiser, indem sie auf möglichst mehrere Besonderheiten die Aufmerksamkeit zu lenken versucht. Die Untersuchung beschäftigte sich mit dem ganzen Bestand der Zeitschrift und hat alle Erwähnungen mit Bezug auf das Komitat in Betracht gezogen (Erwähnung als Geburtsort, Wohnort, Reiseziel, Erlebnis, Erinnerung, Geschichte, Nennung, Beispielwort oder Anekdote). Resultat dieser Arbeit ist das Repertorium vom Komitat Szabolcs-Szatmár-Bereg in der Zeitschrift Nyugat (Westen), in dem alle Ortschaften in ihrer heutigen Form erscheinen. So stehen 82 Ortschaftsnamen in alphabetischer Reihenfolge, von diesen 380 in chronologischer Reihenfolge und bilden eine überwiegend bis jetzt unentdeckte und in der Fachliteratur bis jetzt nicht beschriebene bibliographische Einheit. Aus dem Autorenverzeichnis ist zu sehen, dass von den 86 Autoren Zsigmond Móricz hervorzuheben ist, da er allein in 47 Werken über das Komitat, in dem er geboren ist, schrieb. Die Studie wurde auf der Ausschreibung über Ortsgeschichte vom Komitat Szabolcs-Szatmár-Bereg mit dem Ersten Preis ausgezeichnet.

A szerző

Töttös Gábor

bölcsészdoktor

főiskolai docens

bajuszosdocens@igyk.pte.hu

PTE KPVK Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet

Kutatási területe a Tolna megyéhez kapcsolódó irodalmi, történelmi, gazdaság- és kultúrtörténeti emlékek; Babits Mihály, Garay János életműve; Prágai András *Fejedelmeknek serkentő órája* (1628) című fordítása és nyelvtörténeti jelentősége.

Néhány önállóan megjelent mű: *Babitsról Babitsért* (1983), *Irodalmi séták Szekszárdon* (1985), *Történelmi séták Szekszárdon* (1986), *A szekszárdi szőlő és bor* (1986), *Babits titkok nyomában* (1991), *Garay János* (1993), *Rejtett értékeink* (1995), *Válogatott nyűgeim* (2001), *Hajdani tolnai hölgyek könyve* 1-3 kötet (2002), *Dienes*

Valéria – Az első magyar professzornő ifjúkora (2003), *Emlékezetre méltó – Tolna megyei évfordulók /öt kötet/* (2005-2009), *Szép irodalmi ajándék* (2006), *Szekszárd – Mesélő útikönyv* (2008), *Boros kerengő – Szonettkoszorú* (2011), *A Remete-csurgó egykor és ma* (2014). Legutóbb megjelent tanulmányok: *Mikszáth Kálmán két elfeledett műve* (Tiszatáj 66. évf. 11. sz. /2012/ 73-85.), *A színjátéktól a színműig. Az Ozorai példa és előzményei* (Acta Szekszardiensium 15. évf. /2013./ 139-153) *Szövétnek egy sötét korszakban. Garay János: Szent László* (ItK 118. évf. 2. sz. /2014/ 245-259.) *Kacagtam a félszen, halálon, veszélyen. Humor az I. világháború idején* (Népszabadság 2015. aug. 22.)

***

BAXTALÓ¹

Varga István – Ferenc Veronika

Absztrakt

Tanulmányunkban a kognitív viselkedésterápiák alkalmazásának egyik típusát, a „zseton megerősítéses módszer” kisvejkei „Máj sukar juma” (Egy szebb világ) tanoda helyi viszonyaira adaptált változatát mutatjuk be. Ez a tanoda hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű, főképp roma származású gyermekek felzárkóztatása, képességfejlesztése céljából jött létre.

A publikálással a módszer szélesebb körben való megismertetése, szakmai diskurzus elindítása a célunk, mert a tanodák egyszerre terepei az oktatásnak, a szociális segítésnek, sőt a sokféle hátránnyal küzdő romák felzárkóztatásának egyik lehetséges kitörési pontjai (lehetnének).

Bevezetés

Jelen tanulmányban a kognitív viselkedésterápiák alkalmazásának egyik típusát, a „zseton megerősítéses módszer” kisvejkei „Máj sukar juma” (Egy szebb világ) tanoda helyi viszonyaira adaptált változatát mutatjuk be. Ez a tanoda hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű, főképp roma származású gyermekek felzárkóztatása, képességfejlesztése céljából jött létre.

---

1 Lektorálta: Dr. Bús Imre PhD

A publikálással a módszer szélesebb körben való megismertetése, szakmai diskurzus elindítása a célunk, mert a tanodák egyszerre terepei az oktatásnak, a szociális segítségnek, sőt a sokféle hátránnyal küzdő romák felzárkóztatásának egyik lehetséges kitörési pontjai (lehetnének).²

A címben szereplő szó jelentése

A baxtaló szó jelentése a lovári nyelvben a szerencsés szóval fordítható magyarra. Maga a szó a baxt (szerencse) melléknévi alakja.³ T'aves Baxtalo (Légy szerencsés) köszönti egymást két lovári férfi, aminek T'aves Baxtalyi a női megfelelője⁴. A szónak az írásmódja sem egyértelmű, előfordul a köznyelvi baktalo, bachtalo, és mint láttuk a szótári baxtaló alak is. Mivel Tolna megyében a bachtaló írásmód a legelterjedtebb, a továbbiakban a szótári alak ellenére ezt a formát használjuk, ezzel is felhívva a figyelmet az írásmód eltérő gyakorlatára.

Mint láttuk a bachtalónak (szerencsének) kiemelt szerepe van a lovári nyelvben, így talán jobban érthető miért választotta a tanoda vezetősége ezt a szót annak a jutalmazási eszköznek az elnevezésére, amit bemutatunk.

-
- 2 A magyarországi roma népesség helyzetével rengeteg irodalom foglalkozik. A szerzők közül a magunk részéről most Kemény Istvánt és munkatársait (Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004), valamint karunk egykori (Simonik Péter: A társadalom peremén. A magyarországi roma népesség munkaerő-piaci kirekesztődése, In: XIV. Apáczai Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia 2010. Európaiság, magyarság Közép-Európában. Tanulmánykötet /szerk.: Lőrincz Ildikó/, Győr NYME-AK 2011.) valamint jelenlegi, (Bús Imre: Romológiai tanulmányok, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd 2003) oktatójának a munkáit emelnénk ki.
- 3 Rostás-Farkas György – Karsai Ervin: Cigány-magyar, magyar-cigány szótár, Budapest Kossuth 1991 21. p
- 4 Choli Daróczi József – Feyér Levente: Zhanes romanes? (Cigány nyelvkönyv) Budapest, TIT nyomda 1988 12. p.

A kisvejkéi „Máj sukar juma” (Egy szebb világ) tanoda bemutatása

Az Aparhanti Független Roma Egyesület 2005-ben alakult meg 17 fő alapító taggal. Tevékenységi köre: a munkaképes cigányok képzésének, átképzésének szervezése; a roma diákok esélyegyenlőségének elősegítése oktatási tevékenységek szervezésével, tehetséggondozásával; jogvédelmének, érdekképviseletének ellátása, identitástudat megerősítése, hagyományaik, a nyelv-, a kultúra ápolása, társadalmi és munkaerő piaci beilleszkedés segítése; nagycsaládok és fogyatékkal élők segítése.

A szervezet 2009-óta működtet tanodát a „Máj sukar Juma” (Egy szebb világ) című projekt keretében, ahol 30 fő halmozottan hátrányos, illetve hátrányos gyermek bevonását vállalta. Feladata a bevont tanulók komplex, többszintű helyzetfelmérés alapján egyénre szabott fejlesztése, mentori segítségnyújtás biztosítása iskolai sikerességük növelésére, pályaválasztásuk, érettségit adó szakközépiskolai és felsőoktatási intézménybe továbbtanulásuk segítése. Önbizalmuk erősítése, tehetséggondozás, az előítéletek csökkentése és identitástudatuk erősítése.

A tanoda elsődleges célcsoportja a környezetében - Aparhanton, Kisvejkén, Lengyelen, Tevelen, Bonyhádön és Závodon - élő, halmozottan hátrányos helyzetű alsó-, felső tagozatos és középfokú tanulmányokat folytató tanulók voltak. A program indulása előtt a szervezet tájékoztató értekezletet tartott, amiről az előzetesen kiküldött meghívókból, valamint plakátokból értesülhettek a részt venni kívánó szülők és gyerekek. A tájékoztatón részt vettek a projekt leendő munkatársai, a mentorok, a szakmai vezető, a projektvezető, az esélyegyenlőségi munkatárs, a projektasszisztens és az elnök is. A tanoda program részletes bemutatása után 30 tanulóval kötöttek szerződést. A kiválasztás szempontjai a halmozottan hátrányos élethelyzet, a jelentkező részvételi szándéka, kiemelkedő képesség megléte, részképesség és önbizalom hiány okozta tanulási nehézség és a támogató szülői háttér volt.

A tanulói szerződésben a gyerekek vállalták az együttműködést mentoraikkal, a rendszeres részvételt a tanoda munkájában és a tanoda szabályainak megtartását. A szülők szülői hozzájáruló nyilatkozattal erősítették meg a magállapotást, egyben hozzájárultak ahhoz, hogy a mentorok a gyerekek iskolai eredményeiről, helyzetéről tájékozódhassanak.

A szerződést kötött tanulókról komplex anamnézist készítettünk a szülők bevonásával. Az aktuális tudásszint felmérését fejlesztő pedagógus végezte, az általa kidolgozott mérőanyaggal. A bemeneti mérés értékelését követően elkészítette minden tanulóra az egyéni fejlesztési tervet, melyet a tanulók egyéni mappájába rendezett a fejlesztéshez szükséges feladatlapokkal együtt. A fejlesztés ütemét, módját folyamatosan egyeztetette a mentorokkal. A tanodás diákok így nem csupán a napi házi feladatok elvégzésében, az aktuális tananyag elsajátításában és korrepetálásban kaptak segítséget, hanem egyéni fejlesztésükkel részképességeik fejlődéséhez lehetőséget, irányt is. A mentorok folyamatosan értékelték a gyerekek munkáját, teljesítményét, amely folyamatos visszajelzést adott a gyerekek számára, segítette őket az erősségek és hiányok felismerésében, a célok tudatosításában, a tanulási folyamatban, illetve a reális önértékelésben.

A tanulássegítés mellett tartalmas szabadidős programokkal, fejlesztő tevékenységeken keresztül ismertették meg a gyerekekkel a körülöttük lévő világot, az értékeket, miközben céljuk volt, hogy személyiségük, erkölcsi ítélőképességük fejlődjön, megismerjék kultúrájukat, ápolják hagyományait, mindemellett ismerjék meg hazánk más kultúráinak sokszínűségét is. Ezen programok egy része a tanoda falain belül zajlott, pl.: a szakkörök, vetélkedők, jeles ünnepekre való megemlékező műsorok, előadások, családi napok, szülői értekezletek, nyílt nap, bachtalo vásár. Más részük pedig településen kívüli programok voltak, így a kirándulások, túrák, táborozások, valamint helyi és környékbeli rendezvényeken való részvételek.

A különböző szakkörök munkájába a tanodások önkéntes jelentkezéssel vettek részt. A szakköröket (Életmód/Kézműves-, Informatika-, Kommunikáció-, Hagyományőrző-, Hit-Remény-Szeretet Szakkör) a mentorok vezették saját és a tanulók érdeklődésének megfelelően. Programjaikban benne foglaltatott az érték közvetítés, a képességfejlesztés, a tanulási-művelődési technikák kialakítása, a szabadidő-kultúra gazdagítása.

A tanoda a céljainak megvalósításához több megállapodást is kötött, ahol a felek vállalták a gyerekekre vonatkozóan a kölcsönös együttműködést. Így elsősorban a családokkal, valamint, a tanodás gyermekek valamennyi iskolájával, önkormányzatokkal, egészségügyi és családsegítő intézményekkel, hivatalokkal, sőt még helyi vállalkozókkal is. A helyi vállalkozók az együttműködés keretében vállalták, hogy az általuk megtermelt gyümölcsökkel, az előállított gyümölcslevekkel támogatják a tanodába járó gyerekek napi étkeztetését, részt vesznek a tanoda rendezvényein, engedélyezik a betekintést a mezőgazdasági munkájukba, hogy a gyerekek megismerjék milyen egy gyümölcs-ültetvény fenntartása, a termelés, valamint a forgalmazás. A vállalkozók biztosították nyaranta a kirándulások helyszínéül a gyümölcsöseiket, hogy a gyerekek az általuk leszedett gyümölcsöket (meggy, kajszibarack, szilva, alma) a tanodába visszatérve feldolgozhasák, akár hűtőbe eltelve, akár lekvárfőzés, befőtt eltevés megtanulása révén. A tanoda biztosította a támogatás nyilvánosságának meglétét, tájékoztatta a támogatót a rendezvények idejéről, helyszínéről, melyre meghívót küldött.

Mi az a zseton megerősítés (token economy)?

Mint annyi más elméletet a kognitív viselkedésterápiákat is a pszichiátria és a pszichológia területéről vették át a szociális munkások. Az elméleti alapot a műveleti (operáns) kondicionálás jelentette, ahol a cselekvéseredmény megerősítése (azaz jutalmazása), vagy büntetése a viselkedést alakító erő.

A pozitív megerősítést használja a token economy (zseton megerősítés) rendszere. Eredetileg krónikus pszichiátriai betegek, értelmi fogyatékosok illetve antiszociális fiatalok korrekciós intézményeiben alakult ki az Egyesült Államokban az 1960-as évek végén. A programban kidolgozzák a kívánt szociális viselkedés kritériumait, illetve a teljesítéshez kapcsolódó jutalmakat, amelynek zsetonokkal konvertálható meghatározott értéke van. A zsetonokat aztán átválthatóak juttatásokra, számukra vonzó lehetőségekre (pl.: hétvégi kirándulás). Az 1970-es években főleg Angliában a viselkedéslélektani irányzatok a szociális készségek, kompetenciák fejlesztésére tették a hangsúlyt. Ennek során a szociális interakciókban hatékony viselkedés skilljeinek fejlesztését hasonló módon képelték el, mint a motoros készségek fejlesztését. Tehát a megfelelően kívánt viselkedést elemi egységekre lebontva begyakorolják, folyamatos értékelő és korrigáló visszajelzések között. Az alkalmazási terület a fent említettek kivül kibővült fiatalok nevelőintézeteivel, és börtönökkel.⁵

Mennyit ér egy bachtalo, avagy a „bachtalo rendszer”

A tanodában a hagyományos iskolai értékeléstől (piros pont, fekete pont, illetve osztályozás) eltérő rendszert szerettünk volna bevezetni. Olyat ami főleg jutalmaz, de szükség esetén büntet is, valamint ami izgalmas, vonzó az ide járó gyermekeknek. A választást végül ez előző fejezetben ismertetett terápiás módszer sajátos, a tanodába járó gyermekekre szabott változatában találtuk meg.

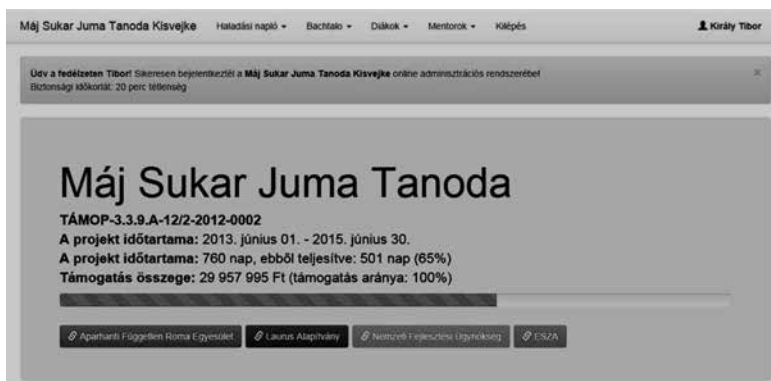
A tanév során tehát bachtalo-t „szerencse” pénzt gyűjtöttek a tanodába járó diákok. Különböző dolgokért kaptak, illetve fizettek is a virtuális pénzüikkel. Az összeggyűjtött bachtalo-kat egy online adminisztrációs rendszerben vezettük, melyre minden mentornak

---

5 Szabó Lajos: Szociális munka – elméleti alapvetés; Szociális Munka Alapítvány 3. Kötet, Budapest 1993. 83-89. és Szabó Lajos: A szociális munka kialakulása és elméleti hátterei; Szociális Munka Alapítvány 20. Kötet, Budapest 1999 65-68.

illetve a tanodában dolgozó munkatársaknak saját belépési kódja illetve felülete volt. A felületet egyik mentor (Király Tibor) saját programjaként építhettük be a rendszerünkbe, melynek programozása, valamint karbantartása is az ő feladata volt.

1. kép

2.kép

A rendszer kialakítása, annak megszabása, hogy miért mennyi bachtalo jár, illetve mennyit kell fizetni, közös megegyezés alapján történt. A mentorok, a tanoda dolgozói, valamint az önkéntes szülők (akik önkéntes szerződésben vállalták a tanoda munkájának

segítését), közösen építették fel a konstrukciót. Ezt rendkívül fontosnak tartjuk, mert ezáltal bármiféle ellenállásnak elejét vettük, hiszen a szülők szempontjai is beépültek az elvárások közé. Tágabban értelmezve pedig megvalósítottuk a szakmai minőségfejlesztést, hiszen a szakemberek és a szolgáltatást igénybevevők közösen alakították ki a rendszert.⁶ Sőt a gyerekeknek is adott volt a lehetőség beleszólni a jutalmazásba, mert voltak olyan kivételes alkalmak, amikor ők saját maguk ajánlhatták fel, hogy mennyiért végeznek el egy munkát (pl.: a tanoda kertjében való munkálkodásért).

Amiért bachtalo-t kapnak a diákok:

- Tanodai megjelenés 1 db / nap
- Foglalkozásokon való részvétel 5 db / foglalkozás
- Hiánytalan felszereléssel való érkezés 1 db /tantárgy/ nap
- Együttműködő hozzá állás 1 db /tantárgy/ nap
- Társak, tanárok segítése 5 – 10 db / alkalom
- Félévi és év végi jegyek után átlag x 100 db / félév
- Javítás jegyeiken, a javítás százaléka x 10 db / félév
- Jegyek szinten tartása 5 db / félév
- Tanárok egyedi megítélése alapján 1 – 5 db / alkalom

Látható tehát, hogy a (hangsúlyos) tanulmányi eredményen kívül a megjelenés, a részvétel, a kooperáció esetén is jutalmat kaphattak a tanodába járó gyermekek.

Minden pénz azonban annyit ér, amennyit vásárolni lehet vele. Előtte azonban nézzük meg azokat a viselkedéseket melyekért ezzel a fizetőeszközzel kell rendezni a „számlát”.

---

6 Varga István: Lehetséges-e a „minőségbiztosítás” a szociális szférában? Kapocs 2008/június

3. kép

Új bachtalo tranzakció hozzáadása

Virág Szelina 2014-10-15

Társak, tanárok segítése Mennyiség Szorzó

Megjegyzés

Tranzakció hozzáadása Újrapótlás

Bachtalo hozzáadás				Bachtalo levonás			
#	Megnevezés	Min	Max	#	Megnevezés	Min	Max
1	Együttműködő hozzáállás	1	1	1	Csúnya beszéd	1	1
2	Felelősségvállalás juttatás (hiánytalanul került vissza)	1	3	2	Felelősségvállalás juttatás (hiányosan / sérülten került vissza)	1	3
3	Hiánytalan felszerelés	1	1	3	Hiányos felszerelés	1	1
4	Részvétel foglalkozáson	5	5	4	Nem együttműködő hozzáállás	1	1
5	Tárgyhavi jegyek után	0	500	5	Nem köszön	1	1

Amiért bachtalo-val fizetnek:

- Számítógép használata 1 db / 10 perc
- Elmaradt köszönés 1 db / alkalom
- Csúnya beszéd 1 db / alkalom
- Társakkal, felnőttekkel szembeni szemtelen viselkedés 1 – 3 db / alkalom
- Verekedés 10 db / alkalom
- Hiányos felszereléssel való érkezés 1 db / tantárgy/ nap
- Együttműködő hozzáállás elmaradása 1 db / tantárgy/ nap
- Jegyek átlagán való rontás százaléka x 10 db / félév
- Tanárok egyedi megítélése alapján 1 – 5 db / alkalom
- Felelősséget vállalnak egy játékért 1 – 3 db / játék (ha sérülten állapotban adják vissza, akkor a bachtalo is visszajár)

Akinek sikerült nagyszámú Bachtalot összegyűjteni, azoknak évente több alkalommal Bachtalo-vásárt tartottunk, ahol a tanodások elkölthették az összegyűjtött „szerencse pénzüket”. A vásárok közötti időszakban adományok gyűjtéséből, más forrásból „kiszorított” pénzből vásárolt értékes tárgyakat gyűjtöttek a tanoda munkatársai, támogatói.

A megvásárolható termékek értéküktől változóan különböző árkategóriákba estek. A gyerekek vásárolhattak ruhaneműket, cipőket, kiegészítőket, könyveket, iskolai tanszereket, édességeket, játékokat, háztartási eszközöket, informatikai eszközöket, s minden olyan dolgot, mely az adományokból összegyűlt.

A vásárok napja előre meghirdetett volt, nyitott tanodai programnak számított, így a családtagok is részesülhettek a vásár lezajlása után az adományokból, adományosztás formájában. A tanoda épülete ezeken a napokon standokká rendeződött, a termékek tematikusan vásárhelyekké alakultak át.⁷

Minden tanodás gyermeknek saját Bachtalo „Bankkártyája” volt, melyen fel volt tűntetve az összegyűjtött Bachtalo-ja, így tudták mennyi „pénzből” gazdálkodhatnak. A képeken látható, hogy a „bankkártyák” minden alkalommal más formát öltöttek. Másként fogalmazva egyedi kártyája volt minden egyes Bachtalo vásárnak, a kártyán feltüntetett „pénz” alapján pedig minden tanodába járó gyermeknek.

7 A vásárokról filmfelvétel is készült, ami megtalálható www.afre.hu oldal „média” menüpontja alatt, valamint a tanoda saját youtube csatornáján (<https://www.youtube.com/user/majsukarjuma>) és természetesen a facebookon (<https://hu-hu.facebook.com/majsukarjuma>)

A vásárban a gyermekek csak annyit költhettek, amennyivel rendelkeztek, nem volt lehetőségük hitelt felvenni. Természetesen, aki nem szeretne volna minden vagyonát az aktuális vásáron elkölteni, az a következő vásárra tovább vihette, spórolhatott, gazdálkodhatott vele. Ezeket a maradék összegeket a rendszerben újra feldolgozva a már ismertetett módokon tovább gyarapíthatták.

Összegzés

„Nem meglepő, hogy az amerikai szociális munkán kívül a viselkedés-lélektani megközelítés jelenléte és jelentősége sokkal szerényebb” írta Szabó Lajos 1999-ben.⁸ Tapasztalatunk és jelen cikkünk nem cáfolja ezen állítást, jelzi azonban, hogy a módszer a hazai szociális munka gyakorlatában alkalmazható és ez az alkalmazás el is kezdődött.

A jövő lehetséges útja lenne a mind szélesebb körű alkalmazás. Nem csak a szociális munkások által, hanem pedagógusok, szociálpedagógusok, pszichológusok, gyermekvédelmi szakemberek alkotta multidiszciplináris TEAM-ekben is.

Irodalomjegyzék:

- Bús Imre: Romológiai tanulmányok, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szekszárd 2003
- Choli Daróczi József – Feyér Levente: Zhanes romanes? (Cigány nyelvkönyv) Budapest, TIT nyomda 1988
- Kemény István - Janky Béla - Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004
- Rostás-Farkas György – Karsai Ervin: Cigány-magyar, magyar-cigány szótár, Budapest Kossuth 1991

---

8 Szabó Lajos 1999:69.

- Simonik Péter: A társadalom peremén. A magyarországi roma népesség munkaerő-piaci kirekesztődése, In: XIV. Apáczai Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia 2010. Európaiság, magyarság Közép-Európában. Tanulmánykötet (szerk.: Lőrincz Ildikó), Győr NYME-AK 2011.
- Szabó Lajos: Szociális munka – elméleti alapvetés; Szociális Munka Alapítvány 3. Kötet, Budapest 1993.
- Szabó Lajos: A szociális munka kialakulása és elméleti hátterei; Szociális Munka Alapítvány 20. Kötet, Budapest 1999.
- Varga István: Lehetséges-e a „minőségbiztosítás” a szociális szférában? Kapocs 2008/június

BAXTALO

Abstract

In unserer Studie wird ein Anwendungstyp der kognitiven Verhaltenstherapien vorgestellt und zwar die Version der Methode „token economy”, die für die Verhältnisse der Förderschule (Schule mit sonderpädagogischem Förderschwerpunkt) „Máj sukar juma”(Eine schönere Welt) in Kisvejke adaptiert worden ist. Diese Förderschule wurde gegründet, um Kindern, in erster Linie Kindern mit Roma Abstammung aus sozial benachteiligten oder mehrfach benachteiligten Verhältnissen die Möglichkeit der Entwicklung zu bieten und ihre Fähigkeiten zu entwickeln.

Mit der Publikation gegenwärtiger Studie möchten wir diese Methode in größerem Kreise bekannt machen und einen fachlichen Diskurs starten, da die Förderschulen sowohl Schauplätze des Unterrichts als auch die der sozialen Hilfeleistung sind (sein könnten) sowie mögliche Ausbruchspunkte im Prozess der Entwicklung für die mit vielen Nachteilen kämpfenden Roma bedeuten (bedeuten könnten).

A szerzők:

Varga István

szociális munkás, szociálpolitikus, egyetemi tanársegéd

vargai@kpvk.pte.hu

Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar Társadalomtudományi Intézet

Szakmai adatok:

Doktori abszolutórium (ELTE TATK)

Kutatási területe a törvénytelen születés, fiatalkori bűnözés, és a szociális adminisztráció.

Legfontosabb publikációi:

Varga István: A törvénytelen gyermek tartására indított per mint társadalmi konstrukció és szociálpolitikai eszköz *In: Kocsis Erzsébet (szerk.) Szemelvények PhD-hallgatók munkáiból. Budapest: Magyarországi Szociális Szakemberek Képzéséért Egyesület, 2014. pp. 18-33. (ISBN:978-963-12-0444-5)*

Varga István: Zur Lage der unehelichen Kinder in Ungarn, insbesondere zwischen den beiden Weltkriegen *(In: Gerhard Fritz, Eva Luise Wittneben (szerk.) Landesgeschichte in Forschung und Unterricht: Beiträge des Tages der Landesgeschichte in der Schule vom 23. Oktober 2013 in Rottenburg. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2014. pp. 9-24.*

ISBN:978-3-17-026343-7)

Varga István: A törvénytelenül születés orvosi és büntetőjogi vonatkozásai a két világháború közötti Magyarországon. *(In.: Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején, szerk.: Karlovitz János Tibor, International Research Institute, Komarno 2013., ISBN 978-80-971251-4-1)*

Varga István: Poverty certificate, both an advantage and disadvantage. *(In: Nagy Janka Teodóra, Raffay Zoltán, Béres István, Kurucz Rózsa, Jász Krisztina (szerk.) Acta Szekszardiensium. Universitas Quinqueecclesiensis, Facultas de Illyés Gyula Nominata. Tom. XIII: Scientific Publications XIII. PTE IGYK., Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2011.)*

Udvari Kerstin - Varga István: Tervezett tervezetlenség – közfoglalkoztatási tervek tartalomelemzése (*Esély 2010/1*)

Varga István: A törvénytelen születés interdiszciplináris megközelítése (*Jogi néprajzi - Jogi kultúrtörténet, Szerk.: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra, Budapest 2009, Eötvös Kiadó*)

Varga István - Udvari Kerstin: A környezettanulmány, avagy a magánszféra sérthetlenségének dilemmái (*Esély 2008/3*)

Varga István: Törvénytelen születésű személyek mobilitási lehetőségei Magyarországon a két világháború között (*In.: Némedi Dénes- Szabari Vera, szerk.: kötő-jelek 2007 - Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve Budapest, 2008.*)

Varga István: Kísérlet a törvénytelen gyermekek két világháború közötti helyzetének bemutatására Magyarországon (*In.: Némedi Dénes- Szabari Vera, szerk.: kötő-jelek 2006 - Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve Budapest, 2007.*)

Közéleti tevékenység:

- 1) Szekszárd Megyei Jogú Város Kábítószerügyi Egyeztető Fóruma, tag 2001-től
- 2) PTE Illyés Gyula Főiskolai Kar, Minőségfejlesztési Bizottság, tag 2006-2008
- 3) PTE Illyés Gyula Főiskolai Kar, Kari Tanács tag 2005-2007
- 4) PTE Illyés Gyula Kar, Kari Tanács tag 2013-2015

Ferenc Veronika

szociális munkás, Máj Sukar Juma, Tanoda szakmai vezető
Aparhanti Független Roma Egyesület – elnök
hercencula@gmail.com

Publikáció:

A fiatalkori bűnözés alakulása Tolna megyében az 1997. évi XXXI. törvény életbelépése óta napjainkig (*Szakedolgozat - Szekszárd 2008.*)

Szakmai adatok:

- 1) TÁMOP- 5.3.1.-C-09/2-2010-0073 „Lendület az álláskereséshez” című projekt
- 2) TÁMOP-5.5.2.-11/2-2012-0029 „Érted” Önkéntes Program
- 3) TANDEM 03-0039 „Kertünkben a jövőnk”, című projekt
- 4) TANDEM 03-0039_2 „Csapatban a jövőnk” című projekt
- 5) TÁMOP-3.3.13-13/1-2013-0001 „Tanoda koordinátor” című projekt
- 6) TÁMOP – 5.3.5 -09/1-2010-0005 „Forintra Forint” című projekt

***

